

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, Ne Yapmalı?

Devrimci Marksizm

Sayı: 21/22 - Kış 2015

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rışvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 15 TL

Fiyatı: 10 TL (KDV Dahil)

Kapak resmindeki pankart, ‘Heta kû Serok azad nebe, aşîtî şaşîtiye’ sloganını içeriyor. 2013 Diyarbakır (Amed) Newrozunda yer alan pankart-taki bu cümlemin Türkçe karşılığı: “Başkanımız özgürleşmeden barış şaşkınlıktır.” Öteki pankartlarda Abdullah Öcalan’ın yanı sıra, son dönemde heykeli yıkılan, Agit (Egîd) kod adlı Mahsum Korkmaz’ın fotoğrafı var.

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi
Kış 2015

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	3
<u>Kürt sorunu dosyası</u>		
<i>Devrimci Marksizm</i> Yayın Kurulu	Kürt savaşının 30 yılı	12
Necati Yıldırım	Demokratik uygarlık ve halk cumhuriyeti	23
Necati Yıldırım	Türkler ve Kürtler üzerine yanlış düşünceler	38
Necati Yıldırım	Demokratik toplum manifestosu	44
Araz Bağban	Bir şah, bir devrim, bir imam: 1979 İran devrimi	58
Özdeniz Pektaş	Emeğin tutsak hali	93
Sungur Savran	Devlet mülkiyeti: Toplumsal mülkiyete giden yol	110
<u>Lenin dosyası</u>		
Lev Trotskiy	50. yaş gününde Lenin	125
Sait Almış / Mehmet İnanç Turan	Devrime adanmış bir beyin: Lenin	129
Michel Löwy	Hegel'in <i>Büyük Mantığı</i>'ndan Petrograd Finlandiya istasyonuna	144
Sungur Savran	Lenin'in Marksizm içindeki yeri	158

Bu sayı

Dergimizin elinizdeki sayısı ciddi bir gecikme ile elinize ulaşıyor. 2014 yılı, 15 Ağustos 1984'te Eruh ve Şemdinli'de sıkılan ilk kurşun ile başlayan Kürt savaşının 30. yıldönümü idi. Aynı zamanda, dünya komünizminin en önemli önderlerinden birisi olan Vladimir İlyiç Lenin'in ölümünün de 90. yıldönümü idi 2014. Dergimiz bu nedenle bu sayısında Kürt ulusal sorunu ve Lenin temalı iki dosyaya yer vermişti. Matbaa aşamasında akıl almaz derecede uzayan bir gecikmeyle karşı karşıya kaldık. Dolayısıyla, sayı planladığımız gibi 2014 sonlarında değil, Mart 2015'te yayımlanabiliyor. Bu gecikme nedeniyle okurlarımızdan özür diliyor, benzer bir hatanın ileride tekrarlanmayacağı sözünü veriyoruz.

Kürt sorunu dosyamızın ilk yazısı *Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu'nun imzasını taşıyor. 15 Ağustos 1984'ten bugüne Kürt savaşının ve ona eşlik eden politikanın evrelerini ve dinamiklerini ele alıyor. Yazı, aynı zamanda, ulusların kendi kaderini tayin hakkı programatik ilkesinin takipçisi olan devrimci Marksizmin Kürt sorunu konusunda izlemesi gereken politikayı çok kısa biçimde, sadece metodolojik bir perspektifle özetliyor.

DM Yayın Kurulu'nun vurguladığı birbirine bağlı iki nokta var. Bun-

lardan biri, 1999 sonrasında, Türkiye devletinin tutsağı haline geldikten sonra Abdullah Öcalan'ın yaptığı teorik çalışmalarda Marksizmin bütünüyle terk edilmesi, sınıf mücadelesinin ve devrimin reddedilmesi, Kürt sorununda bile hareketin klasik görüşlerinden bir uzaklaşma ortaya çıktığı. Kürt hareketinin bütününe neredeyse sorgulanmaksızın yansıyan bu görüşler, bugüne kadar Türkiye sosyalist solunda büyük ölçüde suskunlukla karşılandı. Bizim geleneğimizde ise, özellikle İşçi Mücadelesi dergisi yarı teorik bir karakter taşıırken, Öcalan'ın Marksizmden ve sosyalizmden kopuşu ciddi eleştiri konusu oldu. Hem 2002'de hem de 2004'te bu ciddi soruna kapsamlı yazılarla dikkat çekildi. Bu sayımızda Almanya'dan Necati Yıldırım dostumuz üç ayrı yazıda Öcalan'ın çeşitli kitaplarında geliştirdiği teorik görüşleri ele alıyor ve bunların Marksist bir bakışla doğal olarak çeliştiğini, ama aynı zamanda gerçek dünyanın olguları karşısında kolay kolay savunulamayacak görüşler olduğunu ileri sürüyor.

Üç yazı üç ayrı konuyu ele alıyor. İlkinde Öcalan'ın genel olarak kapitalizme, sınıflara ve sınıf mücadelelerine, isyan, şiddet ve devrim meselelerine, proletarya diktatörlüğüne bakışı ele alınıyor, Marksizme bakışı değerlendiriliyor, bütün yaklaşımları eleştirel süzgeçten geçiriliyor. İkincisinde, Öcalan Kürt sorununa ilişkin çeşitli görüşlerinin uğradığı değişiklikler ortaya konuluyor. Kürtlerin uluslaşma sürecinin neresinde olduğundan "küreselleşme"nin ulusal devlet kurma çabası bakımından tartışmalı önemine, Şeyh Sait isyanından Kemalizme birçok konuya değiniliyor. Üçüncü yazı ise daha dar anlamda Öcalan'ın Marksizme ve insanlığın kurtuluşuna ilişkin görüşlerinin eleştirisi üzerinde odaklanıyor. Yıldırım'ın yazılarının hem okuyucularımızı Abdullah Öcalan'ın çok hacimli kitaplarını okuma zorluğunu yaşamadan görüşlerini öğrenmelerini sağlamak, hem Kürt hareketinin bugünkü politikalarının altyapısını oluşturan teorik dünya kavrayışını ortaya koymak, hem de bu dünya kavrayışına Marksist bir eleştiriyle dile getirmek bakımından yarar sağlayacağına inanıyoruz.

Burada DM Yayın Kurulu imzalı yazıya geri dönerek Kürt hareketindeki gerilemenin altındaki dinamikleri inceleyen bölümün bu düşünsel sürecin maddi temellerine ışık tuttuğunu hatırlatmak istiyoruz. Kürt hareketinin gelişme tarzı ve politikası Türkiye ve Ortadoğu açısından büyük önem

taşıyor. Hem “çözüm süreci” olarak anılan süreç ve Rojava’nın varlığının (karşıt yönde etkiler yaratmaya aday) önemi dolayısıyla; hem de Halkların Demokrasi Partisi adıyla kurulmuş olan yeni partinin, Öcalan’ın teorik görüşlerine yaslanan programı ile partiye katılmış bugüne kadar Marksizmi referans noktası olarak almış birçok siyasi akım üzerindeki etkisi yoluyla Türkiye Marksizmine etkisi bakımından. Bu yüzden Kürt sorununu, özellikle de Kürt hareketinin gelişme tarzını önümüzdeki sayılarımızda da işlemeye devam etmeye niyetliyiz.

Yangın yeri Ortadoğu’da başka ulus ve ülkeleri tanımak da büyük önem taşıyor. Bu sayımızda bir ilk yer alıyor. İran, en azından son yıllarda Türkiye solunun radarının dışında yer aldı. Oysa emperyalizmin Kürecik’e kurduğu tesisin radarında tam da bu ülke var. İsrail, Saddam’ın emperyalizm tarafından infaz edilmesinden sonra Ortadoğu’da asıl bu ülkeyi düşman bellemiş durumda. IŞİD adıyla ünlenen Irak ve Büyük Suriye İslam Devleti (İBSİD) örgütünün, AKP dâhil bütün Sünni mezhep fitnecilerinin müşfik bakışları altında Şiiliğe karşı savaşıırken nihai hedefi İran. Dolayısıyla, İran konusunda mümkün olduğunca bilgilenmemiz ve İran’ın hem iç dinamikleri, hem de Ortadoğu politikası bakımından önemini kavramamız enternasyonalist bir perspektiften bakıldığında hayati bir önem taşıyor. Buna bu sayımızda bugünkü rejimin temellerinin atıldığı İran devrimini (1979) ele alan bir yazıyla başlıyoruz. Yazı İran’ın kendi toprağından geliyor. İranlı yoldaşımız Araz Bağban, devrimden önce İran’ın ana gelişme hattını çok geniş bir ufuk ölçeğinde tarıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1979’a kadar İran siyasi tarihini bize ana hatlarıyla tanıttıktan sonra, devrimde yeri olan çeşitli siyasi akımları ince ince analiz ediyor. Devrimde yeri tartışılmayacak İslamcı ve sosyalist akımları geniş bir yelpazeden incelerken, aynı zamanda Ali Şeriatî gibi İslam’ı soldan yorumlayan bir düşünürün düşünsel mirasını da ihmal etmiyor. 1979 devrimini Şah’ın devrilmesi ile birlikte elde ettiği zafere kadar getiren yazar, bunu izleyen birkaç yıl içinde Şii mollaların nasıl olup da solu yenilgiye uğratarak gerçek bir devrimci dinamiğin üzerine kendi rejimini kurduğunu incelemeyi bir başka yazıya bırakıyor. *Devrimci Marksizm*’in sayfalarında çok gecikmeden bu ikinci yazıyı da okuyabileceğimizi umuyoruz.

Bu sayıda bir dizi yazar dergimize ilk kez yazıyor. Necati Yıldırım ve Araz Bağban'ın yanı sıra Özdeniz Pektaş için de geçerli bu. Pektaş, üzerinde yoğun olarak çalışmakta olduğu bir konuyu ele alıyor. Türkiye solunda bildiğimiz kadarıyla çok az üzerinde durulan bir konu: mahkûm emeği, yani cezaevlerinde kapitalist koşullar altında çalışan emekçilerin emeği. Türkiye'de cezaevleri kanayan bir yaradır. Sadece en ağır ve acımasız biçimlerini aldığı siyasi mahpuslara yaklaşım bakımından değil, adli suçluların tutulduğu koğuş ve cezaevleri ve çocuk mahpusların tutulduğu ıslahevleri bakımından da Türkiye toplumunun vahşetini biraz da hapis-hanelerden izlemek mümkündür. Ama Pektaş'ın ele aldığı konu cezaevlerinin, biraz alaylı söylersek, daha "çağdaş" yüzü. Böyle diyoruz, çünkü Pektaş yazısının ilk bölümünde en gelişmiş kapitalist ülkelerde 1980'li yıllardan itibaren neoliberal sınıf taarruzunun başlamasıyla birlikte mahkûm emeğinin nasıl hızlı bir gelişme gösterdiğini ortaya koyuyor. Öyleyse, bu bizim cezaevi sistemimizin illkelliğine değil modernleşmesine bağlanması gereken bir sistem. Yazının geri kalanında Pektaş Türkiye'nin cezaevlerinde emeğin nasıl yoğun bir sömürüye tabi tutulduğunu bütün somut kanıtlarıyla ortaya koyuyor. Mahkûm emeğinin sömürüsüne yaslanan kapitalist üretim artık adım adım bir endüstri haline gelmekte. Bildiğimiz kadarıyla sendikaların da fazla ilgi göstermediği bu alan sadece mahkûmların kendileri değil Türkiye işçi sınıfının bütünü açısından da gelecekte yaratacağı rekabetin etkileriyle büyük bir önem taşıyacaktır. Yazar sonuç bölümünde bu tehlikeye açık biçimde dikkat çekiyor: "Bu, sermayenin tüm üretimi hapis-haneler içerisine taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Mahkûm emeği dışında da ucuz emek kaynakları söz konusudur. Burada önemli olan nokta, mahkûmların sermayenin kullanımına hazır bir ucuz emek gücü stoku olarak devletler tarafından hazır tutulması ve cezalandırma mekanizmasının kapitalist kâr mantığının bir parçası haline getirilmesidir."

Bu sayıda iki tane yeniden basım var. Bunlardan ilki Sungur Savran'ın devlet mülkiyeti üzerine yazısı. Bu yazı, ilk kez 1997 yılında TMMOB'nin konuyla ilgili bir sempozyumunda verilen bir bildirinin metni olarak öncülümüz *Sınıf Bilinci* dergisinde yayınlanmıştı. O dönemdeki önemi, burjuvazinin kamu mülkiyetine karşı özelleştirme taarruzunda yaptığı ideolojik

bombardımanın etkisi altında yalpalamaya başlayan sol içinde kamu mülkiyetinin yerli yerine yerleştirilerek savunulmasından geliyordu. Özellikle o dönemde birleşik bir parti olarak kurulmuş olan, sonra bölüne bölüne bugünkü halini alan ÖDP içinde ve buna bağlı olarak sendika ve kitle örgütlerinde liberalizmin etkisi yoğun biçimde hissediliyordu. Tabii soldan özelleştirmeyi savunmak mümkün olmadığı için de başka formüller arayışı yaygındı. Mesela ÖDP’ye ait bir erken dönem afişine “özelleştirmeye karşı genelleştirme” yazılabilişti! Ama bu kısa ömürlü formüllerin ötesinde “yeni bir kamusal alan” arayışı çok yaygındı. Savran bu tartışmaya müdahale ediyordu. Bugün bu tartışma birdenbire canlanmışsa bunun nedeni Soma katliamı sonrasında madencilerin solcularda sık rastlanan “eski kafalı mı görüneceğiz” kompleksine hiç kapılmadan düpedüz “kamulaştırma” talebiyle sokaklara dökülmeleridir. Böylece, işçi sınıfı durgun köşesinden birdenbire fırlayarak solun önüne geçiyordu. Sol hâlâ yalpallıyor. Savran’ın yazısı bu bakımdan önem taşıyan, kamu mülkiyetini ve çeşitli biçimlerini teorik olarak temellendiren bir yazıdır.

Bu sayıdaki ikinci dosyamız, ölümünün 90. yıldönümü vesilesiyle komünist hareketin tarihindeki en büyük önderlerden biri olan Vladimir İlyiç Lenin’e hasredildi. Dosyayı Lenin’in Ekim devrimindeki silah arkadaşı Lev Trotskiy’in bir yazısıyla açıyoruz. Lenin’in 50. yaş günü vesilesiyle 1920 yılında devrim Rusya’sında *Pravda* gazetesinde yayınlanan bu kısacık yazısında Trotskiy, Lenin’in ne kadar Rus olduğunu anlatıyor. Bu, okuyucularımıza çok tuhaf gelebilir. Lenin ve Trotskiy her ikisi de eğilmez bir enternasyonalizmin temsilcisi olarak bilinir. Rusluk tartışması da ne oluyor? Bu sorunun cevabını okuyucu Trotskiy’in yazısında bulacaktır. Biz şu kadarını söyleyerek sözü ona bırakalım: enternasyonalizm, var olan ulusların birleşmesi ve kaynaşmasıyla olacaktır. Yoksa mesela solda çok etkili olan İmparatorluk kitabının yazarları Hardt ve Negri’nin savunduğu gibi, uluslar şimdiden önemini yitirmiş değildir. Bu yüzden her bir ülkenin komünist örgütü, bir yandan uzlaşmaz biçimde enternasyonalist politikalar izlerken bir yandan da ayağını devrim yapacağı topraklara sağlam biçimde basan yerli bir hareket olmalıdır. Trotskiy gibi adı dünya devrimi ile özdeşleşmiş bir devrimcide bunun öneminin vurgulandığını görmek özellikle

etkileyici.

Lenin dosyamızın ikinci yazısı, Sait Almış ile Mehmet İnanç Turan arkadaşlarımıza ait. Hatırlanacağı gibi, dergimizin bir önceki 20. sayısında da bu iki yazarımızın yine Lenin üzerine bir yazısına yer vermiştik. O sayı 2014'ün başlarında, tam ölümünün 90. yıldönümü vesilesiyle Lenin'in anısına toplantı düzenlediğimiz dönemde yayınlanmıştı. Almış ve Turan'ın Lenin yazısı o yüzden önem taşıyordu. Orada son yazılarını, mektuplarını inceliyorlar ve Lenin'in Stalin ile karşı karşıya gelmesini anlatıyorlardı. Burada ise Lenin'in Rus devriminin stratejisi konusundaki düşüncesinin demokratik devrim ısrarından sosyalist devrime doğru geçirdiği dönüşümü ayrıntılı biçimde anlatıyorlar. Büyük devrimcilerin en ayırıcı özelliklerinden biri hatalarında ısrar etmemeleridir. Lenin uzun yıllar boyunca, Rusya'nın henüz bir sosyalist devrim aşamasında olmadığını savunup işçiköylü ittifakı temelinde bir demokratik devrimde ısrar ettikten sonra 1917 Şubat'ında devrim patlak verdikten sonra "Bütün iktidar Sovyetlere!" şiarıyla sosyalist devrimi gündeme getirmiştir. Bu hatasında ısrar etmemenin Marksizmin tarihinde belki de en önemli örneğidir. Neden en önemli? Çünkü Lenin hatasında ısrar etseydi, Bolşevik Partisi işçi sınıfını iktidara taşıyacak siyasi çizgiyi yaratmayacak ve Ekim devrimi olmayacaktı. Daha ne olsun? Hatayı görünce derhal o hatadan kopmanın hayati önemini anlayabilecek daha ne örnek verilebilir? Bir devrimin zafere ulaşp ulaşmaması buna bağlıysa, başka ne denilebilir?

Almış ile Turan'ın yazısını izleyen yazının başındaki alıntılar tam da Rus Marksist hareketinde Lenin'in bu olağanüstü zihinsel ve pratik atılımının nasıl düpedüz bir "delilik" alameti olarak görüldüğünü ortaya koyuyor. Michel Löwy'ninyazısı Almış ile Turan'ın anlattığı dönüşümün Lenin'in düşünsel gelişim içindeki köklerini ortaya koyuyor. Bu sayımızda *Sınıf Bilinci*'nden ikinci yeniden basım olan bu yazının önemi, Lenin'in 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığında düşüncesinin ne kadar büyük bir sıçrama gösterdiğini ve bunda Lenin'in yeniden Hegel, özellikle de onun *Büyük Mantık* kitabını okumaya başlamasının nasıl kolaylaştırıcı bir etki yarattığını ortaya koyması. Arka planında elbette İkinci Enternasyonal önderlerinin harekete ihanet etmesi dolayısıyla Lenin'in işin başa düştüğü-

nü anlaması yatıyor. Birinci Dünya Savaşı'na Rus Marksizminin önderlerinden biri olarak giren Lenin, savaştan dünya hareketinin önderlerinden biri olarak çıkacaktır. Löwy, 1989-91 aralığında bürokratik işçi devletlerinin çöküşünün ardından Marksizm içinde bizden çok farklı bir konuma kayacaktır. Ama 1973 tarihli bu yazısını çok ilginç ve verimli buluyoruz ve okuyucularımızın yararlanması için tekrar yayınlıyoruz.

Lenin dosyamızda son olarak Sungur Savran'ın 2014 başında Lenin'in ölümünün 90. yıldönümü vesilesiyle düzenlenmiş olan bir toplantıda yaptığı konuşmanın redaksiyondan geçirilmiş kaydı var.

Gelecek sayımızda güncel dosyalar çerçevesinde planlanmış bir dergi ile buluşmak umuduyla...

1984-2014 Kürt savaşının 30 yılı

Devrimci Marksizm Yayın Kurulu

15 Ağustos 1984'te silahlar patlayalı tam 30 yıl oldu. Bu 30 yılın bilançosu çok ağır: çoğu gencecik yaşında hayatını yitirmiş 40 bin dolayında ölü; boşaltılan ve yakılan köylerinden zorla göç ettirilen milyonlarca köylünün Batı'da ve Kürt kentlerinde ucuz işgücü olarak varlığını sürdürme savaşı; kontrgerilla örgütlenmesinin devletin her faaliyetine nüfuzu ve muazzam insan hakları ihlalleri; başta hayvancılık olmak üzere bölge ekonomisinin çöküşü; Türkiye ekonomisine 100 milyarlarca dolar olarak hesaplanan bir savaş yükü; “terörizm” edebiyatıyla Türk şovenizminin körüklenmesi ve faşist harekete kan taşınması...

Bu neyin maliyeti? Türkiye Cumhuriyeti'nin 1925'ten itibaren Kürtlerin ayrı bir halk olarak varlığını yadsıma, hatta düpedüz Kürt realitesini inkâr etme politikasında ısrarının. Bugün MHP bile “Kürt yurttaşlarımız”dan söz ediyor. Oysa 1989'a kadar Türkiye'de kamu önünde “Kürt” kelimesini kullanmak bile yasaktı, insanın derhal hapsi boylamasına yol açardı. 1984-1989 arasında PKK'nin televizyonlardaki adı “etnik bölücü terör örgütü” idi. O yıl dönemin genelkurmay başkanı, gazeteci Mehmet Ali Birand'a “Kürt” kelimesinin artık kullanılabileceği yolunda bir izni şahsen ifade etti de ondan sonra bu kelime günlük hayata girebildi! Artık geçmişte hepsi yasak

olan Kürtçe gazete dergi yayını yapılabilir, Kürtçe edebiyat gün yüzünü gördü, Kürt müziği dillerde, Berivan, Dilan, Rojda, Amed, Kürtçe isimler ailelerce çocuklarına verilebiliyor, W, X, Q harfleri kullanılabiliyor, Kürtçe kursları açılabilir, çeşitli üniversitelerde Kürt dili ve kültürü üzerine inceleme yapılabilir, siyasi partiler özerkliği, federasyonu, bağımsız Kürt devletini gündeme getirebiliyor. Bunun için çoğu gencecik yaşında 40 binden fazla insanın ölmesi gerekiyormuş! Kim bugün, 30 yıl sonra, geri baktığında devletin Kürt halkına ve hareketlerine karşı bu politikasını onaylayabilir?

Sorunun kökleri

Osmanlı devleti, aynen çağdaşı Rus çarlığı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi, çok uluslu bir imparatorluktu. 100. yıldönümünü yaşamakta olduğumuz Birinci Dünya Savaşı, öteki çokuluslu imparatorlukların yanı sıra Osmanlı'nın da çözülmesine yol açtı. Ama bu çok sancılı bir süreç olarak yaşandı. Yeni gelişmekte olan kapitalizmin hâkim sınıfının kim olacağı sorusu şiddetli mücadelelere yol açtı. Ermeniler katledildi, Rumlar Yunanistan'a yollandı. Bunu Kürt halkının varlığının dahi reddedilmesi izledi. Kapitalizmin gelişmesinin bir biçimi olan ulusal devletin kuruluşu Türk şovenizmini doruğuna çıkardı. İşçi sınıfının ve emekçilerin bu yaşananlardan hiçbir çıkarı yoktu. Ama burjuvazinin elindeki sınıf devleti bir yandan işçi sınıfına göz açtırmazken, bir yandan da Kürtlerin her türlü hak arayışını şiddetle bastırmaya yöneldi. İki dünya savaşı arası dönem büyük isyanların kanla bastırılması ile geçti. Özellikle 1936-38 arasında Dersim'de devlet çok ağır bir şiddet uyguladı. Dersim Kürt coğrafyasında mücadelelerin bir çeyrek yüzyıl boyunca susturulması ile sonuçlandı.

Ama bir halkın varlığını sürgit inkâr etmek mümkün değildir. Kürt halkı da uygun koşulları bulunca varlığını ve kültürünü yeniden ortaya koymaya yönelecekti. Kürt ulusal hareketinin karakteri bu kez farklı olacaktı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan bütün Kürt hareketleri geleneksel toplumun aşiret ilişkilerinin damgasını taşıyordu. Daha ziyade din adamları, şeyhler ve ağaların hâkimiyetinde yürüyen hareketlerdi bunlar. Oysa 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Kürt canlanışı, sol karakter taşıyor, sınıf mücadelesi dinamikleriyle iç içe geçiyor, Marksizmden etkileniyordu.

Son yarım yüzyılın modern Kürt özgürleşme hareketinin yükselişi esas olarak üç faktörün ürünüdür. Dünya çapında bir devrimci yükseliş döneminin parçası olan Türkiye 1968'i birinci faktördür. Kürt halkı ve aydınları bu canlanmaya Doğu mitingleri, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)

gibi kitle örgütlenmeleri, Türkiye İşçi Partisi (TİP) önderliği içindeki Kürt aydınları gibi unsurlar aracılığıyla katılmıştır. Sonra 1970’li yıllarda Kürt hareketi, içinden geldiği TİP ve Dev-Genç geleneklerinden ayrılarak Kürt halkının bağımsız biçimde örgütlenmesi yoluna girmiştir. 1984’ten itibaren gerilla savaşına girişen PKK de, dönemin birçok başka Kürt örgütü gibi, Mahir Çayan’ların ve Deniz Gezmiş’lerin Dev-Genç geleneğinden kaynaklanan, Marksist kökenli bir harekettir.

İkinci faktör, Kürtlerin yaşadığı toprakların Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan Ortadoğu düzeninde dört ülke arasında bölünmüş olmasından kaynaklanır. Irak Kürdistan’ında ya da Güney Kürdistan’da 1958’de yaşanan, askeri bir darbe biçimini alan burjuva devrimi ertesinde Kürt hareketinin ulusal hakları için vermeye başladığı mücadele Türkiye Kürtleri arasında önemli bir etki yaratmıştır. 1961’de elde edilen özerkliğin daha sonra geri alınması üzerine 1975’e kadar yaşanan bir savaş sınırın güneyinde olduğu gibi bu tarafında da Kürtleri ciddi biçimde ulusal sorunlara duyarlı hale getirir.

Nihayet, Türkiye devletinin solun yükselişine ve Kürt ulusal hareketlerinin canlanışına karşı verdiği şiddet dolu tepki Kürt hareketinin de savaş yolunu seçmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türk ve Kürt sol hareketlerinin 1960’lı yıllarda yaşadığı ortak yükseliş 12 Mart askeri müdahalesinin şiddetiyle karşılaşmıştı. Bu müdahalenin durduramadığı büyük mücadele dalgası 1970’li yıllarda devam edince devletin cevabı modern Türkiye tarihinin gördüğü en baskıcı rejim olan 12 Eylül askeri darbesi oldu. Askeri rejim birinci derecede işçi sınıfının mücadelesini ezmek, ikinci sırada ise Kürt ulusal hareketlerinin kökünü kazımak için yapılmıştı. İlkinde başarılı oldu. Ama Kürtlere karşı Diyarbakır Cezaevi’ndeki cehennemi uygulamalarla simgelenen baskısı ters tepti. Cezaevinde ağır baskılar yaşayan ve birçok önder kadrosunu kurban veren PKK, 1984’te silahlı mücadeleyi başlatacaktı.

30 yıllık savaşın evreleri

Elbette geride bıraktığımız 30 yıl bir örnek bir gelişme içinde geçmedi, savaş ve ona eşlik eden politikalar farklı evrelerden geçti. İlk evre, 1984 ile 1989 arası yaşanan ve esas olarak silahlı mücadelenin damgasını vurduğu dönemdir. Bu dönemde silahlı mücadele temelli Kürt sorunu Türkiye gerçeğinin bir parçası haline geldi, 12 Eylül askeri rejiminin devamı gibi davranan Turgut Özal hükümetinin “terör tükenmek üzere” edebiyatının uydurma olduğu ortaya çıktı. Bu evrenin sonunda Kürt bölgesinin kırsalında yavaş yavaş bir ikili iktidar ortaya çıkmaya başladı. Ordu ile gerilla birlikleri arasında askeri temelli bir iktidar savaşı yaşanıyordu. Birçok bölge ordunun

mutlak hâkimiyeti altında olmaktan çıkmıştı.

İkinci evre 1989'da mücadelenin kitlesel bir ölçek kazanmasıyla başlayacaktı. Kürt bölgesinin büyük kentlerinden en küçük yerleşimlerine kadar muazzam güçlü bir halk hareketi ortaya çıkmıştı. Bu büyük mücadele dalgasına Kürtler "serhildan" adını takıyordu. 1991 Körfez Savaşı ertesinde Güney Kürdistan'da da kendiliğinden bir başkaldırı ortaya çıkınca, Türkiye-Irak sınırının iki yanında devrimci tonlar taşıyan bir halk hareketi görülüyordu. Bu evre aynı zamanda Türkiye'deki Kürt hareketinin Halkın Emek Partisi (HEP) girişimiyle yasal politikaya girmesinin başlangıcını simgeliyordu. HEP'in kapatılmasından sonra Kürt hareketi sırasıyla DEP, HADEP, DEHAP, DTP ve BDP adlı partilerde örgütlenerek yasal politika mücadelesini devam ettirecektir. Bilindiği gibi günümüzde bu çaba, Türkiye sosyalist hareketinin bir dizi akımı ile birlikte kurulmuş olan HDP aracılığıyla sürdürülmektedir.

Üçüncü evre, Turgut Özal'ın 1991 Körfez Savaşı ertesinde içine girdiği yeni yöneliş ("İkinci Cumhuriyet" olarak bilinir) çerçevesinde Kürt hareketiyle diyalog kurulmasını gündeme getirmesine cevaben 1993 yılında PKK tarafından ilan edilen tek yanlı ateşkes ile başlamıştır. PKK'nin programında yer alan "bağımsız birleşik Kürdistan" hedefinin yavaş yavaş silikleştiği bu üçüncü evre, Turgut Özal'ın aynı yıl içinde ölümüne rağmen Abdullah Öcalan tarafından ısrarla yürütülen ateşkes politikasıyla devam ettirilmiştir. 1993 aynı zamanda "serhildan" olarak anılan büyük kitle mücadelesi dalgasının durulduğu yıldır.

Dördüncü evre, 15 Şubat 1999'da Abdullah Öcalan'ın, Suriye üzerinde yapılan baskı sonucunda Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nden ayrılmasından sonra en son sığındığı Kenya'da ABD tarafından ele geçirilmesi ve Türkiye'ye teslim edilmesiyle başlar. 1999-2009 arasında süren bu yeni evrede el-bette güç ilişkileri başlangıçta Türkiye devleti lehine dönmüş, PKK savaşı durdurmuş, gerilla birliklerini büyük ölçüde sınır ötesine çekmiş, PKK'nin yerine başka örgütler (KADEK, Kongra-Gel) kurularak bunlar ön plana çıkarılmış, Öcalan'ın kardeşi Osman Öcalan birtakım taraftarlarıyla örgütten kopmuştur. Ancak Türkiye devletinin Kürt hareketinin bütün çabalarına rağmen barış yönünde herhangi bir adıma atmaması üzerine savaş yeniden başlatılmıştır. Öcalan'ın ele geçirilmesi olayı, ilginç biçimde savaşın 30 yılının tam ortasına, 15. yıla rastlamaktadır. Demek ki, 30 yıllık savaş, Öcalan'ın hareketin başında olduğu bir ilk yarı döneme ve tutsak olduğu bir ikinci yarı döneme bölünerek de düşünülebilir.

Nihayet, 2009'dan bu yana Türkiye devletinin PKK ile bir anlaşmaya varabilmek üzere girişimlerde bulunduğu bir beşinci evreden söz edilme-

lidir. 2009'da yaşanan "açılım"ın Habur sürecinin kontrolden çıkması ve yıl sonunda DTP'nin kapatılmasıyla sona ermesinin ardından 2011 yılında hükümet Oslo'da MİT aracılığıyla PKK ile görüşmeler düzenlemiş, 2013 yılında ise halen içinde bulunduğumuz "çözüm süreci" adı verilen politikalar uygulamaya konulmuştur.

Bu evrelere damgasını vuran çok sayıda uluslararası gelişme vardır. Ama bunlardan ikisi Kürt sorununun kendi dinamikleri içinde yer aldığı için belirleyici önemdedir. Dördüncü evrede ABD'nin 2003'te Irak'a açtığı savaştan sonra Kürdistan Bölgesel yönetiminin kurulmuş olması Ortadoğu'da Kürt sorununa yeni bir vechhe kazandırmıştır. Ancak Irak Kürdistan'ının siyasi önderliği PKK karşıtı bir hareketin, Barzani'nin KDP'sinin elinde olduğu için bu gelişme iki yanı keskin bıçak gibidir. Bir yandan Türkiye Kürtlerini de özerklik ya da federasyon yönünde cesaretlendirmekte, ama öte yandan PKK'nin altını oyma risklerini de içermektedir. Barzani'nin 2013 sonunda Tayyip Erdoğan tarafından Diyarbakır'a davet edilmesinden beri ikinci yön ön plana çıkmıştır.

İkinci önemli gelişme, beşinci ve şimdilik son evrede yaşanmıştır. 2011'de Suriye'de başlayan olayların sonucunda Suriye Kürdistan bölgesinde Rojava adı verilen bir özerk bölge doğması bu sefer bambaşka bir dinamik doğurmaktadır. Çünkü Irak Kürdistan'ı ile tam karşıtlık içinde Rojava PKK'ye yakın bir önderliğin yönetimindedir.

Marksizmden sol liberalizme, bağımsız Kürdistan'dan konfederalizme ve demokratik özerkliğe

Kürt savaşının 30 yılının Öcalan'ın Türkiye devletinin tutsağı haline geldiği ikinci yarısı (1999-2014) Kürt hareketinin köklü bir dönüşüm geçirdiği bir dönemdir. Bu dönemde Öcalan kapatıldığı cezaevinde PKK'nin ideolojik, teorik ve programatik bütün görüşlerini gözden geçirmiş ve hareketi yepyeni teorik ve ideolojik temeller üzerinde yepyeni programatik hedeflere yöneltmiştir.

1999'dan itibaren başlattığı bu revizyon sürecinde Öcalan Marksizmi ve Leninizmi toptan reddetmiş, sınıf mücadelesini ve proletaryanın iktidara geçmesi perspektifini terk etmiş, devrimler çağıının kapandığını ilan etmiş, politikasını esas olarak sol liberalizmin devlet-sivil toplum karşıtlığına ve postmodernizmin kimlik politikasına bağlayan bir yönelişe girmiştir. Öcalan için artık sorun burjuvazi ile proletarya, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir mücadele değildir. Tarihsel alternatifler, baskıcı bir modernite ile demokratik bir modernite arasındadır. Öcalan kendi toplumsal hedefine, "demokra-

tik, ekolojik, cinsiyet özgürlükçü toplum” adını uygun görmüştür.

Buna paralel olarak Öcalan’ın Kürt sorununun çözümü konusundaki programatik hedefleri de değişmiştir. Geçmişte PKK, Kürtlerin yaşadığı toprakların Birinci Dünya Savaşı ertesinde dört devlet arasında (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) bölünmüş olmasından hareketle, “bağımsız birleşik sosyalist Kürdistan” hedefini savunurdu. Bu hedef de Kürt devriminin ateşleyicisi olacağı Ortadoğu devrimi aracılığıyla Ortadoğu Federasyonu’na bağlanırdı. Yani Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkına sahip çıkan ama milliyetçiliğe saplanmayan enternasyonalist bir program söz konusuydu.

Bugün bu amaç bütünüyle terk edilmiştir. Bunun yerini Ortadoğu’da sınırların değişmesini içermeyen, farklı devletlerin sınırları içinde yaşayan Kürt topluluklarının devlet haline gelmeden konfederal ilişkiler içine girmesini öngören bir yaklaşım almıştır. Tekil devletler içinde Kürt topluluklarının nasıl yaşayacağını ise özgül koşullar belirlemektedir. Örneğin Irak’ta pratik gelişmeler bir federasyona bağlı bir federe devlet (Kürdistan Bölgesel Yönetimi) yaratmışken Türkiye için federasyondan söz edilmemekte, “demokratik özerklik” programatik hedef olarak konulmaktadır. Elbette Kürt halkının geleceğine ilişkin olarak konulan bu hedeflerin taktik amaçlar güdüyor olması mümkündür; hareketin kendisini daha güçlü hissettiğinde başka talepleri gündeme getirmesi olasılığı bütünüyle dışlanamaz.

Belirleyici dönüm noktaları

Kürt hareketinin ve Türkiye’de yaşayan Kürt halkının kaderini belirleyen önemli üç dönüm noktası vardır. Bunların her birinde Kürt hareketinin izlediği politikalar bizi bugün hareketin içinde bulunduğu yere getirmiş bulunuyor.

Birinci belirleyici dönüm noktası, “serhildan” karşısında takınılan tavidir. 1989’da başlayan serhildan milyonlarca Kürdü var olan düzene karşı bir isyana sokuyor ve devrimci bir dinamik yaratıyordu. Buna 1991 Körfez Savaşı’nın hemen ardından Irak Kürdistan’ında başlayan kendiliğinden isyan da katıldığında 1991’de Ortadoğu gelişmelerine damga vurabilecek bir Kürt devrimi dinamiği doğuyordu. Kürt hareketinin bu ilk dönüm noktasında seçtiği yön, Türkiye solunun 15-16 Haziran büyük işçi ayaklanmasıyla karşılaştığında seçtiğine benzer bir tuhafılık içerir. Türkiye’nin tarihi TKP dışında, öğrenci hareketi içinden doğmakta olan devrimci eğilimdeki yeni sol hareketleri, 15-16 Haziran’da işçi sınıfının muazzam bir toplumsal mücadele dinamiği sergilemesinden “öncü savaşı” türü kitlesiz bir stratejinin işaretini almıştır! Bununla benzer biçimde, Kürt hareketi de Kürt halkının

devrimci dinamikler taşıyan serhildanından parlamenter politikaya dönüş dersini çıkarmıştır! Bu, serhildanın yarattığı olanakların bir süre sonra tükenmesiyle sonuçlanmış, Kürt özgürleşmesi bir büyük olanağı israf etmiştir.

İkinci dönüm noktası, Turgut Özal'ın "İkinci Cumhuriyet" politikasına Kürt hareketinin verdiği tepkidir. Özal, birinci Körfez Savaşı'nın (1991) Irak'ta özerk bir Kürdistan yaratacağını gördüğü için Türkiye'nin etkisini güneye doğru genişletmek amacıyla "bir koyup üç alma" adı altında yeni bir yöneliş başlatmaya çalışıyordu. Öcalan'ın 1993 yılında ilan ettiği ateşkes buna bir yanıtı. O andan itibaren, Özal bu ateşkesten çok kısa bir süre sonra hayatını yitirdiği halde, Kürt hareketi Türk devletinin bir gün, uygun bir önderlik yönetiminde İkinci Cumhuriyet politikasına döneceği umuduyla bütün politik yönelişini buna bağlayacaktır. Bu yöneliş çerçevesinde Avrupa Birliği bir destek güç olarak görülecek, Kürt sorununun çözümü bu tür yüksek diplomasi adımlarına bağlanacaktır.

Üçüncü dönüm noktası ise Öcalan'ın Avrupa'ya çıkmasıdır. 1998 yılında Türkiye'nin Suriye üzerinde uyguladığı basınç Öcalan'ı Bekaa'yı terk etmeye zorladığında Kürt hareketinin liderini (Rusya ara durağından sonra) Avrupa'ya yollaması, Avrupa demokrasisi ve AB'nin Türkiye'de oynayacağı beklenen demokratikleştirici ve özgürleştirici rol konusundaki hayallerin dolaysız bir ürünüdür. Öcalan'ın İtalya ve Yunanistan macerası Kenya'da CIA tarafından ele geçirilmesiyle sona erecektir. Savaşın 30 yılının ikinci yarısında Kürt hareketi tutsak bir önderin yönetiminde eskisinden çok daha güç koşullarda mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Görüldüğü gibi, Kürt hareketi ilk başta silahlı mücadele stratejisini seçtikten sonra gelen bütün dönüm noktalarında mücadeleden ziyade "demokratik" hayallere ve diplomasinin gücüne bel bağlayarak kendisini çok zor bir duruma sokmuştur. Emperyalizme ve Türkiye burjuvazisinin "demokratik" eğilimlerine bu yersiz güven nereden kaynaklanıyor?

Kürt hareketinin gerilemesinin dinamikleri

Kürt hareketinin Marksist kökeninden, sınıf mücadelesi anlayışından ve devrim perspektifinden koparak bugünkü konumuna gelmesinin ardında, bir kısmı kendi dışında ortaya çıkan nesnel gelişmelerden kaynaklanan, bir kısmı ise kendi hatalarından oluşan bir dizi nedeni vardır:

- 1980 civarında Türkiye'de kurulan askeri diktatörlüğün işçi hareketine ve sola ağır bir saldırı yöneltmesi, Kürt hareketinin yükseliş döneminde yalnız kalmasına, sosyalizmin bir çekim odağı olamamasına, dolayısıyla

Kürt hareketinin yüzünü başka ittifak ya da anlaşmalara dönmesine yol açan daimi bir faktör oldu. Buna paralel olarak, İran'da mollaların hâkimiyet kurması, Irak'ta ise rejimin giderek katılaşması sonucunda Kürt hareketinin etrafı boşaldı.

- 1989-91 aralığında Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'nın işçi devletlerinin yıkılması ve paralel bir süreç içinde Çin'in de içten içe kapitalizme geri dönmesi, birçok harekette olduğu gibi, daha gecikmeli biçimde olsa da Kürt hareketinde de sosyalizm konusunda bir inançsızlık doğurdu.
- Avrupa Birliği'nin aldatıcı parıltısı ile Avrupa'daki Kürt diasporasının telkinleri birleşerek Kürt hareketinin bütün kademelerinde AB'nin Türkiye'de demokratikleştirici ve özgürleştirici bir misyonu olduğu yanılsamasını yarattı. Bunun sonucunda hareket emperyalizme ve diplomasiye ölçüsüz bir değer biçmeye yöneldi.
- Bu, 1991 Körfez Savaşı ile başlayan, ama 2003 Irak savaşında Saddam devrilince doruğuna çıkan bir başka yanılsama ile birleşti: Buna göre, ABD Ortadoğu'ya demokrasi getirmeye gelmişti ve Kürdistan'ın bütün parçalarını özgürleştirecekti. Sıranın Türkiye'ye gelmesi sadece bir zaman meselesiydi.
- Kürt hareketi bir kısmı yoksul ailelerden gelen öğrenci kadroların yönetiminde yola koyulmuş, ama her aşamada yoksul köylülüğün desteğini alarak gelişmişti. Buna hareket güçlendikçe kentlerdeki Kürt proleterlerin ve küçük burjuvazinin yoksullaşmış katmanlarının desteği de katılıyordu. Ama 1990'lı yılların başlarından itibaren bir başka gelişme de görülmeye başlıyordu: Kürt burjuvazisinin belirli kanatları ile varlıklı yeni küçük burjuva katmanlar da güçlenen harekete yöneliyordu. Bunun sonucunda hem emekçi sınıfların sorunları üzerinde ısrar sorun olmaya başlıyor, hem düzen içi politika yapma eğilimleri hızla güçleniyordu. 2000'li yıllarda Kürt hareketinin belediyeleri ele geçirdiği Kürt kentlerinde yeni bir burjuva yaşamın yerleşik hale gelmesiyle sorun katmerlenecekti.
- Hareketin parlamenter politikaya gittikçe daha çok ağırlık vermesi, bu tip politikanın yarattığı mutabakat basıncının yanı sıra, çevresinde bir kariyeristler ordusu oluşmasına ve burjuvazinin yeni yeni katmanlarının harekete yaklaşmasına yol açarak kendi kendini besleyen bir süreci yaratıyordu.
- Nihayet, burjuvazi ile pazarlıklara, AB'ye ve Avrupa demokrasisine duyulan aşırı güven sonucunda hareketin önderinin Türkiye devletinin eline geçmesi, bütün dengeleri değiştiriyordu. Tutsak bir önder ve müzak-

ereci ile yola çıkıldığında her şeye aşırı derecede tavizkâr yaklaşmak ciddi bir tehlike olarak belirliyordu.

“Çözüm süreci”: Irak Kürdistan’ının petrolüne açılım!

İşte 2009’un başında başlayan ve adına “açılım” denen süreç, yukarıda sıralanan ve Kürt hareketinin gerilemesine yol açan bütün faktörlerin etkisini zaten göstermeye başladığı bir aşamada geldi. Aslında gelmesinin nedeni de buydu. AKP hükümeti, bütün bu koşullar altında Kürt hareketinin küçük kazanımlar karşısında büyük tavizler vermeye hazır bir ruh durumunda olduğunu hesaplıyor ve kâh açık, kâh gizli diplomasi yöntemleriyle Kürt hareketini bir dizi kısmi taviz karşılığında kendisine muhalefet etmekten caydırmaya çalışıyor, son tahlilde silah bırakmaya ikna etmek için hazırlıklar yapıyordu. Bu politika, Özal’ın İkinci Cumhuriyet projesiyle önemli benzerlikler taşıyordu. Esas amaç, Türkiye’nin Kürdistan’ın öteki parçalarında ve en başta petrol zengini Irak Kürdistan’ında da hâkimiyetini sağlamaktı. 2007’den itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve onun yardımcı güçleri ile mücadelesinde stratejik üstünlüğü ele geçirmiş olan AKP, Irak Kürdistan’ı ve onun liderleri Barzani ve Talabani ile ilişki kurulmasına bir tabu olarak yaklaşan eski politikayı da terk etmişti. ABD 2011’de askeri birliklerini Irak’tan çektikten sonra Irak Kürdistan’ının kaderini Türkiye’ye emanet edince bu politikanın önü tamamen açıldı.

AKP hükümeti, Kürt hareketine bir yandan bir “çözüm süreci” vaat ediyor, ama bir yandan da onu her türlü yöntemle sıkıştırıyor. Karşısına rakipler diyor: Barzani’yi Diyarbakır’a davet ediyor, ona yakın bir KDP kurulmasının önünü açıyor, Kemal Burkay’ı bir koz olarak geri getiriyor, Kürt Hizbullah’ının liderlerinin salıverilmesini ve güvenli bir yere çekilmelerini sağlıyor, Hak-Par’la işbirliği ve işbölümü yapıyor vb. Öte yandan, çeşitli yöntemlerle askeri tahkimat yapıyor (kalekollar vb.). Nihayet, belirli tertiplerle Kürt hareketine gözdağı veriyor, kendi koşullarını kabul etmediği takdirde çok ağır sonuçlara katlanacağını ima ediyor: Roboski katliamı aracılığıyla “Sri Lanka çözümü” testi, Paris suikasti aracılığıyla ise kendi çözümüne uymadıkları takdirde hareketin önderlerini ne beklediğini göstermeye yönelik bir gözdağı operasyonu.

Bu tabloyu bir veri altüst ediyor: Rojava. Kürt halkının yapısal olarak Amerikancı olan kanadının kontrolü dışında böyle bir özerk bölgenin doğmuş olması, “çözüm süreci”nin bütün aktörlerini zorluyor. Hem AKP hükümeti, hem de Barzani Rojava’nın yalıtılması ve çökmesi için ellerinden geleni artlarına koymuyorlar. Bu da gösteriyor ki aslında amaç Türkiye

hükümeti ve devleti ile Kürt hareketi arasında bir anlaşmaya varmak değil. Çünkü bu hükümet ve devlet bağımsız bir Kürt varlığına Ortadoğu'nun başka ülkelerinde bile razı değil. Nerede kaldı kendi sınırları içinde!

Kürt hareketi tutsak bir müzakereci ile son derecede riskli bir politika temelinde bir "çözüm" arayışı içinde. Devlet bazı koşullarda (mesela Öcalan'ın hareketin yasal unsurlarıyla görüşme olanağını elde etmesi) bazı gevşetmelere gitmiş olsa da ortada resmileşmiş ve geri dönülemeyecek tarzda kayıt altına alınmış bir şey yok. Her şey Erdoğan'ın, sömürgeler bakanı görevi yürüten Beşir Atalay'ın ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın iki dudağı arasında çıkacak sözlere bağlı.

Bu durum Kürt hareketinin bağrında büyük kuşkular yaratıyor. Öyle anlaşılıyor ki, gerillanın değişik kademelerinde, kent kadrolarında, ama en belirgin olarak yurtsever gençlik içinde tutsak bir müzakereci ile yürütülen aşırı tavizkâr bir sürece ciddi eleştiriler ve rezervler var. Kandil zaman zaman İmralı'dan bağımsız kararlar alıyor, farklı bir yönelişe meylediyor. Kürt hareketinin geçmiş devrimci dinamikleri, öyle görünüyor ki bazı kademelerde hâlâ canlı, hâlâ direniyor. O zaman geleceği, hareketin içindeki bu değişik eğilimlerin gelecekteki bir dönüm noktasında atacağı adımlar belirleyecektir.

Ortadoğu kaynayan bir kazan, kanayan bir yara. Koşullar her an değişiyor. Bu koşullarda taraflar gerçekten arzu etse bile barışçı bir çözüme ulaşamayabilir. Kaldı ki, böyle bir arzu AKP hükümetine atfedilemez. Hesapları bu koşulları göz önüne alarak yapmak Kürt halkının da, bölgenin diğer halklarının da asli çıkarlarının gereğidir.

Devrimci Marksistlerin politikası

Devrimci Marksist politika enternasyonalizmi ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile bir ve iç içe ele alır. Dolayısıyla, Türkiye'nin ezen ulusunun devrimci Marksistleri için de ezilen bir ulus olarak Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı başta olmak üzere bütün ulusal hakları tartışmasız şekilde desteklenmesi gereken haklardır.

Ancak, ezilen ulusun haklarını desteklemek başka şeydir, politikalarını desteklemek başka şey. Komintern'den bu yana devrimci Marksistler ancak devrimci ulusal hareketleri desteklerler. Bir ulusla hareketin politikası emperyalizmle işbirliğini bir olasılık olarak gündeme getirmeye, işçi sınıfının düşmanlarına destek vermeye veya en azından hayırhah yaklaşılmaya, kendi ezilen ulusunun içinde burjuvazinin çıkarlarını savunmaya başladı mı, o hareket devrimci ulusal hareket karakterini yitirmeye başlamış demek-

tir. Devrimci Marksistlerin bu durumda görevi, ezilen ulusun Marksistlerini ve devrimci ulusal yaklaşıma sahip unsurlarını yoldaşça uyarmak, ama politikasını hareketin çizgicinden bağımsız biçimde belirlemektir.

Bunun Türkiye'deki somut anlamı şudur: devrimci Marksistler Rojava'yı tanır, her türlü saldırıya karşı kararlı biçimde desteklerler. Ama Rojava'nın adım adım devletleştiğini hatırlayarak bu yeni devlet varlığının sınıf karakterini sorgularlar.

Devrimci Marksistler Kürt hareketinin büyük bir birlik ruhuyla ilan ettiği demokratik özerkliği selamlarlar. Ama demokratik özerkliğin elde edilmesi karşılığında bütün kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine keskin şekilde karşı çıkarlar.

Devrimci Marksistler Kürt halkının bütün haklarına sahip çıkarlar. Ama Tayyip Erdoğan'a destek anlamına gelecek her türlü politikanın kararlı olarak karşısından dururlar.

Devrimci Marksistlerin hedefi, Kürt halkının ve Filistin halkının ulusal haklarına kavuştuğu bir bağlamda kurulacak bir Ortadoğu Sosyalist Federasyonu'dur. Proletaryanın iktidarı almadığı hiçbir durumda Ortadoğu halklarının ve özellikle ezilen uluslarının kurtuluşu mümkün olmayacaktır. Bunun için de işçi sınıfı ve müttefiklerinin çıkarlarının hep pusula olmasını uyanık biçimde savunmak, devrimci Marksistlerin vazgeçemeyeceği bir hattır.

Demokratik uygarlık ve halk cumhuriyeti

Necati Yıldırım

Eleştirmek istediğim kitap eski bir tarihe ait. Ama yazarının Türkiye gündeminde sürekli yer işgal etmesi bu kitabın 2001 yılında yazılmış olmasının olumsuzluğunu ortadan kaldırıyor. İki cilt halinde yazılmış iki kitap var aslında.

Birinci kitabın ismi: *Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa*. Kitabın yazarı: Abdullah Öcalan. Yayınevi: Mezopotamya Yayınları.

İkinci kitabın ismi: *Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru*. Kitabın yazarı: Abdullah Öcalan. Yayınevi: Weşanên Serxwebûn.

Toplam 976 sayfalık bu kitapların önemli gördüğüm yanlarını kısa notlar halinde ele alacağım. Amacım, yazarın eski sosyalist kimliğini bilen okuyucuya, yazarın gittiği yeni yolu göstermek. Yeni yol, doğru yol anlamına gelmiyor. Aşağıdaki notlar bunu kanıtlayacaktır.

Avrupa övgüsü

Sosyalistlerin, Avrupa Birliği'ni emperyalist bir örgütlenme olarak gör-

dükleri çok açıktır. Avrupa Birliği ekonomik bir örgütlenmedir; ama politik hedefleri bakımından emekçi halka özgürlük, eşitlik sunmaz. Sadece liberal solcular bu örgütlenmeyi ilerici-demokratik bir kuruluş sayarlar ve Avrupa Birliği'ne katılmayı amaç haline getirirler. Yazarımız da liberal solcular gibi düşünüyor ve şöyle yazıyor:

*“Türkiye’nin kuruluş esprisi ve mantığına da ters oligarşik kilitlenmeyi aşmayı, sınırlı da olsa barış ve demokrat birlik çözümüne dayalı bu platformun **AB üyeliğine de katkıda bulunmasını yanlış bulmuyor** ve komplekse düşmüyorum. Avrupa ileri konumdadır.”¹*

*“Bu noktada **Avrupa’nın üstünlüğü**, uzun deneyimlerden sonra vardığı demokratik siyasete ve her tür özgürlüksel ifadeye kapıyı alabildiğine açık tutmasıdır.”²*

*“Demokrasinin en çok geliştiren özellikte bir rejim olduğu Avrupa uygulamalarıyla açığa çıkarken, gittikçe amaç edinilen **en çağdaş bir uygarlık kurumu** haline gelmektedir. Bu anlamda çağımıza **demokratik uygarlık çağı** denmesi bir hakikati ifade etmektedir.*

(...)

*Avrupa’nın üstünlüğü esas olarak bu çözüm tarzıyla yakından bağlantılıdır. Nereden bakılırsa bakılsın, **daha insani, bilimsel ve tüm yurttaşların çıkarını gözetten** bir model olduğu için, çözüm üreten en **verimli sistem** olduğu tartışmasızdır.”³*

Özcesi, yazar Avrupa Birliği’ni Demokratik Uygarlık olarak görüyor. Türkiye’nin bu birliğe katılmasını istiyor. Avrupa Birliği’ne katılmayı demokratik uygarlığın ölçütü haline getiriyor. Avrupa’nın emperyalist amaçları yazar için önem taşıyor. Avrupa demokrasisinin, hukukunun burjuva düzmece karakteri onu ilgilendirmiyor. Kitabın değişik yerlerinde Avrupa hukukunu, insan haklarına verdiği önemi övüp duruyor. Yazar, Demokratik Uygarlık olarak adlandırdığı bu sistemi bütünüyle kapitalist sistem içinde görmüyor. Bu uygarlığı kapitalizmi aşan olumlu bir uygarlık olarak yorumluyor. Yazarın şu sözleri bunu gösteriyor:

*“Avrupa uygarlığının geliştirilmesinde önemli katkısı bulunan **çağdaş demokratik uygarlığı**, çözümleyici bir gelişme aşaması olarak olumlu değerlendiriyorum. Bunu **tümüyle kapitalist sistem çerçevesinde değerlendir-***

¹Abdullah Öcalan, *Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa*, Cilt I, Mezopotamya Yayınları, 2001, s. 12. (Yazıdaki vurgular bize aittir.)

²Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 16.

³Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 367.

miyorum; insanlık tarihinin ortak mirası olarak yüksek değer biçiyorum.”⁴

Kapitalizme bakış

Kitabın kimliğini asıl olarak kapitalizme bakış oluşturuyor.

Yazara göre kapitalizmin ideolojik kimliğinde insana değer verme var. İnsanı bir değer olarak öne çıkarma var. Hümanizm (insancılık) var. Kapitalist uygarlık yazarın gözünde insanı yücelten bir toplum oluyor. Yazarın şu sözleri bunu gösteriyor.

“Kapitalist uygarlığın ideolojik kimliğinde insana değer verme, insanı öne çıkarma, yani hümanizm ilkesi, üçüncü önemli özelliği teşkil etmektedir. Daha önceki tüm çağların toplumsal biçimlenişlerinde insan adeta yutulmuş gibidir.”⁵

Yazar kapitalizmin savunucuları ile açıkça aynı yere düşmemek için bu “insana değer veren toplumun” içinde bulunduğu tehlikelere de işaret etmeyi unutmuyor. Şüphesiz ki, kapitalizmin demokrasisini olumlayarak:

*“Kapitalizmin ideolojik kimliği ve moral yapısı şekillenirken, gerçekten **bilimsel yanı ağır basan, bireyi esas alan ve insanlığı yücelten** bir temele sahip olduğu açık olmakla birlikte, her tür tehlikeyi bağrında taşıyan bir karakteri de barındırdığı daha doğuşunda kendini ele vermektedir.”⁶*

Yazarın, kapitalizmin “insanı yücelttiğinden” kuşku yok. Kapitalizmin her şeyi – insanın kendisini bile – meta (mal) haline getirerek insanlığı aşagılایan bir üretim tarzı olduğunu görmüyor yazar!

Yazara göre, kapitalist üretim sistemi insanlık tarihinin zirvesidir.

*“Bilimsel zihniyet, bireysel yaratıcı ruh ve **insanlığı öne çeken** yanı ile üretimde kendini kanıtlayan yanı bir araya geldiğinde, **kapitalist toplumun üstünlüğü tartışmasızdır.**”⁷*

Yazar satır aralarında kapitalizmin kimi olumsuzluklarından bahsediyor. Ama bu olumsuzlukları giderecek çözümü de bulmuş. Kapitalizmin olumsuzluklarına karşı çözüm yine “küreselleşmiş” kapitalizm(!) Yazar diyor ki:

⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt II, s. 391.

⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt I, s. 348.

⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 351.

⁷Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 356.

*“Günümüz koşullarında **kapitalizmin çıkar bencilliği** tersine bir gelişmeyle, **küreselleşmeyle telafi edilmeye çalışılmaktadır.**”⁸*

“Küreselleşme”nin kapitalizmin daha fazla uluslararasılaşması olduğunu, insanlıkdışılığını bütün dünyaya yayması olduğunu göremiyor yazar.

Yazarımız ABD’ye “küreselleşme” eyleminde özel bir rol biçiyor. ABD’yi dünyayı yeniden feth etmek isteyen SON emperyalist güç olarak görüyor. ABD (Avrupa değil!) dünyayı son emperyalist güç olarak olgunlaşmış kapitalizme açacaktır. Ama ABD insan hakları ve demokrasiye bağlanarak bu görevini yapmaktadır. Böylece kapitalizm talancı niteliğinden uzaklaşmış olacaktır. ABD artık rejim ayrımı yapmaktadır; desteğini demokrasiden yana kullanmaktadır. Yazarın sözleriyle şöyle:

*“**ABD, belki de uygarlık tarihinin son emperyalist gücü** olarak dünyayı olgunlaşmış kapitalizme tümüyle açarak, tarihi misyonunu başarıyla oynayacaktır.*

(...)

*Özellikle daha önceki rejim ayrımı yapmadan işbirlikçilere verdiği desteği giderek daha çok insan hakları ve demokratik gelişmelere bağlamaya çalışmaktadır. **Zaten kapitalizmin talancı karakterden uzaklaşması buna bağlıdır.**”⁹*

Demek ki, ABD küreselleşme” yoluyla (siz emperyalist işgal diye okuyun) demokrasiyi dünyaya yaymaktadır. ABD’nin talancı niteliğinden uzaklaştığını söylemek, emperyalizmin doğasından hiçbir şey anlamamak değil midir? ABD egemenleri de “ABD’yi demokrasi havarisi” olarak sunmuyorlar mı? Sonra ABD niçin “son emperyalist güçtür? Avrupa ülkeleri emperyalist değil mi? Yazarın bakış açısıyla Avrupa ülkeleri, emperyalist değil. Peki ne? Yazarın övdüğü ve varmak istediği ÇAĞDAŞ DEMOKRATİK UYGARLIK. Yazar bu uygarlığı, onun demokrasisini sınıfsal olarak analiz etme zahmetine katlanmıyor. Bu ülkelerdeki demokrasinin aslında birer burjuva diktatörlüğü olduğunu görmüyor. Yazar, her demokrasinin sınıfsal bir dikta olduğunu bilmiyor veya unutmuş.

Yazarın kapitalizmi olumlamasında Avrupa’ya biçtiği değer, ABD’den üstündür. Öyle ki, Avrupa ordusunun kurulmasını istemektedir yazar. Bu Avrupa ordusu ne yapacaktır? Barışı kalıcı kılmaya çalışacaktır(!) Diyor ki yazar:

⁸Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 359.

⁹Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 380.

*“Avrupa ordusu girişimi bu çıkmazdan kurtulma niyetini ifade etmektedir. Bu, daha küçük ve yerel anlaşmazlıklara karşı bir müdahale gücü olarak düşünülmektedir. Buna **barışı kalıcı kılmanın operasyonel gücü** de denilebilir.”¹⁰*

Yazara göre yeni bir paylaşım savaşı (dünya savaşı) artık gereksizleşmiştir. Sermaye kârını korumak için şimdi barışı korumaya yönelecektir.

*“Ama kârı tehdit etme riski çok arttığından, aynı yasa gereği bu sefer **barışı** zorlamaktadır. Kâr ve teknik arasında kurulan bu denge, objektif olarak yeniden **büyük paylaşım savaşlarını gereksiz kılmıştır.**”¹¹*

Emperyalistler arası rekabet sürdükçe yeni bir dünya savaşı ihtimalinin var olduğunu Lenin’in söylediğini hatırlayalım. Emperyalizm yok edilmeden paylaşım savaşları yok edilemez. Yazar böyle düşünmüyor.

Sınıf savaşı

Peki, kapitalizmdeki sınıf mücadelesi ne olacaktır? Yazarımıza göre klasik ulusal kurtuluş savaşları rolünü tamamlamıştır. Yani ulusal kurtuluşlar anlamsızlaşmıştır. Ülke içindeki sınıf mücadelesi de barışçıl araçlarla yürütülebilir noktaya erişmiştir. Yazarın sözleriyle söylersek:

*“Klasik **ulusal kurtuluş savaşları** da esasta amaçlarına ulaşarak **rolünü tamamlamış** sayılmaktadır. İçteki **sınıf savaşları demokrasiyle, barışçıl araçlarla sürdürülebilir** düzeye indirgenmiştir.»¹²*

Peki, dünya üzerindeki sınıf mücadelesi ne olacaktır? Kapitalizmle onu yıkmak isteyen güçler uzlaşacaktır. Barış içinde, demokratik rejim altında taraflar kendi geleceklerini özgürce tayin edeceklerdir. Demokratik uygarlık da bundan başka bir şey değildir. Tabii ki yazara göre böyle. Diyor ki yazarımız:

*“Tarih 20. yüzyılın sonlarında bir tarafın mutlaka zaferine değil, her **iki tarafın uzlaşmasına** uygun bir durumun doğuşuna tanıklık etmektedir. Uygarlık tarihinde ilk defa **sınıflı toplum güçleri**, eşit koşullarda olmasalar da, **barış içinde** ve en geniş bir demokratik rejim altında kaderlerini serbestçe tayin etmede **uzlaşmış** gibidirler. Demokratik uygarlık bir hayal değil, **hakikattir.**”¹³*

Özcesi sınıf mücadelesi hem ülke içinde, hem dünyada anlamını yitirmiş-

¹⁰Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 381.

¹¹Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 382.

¹²Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 381.

¹³Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 387.

tir. “Tarihin sonu” kavramı bu biçimde kavranırsa doğru olur:

“Uygarlığın sınıf karakterine dayalı özelliklerinin sonuna gelindiğinden bahsetmek gerçekçi bir yaklaşımdır. Eğer tarihi sadece sınıf mücadelesinden ibaret sayarsak, bu anlamda tarihin sonuna gelindiği kavramı da anlam taşır.”¹⁴

Yazarımızın iyimser fantezilerinin tersine gerçek şudur:

- Emperyalizm var oldukça ulusal kurtuluş savaşları hep gündemde olacaktır.
- Sınıflar dünyada varlığını koruduğu sürece sınıf mücadelesi hem ülke içinde, hem dışında devam edecektir, devam ediyor. Hem de hiç barışçıl biçimde değil! Ülkeye ve dünyaya bakmak gerçeği görmek için yeterlidir.

İsyan - şiddet

Yazar “Demokratik Uygarlık” koşullarında (bize göre emperyalizm koşullarında demek lazım) toplumsal sorunların şiddet kullanılmadan çözülebileceğine inanıyor. Bunun gerekçesini de bilimsel-teknik devrimin askeri yöntemleri verimsiz kıldığına, askeri çözümlerin pahalı olduğuna bağlıyor. Ve şöyle yazıyor:

“Bu durumda siyasi yöntemlere ağırlık vermek çağın bir kuralı haline gelmektedir. Şüphesiz bunda askeri yolların pahalıya patlaması ve verimli olmaktan çıkması temel rol oynamaktadır. Dolayısıyla mevcut toplumsal sorunları demokratik kriterlere göre çözümlmek temel yöntem olmaktadır.»¹⁵

Dünyamıza bir bakalım: ABD, Avrupa Birliği, toplumsal sorunları şiddete başvurmadan mı çözüyor? Irak’ta, Afganistan’da işgali ve şiddeti emperyalizm kullanmadı mı? Libya’da şiddeti kullanarak iktidarı ele geçiren emperyalizm değil mi? Bugün Suriye’de muhalifleri silahlandırarak şiddet yöntemiyle iktidarı devirmek isteyen emperyalistler değil mi?

Yazar bir hayal dünyasında yaşıyor; gerçeğin yerine kendi hayallerini koyuyor. Yazar bu yanlış saptamayı belirli bir amaca erişmek için yapıyor. Amacı ne? Artık devrimci-isyancı örgütlenmelerin geçersizleştiğini, başarılı olamayacaklarını kanıtlamak istiyor. Bu nedenle şöyle yazıyor:

“Bu durumda devreye giren devrimci ve isyancı örgütlenmeler, aşırı güç dengesizliği ve stratejik dostlardan yoksunluk nedeniyle başarılı olamamak-

¹⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 389.

¹⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt II, Weşanên Serxwebûn, 2001, s. 24.

ta, çözümsüzlüğe çare olmayı başaramamaktadır.”¹⁶

Devrimci-isyancı örgütler gereksizse, devrim ve isyanlar da bu mantık çerçevesinde gereksiz oluyor. Yazarın vardığı sonuç bu!

Sosyalist toplumu devrimsiz, zora dayanmadan kurmak istiyor yazar. Zora dayalı emekçi diktalarına karşı olduğunu belirtiyor. Öyle ki, kapitalist devlet zor kullansa da, sosyalistlerin zora başvurmamasını istiyor. Diyor ki:

*“Sosyalist toplum, eski toplumu ve devleti aşma sorununu **zora dayalı ve emekçi diktatörlükleri biçiminde ortaya koyamaz**. Saldırgan sömürüyü ve güç kazanmayı esas alan her tür zor, emekçilerin ideolojik bakış açılarında yer alamaz. **Karşıdaki en kaba zora dayalı bir devlet de olsa, onu zorla yıkmayı esas alma bu ideolojik sistemle çelişir.**”¹⁷*

Devrimin kendisinin “zor” içerdiğini Marksizm açıkça belirtir. Egemenler kendi gönüllerinin rızasıyla iktidarı bırakmazlar. Yığınların zora dayanan gücü olmadan şimdiye kadar bir tane bile devrim olmamıştır. Marksizm barışçıl devrimi teorik bir olasılık olarak kabul eder. Ama burada bile yığınların zora dayanan gücü olmadan bu teorik olasılık pratiğe dönüşemez. Şimdiye kadar dönüşmemiştir de! Zoru dayatan proletarya değildir, burjuvazidir. Proletarya, kendisine zor kullanan gücün karşısına kurbanlık koyun gibi boynunu uzatamaz.

Sınıfları kim ortadan kaldıracak?

Yazara göre sınıfları “teknik” doğurmuştur. Demokratik Uygarlık, tekniği geliştirdikçe sınıfları ortadan kaldıracaktır. Kapitalizmin gelişimine paralel ortaya çıkan bilimsel teknolojik devrim sınıfsallaşmanın maddi temelini ortadan kaldırmaktadır. Yazar bu saptamasını şu açık sözlerle ifade ediyor:

*“**Teknik, sınıflaşmayı doğurduğuna göre, belli bir gelişme seviyesinde onu aşacak olan da ancak yine teknik olabilir. Tarih, her teknik gelişmenin sınıfsal farkları daralttığını ve özgürlük imkanlarını artırdığını netçe kanıtlamaktadır.***

(...)

*20. yüzyılda gerçekleşen bilimsel-teknik devrimlerin belki de en önemli tarihsel sonucu, **sınıflaşmanın maddi temelini ortadan kaldırmasıdır.**”¹⁸*

*“Teknik temel sınıflaşmayı değil, **sınıfsızlaşmayı geçerli kılmaktadır.***

¹⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 30.

¹⁷Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 138.

¹⁸Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt I, s. 392.

(...)

Teknik, sınıflı toplumun inkarını gerektirmekte; sınıflı toplumdan meslek toplumuna, yeni bir toplumsal kategoriye doğru zorlamaktadır. Çağdaş demokrasinin altyapısı, teknik temelin sınıflı toplumu bir zorunluluk olmaktan çıkarmasına dayanmaktadır.”¹⁹

Marksizmle ilgisi olmayan birisinin söyleyebileceği yukarıdaki görüşleri eleştirmeye gerek yok! Sadece belirtelim ki, sınıfların ortaya çıkışının altında yatan temel neden teknik değil, toplumsal işbölümüdür. Ortaya çıkan artı-ürüne egemen kesiminin, üretenler zararına el koymasındır. Ayrıca bilimsel teknolojik devrimle sınıf farklarının azaldığını söylemek yaşadığımız bugünkü dünyanın gerçeklerine terstir.

Kapitalizmi devirecek bir özne (proletarya) olmadan sınıflar kendiliğinden (evrimci yolla) ortadan kalkmaz. Proleter devrim yapılmadan sınıfların yokoluşu hazırlanamaz. Yazar doğal olarak devrimler çağının kapanmış olduğunu söylemiş oluyor. Yazarımız bunu belirtiyor:

“Gerekli olanın kanlı devrimler olamayacağı, daha doğrusu teknik temelin bu yöntemi de gereksiz kıldığıdır.”²⁰

O halde bugün içinde yaşadığımız “demokratik uygarlık çağından”, sosyalizme evrimsel olarak, devrime gerek olmadan geçilecektir. Diyor ki yazar:

“Devrimle, zorla, karşı-devrimle sosyal olgular belki engellenir, ama ortadan kaldırılamaz. Dolayısıyla teşkil edildikleri toplumlar da hem alt hem üstyapılarıyla ancak teknik gelişmeler kaçınılmaz kıldığında ortadan kalkar veya başka bir toplumsal biçime dönüşürler.”²¹

“Toplumsal dönüşüm yasaları ancak genel evrim kuramının çerçevesi içinde olabilir.

(...)

Sınıfların ve her türden toplumsal olguların ortadan kaldırılması veya dönüştürülmesi zorla değil, ancak teknik ve bilimsel seviyenin değişmesiyle mümkündür.”²²

Bir zamanlar “Avrupa komünizmi” bu görüşlerden daha mantıklısını savunmamış mıydı? Sonucu gördük! Sınıfları “teknik” gelişimin kaldıracağını düşünmek, kapitalizmi anlamamaktır. Yazarın sınıfsız toplumu savunanlara

¹⁹ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 402.

²⁰ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 395.

²¹ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 401.

²² Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 402.

önerdiği çözüm, kapitalizme karşı savaşmak değil, oturup “teknğin” gelişmesini beklemektir. Hadi daha açık söyleyelim; yazarın “Demokratik Uygarlık” dediği şey bize göre kapitalizm olduğuna göre, kapitalizmi ve onun demokrasisini desteklemektir.

Proletarya diktası

Marksizm sınıfları ortadan kaldırmak için proletarya diktasının gerekli olduğunu söyler. Sınıfları, tekniğin ilerlemesiyle evrimci biçimde ortadan kaldıran yazar için, proletarya diktasına karşı çıkmak bir zorunluluktur. Yazar da öyle yapıyor; proletarya diktasına, yani proleter demokrasiye karşı duruyor. Diyor ki:

*“Fakat **proletarya diktatörlüğü** gibi soyut ve her anlama çekilebilecek bir devlet modeli kabul edilince, Marksizm kendini eski toplum ve devletin batağında bulmaktan ve **boğulmaktan** kurtaramadı.”*²³

*“Kutsal devlet fikri ve temel özü olan baskı ve zorla çalıştırmayı ‘**proletarya diktatörlüğü**’ olarak sunmanın kendini aldatmaktan başka bir anlam içermediği geç de olsa anlaşılmıştır. Elbisesinin yırtılması, kendisinin parçalanması olarak anlaşılmıştır.*

***Proletarya diktatörlüğünün** kelime olarak emekçilerle ilişkisi olabilir. Fakat tüm diktatörlüklerin sömürüyle bir ilişkisi vardır. Diktatörlüğü bir gün bile sürdürmek, sömürüye alet olmak demektir.”*²⁴

*“Sonuç olarak, **proletarya diktatörlüğünün sosyalist toplumun aracı olarak başarıyla kullanılamayacağı kanıtlanmıştır.**”*²⁵

Proletarya diktasını bir gün bile sürdürmenin sömürüyü sürdürmek olduğunu söyleyen bir yazara bu diktanın anlamını anlatmak gerekmez. Marx, Engels, Lenin niçin bu diktanın zorunlu olduğunu değişik yerlerde uzunca anlatmışlardır. Özeti şudur: Kapitalizmden sınıfsız topluma proletarya egemenliği olmadan geçilemez. Dolayısıyla sınıflar ortadan kaldırılamaz. Bu nedenle proletarya iktidarı ele geçirip, burjuva devlet mekanizmasını parçaladıktan sonra proleter devlet biçimini kurmak zorundadır. Devletin sönmesine (sınıfların ortadan kaldırılmasına) giden yol buradan geçmektedir. Proleter devletin kendisi sönecektir, sınıflı toplum doğacaktır.

²³Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt II, s. 129.

²⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt I, s. 391.

²⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt II, s. 136.

Devlet nasıl ortadan kalkacak?

Bilindiği gibi Marksizm devletin varlığını ve yokoluşunu sınıfsal olarak çözümler. Devletin ortaya çıkışının temelinde sınıfların varlığı yatar. Sınıflar ortadan kalkmadan devlet sönmez, yok olamaz.

Marksizme göre sosyalist devrim, proletarya devletini yaratır. Burjuva devletini parçalayarak ve proletarya diktatörlüğünü kurarak bunu yapar. Proleter devlet sınıfları ortadan kaldırarak kendini sönümlenme sürecine sokar. Kapitalizmden sosyalizme geçiş çağında bu görev dünya çapında tamamlanır. Sosyalizm bir sınıfsız toplum olarak varlığını ortaya koyar.

Yazarın proletarya diktasını (proleter demokrasiyi) inkâr ettiğini göstermiştik. Sınıfların yok olmasını sosyalist devrime değil, tekniğin gelişmesine bağlamıştı yazarımız.

Bu yanlış görüşlerin doğal sonucu olarak, bir sınıf örgütü olan devletin de kendiliğinden ortadan kalkacağını söylemiş olmaktadır. Yazar, teorisini bu sonuca bağlıyor. Şöyle yazıyor:

*“Çağdaş demokratik uygarlıkta **devlet yıkılarak ve parçalanarak değil, yavaş yavaş** hurdalık bir malzeme konumuna getirildikten sonra tarihin çöp sepetine atılmaktadır. Doğrusu ve gerçekleşir olanı da budur.”²⁶*

Demek ki, sosyalist devrime, burjuva devletini parçalamaya gerek yok! Burjuva devleti, teknik gelişime bağlı olarak kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kautsky’i, Lenin tam buradan eleştirmemiş miydi? Bu görüş, yazar ile Kautsky’i aynı zeminde birleştirmektedir.

Sovyetleer Birliği’nin yıkılışı

Yazar, Sovyetler Birliği ve benzeri ülkeleri reel sosyalist ülkeler olarak görüyor. Yani bu ülkelerde yaşanmış bir sosyalizm olduğunu düşünüyor. Bu reel sosyalizmin yıkılışını da “kaba materyalist yaklaşımlara” bağlıyor. Diyor ki:

*“**Kaba materyalist yaklaşımlar reel sosyalizmin erken çözülüşünün en temel nedenidir.**”²⁷*

Yazarın yanıldığı birinci nokta, bu ülkelerde sosyalist üretim biçiminin olduğudur. Oysa bu ülkeler, kapitalizm ile sosyalizm arasına sıkışmış geçiş toplumlarıdır; sosyalizm ismini hak etmezler.

İkincisi, yazarın “reel sosyalizm” dediği ülkelerin yıkılışını “kaba mater-

²⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt I, s. 454-455.

²⁷Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 336.

yalist yaklaşımlara” bağlaması hiçbir şey anlatmıyor.

Yazarın iddia ettiği gibi bir sosyalizm olsaydı –ki bu bir üretim tarzıdır– böyle havadan sudan bir nedenden dolayı yıkılmazdı.

Yazar bu söylemini kendisi de yetersiz bulmuş olacak ki, yeni nedenler bulmaya çalışıyor. “Sosyalizm”, birey-toplum ikilemini kavrayamadığı için yıkıldı, diyor. Ama buradaki mantığı tersten işliyor. Kapitalist toplumun, sosyalist toplumdaki üstün olduğu kavratılmamıştır, diyor. Yazarın inanılmaz görüşü şu:

“Bilimsel olduğuna dair büyük iddia taşıyan muhalif akım olarak sosyalizmin, kapitalizm çözümlemelerinin yeterli olmadığı açığa çıkmıştır.

(...)

*Genelde toplumu, özelde birey toplum ikilemini kavramaktan uzak kalmıştır. **Kapitalist toplumun sosyalist topluma, kapitalist bireyin sosyalist bireye üstünlüğü aşılanmamıştır.***”²⁸

Acaba yazar tersini mi söylemek istiyor? Anlaşılmıyor. Gerçi hangi biçimde anlaşılırsa anlaşılın, her bakımdan savunulamaz bir neden bulmuş oluyor. Yıkılan bu toplumlarda yeteri kadar sosyalizmin ve bireyin, kapitalizmin bireyinden üstün olduğu propaganda edilmiştir. Yazar tersinin mi yapılmasını istiyor? Yazarın kendini yanlış ifade ettiğini kabul edelim. Fakat yine de yazar bize tarihsel gelişime dayalı açıklayıcı bir neden sunmuş olmuyor.

Yazarın kafası o kadar karışık ki, “sosyalist sistemin” kapitalizme karşı bir uygarlık oluşturamadığından yakınıyor önce.

*“Kapitalist sisteme karşı oluşan sosyalist ideoloji ve yol açtığı **sosyalist sistem**, farklı bir uygarlık haline gelmeyi başaramamıştır.”*²⁹

Buradan yine anlıyoruz ki, yazarımız yıkılmış ülkeleri “sosyalist” ve onların birliğini “sosyalist sistem” olarak görüyor. Daha önce belirttiğimiz gibi dünyamız henüz ne sosyalizmi, ne de sosyalist sistemi gördü. Kurulmayan sosyalizmin, kapitalizmden üstün bir uygarlık oluşturması zaten düşünülemez. Bunu geçelim.

Yazar yukarıda yaptığı tespitin hemen altında kendini inkar eden şu satırları yazıyor:

*“İster ideolojik kimliğinden kaynaklansın, ister bir **erken doğum** veya*

²⁸Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 326.

²⁹Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 413.

*yaptığı yanlışlıklar sonucu olsun, emekçilerin ve halkların özgürlük ve eşitlik istemlerini farklı bir uygarlıksal gelişmeye dönüştürememiştir. Bu yönlü iddialarına rağmen, sonuçta bir **devlet kapitalizminden** öteye varamamıştır.”³⁰*

Şaşırtıcı! Yazar, şimdiye kadar “sosyalizm” olarak isimlendirdiği ülkeleri bir çırpıda “devlet kapitalizmi” olarak damgaladı. Sosyalizm ile devlet kapitalizmi aynı şey mi?

Ayrıca dikkat edelim; yazarın, Ekim Devrimi’nin erken bir doğum olduğuna dair kuşkusu da var. Oysa hiçbir devrim erken doğmaz. Tarihsel koşullar ve özneler onu tam zamanında doğurur. Komünist öznelerin umutları erken veya geç olabilir. Ama nesnel koşullar, kafalarda yaratılamaz.

Sovyetler Birliği ve benzeri ülkelerin sosyalist olmadıkları bir gerçektir. Ama bu ülkelerin devlet kapitalizmi olmadıkları iki kez gerçektir. Yıkılan, kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumlarıdır. Yerine gelen ise kapitalizm! Eğer daha önce Sovyetler Birliği kapitalizmin bir biçimini (devlet kapitalizmini) temsil ediyorsa, yıkıntıdan sonra ortaya çıkan kapitalizm nedir? Savunulamayacak sonuç şudur: Şimdi yaşanan kapitalizm, eski devlet kapitalizmini yıkmıştır.

Marksizme eleştiri

Yazarımızın şimdiye kadar özetlediğimiz görüşlerinden sonra hiç kimse onun Marksist olduğunu söyleyemez. Zaten yazarın da böyle bir iddiası yok. Eski dönemde “Marksist-Leninist” olduğunu defalarca yazmıştı. Ne var ki, bu görüşleriyle birlikte Marksizmden tamamen kopmuş oluyor.

Marksizmden kopan her yazarın yaptığı ilk iş, Marksizmi orasından burasından eleştirmektir. Yazarımız da geleneği bozmuyor, Marksizmi eleştiri tahtası yapıyor. Yazara göre, Marksizm devletin kökenindeki ideolojik gücü çözümleyememiş. Dine, “toplumun afyonudur” demiş. Bir “ilahiyat” tahlili gerekiyormuş. Yazar bunları şöyle ifade ediyor:

*“Marks’ın teorisi bilimselliğe değerli katkılarda bulunmuştur. Ama bana öyle geliyor ki, **devletin kökenindeki ideolojik gücü** basit bir yansıma olarak değerlendirmesi, teorisinin en ciddi **eksik ve o denli de tehlikeli yanındır**. Çok sıradan ve basitmiş gibi dine “toplumun afyonudur” deyip geçmesi, bir türlü **başarıya gidememesinin** de temel nedenlerinden biridir.”*

Marx’ın “din, halkın afyonudur,” saptaması kadar din gerçeğini açıklayan bir aforizma herhalde yoktur. Ancak yazarın bu sözün söylendiği eseri

³⁰ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 413.

okumadığı görülüyor. Okusaydı Marx'ın bu sözünün iddia ettiği gibi geçer-ken söylenmiş basit bir söz olmadığını anlardı. Marx şöyle diyor:

“Dinsel üzüntü, bir ölçüde gerçek üzüntünün dışavurumu ve bir başka ölçüde de gerçek üzüntüye karşı protesto oluyor. Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığını, tinin dıştalandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor.

Halkın aldatıcı mutluluğunu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına geliyor. Halkın kendi durumu üzerindeki yanılsamalardan vazgeçmesini isteme, halkın yanılsamalara gereksinim duyan bir durumdan vazgeçmesini istemek anlamına geliyor. Öyleyse dinin eleştirisi, dinin aylasını oluşturduğu bu gözyaşları vadisinin tohum halindeki eleştirisi anlamına geliyor.”³¹

Marx dini gerçek hayatın acımasızlığı karşısında insanların sığındığı sahte bir sıcaklık, aldatıcı bir mutluluk olarak tanımlıyor. Dini bu anlamda yani aldatıcı da olsa insanların acılarını dindirdiği için afyon yani acı dindirici olarak tanımlıyor Marx.

Marx bu nedenle halkın aldatıcı mutluluktan kurtulup gerçek mutluluğa kavuşması için dinin ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyor. Yazar Marx'ın bu yazdıklarından, din ve devlet ilişkileri, dinin egemenlik aracı olarak kullanıldığı konusundaki yazdıklarından, din ve yabancılaşma konusundaki görüşlerinden habersiz olmalı ki Marx ve Engels'in din konusundaki görüşlerini sadece bir slogandan ibaret sanıp, hafife alma yoluna sapıyor.

Yazar, Marksizmi eleştirmeye devam ediyor. Toplum biçimlerinin gelişimi konusunda Marx'ın yanıldığını düşünüyor yazarımız. Bu konuda Marx ve Hegel arasında farklılık değil, bir aynılık görüyor. Diyor ki:

“*Bu anlamda Marks'ın diyalektik materyalizmiyle Hegel'in diyalektik idealizmi arasında fazla bir fark yoktur.*”³²

Oysa Hegel, toplum gelişimini idealist biçimde (Tin'in gelişmesi yoluyla) açıklar. Marx ise maddeci biçimde. Marx'ın *Kapital*'i bunun en güzel örneğidir. Ama yazarımız bu kitabı eksik ve yöntemsiz bulmaktadır. Şöyle ki:

“*Sümer tapınak kültürünü çözümlemek, Marks'ın Kapital çözümlemesinden daha öncelik taşımaktadır. Kapital çözümlemesi kendi başına çok bü-*

³¹Karl Marx. *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı. Giriş.* (Çev. Kenan Somer). Karl Marx. *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi* içinde. Ankara, 1997: Sol Yayınları. s. 191-192

³²Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 54.

yük eksiklikler ve yöntemsizlikler içermektedir.”³³

Burjuva biliminsanları bile Marx’ın kapital çözümlemesi karşısında çaresiz kalmaktadır. Yıllardır Marx’ı yıkmak için uğraşmaktadırlar. Sonuç Marksizm lehinedir. Ayrıca yazar Marx’ın kapital çözümlemesi karşısına, kendi çözümlemesini koyamamaktadır.

Yazarımız diyalektik ve tarihsel materyalizmin yasalarının topluma uygulanmasına karşıdır. Yazarımıza göre, Marksizm bunu yaparak yanlış yapmaktadır. Ayrıca yazarımıza göre Marksizm bu yasaları özellikle kapitalizme uygulayarak yöntem hatası yapmaktadır. Yazarın sözleriyle şöyle:

*“Bu anlamda diyalektik ve tarihsel materyalizmin yasaları, toplumun ilerleme yasaları haline gelir. Marksizm daha çok bu yasaları kapitalist uygarlaşma sürecine uygulayarak çözümlemelere gitmiştir. Bana göre eksik olduğu kadar, **vahim yanlışlara yol açabilecek bir yöntem hatasıdır.**”³⁴*

Tarihsel materyalizm, Marksizmin en önemli yanlarından biridir. Tarihi ve toplumları maddeci biçimde çözümler. Tarihsel materyalizmi ortadan kaldırırsanız, elinizde sadece idealist toplum yasaları kalır. Yazarımız Marksizmi gövdesinden kesmek istiyor.

Evet, Marx kapitalizmi çözümlemeye yönelmiştir. *Kapital* bunun üzerine kurulmuştur. *Grundrisse* de öyle!

Marx bunu bilinçli bir yöntemle yapmıştır. Kapitalizmin toplumsal ilişkilerini anlamamızı, sağlayan yasalar, aynı zamanda geçmiş üretim ilişkilerini anlamamıza hizmet eder. Marx bunu *Grundrisse*’de çok anlamlı bir biçimde ifade etmiştir:

“İnsan anatomisi, maymun anatomisi için bir anahtardır.”³⁵

Maymun insanlığın geçmişini, insan ise bugünü temsil eder. Bugünkü insanı anlamak anahtardır. Bu insanı anlarsanız, geçmiş insanı da anlarsınız. Bugünkü kapitalist üretim biçimini çözümleyebilirsiniz, geçmiş üretim biçimlerini çözümleyerek anahtarı elde edersiniz. Yazar bu anahtarı görmüyor.

Yazarımızın iddiası büyük! Eğer Marksizm yazarın isteği yönünde eleştirilip düzeltilmezse, Marksizmin, kapitalizmin bir oyuncağı olacağından söz ediyor. Bu yapılmazsa Marksizm ahlaken geri kalmış. Ayrıca proletarya diktatörlüğü

³³Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 395.

³⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 158.

³⁵Karl Marx, *Grundrisse*, Cilt I, Sol Yayınları, 1999, s. 42.

teorisinden vazgeçilmeliymiş. Bu teori kapitalizmce kullanılan bir başka aletten öteye götürmezmiş. Sovyetler Birliği ve benzeri ülkelerin yıkılmasının altında Marksizmin bu anlayışları yatmaktaymış. Yani yıkılışın sorumlusu Marksizm!

Yazar iddiasını şu sözlerle ortaya koyuyor:

*“Ama iddia ediyorum ki, eğer eleştirisi doğru yapıp düzeltilemezse, **Marksizm** Sümer rahip ideolojisinin bile **ahlaken daha gerisinde** ve kapitalizmin en masrafsız bir **oyuncak aletinden** başka bir sonuçla karşılaşamayacağı gibi, **‘proleter diktatörlük’** teori ve uygulaması da Sümer’in bir kaba Sargon emperyalizmi, tahakkümü modelinden, **kapitalizmce kullanılan bir başka aletten** öteye gidemeyecektir. **Reel sosyalizmin** hiçbir teorik modelle izah edilemeyen bu çöküşünün altında bu vahim gerçeklik yatmakta ve ne demek istediğime ilişkin bir örnek olmaktadır.”³⁶*

Biz devrimci Marksistler yazarımız gibi düşünmüyoruz. Marksizmin teorisinin ve yönteminin dünyayı değiştirebilecek tek anlayış olduğunu iddia ediyoruz. Marksizmi geliştirmek gerektiğini biliyoruz; ama yazarımızın söylediği liberal yöne doğru değil! Marksizmin temellerini yıkarak onu geliştiremezsiniz. Yazarımız Marksizmin temellerini yıkarak Marksizmi ortadan kaldırmak istiyor. Yazarın önerileri bu yönde! Ayrıca proletarya diktasını-demokrasisini inkâr edenlerin Marksist olmadığını düşünüyoruz.

Sovyetler Birliği ve benzeri ülkelerin yıkılış nedeni olarak Marksizmi değil, Marksizmin uygulanmamış olmasını görüyoruz. Yazarın kendisini de, Marksizmin saflarından, liberal solculuğa geçmiş bir birey olarak değerlendiriyoruz.

Hamburg, Aralık 2012

³⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., Cilt I, s. 130.

Türkler ve Kürtler üzerine yanlış düşünceler

Necati Yıldırım

Türkiye solunda uzun yıllar Kürtlerin ulus olup olmadıkları tartışıldı. Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkından rahatsız olanlar Kürtleri, bir milliyet, hatta ulusal azınlık olarak göstermek istedi. Ulusların ayrılma hakkını, ayrılmanın kendisi olarak yorumlayan ezen ulustan kimi çevreler, Kürtlerin ulus kimliğini reddederek ulusların kendi kaderini tayin ilkesinden kurtulmak istediler. Ezilen ulusun devrimcileri ise haklı olarak Kürtlerin bir ulus olduğunu kanıtlamak için epeyce mürekkep tükettiler.

Bugün garip bir durumla karşı karşıyayız. Kürt sorununun Türkiye'deki varlığının tanınmasında çok büyük bir rol oynamış olan Abdullah Öcalan gibi bir lider Kürtlerin ulus değil, bir milliyet olduğunu iddia edebiliyor. Üstelik devletin eline esir düşmeden önce binlerce kez Kürtlerin ulus olduğunu belirtmiş olmasına rağmen!

Abdullah Öcalan aşiret tanımıyla işe başlıyor:

Aşiret, devlet öncesi siyasal toplumu ifade eder.¹

Ve ardından Kürtlerin yaşadığı topraklarda aşiretlerin egemen biçim olduğunu vurguluyor.

Kürt olgusunda en güçlü form aşiret formudur ve halen bu gücünü sürdürmektedir.²

Apo'nun varmak istediği yer neresi? Kürtler devletsiz oldukları ve dolayısıyla aşiret formuna sahip oldukları için Kürtler bir ulus değil, milliyettir. Nitekim bu sonuca şu sözlerle varıyor Abdullah Öcalan:

Aşiret formuna dayalı bir kavmin, **milliyet**, halk olarak halen varolması da, yine bu tarihsel ve siyasal gerçeklikle yakından bağlantılıdır.³

Apo'ya göre Kürtler, ulus ve ulusal devlet konumuna yükselmiyorlar. Niçin? Bunun nedenini bağımsız bir iç pazarın oluşmamasına bağlıyor yazarımız. Diyor ki:

Kürt toplumsal olgusu, **ulus** ve ulusal devlet gelişimi karşısında daha çok ortaçağ koşullarında yaşamaktadır. Güçlü olan aşiret bağları ve üstten işbirlikçi bağlar nedeniyle ne **bağımsız bir ulusal pazar oluşturabilmekte**, ne de ulusal devlete yönelebilmektedir.⁴

Burada bilinçli bir karışıklık var. Ulus ile ulusal devlet iki ayrı kategoridir. Her ulus, ulusal devlete sahip olmayabilir. Ulusal kurtuluş savaşı bunun için verilir. Apo'nun söylemek istediği şey aslında şu: Kürtlerin devleti olmadığı için ulus sayılamazlar. Oysa bu çok yanlış bir argüman. 1905'ten önce Norveç, İsveç'ten ayrılmamıştı; bağımsız devletini kurmamıştı. 1904'te Norveç ulus değil miydi? Filistinliler uzun yıllar devletsiz yaşadılar. Filistinlileri o dönemde ulus saymayacak mıyız? Çarlık Rusyasında birçok ulus sömürge durumundaydı. Ama Lenin bu sömürgeleri ulus kategorisinde ele aldı. Sonuç olarak ulus ile devlet iki farklı şeydir.

¹Abdullah Öcalan, *Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru*, Cilt II, Weşanên Serxwebûn, 2001, s. 21. (Yazıdaki tüm vurgular bize aittir.)

²Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 21.

³Abdullah Öcalan, a.g.e., s. 22.

⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 23.

Ulus kapitalizmin bir kategorisidir. Feodalizmin egemen olduğu koşullarda bu topluluk milliyet formuna sahiptir. Kapitalizm geliştikçe ortak bir iç pazar oluşur; milliyet formu ulus formuna yükselir. Ulus olmak için iç pazarın bağımsız olma koşulu yoktur, iç pazarları bağımsız olmayan sömürge topluluklar da ulus olabilir.

Bugün Kürtlerin ortak yaşadığı topraklarda (Kürdistan'da) kapitalizm egemendir. Feodal kalıntıların, aşiretlerin varlığı bu temel olguyu değiştiremez. Bu açıdan Kürtler milliyet değil, ulustur.

Apo'ya göre Kürtler ulus olmaktan uzaktır. Çünkü "küreselleşme", ulusal pazarın oluşumunu engellemektedir. Bilimsel gerçeğe ters düşen bu saptamayı Apo şöyle ifade etmektedir.

Artan **küreselleşme** ve özellikle yeni bilimsel-teknik gelişmenin zorladığı dünya çapındaki pazar ve piyasa güçlerinin oluşumu, **ulusal pazarı** ve onun devletini **engel konumuna** sokmuş bulunmaktadır.”⁵

Küreselleşmenin "ulus devlet" formunu ortadan kaldırarak, ulussuzluğu getirdiği emperyalist bir propagandadır. Bilimsel gerçek şudur: Kapitalizm geliştikçe sermaye ulusal sınırın dışına taşar; ulus ona dar gelir. Ama ulusal sermayeler arasında rekabet olduğu için ulusal devleti ortadan kaldırmaya çalışmazlar. Aksine ulusal sermayelerin rekabet kavgasında, her ulusal sermaye kendi ulusal devletine dayanmaya çalışır. Avrupa Birliği içinde taşıdığı ulusal devletleri ortadan kaldıracı mı? Bu durum kapitalizmin iç çelişkisidir. Marx'ın *Grundrisse*'de söylediği gibi, "**sermayeler arasında rekabet oldukça evrensel sermaye oluşamaz**".

Evrensel sermayenin oluşamaması emperyalistleri ulusal devleti tutmaya zorlar. Sermayenin eğilimi evrensel sermaye olmak yönündedir. Ne var ki bunun önündeki engel de kendisidir.

İşte bu gerçeklerden dolayı Apo'nun ileri sürdüğü argüman doğru değildir. Kürtler daha şimdiden kapitalistleşmiş bir iç pazara sahiptir ve ulustur; milliyet aşamasına çoktan aşmıştır.

Peki, Apo niçin Kürtleri bir milliyet olarak göstermek için çabalıyor?

Bunun nedeni güncel politikada gizlidir. Kürt ulusal hareketi mücadelenin ilk dönemlerinde ayrılma hakkını ayrılma yönünde kullanmaya eğilimliydi. Şimdi ise bu hakkın birlikte kalma yönünde kullanılmasını savunmak-

⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 22.

tadırlar. Komünistlerin merkezi devletten yana olduğu düşünülürse, ezilen ulusun, ezen ulusla eşitlik koşullarında birlikte kalma isteğinde kötü bir şey yoktur. Fakat bu isteği gerekçelendirmek için bulunan yanlış kanıtlara gerek yoktur. Apo'nun aşağıdaki sözlerine bakalım:

Kürt olgusunun yaşadığı bu çağdaş gerçeklik, milliyetçilik temelinde benzer **bir ulus ve ulusal devlet haline gelinmesinin zorluklarını** ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan ulus ve **ulusal devletin** tek çağdaş seçenek olarak önemini yitimesi ve daha çok önem kazanan toplum, siyaset ve devlet biçimi olarak demokrasinin öne çıkması, **demokratik çözüm yolunun** daha geçerli olacağını göstermektedir.⁶

Ne yazık ki, çağımızda ulus-ulusal devlet önemini yitirmiyor. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ulus-ulusal devlet daha çok öne çıktı. Bu durum iyi niyetle değiştirilemez. Hele emperyalistlerin demokrasisi hiç çözüm değildir. Ulusal sorunun çözümü kapitalizm koşullarında başlayabilir. Ama bu sorunun köklü olarak ortadan kalkması, ulusların eriyerek yok olması, dünya sosyalist devrimine bağlı bir sorundur.

Kapitalizmin koşulları içinde ulusal soruna demokratik bir çerçevede (ulusal eşitlik temelinde) çözüm aramak yanlış değildir; fakat bunun için Kürtlerin ulus gerçeğini inkâr etmek yanlıştır.

Kemalizme bakış

Kürt hareketi uzun yıllar Kemalizmi düşman bir ideoloji olarak gördü. Haksız da sayılmazdı. Kemalizm, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Kürt ulusuna verdiği "demokratik özerklik" sözünü tutmadığı gibi, ortaya çıkan Kürt isyanlarını kanla bastırdı. Kemalizm binlerce Kürdün kanını akıttı. Şimdi Kürt hareketi, Türkiye devletinin ideolojik söylemine uymak adına Kemalizmi olumlayan görüşler geliştirmeye başladı.

Apo o kadar ileri gitmektedir ki, Kemalizmin parolası olan "Ne mutlu Türküm diyene" sloganını bile olumlamaktadır. Aşağıdaki satırlar Apo'ya aittir:

Cumhuriyet döneminin **Atatürk milliyetçiliği** daha farklıdır. **İrkçi değildir**; tüm Anadolu uygarlıklarını kendine kaynak olarak almakta ve saygı duymaktadır. Osmanlılarca horlanan Türk halkının moralini ve ulus bilincini yükseltmek için "**Ne mutlu Türküm diyene**" sloganını kullanmıştır. Burada da ırkçı bir yön değil, ortaçağ boyunca sultanlarca hor görülen

⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 23.

Türk halkının uluslaşması hedeflenmiştir.⁷

Kemalizmin faşist bir ideoloji olmadığı her ne kadar doğruysa da, Kemalizmin bağınaz bir Türk milliyetçiliği olduğu o kadar doğrudur. Kaldı ki, Atatürk zamanında geliştirilen “Güneş-Dil teorisi” ırkçı bir teoridir.

Kürt hareketinin bir Kürt halkı isyanı olan Şeyh Sait ayaklanmasına sahip çıktığını biliyoruz. Kemalistler 1925 Şeyh Sait ayaklanmasını “İngilizlerin örgütlediğini” iddia ederek kanla bastırmışlardır.

Abdullah Öcalan da tıpkı Kemalistler gibi bir değerlendirme yapmaktadır. Şu satırlar bunu gösteriyor:

En acı olanı ise, 1925’te Şeyh Sait önderlikli isyan olacaktır. İngiltere petrol nedeniyle Musul ve Kerkük bölgesini Misak-ı Milli dışında tutmak istemektedir. Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti ise, Misak-ı Milli’ye bağlılığın gereği olarak bölge üzerinde hak taleplerinden vazgeçmemektedir. Kürtler ve Türkler Misak-ı Milli’nin gereğinin yapılmasını istemektedirler. Bu koşullarda bildik İngiliz sömürge oyunu yine devreye girer.⁸

Şimdiye kadar Şeyh Sait isyanına İngilizlerin doğrudan desteğini gösteren herhangi bir belge ortaya konamamıştır. Bu ayaklanma her ne kadar din motifli olsa da ulusal bir ayaklanmadır.

Abdullah Öcalan gerek Şeyh Sait ayaklanmasının gerekse Ağrı-Dersim isyanlarının bastırılmasında Atatürk-İsmet İnönü ikilisinin sorumluluğunu azaltacak biçimde şöyle yazmaktadır:

Şeyh Sait ve arkadaşlarının asılmaları cumhuriyette otoritarizme, Türk-Kürt ilişkilerinde inkarcılığa ve zoraki asimilasyona yol açmıştır. Ulusal kurtuluşu birlikte veren iki halkın ilişkileri köklü biçimde zedelenmiştir. Cumhuriyet demokratikleşme şansını kaçırmıştır. Peşi sıra Ağrı ve Dersim İsyanlarını getirmiştir. **Başta Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere, bazı yöneticiler sorunların bu tarzda çözümlenemeyeceğini**

⁷ Abdullah Öcalan, a.g.y, s. 163.

⁸ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 107.

anlamışlardı.⁹

Gerçek bu değildir. Şeyh Sait, Ağrı-Dersim isyanlarının bastırılmasının kararını verenler arasında Atatürk ve İsmet İnönü de vardır. Hatta asıl sorumluluk bunlara aittir.

Sonuç olarak Abdullah Öcalan resmi ideolojinin yalanlarını açıklayacağı yerde, bu ideolojiyi bir biçimde aklamaktadır veya suçlarını hafifletmektedir. Kürt ulusal hareketinin önderi açısından ne yazık ki bu tutum Kemalizme destek anlamını taşır.

Hamburg, Aralık 2012

⁹ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 324.

Demokratik toplum manifestosu

Necati Yıldırım

Abdullah Öcalan'ın yazmış olduğu bu manifestosu iki ciltten oluşmaktadır. Birinci kitap *Uygarlık*, ikinci kitap *Kapitalist Uygarlık* olarak isimlendirilmektedir. Yaklaşık olarak 650 sayfadır. Mezopotamya Yayınları tarafından 2009'da yayımlanmıştır. Kitabın önemli bölümlerini özetleyip, eleştireceğiz.

Yazarın yöntemi

Yazar işe öznel-nesnel, idealist-materyalist, diyalektik-metafizik, felsefi-bilimsel, vb. bölünmeleri anlamsız bulduğunu belirterek başlamaktadır. Kapitalizmi anlamak için bu bölünmelerin üstünde daha yetkin bir dünya anlayışının ve yönteminin ortaya konması gerektiğine inanmaktadır. Yazar bunu yapmaya girişir. Kendine bir özdeyiş belirler: HAKİKAT AŞKTIR, AŞK ÖZGÜR YAŞAMDIR.

Yazar hem yöntem, hem hakikat rejimi olarak aşk ve özgür yaşamın peşine düşerek toplumsal dünyamızı yeniden inşa edecektir. Bakalım yazarımız

bunu nasıl yapacaktır?

İnsanda yoğunlaşan gerçekler toplamını sıralamaya başlar. Belli ki yazar bilgiyi nesnel dünyada nesnel gerçeklikte değil, **insanda (özne)** aramaktadır. Yazar şöyle der:

“İnsanda yoğunlaşan gerçeklikler toplamını konu edinmekteyiz.

1 Maddenin yapı taşları olarak atomlar; hem sayı hem diziliş olarak insanda en zengin bir varlığa ve bileşime sahiptir.

2 İnsan biyolojik dünyanın tüm bitkisel ve hayvansal yapılarını temsil etme avantajına sahiptir.

3 Toplumsal yaşamın en gelişkin biçimlerini gerçekleştirmiştir.

4 Çok esnek ve özgür bir zihniyet dünyasını temsil etmektedir.

5 Metafizik yaşayabilmektedir.

Tüm bu özelliklerin insanda iç içe, bütünlük dahilinde aynı anda yaşanmasının örneği olmayan bir bilgi kaynağı olduğu açıktır.”¹

Yazar, başlangıcı yanlış yapmıştır. Bilgi kaynağı insan değil, nesnel dünyadır. İnsanın erişebildiği bilgiler, kendinden değil, nesnel gerçeklikten gelir. Eğer nesnel dış dünya olmasaydı, insanın erişebileceği bir bilgi de olmazdı. İnsanın kendisi bile dış dünyanın yani doğanın ürünüdür. Bilgi kaynağı olarak özneyi almak, başlı başına tekbenciliktir, idealizmdir.

Yazar evrende bir adalet ilkesi olduğuna inanmaktadır. Evren bu adalet ilkesiyle insanlığın hizmetindedir.

“Evrende bir adalet ilkesi olduğuna inanmak gerekir.

(...)

Denebilir ki, tüm evrensel düzen, biyolojik âlem ve toplumsal kuruluşların kendileri insan oluşumunun hizmetindedir.”²

Doğa-evren bir akla sahip değildir ki, bir adalet ilkesi olsun! Doğa bu noktada sadece nesnel-objektif bir gerçekliğe sahiptir. Eğer insan evreni çözümleyebilirse, gerçeklere erişir. Evren kendiliğinden ne bir gerçek sunar, ne de adalet!

Yazar, Hegel’in idealizminden güç almak ister. Hegel’de Evrensel Zeka (Geist) her şeyi yaratan bir güçtür. Hegel’e göre, fiziksel dış dünya, düşünsel

¹Abdullah Öcalan, Birinci Kitap, *Uygarlık*, Mezopotamya Yayınları, 2009, s. 35-36. (Yazıdaki tüm vurgular bize aittir)

²Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 39.

dünyaya (insan düşüncesine veya Tanrı'nın düşüncesine) bağlı bir güçtür. Yazarın Hegel'in idealizmine dayandığı şu sözlerinden bellidir:

“Evrenin ruhlarla dolu olduğu veya Hegel'deki evrensel zekânın (Geist), enerjinin maddenin canlılık ruhu olarak değerlendirilmesi ciddiye alınması gereken bir anlayış, algı, yorumlama olmuyor mu?”³

Yazarın soruyu soruş biçimi Hegel idealizmine destek sunuş tarzındadır. Yazar kendi sorusuna açık yanıt vermemektedir. Ama biz açık yanıt verebiliriz: Evren ne ruhlarla doludur; ne de “evrensel zeka” diye uydurulmuş bir güç tarafından yaratılmıştır. Fiziksel dış dünya da düşünceye bağlı değildir. İnsan düşüncesi, fiziksel dış dünyaya (nesnel gerçekliğe) bağlıdır.

Yazar Hegel idealizmine bir de bilinemezliği (agnostizmi) ekler. Agnostizm, en ileri biçimiyle Kant'ta kendini ortaya koyar. Soru şudur: Dünya bütünüyle bilinebilir mi? Kant'ın yanıtı olumsuzdur. Dünya bütünüyle bilinemez. Bu nedenle Kant, “bilmeyi” bir kenara bıraktığını söyler. Yazarımız da onun yolundan gidecektir.

Yazarımız önce insanın ancak bir sivrisinek kadar dünyayı yorumlayabileceğini, her şeyi bilemeyeceğini söyler. Kendi sözleriyle şöyle:

“Sivrisinek ne kadar Dünya'yı yorumlayabilirse, insan da evreni o denli (belki?) yorumlayabilir. İnsanın her şeyi bilebileceği iddiası metafizik düşüncenin bir kuruntusudur. Bu, tanrı yaratımına benzeyen bir yaklaşımdır.”⁴

Eğer insan dünyayı yorumlayamıyorsa, onu nasıl değiştirecektir? Bilinmeyen şey çözümlenemez ve değiştirilemez. Bugün insanın bilmediği çok şey vardır. Ama insan nesnel gerçekliği bütünüyle bilmeye yeteneklidir. 200 yıl önce bilgisayarı bilmiyordu. Ama bugün bilmektedir. Bilgi tükenmez bir gerçekliğe sahiptir; ne var ki, insan zaman içinde bu gerçeğe ulaşmaya olanaklıdır, yeteneklidir.

Yazarımız, düşüncenin beyin hücrelerinin işi olduğuna inanmaktadır. Beynin düşünce salgılayan bir organ olduğu eski idealizmin bir yanılgısıdır.

Yazar der ki:

“Hatta beyin hücrelerinde düşünce gerçekleşmektedir. Bu nitelikte hücreler, evren düşündüğümüz kadardır diyebilirler mi? Diğer bir yandan

³Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 38.

⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 41.

bu hücreler insan ve insan dışındaki muazzam evrenden habersizdir.⁵

Eğer beyin dış dünyadan habersiz olsaydı, “düşünce” diye bir şey olmazdı. Nesnel gerçeklik (dış dünya) insan beynine yansımaysaydı, düşünce diye bir şey olmazdı. Yazarımız Berkeley ya da Schopenhauer kadar idealisttir. Düşüncenin dış dünya olmaksızın (evren olmaksızın) beyinde yaratıldığını düşünmektedir. Evrenin varlığından habersiz beyin hücreleri hiçbir şey üretemez.

Bir idealist için “düşünce” beynin nesnel gerçeklik olmadan yaratımıysa, toplum da düşüncenin (zihniyetin) veya insanın yaratımıdır. Yazar şöyle diyor:

*“Tüm toplumsal inşalar zihniyet ürünüdür.”*⁶

“İnsan zihninin icat ettiği kuruluşlar olan toplumsal kurumlar biyolojik doku değiller.”⁷

*“Maddi dünya (toplumsal ekonomik yapı dahil) ise kuantum işleyişinin donmasını, kabuklaşmasını ifade eder. Toplumu yönetenin zihin olduğu tartışmayı gerektirmeyecek kadar açıktır.”*⁸

Toplumların oluşumunun nesnel-objektif nedenleri vardır; ekonomik nedenleri vardır. Toplumun bireyleri tarihsel koşullar tarafından belirlenir. Toplum bireyi ancak üretimsel faaliyet içinde incelediğinde onun düşüncesi-iradesi yerli yerine oturur. Toplumun temeli üretimdir. Toplumun ana yapısı da maddidir; insan düşüncesinin masa başında yarattığı bir olgu değildir. Üretim ilişkileriyle, üretici güçlerin (en başta insanın) ortak yaratımıdır toplum. Maddi yapı olmadan insan düşüncesi tek başına toplumu yaratamaz. Bu nedenle toplumun üretim biçimini, üretici güçlerle üretim ilişkilerinin toplamı oluşturur.

Daha da ötesi, insanın düşüncesi toplumu belirlemez. Toplumun maddi yaşamı, insan düşüncesini belirler. Maddi toplumsal yapı değişmeden yeni bir toplum yaratılamaz.

Yazar “bilim bir güçtür” sözüne kuşkuyla yaklaşıyor. “Bilimsel yöntem” denen şeyin gerçeği gizlediğini düşünüyor. Matematik ve bilimsel yasalardan şüphe duyuyor. Diyor ki:

⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 41.

⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 31.

⁷Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 108.

⁸Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 109.

“Eğer günümüzde kapitalist modernite tüm parametrelerinde sürdürülemezlik işaretlerini veriyorsa, bunda en büyük pay sahibi dayandığı ‘bilimsel yöntemdir’.”⁹

“Matematik ve yasa mantığının hastalıklı olduğuna dair derin kuşkularım vardır. Matematik ve yasa icatçısı Sümer rahipleriyle günümüzün bilimsel zihniyeti arasında büyük benzerlik görüyorum.”¹⁰

Kapitalizmde bilim tarafsız değildir şüphesiz! Ama kapitalizmin kâr hırsından dolayı bilimi de geliştirdiği bir gerçektir. Ayrıca kapitalizm eski kuşakların geliştirdiği bilimsel çabalardan yararlanarak bunu yapar. Bilimden kuşku duymak, bilimsel gelişime karşı olmak gericiliktir.

Kapitalizm bilimi ve tekniği geliştirerek istemeden gelecek toplumun (sosyalizmin) maddi altyapısını hazırlar. Bilime karşı çıkmak bu nesnel olguya karşı çıkmak sonucuna varır. Bugünkü bilgisayarlar bilimin ürünüdür. Birçok hastalığa karşı bulunmuş ilaçlar bilimsel yöntemin ürünüdür. Kapitalizm bunları satmak için üretmiştir, kâr edecektir. Ne var ki, bu gelişimin karşısında durmak yanlıştır. Yeni bir toplum bir gün bu bilimsel gelişimin üzerine oturacaktır. Bilimsel buluşlar evrensel emeğin bir parçasıdır.

Genel evrensel emek = Toplumun yaşaması ve gelişmesi için kullanım değeri üreten emektir. Üretimle uğraşan emek genel olarak evrensel olan emektir. Toplumu yaşatan bir emektir. Genel-evrensel emek, toplum biçimlerinden bağımsız olarak üretim sürecinde insan zekâsının biriktirdiği bilimsel çalışmayı, buluşları kapsar. Evrensel emek, doğa ile insanın ilişkisini üretim alanında kurar.

Bilimsel çalışma, insanlık tarihinde birikmiş bilgilerin üzerine oturur. Emeğin işbirliğine, daha önceki kuşakların emeklerinin birikimine dayanır. Bu nedenle bilimsel emek, evrensel emeğin özüdür.

“Evrensel Emek, her tür bilimsel emek, keşifler ve buluşlardır.”¹¹

Genel-evrensel emek, hem bugün yaşayan insanların işbirliğinden, hem de geçmişte üretimde yer almış insanların işbirliğinden doğar. Ne var ki, evrensel emeğin yarattığı olanaklardan en büyük payı alanlar sınıflı toplumlarda egemen olan sınıftır. Şüphesiz ki, sınıfsız toplumlarda genel-evrensel emeğin tüm kazanımları ortaklaşarak örgütlenmiş bütün toplumun olacaktır.

⁹Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 28.

¹⁰Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 29.

¹¹Karl Marx, *Kapital* III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s. 96.

Peki, bilimsel yöntemle karşı çıkan yazarın önemseydiği yöntem nedir? Mitoloji!

Yazar bize mitolojiyi bir hakikatı bulma yöntemi olarak önermektedir. Önce yazarın görüşlerini aktaralım:

*“Dar anlamda **mitoloji** de bir yöntemdir; **hakikati açıklama metodudur.** Mitolojinin arkasında bir evren anlayışı vardır. **Doğanın canlı ve ruhlarla dolu olarak değerlendirilmesi** günümüz için her ne kadar çocuksu da görülse, bilimin vardığı seviye göz önüne alındığında, aslında **hiç de abartıldığı kadar yanlış bir yöntem değildir.** Ölü, cansız ve dinamizmden yoksun yöntem anlayışları mitolojiden daha çok anlam yoksunudur.*

Mitolojik yaklaşımın yaşamla bağlantısı kesinlikle çevreci, kaderden uzaktır, determinist olmayıp özgürlüğe açıktır.”¹²

*“Bu nedenle **mitolojik yöntem evreni kavramada pek de değersiz sayılamaz.** Belki de en az **bilimsel yöntem** kadar evreni kavramamıza katkıda bulunabilir.”¹³*

İnsanın dili varmıyor ama; yazarın yukarıda aktardığımız görüşleri bütünüyle değerden yoksundur.

Mitoloji nedir?

İnsanlığın geri dönemlerinde hayal gücüyle yaratılmış, kulaktan kulağa yüzyıllarca yayılmış, eskimiş, uydurma öykülerdir. Bilim ile mitoloji uyuşmaz; birbirinin etkisini yok eder. Bilim nesnel gerçekten yola çıkar: mitoloji ise insan düşüncesinin hayal dünyasından! Aslında yazar kendi içinde tutarlı sayılır. Nesnel gerçeğin karşısına insan düşüncesini koymuştu. Şimdi de bilimin karşısına mitolojiyi koymaktadır.

Mitoloji, Marx’ın dediği gibi doğanın gerçeklerine hayal dünyasını kullanarak karşı çıkar. Bilim, gerçeği bularak mitolojiyi çürütür. Marx’ın sözleriyle söylersek:

“Her mitoloji, doğa güçleri üzerinde hayal alanında ve hayal aracılığıyla egemenlik kurar ve o güçlere biçim verir: Onun için doğa güçleri gerçekten egemenlik altına alınınca, mitoloji de ortadan kaybolur.”¹⁴

Yazar hakikatı bulmak için bilimin peşinden değil, kendi hayal gücünün (eski kuşakların hayal gücünün) peşinden gitmektedir. Yanlış olan da budur.

¹² Abdullah Öcalan, Birinci Kitap, Uygarlık, Mezopotamya Yayınları, 2009, s. 21.

¹³ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 22-23.

¹⁴Karl Marx, Grundrisse 1, Çev: Arif Gelen, Sol Yayınları, 1999, s. 46.

Marksizme bakış

Yazarımızın eski dönemde kendini Marksist olarak tanımladığı ve Marksizmi savunduğu sır değildir. Sovyetler Birliği yıkıntısının altından akan sular yazarın Marksizm görüşlerini diğer birçok solcu gibi eskitmiştir. Sonuçta yazarımız Marksizmle çatışmalı hale gelmiştir. Yazarın Marksizme itirazlarını kısaca inceleyelim.

Yazarımıza göre Marksizm, devrimin öncü gücü olarak proletaryayı görmekle yanlış yapmıştır. Devrimi zihinde (düşüncede) yoğunlaştırmak gerektiğini söylemektedir. Devrimin öncü gücü “düşünce”dir. Bunun ne anlama geldiğini yazar açıklamamaktadır. Fakat yazarın kesin iddialı olduğu nokta, proletaryanın öne çıkarılmasının Marksizm açısından yanlış olduğudur. Yazarımızın görüşüne göre, Marksizm proleterlerin birer köle olduğunu görememiştir; özgür proletarya safsatasına düşmüştür. Yazar diyor ki:

“Marksist yöntemin en büyük hatalarından biri, devrimi zihniyet alanlarında yoğunlaştırmadan, yeni toplumsal inşayı günlük baskı ve istismar altındaki proleterden beklemesidir. Marksistler prolelerin yeniden fethedilmiş köle olduğunu görememişlerdir.

‘Özgür işçi’ safsatasına bizzat düşmüşlerdir.”¹⁵

Marksizmin proletaryaya toplum değişiminde verdiği önceliğin gerçekçelerini her Marksist bilir. Burada bunu açıklamamız gerekmez; yazar da bunu eski bilgilerinden bilir.

Marksizm proletaryanın öncülüğü teorisini keyfi olarak düşünce dünyasında yaratmamıştır. Proletaryanın öncülüğünü kapitalizmin sınıfsal yapısından çıkarmıştır. Üstelik bu teorik sonuç, sosyalist devrimlerle defalarca doğrulanmıştır. En başta da Ekim Devrimi’yle!

Marksizmin, proletaryaya “özgür proletarya” nitelemesini yakıştırdığı ise yazarın yanlış Marksizm bilgisine dayanmaktadır. Kapitalizmde proletarya “özgür” değil, gerçekten köledir. Bilinci de sakatlanmıştır. Ama sınıf mücadelesi ve partisinin aracılığıyla bilinçli hale gelir. Ancak bilinçli proletarya olarak devrimi yapar.

Yazarımız Marx’ın kapitalizmi çözümleyemediğini veya pozitivist tarzda

¹⁵Abdullah Öcalan, Birinci Kitap, *Uygarlık*, Mezopotamya Yayınları, 2009, s. 32.

çözümleyerek yanlış yaptığını iddia etmektedir. Yazara göre Marksizmin “iktidar” ve “devlet” çözümlemeleri yoktur. Yazar diyor ki:

*“Karl Marks kapitalizmi daha çok pozitivist bir yaklaşımla çözümlemek istedi. O da yarım kaldı. İktidar ve devlete el bile atmadı. Bu yaklaşıma hiçbir zaman derinlik kazandıramadım.”*¹⁶

Marx’ın 25 yıl üzerinde uğraştığı ve bugün bile aşılammış kapitalizm çözümlemesi yazara yetmiyor. Marx’ın “iktidar-devlet” sorununu daha erken yapıtları olan (Engels’le birlikte yazdıkları) *Alman İdeolojisi* ve *Komünist Manifesto*’da çözümlediğini her Marksist bilir. Engels’in *Özel Mülkiyetin – Ailenin ve Devletin Kökeni* yapıtını saymıyoruz bile.

Yazar eleştirisine devam ediyor: Marksizm ekonomizme indirgenmiş. Nasıl? Kapitalizm bir ekonomik model gibi algılanmış. Ekonomi politik başköşeye oturtulmuş. Marx ekonomik çözümlemeyle kapitalizmi anlayacağını sanmış. Yazar görüşlerini şöyle aktarıyor:

*“Marks ve ekolü ekonomik çözümlemeyle toplum, tarih, sanat, hukuk ve hatta dini açıklayabileceğini sanıyorlardı.”*¹⁷

*“Özellikle Marksizm bu açıdan bir nevi ekonomizme indirgenmiştir. Öyle ki, kapitalizm hep sanki bir ekonomik modelmiş gibi algılanmaya çalışılmıştır. Ekonomi-politika adeta sosyal bilimlerin baş köşesine oturtulmuştur.”*¹⁸

Marx’ın toplumun ekonomik çözümlemesiyle işe başladığı doğrudur. Toplumu anlayanın anahtarı altyapı (üretim ilişkileridir). Tarihsel materyalizm de budur. Ama yazarımız bir idealist olduğu için tıpkı Hegel gibi üstyapıdan (devletten, hukuktan) çözümlemeye başlanmasını istiyor. Diyor ki:

*“Kapital araştırmasını da yanlış olduğu için eleştirmiyorum. Eleştirdiğim temel nokta, tam da Hegel’i eleştirdikleri noktadır. O da neden devlete ve hukuka öncelik tanıdığıdır. Hegel bence en gerekli noktadan düşüncesini geliştiriyor. Başlanması gereken yerden başlıyor. Tarihi hata yapan Marks’la Engels’in kendileridir; yani ekonomizm sapmasıdır.”*¹⁹

Yazarımız da Hegel ile aynı görüştedir. Marksizm tersini savunur. Devlet toplumu yaratmaz; toplum, devleti yaratır.

Sonra yazar Marx’ın ekonomi politiği başköşeye oturttuğunu yanlış biliyor. Marx, ekonomi politiğin **eleştirisini** başköşeye oturtmuştur. Ekonomi

¹⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 12.

¹⁷Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 108.

¹⁸Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 45.

¹⁹Abdullah Öcalan, a.g.y. *Kapitalist Uygarlık*, s.163.

politik bir burjuva bilimidir. Marx bu bilimi savunmamış, bu bilimin eleştirisi üzerine *Kapital*'i inşa etmiştir. Aynı şey Alman felsefesi ve Fransız sosyalizmi için geçerlidir. Yazar diyor ki:

“K. Marks ve F. Engels ‘bilimsel sosyalizmi’, yani kendi sosyolojilerini yorumlarken; ‘İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizminden bir sentez oluşturduk’ derler. Bu üç ekol, tüm Avrupa yaşamına hükmetmeye çalışan modernitenin teorik çözümlemelerini geliştirmeye çalışmaktadır.”²⁰

Yazarın Marksizm bilgisi bu kadar işte! Marx-Engels, hiç bir yerde “İngiliz ekonomi politliğini + Fransız sosyalizmini + Alman felsefesini” birleştirdik demezler. Marksizm bu üç dalın birleşiminden değil, bu üç dalın **eleştirisinden** doğmuştur. *Kapital*'in hemen altında şu ibare vardır: *Ekonomi Politikin Eleştirisi*.

Yazarımız çok iddialı. Marx'ın meta tahlilinin yanlış olduğunu düşünüyor. Hatta meta değerinin ölçülebileceğinden kuşku duyduğunu söylüyor. Diyor ki:

“Kısaca belirteyim ki, ben metayı Karl Marks gibi yorumlamıyorum. Yani metanın değişim değerinin işçi emeğiyle ölçülebileceği iddiasını, önemli sakıncalar doğuran bir kavramlaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendiriyorum.”²¹

“Bir noktada daha kuşkumu belirtmek istiyorum. Toplumsal değerlerin (bu arada metalar da dahil) ölçülebileceğinden kuşkuluyum.”²²

Bir metanın değeri, içerdiği emek miktarıyla ölçülür. Ama bu emek kişinin bireysel emeği değil, toplumsal olarak gerekli emek miktarıdır. Ölçülen bu emek canlı emeğin (gerekli emek + artı-emek) ve cansız emeğin toplamından oluşur. Metanın üç parçası: 1) değişen sermaye, 2) değişmeyen sermaye, 3) artı-değer olarak ortaya çıkar. Metanın değeri başka türlü ölçülemez. Yazar bu bilimsel çözümlemeyi eleştirme zahmetine katlanmadan Marx'ın meta tahlilini yanlış buluyor. Peki niçin? Çünkü yazar Marx'ın *Kapital*'ini okumamıştır. Okumadığı şeyi eleştiriyor. Marx'ın dev eseri *Kapital* için şöyle diyor yazar:

“K. Marks ve ardılları ile benzer düşünce ekolleri bence bilim inşa etmiyorlar. Das Kapital kapitale karşı yazılmış en eksikli, dolayısıyla yanlış

²⁰ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 107.

²¹ Abdullah Öcalan, a.g.y., *Uyarlık*, s.146.

²² Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 147.

yorumlanmaya müsait kitaptır.”²³

“Kapital’in yeni bir totem hizmeti gördüğü, işçilerin pek işine yaramadığı, yüz elli yıllık teorik-pratik deneyimle yüzlerce kez doğrulanmıştır.”²⁴

Yazar bu kadar büyük laf ettikten sonra şöyle yazabiliyor:

“Hegel ve Marks uzmanı değilim. Pek okumadım da. Haklarında ana fikir dışında bilgili değilim. Bunun pek gerekli olduğu kanısında da değilim.”²⁵

Şimdi ciddi bir Marksist eleştirmene bu tutum yakışır mı?

Okuyucu artık yazarımızın ne kadar yüzeysel eleştiri yaptığını anlamıştır. Biz de uzatmıyoruz. Son bir nokta olarak, yazarın düşünce disiplinsizliğini göstermesi açısından bir örnekle noktalayalım istiyoruz.

Marx, *Kapital* çalışmasında kapitalizmin periyodik krizlerinin kaçınılmaz olduğunu ölçütlerle ortaya koyar. Marx’ın kriz teorisi sürekli pratik tarafından doğrulanmaktadır. Ama yazarımız bu pratiğe inanmaz, kapitalizmin sürekli krizde olduğunu iddia eder. Kapitalizmin gönenç dönemlerini yok sayar. Wallerstein’i eleştirirken şöyle yazar:

“Halen Marksist devrevi bunalım anlayışından kurtulamamıştır. Kapitalizmin tüm zamanı açısından bunalımı varsaymak bana daha doğru gelmektedir.”²⁶

Marx, “sürekli kriz anlayışını” savunanları *Artı-Değer Teorileri*’nde eleştirmişti. Yazarımızı da bu eleştiriye muhatap olacaklardan sayabiliriz. Marx, kriz olasılığı ile krizin kendisini kesin biçimde birbirinden ayırır. Kapitalizmde her zaman kriz olasılığı vardır. Ama sürekli kriz yoktur. Krizin maddi koşulları olduğu zaman kriz olasılığı, krize dönüşür. Zaten yazar kendi iddiasını destekleyecek hiçbir argüman sunmamaktadır.

Sovyetler Birliği’nin yıkılış nedenleri

Yazar Sovyetler Birliği’nin yıkılış nedenlerini bulmak için Sovyetler Birliği tarihini incelemeye gerek duymuyor. 1917 Ekim Devrimi’nin hangi momentte, hangi tarihsel koşullar altında, kimler tarafından bozulduğunu tarihsel gelişimi içinde araştırmıyor. Kafasından soyut nedenler yaratıyor.

Bulduğu birinci neden “ahlak” oluyor. Yazara göre Sovyetler Birliği

²³Abdullah Öcalan, a.g.y., *Kapitalist Uygarlık*, s. 57.

²⁴Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 162.

²⁵Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 162.

²⁶Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 235.

“ahlak yoksunluğundan” dolayı yıkılmış. Yazar diyor ki:

*“Toplum ancak özgür bir yargılama olarak **ahlakla** düzenlenebilir. Sovyet Rusya’sının, Firavun Mısır’ının tüm rasyonelliklerine karşın çözümlerini **ahlak yoksunluğuna** bağlayabiliriz.”*²⁷

Hemen belirtelim ki, yazarımızın zaten genel geçer bir ahlak anlayışı var; bu anlayış tarihsel değil, her zaman geçerli. Bunu nereden çıkarıyoruz: Ahlakın niteliklerini saymaya girişiyor:

- Acıya dayanma gücü
- Zevk, arzu ve şehvete sınır koyması
- Üremeyi fiziki değil, toplumsal kurallara bağlaması, vb.

Yazarın bakış açısıyla cinselliğin çok yönlü, serbestçe yaşandığı eski ilkel komünal toplumlar çok “ahlaksız” birer toplum oluyorlar. Yazar özellikle cinselliği yukarıdan kurallara bağlayarak “ahlaklı” bir toplum yaratacağını düşünüyor. Ahlak zabıtalığının toplum çözümlemesine gerici bir etki yaptığını aklına getirmiyor yazar. Diyor ki yazarımız:

*“Örneğin **ahlakın** üremeye yol açan cinsel ilişkiyi kurallara bağlaması insan türünde zorunlu bir ihtiyaçtır. Nüfusu kontrol altına almadan toplumu sürdüremeyiz. Tek başına bu konu bile **ahlaki metafiziğin** büyük gereğini ortaya koymaktadır.»*²⁸

Yazarın Malthusvari görüşlerini eleştirmek konumuzun dışına çıkmak olacağı için eleştirmiyoruz. Şu kadarını söylemek gerekiyor: Ahlak, son çözümlemeye o zamanki toplumun ekonomik durumunun bir ürünüdür. Ölümsüz, kesin, bundan sonra değişmez bir ahlak yoktur. Ayrıca sınıflı toplumda ahlak bir sınıf damgası taşır.

Sovyetler Birliği’ndeki ahlakı anlamak istiyorsak, o tarihsel koşulları, ekonomik temeli incelemeliyiz. Yazar böyle bir zahmete girmeden, kendisinin yarattığı “ölümsüz ahlak yasasıyla” Sovyetler Birliği’ni mahkûm ediyor.

Sovyetler Birliği’nde bozulmuş bir proleter ahlak vardı. Devrimci ahlak dejenere olmuştu. Ne var ki, bunun temelinde bürokratik kansere uğramış bir devlet, parti, toplum vardı. Toplumun altyapısındaki bozukluk, üstyapıyı yansıyor. Özcesi Sovyet ahlakı Stalinci ideolojiyle doldurulmuş bir ahlaktı. Stalin’in kurduğu temel yapı Stalinci ideoloji olarak bütün üstyapı kurumlarına yansıyor.

²⁷ Abdullah Öcalan, Birinci Kitap, Uygarlık, Mezopotamya Yayınları, 2009, s. 52.

²⁸ Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 52.

Stalinizmi anlamadan ve Stalinizmle bağları kurulmadan bulunan hiçbir neden gerçeği bütün boyutlarıyla yansıtamaz. Stalin'in sosyalizm anlayışla hesaplaşmadan, Sovyetler Birliği'nin yıkılış nedenleri anlaşılamaz.

Yazara göre Sovyetler Birliği kapitalist moderniteyi aşacak kapasiteyi ortaya koyamadığı için yıkılmıştır.

*“**Kapitalist moderniteyi aşacak kapasiteyi ortaya koyamaması, Sovyet deneyiminin başarısız kılınmasında baş etkindir.**”²⁹*

Ama zaten soru da bu değil mi? Kapitalizmi aşmak, sosyalizmi kurmak demektir. Peki, Sovyetler Birliği niçin kapitalizmi aşamamıştır?

Yazar çok açık olan sonucu bize bir neden olarak sunuyor. Temel nedenleri ortaya koyabilmesi için “NİÇİN KAPİTALİZMİ AŞAMAMIŞTIR?” sorusunu yanıtlaması gerekiyor. Yazar bununla uğraşmıyor. Bu sorunun yanıtlarını öz biçimde biz ortaya koyalım:

- Stalinci, Tek ülkede sosyalizmi kurma anlayışı,
- Dünya devriminden kopuş,
- Sovyet ulusal çıkarını, dünya devriminin önüne koyarak proletarya enternas- - yonalizmini bozmak.

Yazar “devrim” fikrinin eskidiğini düşündüğünden dolayı, dünya devrimine yapılan ihanetin de farkında değil. Dünya devrimi sınıf mücadelesini dünya çapında yaymaya dayanır. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in temelini attığı devlet ideolojisi ise Sovyet ulusal çıkarını korumak için uzlaşmaya dayanır. Barış içinde birarada yaşama politikası bunun ifade ediliş tarzıdır. İki farklı ideoloji uzun süre birlikte yaşayamaz.

Yazar dünya devrimini savunacağı yerde, iki farklı sınıfın dünya çapında çarpışmasını yanlış buluyor. Gizli biçimde dünya devrimini reddediyor. Bunu nereden çıkarıyoruz? Yazarın şu sözlerinden:

*“**Marksizmin en önemli bir eksikliği de bu çatışmayı dar sınıf eksenli görmesidir. Sınıfların direkt çatışması analitiktir. Somut çatışma toplumsal gövdeler arasında olur: Devlet toplumuyla demokratik toplumlar arasında.***

(...)

Uygarlıksız sınıf mücadelesi olmaz. Tek uygarlık içinde iki sınıfın

²⁹ Abdullah Öcalan, a.g.y., *Kapitalist Uygarlık*, s. 45.

mücadelesinin ne denli vahim bir hata olduğu Sovyet deneyiminde görüldü.”³⁰

Görüldüğü üzere yazarımız yeni toplumun kuruluşuna giden yolun “sınıf mücadelesinden” geçmediğine inanıyor. Marksizmin sınıf mücadelesi anlayışını yanlış buluyor. Dolayısıyla dünya çapında sınıf mücadelesi anlamına gelen dünya devrimini de yanlış bulmuş oluyor. Peki, yazara göre somut çatışma kimler arasında olacak? “Devlet toplumuyla-Demokratik toplum arasında”.

Bu denli temelsiz bir görüşü formüle etmek zor olsa gerek. “Devlet toplumu” deyimi bile bu düşüncenin altının boş olduğunu gösteriyor. Yazarın “demokratik toplum” dediği şeyin devleti yok mu? Yazarın başka yerde yücelttiği Avrupa demokratik toplumunun devleti yok mu? Sonra devlet denen şey, bir sınıfın egemenlik aracı değil mi?

Yazar tek uygarlık içinde iki sınıfın mücadelesinin olamayacağını iddia ediyor. Kapitalist uygarlık içinde iki farklı sınıf olan proletarya ile burjuvazi çarpışamazlar mı? Aslında sınıf mücadelesi de bu değil mi?

Sovyetler Birliği ve onun benzeri olan ülkeler kapitalizm ile sosyalizm arasında yaşayan geçiş toplumlarıydı. Bu ülkelerle, kapitalist devletler arasında bir sınıf mücadelesi gerekmez mi? Olması gereken bu değil mi? Bizim yanlış olarak gördüğümüz yerde, yazar doğruyu buluyor.

Sınıf mücadelesi niçin yapılır? Dünya devrimi niçin istenir? Proletaryanın iktidarı alması için değil mi? Sovyetler Birliği dünya devrimi yoluyla bu iktidarı çoğaltmadığından dolayı kapitalizme esir düştü. Stalinci ideoloji bu anlayışın temelini attı, diğer Sovyet yöneticileri de bunu sürdürdü.

Eleştirilmesi gereken yer burası. Ama yazarımız iktidara gelmeye karşı! İktidara gelmeye karşı olmanın adı devrime karşı olmaktır. Yazarımız devrime karşıdır. Sovyetler Birliği’nin yıkılışında “iktidara gelme anlayışının” temel yanlış olarak rol aldığını düşünüyor. Önce yazarın çok açık olan görüşlerini aktaralım:

*“19. ve 20. yüzyıl devrimcilerinin başarısızlıklarının temelinde yatan, **iktidar** ve onun modern somut hali olan ulus-devlet konusundaki yanlışlarıydı. Toplumsal sorunların çözümünde temel halka olarak*

³⁰Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 234.

*iktidara gelmeyi öngörüyorlardı. Programlarındaki ilk hedef, iktidarın ele geçirilişi olarak gösteriliyordu. Tüm mücadele biçimleri bu perspektife bağlanmıştı. Hâlbuki **iktidarın kendisi özgürlüksüzlük, eşitsizlik ve anti-demokratizmdir.***³¹

“Her devrimin temel sorunu, iktidar sorunudur,” diyen Lenin’in görüşüyle, yukarıdaki görüşü karşılaştırın. Lenin, devrim yanlısı. Hem de dünya devrimi yanlısı. Yazarımız her ikisine de karşı; çünkü iktidarın alınmasına karşı!

Peki, iktidarı almadan sosyalizm nasıl kurulacak? Yazarın buna açık bir yanıtı bu kitaplarda yok! Daha doğrusu açık olmayan biçimde var. İki uzlaşmaz sınıfın demokrasi içinde uzlaştırılmasıyla. “Demokrasi” denen şey de burjuva demokrasisi.

Evet, iktidar bozar. Marx bunun için önlemler sıralamıştır. Eksikse, yenilerini bulup eklersiniz. Ne var ki, iktidar almaya karşı çıkarsanız, burjuva iktidarının kalıcı olmasını savunmuş olursunuz. Yazarımız gibi!

Yazarın yukarıdaki sözlerinden ortaya çıkan başka bir sonuç, Ekim Devrimi esnasında iktidarı almanın yanlış olduğudur. Biz iktidarcıyız, Ekim Devrimi’ni savunuyoruz. Her sosyalist devrimin de Ekim Devrimi gibi iktidarı hedeflemesi gerektiğini iddia ediyoruz. Çünkü iktidarı almadan devrim yapılamayacağını biliyoruz. Sovyetler Birliği Bolşevikler iktidarı ele aldığı için yıkılmadı. Proletarya iktidarının Stalin eliyle dejenere edilmesi nedeniyle yıkıldı. Başka bir biçimde söylersek, Sovyetler Birliği’nin yıkılış nedeni proletarya iktidarının bozulmadan korunamaması ve proletarya iktidamlarının dünya çapında gerçek biçimiyle ortaya çıkamaması. Birleşik dünya proleter iktidarının kurulamaması Sovyetler Birliği’ni yıkmıştır. Sorumlusu da Marksizm değil, Stalinizmdir.

Hamburg, 2013

³¹Abdullah Öcalan, a.g.y., s. 287.

Bir şah, bir devrim, bir imam – 1979 İran devrimi

Araz Bağban

Yaşadığı göleti aşip denize ulaşmaya çalışan “küçük kara balık” hikâyesi, yazarı Samed Behrengi gibi, başka bir yaşamın mümkün olduğuna inanan, eski kuşağın muhafazakârlığına isyan eden devrimci genç bir kuşağın hikâyesidir. Karanlığın her bir yana çöktüğü dönemde siyah bulutları yarıp güneşe doğru ilerlemek isteyenlerin hikâyesidir bu kitap ve bunu gerçekleştirmek için bir nesil uzun bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuğun bir ayağı da İran’da gerçekleşir.

Yirminci yüzyılın devrim zincirlerinin son halkası 1979 yılında İran’da, Pehlevi rejiminin kurduğu diktatörlüğe karşı gerçekleşti. Emperyalist güçlerin desteği ile kurulan ve o güçlerin desteği ile yükselen bu diktatörlüğün devrilmesi dünyayı çalkaladı. Başta ABD olmak üzere emperyalist güçlerin Ortadoğu’da kurdukları düzen bozulmuştu. İran Ortadoğu’daki konumu, zengin petrol kaynakları ve Şii İslam’ın en önemli merkezlerinden biri olması dolayısıyla bölgenin siyasi dengesinde ve iktisadi sahnesinde önemli yere sahipti. 1979 devrimi ile birlikte, tüm varlığını petrol kaynaklarına ve emperyalizmin desteğine borçlu olan diktatörlük elinde bulundurduğu tüm güç kaynaklarını yeni bir düzen kurmak için ayaklanan bir kuşağa bırakacaktı.

İran devrimi bir yıl boyunca sürekli devam eden yoğun bir eylem zincirinin sonunda zafere ulaştı ama bu zaferin temelleri yıllar önce atılmıştı. Hiç sarsılmayacak gibi görünen bir istibdadı paramparça eden bu devrimi anlamak için onu gerçekleştiren halk gibi uzun bir yolculuğa çıkmak gerekiyor. Bu istibdadın nasıl doğduğunu ve paralelinde toplumun nasıl değiştiğini izlemek belki bir yıl içinde kıvılcımdan alev dönüşen hareketin derinliğini daha açık şekilde ortaya koyar.

Meşrutî devrim ile yirminci yüzyıla merhaba diyen İran, devrimin kazanımlarına sahip çıkamayınca bir istibdat dönemini tecrübe etmişti. Bu deneyim adeta tekrarlanacaktı. İlk Pehlevî şahı gidip yerine oğlu geçince kısa bir süre için toplum rahat bir nefes alıp daha demokratik bir toplum için harekete geçecek gibi oldu. Neredeyse saltanatın kaldırılmasına doğru ilerleyecekti ki başarısız olunca bir istibdat dönemi daha başladı. Bu başarısızlık bir kuşağın karanlığa açtığı savaşın temellerini attı. Bu tarihi dönüm noktası 1953 yılında kitlelerin iradesine inen bir darbe ile gerçekleşti. Güya tehlike önlenmişti ama darbe daha yıkıcı bir dalgayı doğuracaktı.

1953 darbesi

İran İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmiş olsa da Müttefik Güçler, Nazi Alman saldırısına karşı savaş veren Rusya'ya yeni bir yol açmak, İran'ı geniş sayıda Alman danışmanlarından temizlemek ve petrol kaynaklarını Mihver Devletlerden korumak gibi çeşitli bahanelerle Ağustos 1941'de ülkeyi işgal ettiler. Birinci Pehlevî Şahı Rıza Şah'ın on altı yıl boyunca sözde reformları İran genelinde (bütün halkta, entelektüellerde ve Şah'ın yakınlarında bile) geniş huzursuzluğa yol açmıştı. Bunu fırsat bilen Müttefik Güçler, önemli bir direnişle karşılaşmayacaklarını bilerek ülkeyi istila edip şahı, saltanatı genç oğlu Muhammed Rıza'ya bırakmaya zorladılar. Bu günlerden itibaren yıllarca diktatörlük altında sözde sakin günler geçiren ülke görece uzun bir süre için güçlü iktidar boşluğundan dolayı farklı toplumsal çatışmaların alanı olacaktı. Bu toplumsal çatışmalar siyasal alana aktarılacaktı ve böylece İran'ın siyasal yapısı da büyük değişiklikler yaşayacaktı.

Bir yandan giderek kentleşen ülkede derin bir sınıf farkı oluşmuştu, diğer yandan da Rıza Şah'ın tek millete dayanan güçlü merkezi bir devlet kurma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkan asimilasyon siyasetleri etnik huzursuzluğa yol açmıştı. Başta din adamlarının (Şii din adamlarının) desteğini almak için dini okulların açılmasına izin veren hatta onlara yaranmak için diğer dini azınlıklara herhangi bir saldırıdan çekinmeyen Rıza Şah daha sonraları tesettür (hicap) karşı-

¹siyaseti ve yargı reformları¹ ile geleneksel muhafazakâr küçük ve orta burjuva-

¹Daha önce din adamlarının elinde bulunan ve şeriata göre yürütülen yargıdan merkezi yargı sistemine geçilmişti. Bu geçişle beraber yargı gücüne ilişkin kanunlar Batı hukukuna uygun olarak

ziyi de rahatsız etmişti. Son olarak da meşruti anayasayı hiçe sayıp açıkça diktatörlük ilan eden Rıza Şah saltanatının en başlarında ülkeyi kaostan kurtardığı için kendisine minnettar olan kentli orta sınıfı da kendisinden uzaklaştırmıştı. Rıza Şah güçlü ordu, modern bürokrasi ve modern yargı gibi çağdaş devlet organlarını kurmuş olsa da hiçbir zaman güçlü toplumsal desteğe sahip olamadı. İkinci Pehlevi şahının tahta geçişi anlatılan bu durumun olgunlaştığı zamana denk düşer; ancak bu geçiş onun için uğurlu olmayacaktı, zira dört ayrı muhalif grupla baş başa kalacaktı. Bu dört muhalif grup şunlardan oluşuyordu: kendini emekçilerin partisi olarak adlandıran ama daha çok aydın kesim ve okumuş orta sınıftan örgütlenen Tudeh Partisi, yine benzer kesime seslenen ama tam zıt düşünceye sahip milliyetçi hareket, etnik bölgelerde demokratik hak talepleri çerçevesinde özellikle Azerbaycan, Kürdistan ve Arabistan bölgelerinde oluşan ve kendilerine genel olarak demokrat adı veren siyasi gruplar ile son olarak da geleneksel muhafazakâr küçük ve orta burjuvazi ve onun en önde gelen temsilcisi bazara² dayanan İslamcı hareket.

Bu dört muhalefet kanadından belki de o dönemin en önemli gücü olarak İran Tudeh Partisi (İran Kitlelerin Partisi - Hezb-e Tudeh İran) 1941 yılında³ sınıfsal bağlarına bakmadan halka diktatörlüğe karşı bir cephe oluşturma çağrısıyla kuruldu.⁴ Bu geniş çağrıya rağmen Tudeh kendisini proletaryanın ve topraksız köylünün öncüsü olarak tanımlıyordu. Halbuki Tudeh yeni oluşan orta sınıfın partisiydi.⁵ Tudeh'in orta sınıf temsilciliği, çıkardığı yayınlarla kurduğu dernek ve odalardan açıkça belli oluyor. Parti yayınlarında dile getirdiği orta sınıf problemleri ve sıkıntılarıyla ve kurduğu mühendisler ve teknisyenler sendikası, hukukçular odası, öğretmenler birliği ve veterinerler ve hekimler dernekleri gibi oluşumlarla kimliğini daha açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Bunların yanında

değiştirilmişti. Bu süreçte din adamları, hem böyle bir gücü kaybettikleri için hem de şeriatın öneminin azalmasından dolayı Rıza Şah'a sert tepkiler vermişlerdi.

²İran'da çarşıya *bazar* denir, ama siyasi anlamda bazar, geleneksel olarak ticareti elinde bulunduran ülkenin alışveriş damarını kontrol eden ve genel olarak muhafazakâr kesimlerden oluşan topluluğu (küçük ve orta burjuvaziyi) belirtmek için kullanılır.

³Tudeh Partisi İran'ın Müttefik Güçlerce işgalinden sadece bir ay sonra kuruldu.

⁴ ۱۳۷۷ یرواند آبراهمیان، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی، محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشرنی، ۱۳۷۷

Okuyucuların Farsça kaynağa erişimi ve o kaynağı okuyabilme sıkıntılarını düşünülerek bundan sonra kitabın İngilizcesi kaynak gösterilecektir. (Ervand Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1982, s. 281.)

⁵Bunu sadece parti üyeleri üzerinde değerlendirmek doğru olamayabilir ama Tudeh'te ister üst kademe olsun ister alt kademe, en geniş yeri orta sınıf mensupları dolduruyordu. Özellikle o dönemde orta sınıfın diğer sınıflara göre en dar sınıf olduğunu düşünürsek bunun daha önemli olduğunu görebiliriz. Diğer yandan kurucu kadrosunu teşkil eden üyelerin içinde Sovyet yanlısı olan çok insan bulunsun da birçoğunun komünist olmadığı da açıkça bilinmektedir. Bunlardan biri bir Kaçar şehzadesi olan Süleyman Mirza İskandari'dir.

çok ilginç bir biçimde Tudeh ordu subayları arasında da geniş üye ve taraftar kitlesine sahipti. Bu kitle daha sonra 1953 yılında gerçekleşen darbede önemli rol oynayacaktı veya en azından öyle bir rol oynama şansını kazanacaktı. Tudeh'in aktif olduğu önemli alanlardan biri de üniversitelerdi. Parti hem öğretim üyeleri hem de öğrenciler içinden büyük destek bulmaktaydı. Tudeh'in yazarlar ve şairlerden aldığı destek de çok büyüktü. Bunların yanında Tudeh, diğer aktif siyasi oluşumlara göre İran'ın siyasal tarihinde çok görülmemiş bir desteğe de sahipti ki bu destek, sayıları partide çok az da olsa, eğitilmiş kadınlardan gelmekteydi.⁶ Hemen ilk yıllarında geniş bir kitleyi kazanan Tudeh, İran'da faaliyet gösteren tek gerçek partiydi. Öyle ki diğer siyasi oluşumlara göre Tudeh destekçi kitlesini istediği zaman eyleme çağırabilen tek partiydi.

Bu partiyi iki önemli tarihi sınav bekliyordu. Bunlardan ilki, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve İran'ın kuzeyinden çekilmemiş Sovyetler Birliği ordusunun desteğiyle Azerbaycan bölgesinde özerklik ilan eden Demokrat Fırka Hükümeti imtihanıydı. Tudeh'in özerk Azerbaycan karşısındaki konumu Sovyetler ekseninde gerçekleşiyordu ve bu konum yani fırkaya olan desteği parti içinde milliyetçi kesimi rahatsız etmeye başlamıştı. Bu rahatsızlığın sonucu olarak da partiden ayrılmaya karar veren bir grup ortaya çıkmıştı. 12 Aralık 1945'te kurulan, Sovyet ordusunun İran'ı terk etmesi ile zayıf duruma düşen ve tam da bir sene sonra yıkılan Azerbaycan Fırka Hükümeti, Tudeh Partisi'ni büyük hüsrana uğratmıştı.

Tudeh'i etkileyen ikinci olay ise 1949 yılında genç şah karşı gerçekleştirilen suikast ile vuku bulmuştu. Uzun yıllarca parti yöneticileri tarafından çelişkili yorumlarla karşılanan bu suikast planı partinin yasadışı ilan edilmesine yetmişti. Tudeh'in büyümesi ve kitleler içinde önemli bir yer bulması birçok güç odağını rahatsız etmişti ve genç şah da rahatsız olan taraflardan biriydi. Yasadışı ilan edilen partinin yönetici kadrosu yurtdışına kaçmak zorunda kalsa da parti çalışmalarına yeraltından devam etti. Aslında 1953 darbesine kadar parti neredeyse yarı legal bir parti gibi faaliyet göstermekteydi zira birçok çalışmasını "İranlı Barış Taraftarı Cemiyeti" adı altında yürütmekteydi.

Azerbaycan ve Kürdistan bölgelerinin merkezi devletçe iki demokrat partiden arındırılması⁷ ülkeyi savaştan sonraki meclis seçimleri için hazır hale getirmişti. Bu zaferler orduya işgalle kaybettiği özgüveni tekrar kazandırmıştı ama siyasi iktidar bir türlü dengeyi bulamıyordu. Sürekli hükümet değişikliği yaşanan bu

⁶Parti üyelerinin yüzde üçünü oluşturan Tudeh Kadın Kolları, genelde parti üyelerinin yakınlarından oluşmaktaydı.

⁷Azerbaycan'daki özerklik ilanından yaklaşık iki ay sonra Kürdistan Demokrat Partisi de Kürt bölgesinde aynı yolu izlemişti. İki bölgesel hükümet de 1946 yılının son aylarında İran ordusuna yenilmişlerdi.

yıllar adeta şah, meclis, hükümet, büyükelçilikler ve halk arasında bir çatışmaya dönüşmüştü. Bu kargaşanın tam ortasında da petrol duruyordu. İran'da daha önceden var olan Britanyalılar ve Ruslar gibi yabancı siyasi aktörlere yeni katılan Amerika Birleşik Devletleri bu değişikliklerde önemli rol oynamaktaydı. İşgal sonrası sürekli meclis ve hükümetler arasında gelgit yaşayan ve İran'ın kuzeyindeki petrol kaynaklarının kullanma hakkını elli yıl boyunca Sovyetler Birliği'ne veren antlaşmaya bir de Muhammed Musaddık önderliğinde başlayan ve Büyük Britanya'nın güney petrol kaynakları üzerindeki uzun süreli istila isteğine karşı açılan mücadele eklenmişti.

İkinci Pehlevi Şahı 1949 yılının ilk aylarında atlattığı suikasttan sonra diktatör babasını anımsatan kararlar almaya başladı. Şah bu suikastı İslamcı-komünist işbirliği olarak nitelendirdi ve hemen ardından ülke genelinde sıkıyönetim ilan etti, muhalif gazete ve dergileri kapattırdı ve Tudeh'i yasadışı ilan etti. Şah diğer taraftan da orduyu güçlendirmeye başladı. Hükümetlerden sürekli orduya ayrılan bütçenin arttırılmasını isteyen şah, ABD'nin de desteğini kazanmaya çalışıyordu. Giderek gücünü pekiştirmekle birlikte meclisten de daha fazla yetki almak için uğraşıyordu. Daha öncesinde meşruti anayasaya bağlı gibi görünen, sadece saltanat ettiğini söyleyen ve hükümetten uzak duran şah artık elini hükümete uzatıp bakan ve hatta başbakan değişikliklerine de müdahale ediyordu.⁸

1949 yılının son baharında Amerika'ya giden şah, yokluğunda gelişen önemli bir olayı kaçırdı. Musaddık önderliğinde Tahran'da saray önünde toplanan muhalifler özgür meclis seçimleri istiyorlardı. Üç farklı grup – Şah karşıtı olarak bilinen eski siyasetçiler, bazara yakınlıkları ile bilinen muhafazakâr çevreler ve Batı'da eğitim almış milliyetçi duygulardan beslenen genç aydınlar – bu itirazların başını çekmekteydiler. Bu gruplar eylemin hemen ardından İran siyasi tarihinde önemli rol oynayacak Milli Cephe'yi kuracaklardı. Daha sonra bu cepheye Tudeh'ten ayrılıp kendi partilerini kuran ve aşırı milliyetçi, komünizmle İslam karşıtı olan Millet Partisi gibi farklı eğilimler de destek vereceklerdi. Milli Cephe'nin özgür seçimlerine boyun eğen şah seçim sonuçlarından memnun kalsa⁹ da siyasal ve toplumsal sonuçlarından daha sonra hiç de memnun kalmayacaktı.

1950 yılında açılan meclis saltanatçılar tarafından adeta işgal edilmiş gibi görünse de sekiz kişiden oluşan milletvekili grubu ile Milli Cephe halk desteğini arkasında bulundurarak meclisin en baskın grubu olacaktı. Meclisin işe başlamasıyla İran-Britanya petrol şirketi anlaşması tekrar meclis ve hükümet arasındaki gündem konusu olmuştu. Musaddık önderliğinde bu şirkete karşı açılan savaş petrolün ulusallaştırılmasına doğru gitmekteydi. Bir yılda üç başbakan değişikliği gören ülke siyasi kriz eşliğindeydi; özellikle petrol anlaşması üzerinde dire-

⁸Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 249-250.

⁹Bu seçimlerde meclise 8 milletvekili sokan Milli Cephe %6 gibi bir oy oranına sahipti.

nen ikinci başbakan İslam Fedaileri¹⁰ tarafından öldürülmüştü. Bu dönemde aktif siyasi rol oynayan din adamı Kaşani (Abol-Ghasem Kashani) ile muhafazakâr kesimin desteğini de arkasında bulunduran Milli Cephe sokaklara daha güçlü çıkmaktaydı. Halkın desteği sonucunda petrolün ulusallaşma kanunu Mart 1951'de hem Milli Meclis'ten ve hem de aynı ay içerisinde Sena Meclis'inden geçti.¹¹ Şahın 1949 yılı hamlesinden kendini zor da olsa kurtarıp tekrar toparlanan ve yarı gizli olarak faaliyet gösteren Tudeh, petrolü ulusallaştırma kanununa Sovyetler Birliği'nin durumdan zararlı çıkacağı düşüncesi ile karşı çıkıyordu. Tudeh ulusallaşmanın emperyalizme karşı olması gerektiğini savunarak sadece güney bölgesinde gerçekleşmesi gerektiğini söylüyordu. Halbuki Sovyetler Birliği petrol ulusallaşmasının önemini bildiği için durumu pozitif gelişme olarak değerlendirmiyordu.¹² Bu mantıkla hareket eden parti bu dönemin başında Milli Cephe'ye karşı sert eleştiriler getirse de daha sonra dolaylı olarak petrolün ulusallaştırılmasında önemli rol oynayacaktı. Kanunun yasalaşmasından sonra yürürlüğe girmesi için bu sefer Tudeh sokaklardaydı. Parti, petrol zengini Arabistan (Khuzestan) bölgesinde grevler düzenledi ve geniş eylemler gerçekleştirdi. Polis müdahalesiyle kanlı biten eylemler devleti korkuttu. Nihayetinde, Tudeh'in Tahran'la beraber diğer büyük şehirlerde grevlerle dayanışma için gerçekleştirdiği eylemler devleti sarstı. Sıkıyönetim ilan eden hükümet sınıfsal çatışmaların yükseldiğini ve bunun dış düşmanların bir oyunu olduğunu ilan etti.¹³ Büyük bir kriz vardı ve bu krizden çıkmanın tek yolu vardı: halkın desteğini arkasında bulunduran Musaddık'ı başbakan seçmek.

Musaddık'ın başbakanlığının olaysız geçmeyeceği belliydi. Şah ve büyük toprak sahipleri karşıtı olan başbakan da kısa bir süre içinde bu durumu anlayacaktı. Musaddık ile Şah arasındaki en belirgin çatışma 1952 yılında savaş bakanının atanması sırasında ortaya çıktı. Atadığı bakanı Şah reddedince başbakan hiç tereddüt yaşamadan görevinden istifa etti. Musaddık istifa gerekçesinde kendi güvendiği bakanı atamadığı için başbakanlığı bıraktığını, böylece şahı da istediği bakanı atayabilmekte özgür bıraktığını dile getirdi.¹⁴ Bu istifa başta Musaddık'tan

¹⁰İslam Fedaileri genç bir din talebesi tarafından kurulmuş, dinsizliğe karşı savaş açmış küçük bir radikal İslamcı militan gruptu. Bu grup daha önce bir din karşıtı yazarın ve bir başbakanın ölümünden sorumlu tutulmuştu.

¹¹Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 266.

¹² مازیار بهروز، شورشیان آرمانخواه: ناکامی چپ در ایران، ترجمه مهدی پرتوی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۰

Okuyucuların Farsça kaynağa erişimi ve o kaynağı okuyabilme sıkıntılarını düşünülerek bundan sonra kitabın İngilizcesi kaynak gösterilecektir. (Maziar Behrooz, *Rebels with a cause: The failure of the left in Iran*, Londra: I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, s. 10.)

¹³Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 266-267.

¹⁴Musaddık'ın kamuya açıklaması 17 Temmuz *İtlaat* gazetesinde yayınlanmıştır. Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 271.

kurtulma işareti olarak saltanatçı meclis vekillerini sevindirirse de beş gün içinde onlar için bir kâbusa dönüştü.

Tudeh aracılığı ile halkı greve ve eylemlere çağıran Milli Cephe diğer yandan muhafazakâr kesimin desteğini de Kaşani ile buldu. Muhafazakâr kesimin önde gelen temsilcisi olan bazar, dükkânları kapatarak eylemlere katıldı. Eylemlerin beşinci gününe genel grev çağrısıyla giren Tudeh, sokakları doldurdu. Ordu halkın meclise doğru yürüyüşünü tanklarla engelleyince adeta Tahran’da bir ayaklanma başladı. Polisin halka destek verdiği bu günde, Tudeh’in ordu kademesinde geniş bir şekilde örgütlendiğini bilen ordu komutası da askerlerine güvenemediği için onları sokaklardan geri çekti. Bu gün Musaddık için büyük bir zafer günüydü, öyle ki bu günü “kutsal milli ayaklanma” günü ilan etti.¹⁵ Bu zaferle başbakanlığa geri dönen Musaddık, ilk önce kabinesini daha önce şahla anlaşabilmek için seçtiği saltanatçı bakanlardan temizledi, sonra şahın ve ailesinin elinde bulunan birçok ekonomik ve siyasi gücü hükümete aktardı ve son olarak da ordu bütçesini düşürdü. Halkın desteğini arkasında gören Milli Cephe geniş toplumsal reformlar yapmaya çalıştı. Toprak reformu ve kadınlara oy hakkı tanınması gibi reformlar muhafazakâr kesimi Musaddık’tan uzaklaştırsa da Tudeh’in desteğini tamamen ona yönlendirdi. Bu gidişattan rahatsız olan ordu, şah, Britanya ve Amerika da çareyi darbeye buldular.

İran’ın petrol kaynakları üzerindeki tekeli tehlikede gören Britanya, Musaddık hükümetine karşı darbe planları hazırlamaktaydı. Uzun yıllar boyunca İran coğrafyasında bulunan ve siyasi yapıya nüfuz eden Britanya kurduğu irtibatlarla ordu içinde müttefiklerini belirledi ve İran’da yeni bir aktör olarak kendini gösteren ABD’yi darbe konusunda ikna etmeye çalıştı¹⁶. ABD’nin Britanya’nın tekelinde bulunan petrol kaynaklarında gözü olsa da darbeye daha çok komünistlerin hem siyasi ve hem toplumsal olarak güçlenmesinden dolayı katıldı¹⁷. Özellikle Dwight Eisenhower’ın başkanlığa gelmesi ile ABD’nin genişleyen Sovyetler karşısı politikaları darbe planlarının hızlanmasına yol açtı. ABD darbe planını tamamladıktan sonra Britanya’nın saray, ordu ve din adamları içindeki nüfuzundan yararlanarak darbeyi gerçekleştirmeye geçti.

Dört müttefikin ilk darbe girişimi Tudeh’in geniş subay ağı tarafından ifşa

¹⁵Bu gün İran tarihinde 30 Tir (21 Temmuz) ayaklanması olarak geçer.

¹⁶ Wm. Roger Louis, *Ends of British Imperialism: The Scramble for Empire, Suez, and Decolonization*, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2006, s. 775; Wilber Donald, *Regime Change in Iran*, Nottingham: Spokesman, 2006.

¹⁷ 1953 darbesinin 60. yıl dönümünde CIA’in yayınladığı gizli belgelerde, darbenin ABD ve Britanya’nın ortak ürünü olduğu açıkça sergilenmektedir. Darbe İngilizler tarafında Çizme Operasyonu (Boot Operation) olarak bilinir. Plana ABD dahil olunca ona Ajaks Operasyonu (Ajax Operation) adı verilir. Bu belgeler için bkz.<http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB435/>. Ayrıca bkz. Wilber Donald, *Regime Change in Iran*, Nottingham: Spokesman, 2006, s. 13.

edilince darbeci taraf büyük hezimete uğradı. Tudeh tekrar sokakları doldurdu. Şah Bağdat'a kaçınca saltanatın kaderini belirlemek için Milli Cephe bir komite kurdu. Birkaç büyük şehir belediyesini ele geçiren Tudeh adeta ülkeyi sallıyordu. Emperyalist güçlerin iktidara getirdiği şahın durumu kritikti. ABD harekete geçti ve büyükelçisi Musaddık'la görüştü. Musaddık ABD'nin hükümete vereceği destek karşısında sokakları düzene sokma sözü verdi. Musaddık hükümeti destekleyen halkı evlerine çekilmeye çağırınca ordu darbe için zemini müsait gördü ve dördüncü gün yani 19 Ağustos 1953'te¹⁸ darbe gerçekleşti. Musaddık'ın sokakları boşaltma çağrısını kabul eden ve tam bir Milli Cephe kuyrukçusu haline gelen Tudeh ise darbeye karşı ses çıkarmadı daha doğrusu pasif bir duruş sergiledi. Darbe Milli Cephe'ye karşı gerçekleşmiş gibi görünse de aslında Tudeh'e karşı gerçekleşmişti. Milli Cephe üyesi bakanlardan biri idama çaptırıldı ama diğer üyeleri, Musaddık da dâhil olmak üzere normal hapis cezaları aldılar.¹⁹ Tudeh ise adeta İran tarihinden silinmek üzere geniş bir şiddetle karşı karşıya kaldı. Darbeden sonraki beş yıl içerisinde 40 üst düzey üyesi idam edildi, birçok üyesi işkence altında can verdi, üç bine yakın üyesi uzun hapis cezası aldı ve ordu bağlantıları tamamen tespit edilip üyeleri temizlendi.²⁰ Artık Muhammed Rıza Şah da babası gibi hiç bir örgütlü muhalefet bırakmamıştı ve istediği gibi hüküm sürebilirdi.

1963 – İslamcı muhalif hareketin yükselişi

Darbeden sonra şah gücünü pekiştirmeye başladı. Darbenin en önde gelen ismi, General Zahedi'yi başbakan olarak seçen şah, darbe destekçilerini de önemli güvenlik konumlarına yerleştirdi. Musaddık hükümeti zamanında başlayan ekonomik krizden sonra ekonomiye yeni bir can bağışlamak ve bu vesile ile saltanatçılara karşı güvenin artmasını sağlamak için şah ABD'den yüksek miktarda mali yardımlar aldı. Petrolün ulusallaştırılmasından da kârlı çıkan yine şah oldu. Ulusallaştırmanın ayrıntılarına takılmayan şah büyük petrol şirketleriyle yeni anlaşmalar imzaladı ve böylelikle İran'ın petrol geliri iki yıl içinde beş katına çıktı.²¹ Şah diğer taraftan gözünü meclise dikti ve muhaliflerin meclise girmesini önledi. Darbe sonrası meclis tamamen saltanatçıların eline geçti ve ismen farklı olsalar da doğa olarak aynı olan, şaha hizmet etmeyi onur bilen iki parti arasında paylaşıldı.²²

¹⁸Bu darbe İran'da 28 *Mordad* darbesi olarak geçer.

¹⁹Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y, s. 280.

²⁰A.g.y., s. 280.

²¹F. Fesharaki, *Development of the Iranian Oil Industry: International and Domestic Aspects*, New York : Praeger, 1976, s. 133.

²²Halk Partisi (Hezb-e Mardom) ve Milliyun Partisi (Hezb-e Melliyun) olan bu iki parti halk arasında "evet efendim" ve "baş üstüne efendim" lakapları ile anılırdı.

Devletin bütün organlarını ele geçiren şah bunlarla da yetinmedi ve muhalifleri gözetlemek ve onlara karşı baskıyı arttırmak için SAVAK (Ülke Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı – Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar) adlı bir gizli polis teşkilatı kurdu. Mossad ve CIA yardımıyla kurulan bu teşkilatın görevi de her türlü muhalif örgütlenmeyi önlemek, örgütlenmiş olanları da keşfedip ortadan kaldırmaktı. Bu sayede şah aydın kesim, öğrenciler ve işçi sınıfı üzerinde tahakküm kuracak ve bu çevrelerin her türlü siyasi faaliyetini gözetlemeye başlayacaktı. SAVAK'ın ilk başarısı da Şah'ın korkulu rüyası olan Tudeh'in ülkedeki geniş ağını keşfedip temizlemesiydi.

Şah toplumdaki farklı sınıflara karşı da belirli ve açık bir yaklaşım sergiliyordu. İşçi sınıfı ve aydınlara karşı çok sert olan tavrı büyük toprak sahipleri, bazar temelli ve geleneksel muhafazakâr küçük ve orta burjuvaziye karşı gayet temkinliydi. Büyük toprak sahiplerini korumak için Zahedi'yi başbakanlıktan aldı²³ ve bazara görelî bağımsızlık verdi. Her sene hacca veya dini mekânları ziyaret eden şah din adamları ile geniş ilişkiler kurdu ve her yerde Tudeh'in "İslam'ın ve özel mülkiyetin düşmanı olduğunu" anlattı.²⁴ Darbe sonrası şah, ülkeyi her anlamıyla kontrol altına almıştı ama bu her zaman yeterli olmayabiliyordu. Şahın geleneksel sınıfları okşayıp yeni oluşan sınıfları kontrol altına alma siyaseti, 1960 yılında ortaya çıkan ekonomik krizle bozuldu ve komünizm korkusu ile yaşayan şah beklemediği yerden bir muhalefetle karşılaştı.

Kendi politikalarını gerçekleştirmek için ABD ve IMF'den kredi alan şah, ülkeyi borç altına sokmakla beraber her iki mali destekçisinin baskısı altında belli reformlar gerçekleştirmek zorunda kalmıştı. Kennedy'nin komünist devrimlere karşı ortaya attığı liberalleşme politikası şahı zor durumda bırakmıştı. Şah istemediği halde meclis seçimlerine bağımsızlar ve hatta Milli Cephe'nin de girmesine izin vermişti. Diğer taraftan IMF ve ABD baskıları altında toprak reformlarını gerçekleştirmek zorunda kalmıştı. İran'ın tarıma bağılı ekonomisi yıpranmış bir yapıya sahipti. Darbe ile beraber güçlenen saray ve büyük toprak sahipleri ittifakı, ekonomide herhangi bir reforma izin vermiyordu; ama ciddi dış baskılara maruz kalınca şah bu reformları altı maddelik bir program olarak sunup bunlara "ak devrim" adını verdi. Bu plana göre toprak reformu yanı sıra ormanların ulusallaştırılması, devlet fabrikalarının özelleştirilmesi ve kadınlara oy hakkı verilmesi gibi reformlar düşünülmüştü. Ama Haziran 1963, bu telaşın beyhude olduğunu gösterecekti.

Haziran 1963'te binlerce çalışan ve işsiz şaha karşı sokaklara çıktı. Eylemler esnaf ve bazarın çağrısı ve daha önemlisi yeni bir muhalif yüzün önderliğinde

²³Zahedi büyük toprak sahiplerinden birinin meclise girmesine izin vermeyince şah, Zahedi'yi görevinden aldı ve yerine saraya yakın toprak sahipleriyle arası iyi olan eski bir diplomat Hüseyin Ala'yı getirdi.

²⁴Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y, s. 420-421.

gerçekleşiyordu. Bu dönem Ruhullah Humeyni'yi İran'ın siyasi tarihine dâhil edecekti. Diğer din adamlarından farklı olarak konuşmalarında sadece dini değerlere değil anayasal haklar, basın özgürlüğü ve üniversitelerin bağımsızlığı gibi hassas konulara da değinen ve daha geniş kitlelere hitap eden Humeyni, 1962 yılından itibaren kendini önemli bir muhalif figür olarak gösterdi. Humeyni konuşmalarıyla sadece muhafazakâr orta sınıfı veya küçük ve orta burjuvaziye değil daha radikal kesimleri de etkileyebiliyordu.

Haziran ayaklanmaları toplumu adeta darbeden sonraki uykusundan uyandırmıştı. 5 Haziran'da büyük bir ayaklanmaya dönüşen eylemler sadece Tahran'ı değil, başka büyük şehirlere de sıçrayarak ülkeyi harekete geçirmişti. Eylemler polis müdahalesi ile şiddetli geçti. Ölenlerin sayısının tam bilinmediği ama yüzlerce olduğu tahmin edilen bu ayaklanmalar güvenlik güçlerince bastırıldı. Şah bir muhalefet dalgasını daha bastırmayı başarmıştı ama bu sefer yeni bir muhalif yüzle tanışmıştı. Bu yeni yüz hiç beklemediği İslamcı küçük ve orta burjuvaziye aitti. Haziran 1963 olayları sonrası Humeyni Türkiye'ye sürüldü, buradan Irak'a gitti ve çok sonraları tekrar ortaya çıkana kadar sürgün hayatı yaşadı.

Humeyni kimdi?

Humeyni 1902 yılında Tahran'a yakın olan Arak şehrinin bir köyünde, küçük toprak sahibi bir ailede doğar. Humeyni daha bir yaşındayken babası bölgenin valisi tarafından öldürülür ve babasının üzerinde çalıştığı toprağa vali tarafından el konur. Annesi çoğu molla olan akrabalarının yardımıyla Humeyni'ye bakar ve bu vesileyle de medreseye gönderilir. Daha sonra, Necef'in peşi sıra Şii dünyasının en büyük din okulu olan Kum şehrindeki Feyziye Medresesi'ne gider ve büyük din adamlarının öğrencisi olur. Burada din adamlarından biri Hüseyin Burucerdî, (Hossein Boroujerdi) Humeyni'yi özel yardımcısı olarak kabul eder. Burucerdî 1961 yılında ölene dek İran'ın en önemli din adamlarından biriydi. Burucerdî siyasete çok karışmadan şahı ve babası Rıza Şah'ı hep desteklemişti ve Humeyni'yi hep siyasetten uzak tutmaya çalışmıştı.

Humeyni ilk olarak 1962 yılında yayımladığı *Keşf-ül Esrar* kitabında Rıza Şah'ı eleştirir ama saltanata hiç saldırmaz. Burucerdî'nin apolitik ve muhafazakâr yönü, Musaddık'la beraber İran'ın siyasi hayatına damgasını vurmuş milliyetçi hareketin mollalara karşı küçümseme tavrı ve daha önemlisi komünizm korkusu her zaman Humeyni'yi Pehlevi ailesine karşı siyasal mücadeleden uzak tutmuştu. Ama 1961 yılından sonra Humeyni'yi kısıtlayacak çok fazla etken kalmamıştı. Milliyetçi hareket zayıftı, komünistler SAVAK'ın eliyle neredeyse yok edilmişlerdi ve onlardan geriye kalan neredeyse bir gölgeydi. Humeyni'yi siyasetten uzak tutan hocası da ölmüştü.

1962'den itibaren siyasi temalar taşıyan konuşmalarına başlayan Humeyni kendinden önceki molla ve din adamlarının aksine dini meselelerin dışına çıkarak daha radikal çevreleri de arkasından sürükleyecek şekilde döneminin siyasi ve toplumsal konularını da ele alıyordu. Toplumda tepki uyandıracak konulara girmeden, örneğin din adamlarınca karşı çıkılan kadınlara oy hakkı gibi mevzulara değinmeden doğrudan Şah ve onun emperyalizm yanlısı siyasetini hedef alıyordu. 1963 olaylarından sonra tutuklanıp sürgüne gönderilse de yıllar sonra ülkeye geri döndüğünde devrim lideri olarak İran tarihine damgasını basacaktı.

Ekonomik gelişme – siyasal bunalım

1963 olaylarından sonra şah ekonomik reformlarını bir direnişle karşılaşmadan gerçekleştirebilecekti. Bu reformlarla şah İran'ı, tarıma dayalı sanayi öncesi ve kapitalist üretim öncesi toplumdaki dünya ekonomisine entegrasyona hazır, hızla sanayileşen topluma dönüştürecek. Bu reformlar için gereken mali kaynak da petrol fiyatlarındaki artıştan sağlanacaktı. 1960'lı ve 70'li yıllar, petrolün sonsuz geliri sayesinde İran ekonomisinin ciddi büyüme yaşadığı yirmi yıldır. Bu yirmi yılda petrol fiyatlarındaki sürekli artış İran'a önemli bir gelir kaynağı sağladı. İran'ın yıllık petrol geliri 1960'lı yılların başında yılda yarım milyar dolarken bu on yılın sonunda bir milyar dolara, 1970'li yılların ilk senelerinde beş milyar dolara ve ikinci yarısında 20 milyar dolara yükselmmişti.²⁵ Yirmi yıl içinde yaklaşık 40 katına çıkan yıllık petrol geliri Şah'ın ve ailesinin israfına²⁶ ve şahın çok büyük askeri harcamalarına²⁷ rağmen ülkenin alt yapısını geliştirmek için de kısmen yetiyordu.

Adeta bitmek bilmeyen bu petrol gelirinin önemli kısmı büyük sanayi alanları, enerji üretimi (baraj yapımları ve hatta askeri kullanımı olabilecek nükleer tesisler), yıllardır hayal olan İran'ın güney ve kuzey sınırlarını birbirine bağlayan demiryolları ve benzeri yapılandırmalara harcanıyordu. Bu arada özel teşebbüs de petrol geliri sofrasından nasipsiz kalmadı ve onlar da dolaylı dolaysız yollarla desteklendiler. Bu gelişmelerin çapı çok büyük olmasa da bu yirmi yıl içinde İran'ın işçi sınıfı büyük hızla büyüdü. Daha önce genelde petrol işçisine sahip

²⁵Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y, s. 427.

²⁶Şah ve ailesi bu yıllarda sayısız saray yaptırdı. Sadece şah, 1971 yılında İran'da 2500 yıllık saltanat tarihini kutlamak için gerçekleştirdiği törenlerde 20 milyon dolar harcadı.

²⁷Şahın askeri teçhizat alma konusunda ilginç bir saplantısı vardı. Silah tüccarları şahın saplantısını şaka ile anlatırken katalogları *Playboy* dergisi okur gibi araştırdığını söylüyorlardı. Şah NATO ülkeleri için bile lüks sayılacak yeni silahları ne pahasına olursa olsun almak isterdi. Bu vesileyle İran devrim yolunda ilerlerken Ortadoğu'nun en büyük hava kuvvetlerine, körfezin en büyük deniz kuvvetlerine ve dünyanın beşinci büyük ordusuna sahipti (Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y, s. 435).

olan ülke artık büyük sanayi işçisi kitlesiyle tanışıyordu. Eğer bu kitleye inşaat sektöründe çalışanları ve iş bulabilme umuduyla köylerden büyük kentlere göç edip iş bulamayanları veya sokak satıcısı olarak hayatlarını kazanmaya çalışanları da katarsak işçi sınıfının o dönemin en büyük sınıfını oluşturduğu ortaya çıkacaktır.

Ekonomik gelişme, sanayi işçilerinin yanı sıra kamu emekçisi kitlesini de genişletmişti. Eğitim ve sağlıkta büyük yatırımlar yapan devlet geniş bir öğretmen, öğrenci ve sağlık emekçisi kitlesi oluşturmuştu. Eğitim alanında ve özellikle sağlık birimlerinde çalışmaya teşvik edilen kadınlar, İran'ın daha önce çok alışık olmadığı bir kadın emekçisi kitlesini de yaratmıştı.

Modern sanayideki büyük gelişmelere rağmen geleneksel muhafazakâr pazar hâlâ önemini koruyordu ve ticaretin büyük bir kısmı yine bazarda yapılıyordu. Hatta büyüyen ekonomi, bazarı da canlandırmıştı. Canlanan pazar sayesinde oradan desteklenen din adamları da güçlenmişti. Bazarın desteği sayesinde vaaz ve dini törenler için büyük ibadet mekânları yapılıyordu ve bunların masrafları kolayca bazar tarafından karşılanıyordu. Daha önce büyük kentlerin yoksul mahallelerine hiç gönderilmeyen vaizler ve imamlar artık gönderiliyordu. Hatta uzak yoksul köylere bile oralarda ikamet edip kalabilecekleri şekilde imam gönderiliyordu. Bu şekilde geleneksel muhafazakâr kesimin gücü daha da artıyor ve daha önce hiç irtibat kurmadığı kesimlere kolayca ulaşabiliyordu.

Ama bu yatırımlar ve bu ekonomik gelişme İran'ı yoksulluktan kurtarmaya yetmemişti. Yolsuzluğun yaygın olduğu saray ve devlet yapısı sayesinde ülkenin önemli mali kaynakları sadece sayılı kişiler arasında paylaşılıyordu.²⁸ Eğitim ve sağlığa aktarılan önemli yatırımlara rağmen ülkede çocuk ölümü oranı hâlâ yüksekti. Kişi başına düşen doktor sayısı çok düşüktü ve kişi başına düşen hastane yatak sayısı Ortadoğu'daki en düşük rakama tekabül ediyordu. Çocukların sadece yüzde 40 gibi bir oranı ilkokulu bitirebiliyordu ve İran Ortadoğu'daki en düşük yüksek öğrenim oranına sahipti. Büyük kentlerde nüfusun büyük bir oranı yaşam standartları çok düşük olan mekânlarda yaşıyorlardı. Tahran'da büyük teneke mahalleler ortaya çıkmıştı. Sınai yapılanma ve ekonomik gelişme ülke genelinde homojen dağılmamıştı ve Tahran tek başına ülkenin sanayi ürününün yarısından fazlasını üretiyordu. Kamu hizmeti de neredeyse aynı oranda dağılıyordu.²⁹ Merkez bölgeye yoğunlaşan sanayi ve kamu hizmeti çevrede yaşayan etnik grupları huzursuz ediyordu.

Bütün ekonomik reformlar ve gelişmelere rağmen şah herhangi bir siyasal reform için küçük bir çaba bile göstermedi. Aksine şah üç devlet organını, yani

²⁸Şah ve ailesinin 20 milyara yakın mal varlığı olduğu tahmin ediliyordu.

²⁹Bu kısımdaki istatistikler *Iran Between Two Revolutions* kitabına istinaden verilmiştir (Abrahamian, a.g.y, s. 446-449).

ordu, saray ve devlet bürokrasisini daha da güçlendirmeye çalıştı. Şah, darbeyle rejim ve eski sınıflar arasında oluşan mesafeyi kaldırmak için çaba göstermezken yeni ortaya çıkan sınıflarla da irtibat kurmak için hiçbir şey yapmadı. Belki sadece büyüyen devlet bürokrasisi ile beraber kent orta sınıfına ulaşabildi.

Muhalefetin yeniden örgütlenmesi

Darbeden sonra başlayan ve 1963 olayları ile daha da yükselen baskı ve korku siyaseti İran'ı tam bir diktatörlük dönemine sürüklemişti. Ekonomik büyüme sayesinde gelen özgüven ve SAVAK eliyle oluşturulmuş olan ağır siyasi durgunluk şahı ciddi muhalefetin olmadığına inandırmıştı. Kendini her yönden güvende hissederek şah, 1967 yılında ilk taç giyme törenini gerçekleştirdi. Bu korku ve baskı ortamı belki toplumsal muhalefeti susturmuştu ama durduramamıştı. Bu baskı altında yeni muhalif bir nesil yetişiyordu ki daha önceki nesle göre, yani Tudeh ve Milli Cephe'ye göre daha radikal düşüncelere sahipti. Yeni muhalif nesil rejimden reform beklemiyordu, belki var olan sistemi topyekûn yıkmayı hedefliyordu. Bu muhalefet iki farklı eksende geliyordu: yükselen (radikal) İslamcı hareket ve yeni sol muhalefet. Her eksen farklı dallara bölünüyor, hatta bu dallar bazen iki eksenin birbirine geçebiliyordu. Bunların yanı sıra milliyetçi seküler, İslamcı liberal ve reformist sol Milli Cephe çatısı altında eskisinden biraz farklı, hatta bazen radikal düşüncelerle, muhalefetini sürdürüyordu. Bunlardan İslamcı liberaller devrimden sonra kurulan yeni sistemde ilk yıllarda önemli roller alacaklardı. Eski sol geleneğinden kalan Tudeh de devrime kadar önemli rol oynamasa da devrim zamanında küçük bir rol alıp devrim sonrası geçişe hazırlanacaktı.

Milli Cephe geleneği

Darbeden sonra Milli Cephe liderlerinin birçoğu tutuklansa da genelde hepsi Tudeh liderlerinin aksine bir yıl sonra serbest bırakıldılar. Darbeden sonra siyasete devam eden cephe üyeleri 1954'te yeni bir isimle siyaset arenasına geri döndüler. "Milli Direniş Hareketi" adlı bu yeni oluşumda laik milliyetçi, reformist sol (Tudeh'den ayrılmış kendilerini üçüncü kuvvet olarak tanımlayan grup) ve muhafazakâr liberaller yer alıyordu. Milli Cephe devrime gelene kadar kaç kere ayrışma ve tekrar toparlanma süreci yaşadı ama 1978 yılında kitlesel ayaklanmalar başladığında hareketin başını çekebilecek kadar siyasi aktör yetiştirmişti. Bu aktörlerden biri ve belki de en önemlisi Mehdi Bazargan'dı. Muhafazakâr liberallerden Mehdi Bazargan, devrimden sonraki geçici hükümetin başbakanı olacak ve hassas bir dönemde önemli rol alacaktı. Dindar bir ailede büyümüş Batı'da yüksek öğretimini bitirmiş Bazargan, Tahran'da akademisyen olarak çalıştığı üniversitede Tudeh'in örgütlenme ve güçlenmesine karşı bir öğrenci top-

luluğunun kurulmasında rol almıştı.³⁰ Musaddık hükümetinde İran Milli Petrol Şirketi'nin genel müdürlüğünü yapan Bazargan darbeden sonra bile işine devam etmişti. Çok dindar olmasına rağmen Milli Cephe'yi desteklemeyen veya darbeyi destekleyen din adamlarını çok sert dille eleştirmişti. Bazargan'ın asıl çabası siyasal mücadeleye atılan gençlere İslam'ın modern dünya ile uyumlu olduğunu ve toplumsal sorunlara cevap üretebildiğini göstermek yönündeydi.

Milli Direniş'te bir diğer önemli figür din adamı olan Mahmut Talegani (Mahmoud Taleghani) idi. Daha önce Musaddık'ı desteklemiş olan Talegani, o dönemde Kaşani gibi önemli din adamlarının gölgesinde kalsa da darbe sonrasında Milli Cephe'den desteğini çeken Kaşani'ye eleştiriler savurmuştu. Bu dönemden sonra İran genelinde olmasa da Talegani Tahran'ın en önde gelen muhalif din adamı olmuştu. Talegani darbe sonrası siyasal bunalım döneminde iki kitap yazmıştı. Eski bir dini kitaba yazdığı tefsirde Talegani, Şiiliğin demokrasi ile uyumlu ve diktatörlüğe karşı olduğunu, *İslam ve Mülkiyet* adlı kitabında ise dinin sosyalizmle uyum içinde olduğunu göstermeğe çalışmıştı.

Böylelikle daha önce genelde geleneksel İslamcı kesimi ve onun önde gelen liderlerini yani mollaları seküler milliyetçi kesim eleştirirken bu eleştirilere İslamcı ve dindar kesim de dâhil olmuştu. Bu eleştirilerin amacı 1906 meşrutisi devriminde ve 1953 darbesinde, geleneksel İslamcılarının gerici tutumlarının İslam'dan kaynaklanmadığını anlatmaktı. Bazı farklılıklara rağmen aynı çabalar içinde olan Talegani ve Bazargan reformist fikirdaşlarını toplayarak 1961 yılında İran Özgürlük Hareketi (Nehzat-e Azadi-e Iran) adlı örgütü kurup tekrar Milli Cephe adını taşıyan koalisyon içinde önemli bir fraksiyon olarak yer aldılar. Özgürlük Hareketi amaçlarını şu sözlerle açıkladı: “Bizim amacımız İran halkının dini, toplumsal, ve milli ihtiyaçlarını karşılamak”tır. Kendilerini “Biz Müslüman, İranlı, meşrutiyetçi ve Musaddıkçıyız” sözleri ile tanımlıyorlardı.³¹ Bu hareket 1963 yılında resmi olarak siyasetten men edilse de gizli çalışmalarına devam etti, devrimde de önemli roller aldılar.

Özgürlük Hareketi özellikle yurtdışında öğrencileri örgütlenme konusunda önemli başarılar kazandı. Örgütün başarısını belki Kuzey Amerika ve Fransa'da örgütlediği isimler üzerinden açıklayabiliriz: İbrahim Yazdi (devrim sonrası Bazargan'ın geçici hükümetinin dışişleri bakanı ve devrimden önce Humeyni Paris'teyken onunla hareketin irtibatını sağlayan kişi), Mustafa Çamran (Berkeley Üniversitesi'nde elektronik bölümünde doktorasını bitirdikten sonra Lübnan'ın güneyinde Şii Emel örgütü nezdinde silahlı mücadele eğitimi almıştı; devrimden sonra savunma bakanlığı yaptı), Ebulhasan Beni Sadr (devrimden sonra seçilen

³⁰Bazargan, Tudeh karşıtı faaliyetlerini, şah rejimi tarafından tutuklandığında çıktığı mahkemede, savunmasında iddia etmiştir.

³¹Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 460.

ilk cumhurbaşkanı) ve devrimden önce hayatını kaybedip zafer günlerini görme- se de dindar gençleri mücadeleye en çok seferber eden güç Ali Şeriati.

Ali Şeriati 1933 yılında orta sınıfın alt düzey gelirli bir dindar ailesinde doğdu. Ali Şeriati'nin siyasal kimliğinin oluşmasında önemli rol oynayan babası müca- delecî modernist bir Müslümandı. Köylerde yaşamayı büyük şehir hayatına tercih eden babası hayatını mümin mücadelecî gençler yetiştirmeye adanmıştı, bunlardan biri de Ali Şeriati'ydi. Bunun için baba Şeriati birkaç arkadaşıyla “İslami Gerçek- leri Yayma Merkezi” adlı bir müessesede gençlere Kuran'ı temel alan ahlak felse- fesi ve İslam tarihi anlatıyordu. Aslında onların çabası İslam'ın modern dünyada ortaya çıkan toplumsal, siyasal ve ekonomik problemlere yeterli cevabı olduğunu göstermekti.³² Bu merkezin etkisi o kadardı ki oraya katılan gençler Tudeh'in ide- olojisi ile yarışabilecek siyasal İslami söylemi oluşturdıklarına inanıyorlardı. Ali Şeriati 12 yaşından 1957 yılında merkez kapatılana dek, yani tam 12 yıl boyunca oradaki derslere katıldı, hatta kendisi 1953'ten itibaren merkezin asıl konuşma- cısı oldu. Bu yıllar içinde Şeriati babasıyla beraber “Tanrıya Tapan Sosyalistler Hareketi” (TTSH) ile tanıştı. Baba ve oğul uzun süre TTSH'yi uzaktan takip ettikten sonra 1953 yılında harekete katıldılar.

TTSH 1944 yılında Muhammed Nahşab³³ (Mohammad Nakhshab) liderliğinde kuruldu.³⁴ Hareketin kurucularının hepsi yeni lise mezunuydu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni ulusal ruh arayışı içinde olan eğitilmiş dindar orta sınıf ailelerden gelen gençler lise yılları boyunca İran'ın siyasal ve toplumsal sorun- ları üzerine tartışmalar yürütürken bir yandan da TTSH'nin ideolojik çerçevesi- ni oluşturmuyorlardı. Sonuç ekonomik olarak sosyalizm üzerine kurulu tek tanrılı ve sosyal adaleti destekleyen bir toplumun inşası için örgütlü mücadele yolu- nu seçmekti. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasını sömürü, yoksulluk ve mahrumiyetin yok edilmesi için en hızlı yol olarak gören TTSH diğer taraftan Marksizmi düşüncede materyalist ve ahlakta idealist olmakla suç- luyordu. Bu düşünceler İslam'ın modern yorumunu arayan Ali Şeriati ve babasını- derinden etkilemişti. Bu etkiden olsa gerek ki baba Şeriati derslerde öğrencilere ısrarla Mısırlı radikal İslamcı Albülhamid Cevdet al-Sahir'in “*Ebu Zer al-Gifari*” adlı kitabını öneriyor ve Ali Şeriati de kitabı 1951 yılında *İlk Sosyalist Ebu Zer al-Gifari* adıyla Farsçaya çeviriyor. Çeviriye ek yorumlar katan Şeriati al-Sahir gibi Muhammed'den sonra Ebu Zer'in halifeleri yolsuzlukla suçlamasını, 4. ha- life Ali'yi desteklemesini ve yoksullukla mücadelesini devrimci tavır olarak ta-

³²Ali Rahnema, *An Islamic Utopian; A political biography of Ali Shariati*, Londra: I.B. Tauris & Co Ltd, 1998, s. 50.

³³Muhammed Nahşab daha sonraları doktora eğitimi için gittiği ABD'de Özgürlük Hareketi'nin faal üyesi oldu. Nahşab da Şeriati gibi devrim günlerini görmeden hayatını kaybetti.

³⁴Ali Rahnema, a.g.y., s. 25.

nımladı. Böylelikle Şeriatî kitapta Ebu Zer kimliği etrafında kavramsallaştıracağı siyasal mücadelenin ilk temellerini atıyordu.

Üniversiteyi bitirdikten sonra devlet bursu kazanarak 1959 yılında Paris Üniversitesi'ne girdi. Paris'e gittiği dönemde Küba'da devrimciler uzun süren mücadelelerini kazanmışlardı ve Cezayir'de bağımsızlık yolunda önemli adımlar atılmıştı. Paris'in siyasal olarak en hareketli döneminde okula başlamış olan Şeriatî, kendini savaş karşıtı eylemlerin ortasında bulmuştu. Dünyadaki devrimci mücadelelerden etkilenen Şeriatî, İran rejimini yıkmak için devrimci planlar formüle etmeye başladı.³⁵ İlk olarak halkın desteği olmadan siyasal mücadelenin başarılı olamayacağını varsayan Şeriatî İran'da eğitimli insanlarla sıradan halkın arasında büyük bir uçurum olduğunu saptadı. Etkili tutarlı bir siyasal teori hazırlamak için İranlı entelektüellere farklı sosyoekonomik ve kültürel ortamlarda geliştirilmiş olan siyasal doktrin ve teorileri taklit edip çevirmeyi bırakmayı önerdi ama aynı zamanda Batı okullarının politik düşüncelerini öğrenip dünya özgürlük mücadelelerinin devrimci deneyimlerden yararlanarak İran toplumunun da kendine özgü kültürel dini ve sosyoekonomik arka planını göz önünde bulundurarak siyasal mücadelelerinin yürütülmesini önemle vurguladı. Sonuç olarak Şeriatî'ye göre bir İran-İslam söylemi, devrimin motoru olan halkın yüreğinin anahtarıydı.³⁶

Paris'te birçok Marksist ve şarkiyatçı bilim insanlarının derslerine katılan Şeriatî özellikle Sartre'ın konuşmacısı olduğu Cezayirli devrimci Fanon'un yazdığı "*Yeryüzü Lanetlileri*" kitabının okuma derslerine katılır ve Fanon'un düşüncelerinden çok etkilenir. Ancak Şeriatî, Fanon'un üçüncü dünya ülkelerinin emperyalizme karşı savaşta dinlerini bir kenara bırakmaları gerektiği tezine karşı çıkar ve Fanon'a yazdığı mektuplarda bu ülkelerin kendi kültürel kimliklerine³⁷ sahip çıkmadan bu savaşı yürütemeyeceklerini söyler.³⁸ Marksizmle ilgili fikirleri Stalin zamanı Sovyetler'i terk etmiş sosyolog Georges Gurvitch'in derslerinde oluşur. Gurvitch toplumsal sınıfları tanımlarken Marx'ın toplumsal psikoloji ve toplumun kültürel özelliklerini göz ardı ettiğini iddia eder ki Şeriatî bunu daha sonra kendi yazılarında aynen tekrar eder. Hatta Şeriatî toplumsal sınıfların sadece ekonomik ve maddi şartların sonucu olmadığını aynı zamanda halkın din ve inançlarının da bir sonucu olduğunu iddia eder. Gurvitch'in anti-Stalinist tutumu Şeriatî'nin anti-Sovyet duygularını okşar. Bu derslerden sonra Şeriatî Sovyet

³⁵Bu dönemde Şeriatî "Neye dayanmalıyız?" adlı bir makalede rejim karşıtı mücadelenin temellerini atıyordu.

³⁶Ali Rahnema, a.g.y., s. 107.

³⁷Şeriatî'ye göre üçüncü dünya ülkelerinin bir kısmında onların kültürel kimlikleri dini inançlarıyla iç içe geçmiş durumda ve bu ülkeler emperyalizme karşı savaşa geçmeden kendi dini geçmişlerine dönmeliler.

³⁸Ali Rahnema, a.g.y., s. 127.

komünizmini “bireysel girişimciliği boğduğundan”, “hayatı yönettiğinden” ve “devlet kapitalizmi” olduğunu iddia ettiği Sovyet ekonomik sisteminden dolayı eleştirir ve halkın iradesinin aksine bir cennet kurmanın mümkün olmadığını sık sık dile getirir.³⁹ Proudhon’un ahlakçı sosyalizm yorumundan etkilenen Şeriati, Marksizm eleştirilerinde bir adım daha atıp ve kendi sosyalizm anlayışının Marx’tan daha ziyade Proudhon’a yakın olduğunu söyler.

İran’a döndükten sonra hayatını İslam’ın özellikle Şiiiliğin devrimci yorumunu oluşturmaya adanır. 1965-71 yılları arası Şeriati’nin hayatının en üretken yıllarıdır. Bu dönemde Tahran’da Özgürlük Hareketi’nin desteği ile kurulan “Hüseyniye-i İrşad” adlı mekânda altı yıl boyunca Şeriati düzenli konuşma yapar. Sansüre karşı istiare dili kullanır ve genelde güncel mevzulara değinir. Geleneksel dini anlayışı sert dille eleştirir ve İslam’ın onların anlattığı gibi iktidar yanlısı ve destekçisi olmadığını, belki tam tersine sömürü ve toplumsal adaletsizliğe karşı mücadele kaynağı olduğunu söyler. Şah rejimine karşı sert eleştiriler getiren Şeriati bir taraftan da emperyalizmi üçüncü dünya toplumlarının en önde gelen düşmanı olarak tanımlar. Şeriati’nin anti-kapitalist ve anti-emperyalist tutumu ona Müslüman Marksist ünü kazandırır da, o her zaman kendini Şiiilikten ilham alan ve siyasal değerlendirmelerinde Batı’nın sosyal bilimlerinden Marksizm benzeri geliştirilmiş metotları kullandığını iddia eder. Şeriati aslında daha önce Bazar-gan, Talegani ve Nahşab gibi müminlerin açtığı yolu tamamlar. Şeriati devrimci İslam tezini oluşturarak Marksizm’e kayabilecek gençleri İslamcı harekete çeker ve böylelikle İran’da solun çok radikal bir mücadele verdiği dönemde gençleri onlardan uzak tutmaya çalışır.

Şeriati’nin konuşmaları ona büyük bir ün kazandırır. Şeriati, Pehlevi rejimine karşı olan ve geleneksel İslam’ın muhafazakârlığından usanan dindar genç kuşağın siyasal lideriydi. Bu genç nesil de Şeriati gibi gerçek Şiiiliğin Pehlevi rejimine ve emperyalizme karşı ilham kaynağı olduğuna inanıyordu. Onlar milli kimliklerini koruyarak çok hızlı ilerleyeceklerini ve teknolojide ve aslen batılaşmadan sosyal bilimlerde Batıya yetişeceklerine inanıyorlardı. Marksizm’den ilham alsalar da Batı kaynaklı olduğu için onu İslam düşmanı ilan edip reddediyorlardı. Onlara göre “komünist ülkeler” toplumsal adalet yolunda başarısız olmuşlardı, dolayısıyla İslam ve milli kimlikleri Pehlevi’ye ve emperyalizme karşı tek sarı-lacak merciydi.

Şeriati’nin ünü ve eleştirileri doğal olarak rejimi rahatsız etmişti. Bu rahatsızlık sonucu Şeriati 1971 yılında tutuklandı ama 1974 yılında Cezayir devletinin talebi üzerine serbest bırakıldı ve ev hapsine alındı. Daha sonra 1977 yılında Londra’ya gitti ve bir ay sonra kalp krizinden öldü.⁴⁰ Şeriati yaşayıp devrimin

³⁹ A.y., s. 125.

⁴⁰ Şeriati’nin ölüm sebebi hep şüphe uyandırmıştır, bu yüzden sevenleri ve takipçileri tarafından

kazandığını görmese de birçoğu için o İran devriminin Fanon'u ve en önemli aydınıydı.

Tudeh

Darbe sonrası Tudeh ülke içinde neredeyse tüm gücünü ve etkisini kaybetti ama yurtdışında örgütlenmeye çalıştı. Darbe zamanındaki lider kadrosundan çoğunu yaşlılık, doğal ölüm veya ayrılma gibi sebeplerle yitirdi; onların yerini darbe sonrası ülkeyi terk ederek Doğu Avrupa ülkelerine yerleşen, hatta orada eğitim alan, genç kadrolar aldılar.⁴¹ Rejimin komünistlere karşı estirdiği terör ve uyguladığı baskı dışında Tudeh'i zayıflatan başka önemli unsurlar da vardı; o da Tudeh'te ortaya çıkan bölünmelerdi. Çin devrimi ve Yugoslavya'daki gelişmeler İran solunu derinden sarsmıştı. Özellikle Çin devriminden etkilenen bazı Tudeh üyeleri 1960'lı yıllarda Çin ve Sovyetler arasındaki ayrışmaların derinleşmesiyle partiden ayrılıp kendi örgütlerini kurmaya karar verdiler. İlk ayrışma 1963'te yaşandı. Tudeh'in siyasetini eleştiren ve kendilerini Maocu olarak tanımlayan bir grup partiyi revizyonist, Sovyetler Birliği'ni de kapitalizmin restore edildiği sosyal emperyalist bir ülke olarak tanımlayıp ayrılma kararı aldılar. İran Tudeh Partisi'nin Devrimci Örgütü'nü kuran bu grup Tudeh'in yurtdışındaki üyelerinin büyük bir kısmını örgütledi.⁴² Şahın reformlarını değerlendiren yeni örgüte göre İran'da anlamlı bir değişim gerçekleşmemişti, hâlâ kapitalizm öncesi ilişkiler varlığını sürdürüyordu ve İran yarı-feodal yarı-sömürge bir ülkedydi. Bu yüzden örgüt, mücadelenin yolunun köylerden geçtiğini ve bir halk ordusunun kurulması gerektiğini söylüyordu. Bu iddialarla yolan çıkan örgüt, ciddi çalışmalar yapsa da köylüleri örgütleme konusunda başarıya ulaşamayınca birçok üyesini kaybetti. 1970 yılına gelindiğinde birçok üyesi tekrar ana parti Tudeh'e dönmüştü. Daha sonra örgüt yurtdışında az sayıdaki kadrosuyla çalışmaya devam etse de devrim sürecinde herhangi bir rol alamadı.

İkinci önemli bölünme 1965 yılında ortaya çıktı. Maocu olmaları nedeniyle Tudeh'den atılan üç kişi daha önce ayrılan grupla anlaşılmayınca Tufan Marksist-Leninist Örgütü'nü kurdu. Bu grup daha sonra çok da aktif olmayan İran Emek Partisi'nin temellerini atacaktı. Bu örgüt de diğer örgüt gibi ülke içinde herhangi bir başarı elde edemedi ve devrime kadar küçük bir örgüt olarak yurtdışında yaşamını sürdürdü.

Aslında darbeden sonra Tudeh İran'la ve en önemlisi şahın gerçekleştirdiği

şehit olarak anılır.

⁴¹ Aslında bu genç kadrolar arasından en muhafazakâr grup liderliği ele geçirmişti. Behrooz, a.g.y., s. 38.

⁴² Bu bölünme sonucunda Tudeh'in yurtdışı kadrosundan %90'ını kaybettiği iddia edilir. Bu ayrılan grup aslında darbe sonrası eğitim için yurtdışına çıkan ve Tudeh üyesi olan ama Çin devriminin yarattığı uluslararası dalgaya kapılan gençlerden ibaretti.

reformlarla ilgili hiç bir tutarlı değerlendirme ortaya koyamadı. Bazen över bazen de söver şekilde ortaya atılan değerlendirmeler İran'ın gerçeğini değil, adeta Tudeh'in yurtdışında geliştirdiği hayalleri yansıtıyordu. Tudeh kendini işçi sınıfının gerçek önderi olarak tanımlıyordu, halbuki şahın reformlarıyla iş bulabilmek için köylerden şehirlere akan 4-5 milyon yeni işçi kitlesi ile herhangi bir iletişim kuramamıştı hatta bu kitlenin varlığı değerlendirmelerinde görmüyordu. İşte bu partiden ayrılan örgütler de Tudeh'in gerçek dışı İran tasvirinden kurtulamamıştı. Uluslararası devrim ve gelişmelerden ilham alan bu örgütler İran toplumunu bil-medikleri için ve yanlış temeller üzerine kuruldukları için hangi sınıfla beraber nasıl mücadele edeceklerini de doğru dürüst belirleyememişlerdi.

Tudeh 1970'li yıllara da çok ılımlı bir parti olarak girmişti. Lider kadrosu ılımlı ve radikal iki kanattan oluşan Tudeh, 1975 yılına kadar gayet uyum içerisinde hareket ediyordu. Rejimin diğer muhalifleri radikalleşirken Tudeh rejimin siyasal ıslahını, demokratik hakların geri getirilmesini ve anayasal hakların uygulanmasını istiyordu. Bunların yanı sıra Tudeh, şah rejiminin Sovyetler'le daha sıkı ekonomik ilişkiler içinde olmasını savunuyordu. Tudeh'in kullandığı slogandan aslında partinin tutumunu anlayabiliriz. Tudeh darbeden sonra 1975 yılına kadar "Kahrolsun darbe rejimi!" sloganı kullanıyordu ki gerçek anlamı ile parlamenter padişahlığa dönüşü hedefliyordu.⁴³ 1975 yılına dek Tudeh İran toplumunu milli demokratik devrim aşamasında⁴⁴ tanımlıyordu. Bu tez milli burjuvaziyi, radikal aydınları ve küçük burjuvaziyi proletaryanın müttefiki olarak görüyordu ve işçi sınıfının zaafından dolayı (nitel ve nicel olarak) ona herhangi bir devrimci önderlik konumu tanımlıyordu. Parti tüm güçlerini kullanıp toplumu sosyalist devrim aşamasına taşıyacaktı ve böylelikle devrimci görevini yerine getirecekti. Aslında parti kendi zaafını işçi sınıfının zaafı olarak görüyor, kendi ılımlı siyasetini bu şekilde savunuyordu.

1975 yılından sonra Tudeh'in radikal kanadından gelen yoruma göre İran devrimci bir sürece dâhil olmuştu. Radikal cenahın baskısıyla Tudeh'in sloganı

⁴³ Behrooz, a.g.y., s. 77-78.

⁴⁴ Marksist gruplar, İran toplumunun somut bir analizini yapmakta zorlanmıştı. Özellikle şahın yaptığı reformlarla ilgili çelişkili değerlendirmeler yapılmıştı. 1970'li yıllara gelince bu değerlendirmelerde esasında üç farklı düşünce ortaya çıkmıştı. İlk tahlile göre İran milli demokratik aşamasındaydı, yani şah rejimine karşı mücadelede oluşacak birlik komünistler önderliğinde olamayabilir ve bu yüzden gerçekleşecek herhangi bir değişim bir toplumsal devrim olmayabilir, burjuva-demokratik özellik taşıyabilirdi. İkinci değerlendirmeye göre İran halk demokrasisi aşamasına gelmişti, yani şah rejimine karşı olası bir oluşumun önderliği komünistlerde olacaktır. Bu değerlendirmeye göre proletarya tek başına toplumu sosyalist devrime doğru taşıyacak güce sahip değildi ve diğer sınıflarla ittifak kurması gerekiyordu. Bu yüzden gerçekleşecek değişim hem burjuva hem sosyalist özellikler taşıyan toplumsal bir devrim olacaktır. Son analizse İran'ı sosyalist devrim aşamasında görüyordu.

“Kahrolsun şah istibdadı!” şeklinde değiştirildi,⁴⁵ ama talepler hâlâ ılımlıydı ve demokratik haklar sınırını aşmıyordu. Bu dönemden sonra partinin siyasetinde açık çelişkiler ortaya çıktı. Tudeh teorik yayın organında yayımladığı makalede rejimin elit kesimi ve hakim burjuvazinin bir bölümüne methiyeler düzdü ve onlara şah istibdadından farklı bir konum tanıdı.⁴⁶ Daha açık çelişki partinin İran’a dönme ve legal bir ortamda çalışma isteğiyle ortaya çıktı.⁴⁷ Ülkede mevcut iki kukla partiyi bile kaldıramayan şah, 1975 yılından itibaren tek partili dönemi başlatmıştı; bu partiye üye olmayanları da Tudeh taraftarı ve hain ilan etmişti. Bu şartlar altında Tudeh’in isteği ne kadar makul ne kadar gerçekçi olabilirdi, kendileri de her zaman açıklamaktan kaçtılar. İşte Tudeh bu perspektifle devrimi karşılamaya gidiyordu. Bu çelişkili mücadele programına rağmen Tudeh devrimin son günlerinde rejime öldürücü darbeyi indirirken diğer radikal gruplarla beraber hareket etmeyi de başardı.

Yeni muhalefet: mollalar

1963 olaylarından sonra geniş muhalif din adamı (molla) kitlesi ortaya çıktı. Bu muhalif grubun lideri Irak’a sürgüne gönderilmiş olan Humeyni idi. Ülke içinde ama yoğun olarak Tahran’da geniş ağ oluşturan bu grup genelde Humeyni’nin Kum’daki öğrencileri tarafından yönetiliyordu. Hüseyin Ali Muntazeri (Hossein-Ali Montazeri), Muhammed Beheştî (Mohammad Beheshti), Mürteza Mutahhari (Morteza Motahhari), Ekber Haşemi Rafsancani (Akbar Hashemi Rafsanjani) ve Ali Hameneyi bu grubun önde gelen insanlarıydılar ve devrimden sonra önemli roller alacaklardı.⁴⁸

Siyasetten uzak duran geleneksel İslamcılar veya siyasetle ilgilenip ama sadece meşruti anayasanın gerçekleşmesini isteyen ve şah rejimi ile irtibatlarını kesmeyen dini kesimlere kıyasla Humeyni’nin başını çektiği grup radikal sayılırdı. Humeyni mollalara konuşmalarında açık şekilde şah rejimini eleştiriyor, yeni

⁴⁵ Behrooz, a.g.y., s. 80.

⁴⁶ A.y., s. 81.

⁴⁷ A.y., s. 82.

⁴⁸ Munteziri bu grubun en yaşlısı devrime kadar birkaç kere (1963-64, 1974, 1975-78) Şah rejimi tarafından tutuklandı. Devrimden sonra Humeyni’nin sağ kolu ve halefi olarak bilinirken 1987 yılında Humeyni’yle aralarında siyasi tutuklularla ilgili anlaşmazlık yaşanınca iktidardan tamamen uzaklaştırıldı. Beheştî ve Mutahhari grubun siyasi ve dini teorisyenleri sayılıyorlardı. Mutahhari 1979 yılında devrimden üç ay sonra, Beheştî ise 1981 yılında öldürüldü. Rafsancani devrimden sonra sekiz yıl meclis başkanlığı, Humeyni öldükten sonra da sekiz sene cumhurbaşkanlığı yaptı. Devrimden sonra İslam Cumhuriyetinin en etkili isimlerinden olmuştur ve halen etkinliğini sürdürmektedir. Bu grubun en genç ismi Hameneyi ise devrimden sonra sekiz yıl cumhurbaşkanlığı yaptı ve Humeyni öldükten sonra dini lider seçilerek İslam Cumhuriyetinin en güçlü figürü oldu.

bir İslam devletinin kurulmasını istiyordu. Daha önemlisi Humeyni ve onu takip eden din adamları sadece bir İslam devleti kurmayı değil, mollaların önderliğinde bir devlet kurmayı hedefliyorlardı. Humeyni'ye göre din adamlarının en önemli görevi gerçek İslami toplumu kurmak ve şariat yasalarını gerçekleştirmek için siyasi iktidarı ele geçirmektir.⁴⁹ Bu yorum daha önceki hiçbir dini lider tarafından bu kadar açık ifade edilmemiştir.

Aslında devrime kadar Humeyni İslam devletinin içeriğini açık bir şekilde tanımlamaz. Genelde halka dağıtılan bildirilerinde İslam devletinden ziyade geniş kitleleri seferber edecek konular seçerdi. Humeyni şahı, ülkeyi emperyalist güçlere ve İsrail'e satmakla suçlar; yoksulluk, toplumsal adalet ve temel özgürlükler gibi genel konuları ele alıp rejime bu yönlerden saldırırdı. Hatta mollaları sert dille eleştiren Şeriatî'ye bile karşı çıkmaz, bilakis onun "mustazaf" ve "din kitlelerin afyonu değildir" gibi ünlü deyimlerini sık sık kullanırdı. Humeyni bu şekilde yavaş yavaş farklı görüşlerden olan geniş bir kitleyi arkasına almayı başarır. Devrime kadar tek bir sol ve seküler milliyetçi cephe dışında bütün kesimlere hitap eden Humeyni, böylece devrimin çekışmeli günlerinde kendilerinden daha örgütlü faaliyet gösteren başka grupların ilgi ve ittifakını kazanabilmişti. Humeyni ne kadar geleneksel din adamı sayılsa da İran tarihinde ilk kez bir siyasetçi bu kadar geniş popülist siyasi söylem üretebiliyordu. En azından bu konuda kendi seleflerine göre çok yenilikciydi.

Humeyni'nin gündemlerle ilgili bildirileri eski öğrencileri tarafından dağıtılırdı. Genelde camilerde faaliyet gösteren bu kesim halka da bu yolla ulaşıyordu. Bu kısıtlı mecra yüzden 1978 yılına kadar Humeyni halk içinde çok fazla bir etkiye sahip değildi; daha muhafazakâr din adamları halk tarafından bilinirdi. Devrimin ilk kıvılcımları atıldığında yavaş yavaş öne çıkan Humeyni sert dille şahı eleştirip halkı sürekli bir ayaklanmaya davet edince Humeyni hem dini liderliği hem de siyasi liderliği diğerlerinden koparmıştı ve hatta sevmediği solun bile desteğini kazanmıştı ve onlar için de devrimin lideri olmuştu.

Yeni muhalefet: gerilla örgütleri

1953 yılında darbeye karşı Tudeh ve Milli Cephe'nin pasif tutumunu eleştiren yeni bir nesil, darbenin ardından kurulmuş olan derin istibdattan eski muhalefeti sorumlu tutuyordu. Özellikle şahın 1963 olaylarını hunharca bastırması ve bna karşı önemli bir direnişin gelememesi Çin, Vietnam, Küba ve Cezayir gibi ülkelerin devrimlerini inceleyip Mao, Che Guevara ve Fanon gibi devrimcilerden etkilenen genç kuşağı rejime karşı barışçıl siyasal mücadelenin yetersiz olduğu kanısına vardırılmıştı. Yeni nesil ülkedeki önemli sosyoekonomik gelişmeleri ve

⁴⁹ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 586-591.

paralelinde kurulmuş olan istibdadı düşünerek Tudeh ve Milli Cephe'nin rejime karşı yürüttüğü mücadelenin şeklinin değişmesi gerektiğine inanıyordu. Onlara göre baskı ve korku saçan bu rejime karşı tek mücadele yolu silaha sarılmaktan geçiyordu ve bu fikirlere dayanarak 1963 sonrası küçük gruplar oluşturarak gerilla mücadelesinin temellerini attılar.

1960'lı yıllarda ülke genelinde çok sayıda silahlı örgüt ve küçük çekirdek gruplar oluştu ama bunlardan sadece bir kaçı 1979 devrimine kadar mücadeleyi sürdürüp ayakta kalmayı başarabildi. 1971 yılından başlayarak başta Halkın Fedaileri Gerillaları Örgütü (Sazeman-e Cherikha-ye Fedai Khalq-e Iran) ve Halkın Mücahitleri Örgütü (Sazeman-e Mojahedin Khalq-e Iran) olmak üzere birçok grubun silahlı mücadelesi 1976 yılına dek sürdü ve daha sona 1979 yılında rejimin son demlerinde silahlar tekrar çıkarıldı ve istibdada son darbe indirildi.

Halkın Fedaileri Gerillaları Örgütü (kısaca Halkın Fedaileri) iki küçük Marksist grubun birleşmesiyle ortaya çıktı. Cezeni-Zerifi ve Ahmedzade-Puyan diye bilinen bu iki grup, İran'da silahlı mücadeleye giren ve onun teorik çerçevesini oluşturan ilk örgütün temellerini attılar.

Adını lider kadro üyeleri Bijen Cezeni (Bijan Jazani) ve Hasan Zarifi'den alan ilk grubun üyeleri darbe öncesi Tudeh'in gençlik kollarında faaliyet göstermişlerdi. 1950'lerde tamamen gizli kalıp 1963 olaylarının kanlı şekilde bastırılmasından sonra silahlı mücadelenin tek yol olduğunu söyleyerek 1965 yılında bu konudaki düşüncelerini bir kitapçık olarak hazırlayıp dağıttılar. Daha silahlı mücadeleye girmeden SAVAK tarafından keşfedilen grubun önemli isimleri Cezeni ve Zarifi tutuklandılar, grubun diğer iki üyesi Lübnan'a kaçtı ve en genç üyelerinden biri olan Hamit Eşref (Hamid Ashraf) grubun önderliğini üstlendi.

Mesut Ahmedzade (Masoud Ahmadzadeh) ve Emir Perviz Puyan (Amir Parviz Puyan) önderliğinde kurulan ikinci grup daha genç bir kadroya sahipti. Grup üyeleri genelde siyasal olarak Milli Cephe'yi desteklemiş dindar ailelerde yetişmişlerdi.⁵⁰ Daha sonra üniversitede Marksist eserleri okuyup özellikle Mao'dan etkilenince Marksizmi kabul etmişlerdi. Puyan'ın geniş çevresi sayesinde Tahran'da 1968 yılında grubu kurar kurmaz başka şehirlerle de irtibata geçtiler. Kendi memleketleri olan Meşhet ve sol mücadelenin önemli bölgelerinden olan Sari ve Tebriz'de⁵¹ de küçük grupları cezbetme başarısı yakaladılar.

Bu iki grup 1970 yılında birleşip Halkın Fedaileri Örgütünü kurdular. Halkın Fedaileri Siyahkel ayaklanması adıyla bilinen ilk eylemini 1971 yılında İran'ın kuzeyinde ormanlık bir bölgede bir karakola düzenlediği saldırı ile gerçekleştirdi.

⁵⁰ Puyan, Şeriatî'yle beraber İslami Gerçekleri Yayma Merkezi'ne giden öğrencilerden biriydi. Şeriatî'yle yakın dostluğu olmuş, Şeriatî Fransa'ya Puyan Tahran'a gidince yolları ayrılmıştı.

⁵¹ Tebriz grubundan *Küçük Kara Balık* kitabının yazarı Samed Behrengi yazdığı hikayelerle adeta silahlı mücadelenin edebi kaynağını oluştuyordu.

Orman Grubu diye anılan ve bu saldırıyı gerçekleştiren tüm gerillalar güvenlik güçlerince yakalandı fakat bu saldırı İran'ın devrimci sosyalist mücadelesinin doğuşunu ilan etti ve aynı zamanda başka silahlı örgütler için ilham kaynağı oldu. Devrime kadar şah rejimine karşı gerçekleştirdiği operasyonlar sonucunda Halkın Fedaileri 172 gerillasını kaybetti⁵² ve yüzlerce üyesi tutuklandı.

Halkın Fedaileri'ni teşkil eden iki grup da şaha karşı silahlı mücadeleyi tek yol görse de aralarında İran toplumunun sosyoekonomik analizi yönünden önemli farklar vardı. Bijen Cezeni daha Halkın Fedaileri kurulmadan tutuklandı, 1975 yılında hapisshaneden kaçmaya çalışırken gardiyanlar tarafından öldürüldü. Hapishanede olmasına rağmen Cezeni, örgütün en önemli teorisyeniydi. Derin çağdaş İran tarihi bilgisi olan Cezeni, şahın reformlarının ülkeyi değiştirdiğini ve kapitalist öncesi toplumdaki kapitalist topluma taşıdığını söylüyordu ama yeni kapitalist düzenin de istibdat ve “komprador burjuvaziye” bağımlı olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Cezeni'ye göre yeni düzenin ilerici yönü yoktu ve bu değişimin en önemli hedefi İran'ı uluslararası sermaye düzenine bağlamaktı. Bu genel çerçeve üzerinde iki grup anlaşsa da Cezeni örgütün diğer önemli teorisyeni Ahmedzade'nin aksine reformları, sadece emperyalizmin dayattığı değişim olarak görmüyor, eski üretim ilişkilerinin kriz anına ulaştığını ve reformların gerçekleşmesi gerektiğini öne sürüp emperyalizmin rolüne ikinci dereceden önem atfediyordu. Aralarındaki başka bir fark da reformların etkisini tahlil ederken ortaya çıkıyordu. Ahmedzade'ye göre reformlar sınıflar arası farkın artmasına ve sınıf çatışmasının tırmanmasına sebep olmuştu. Ahmedzade bunun sonucu olarak da devrimin nesnel koşullarının oluştuğunu iddia ediyordu. Halbuki Cezeni reformların sınıflar arası farkı ve çatışmayı azalttığını, ancak henüz devrimin nesnel koşullarının oluşmadığını söylüyordu. Ahmedzade şahı emperyalizmin yarattığı ve koruduğu bir kukla olarak görüyordu. Bu temelde emperyalizmi ilk düşman, rejimi ise ikinci sırada görüyordu. Cezeni ise reformların şah rejimini değiştirdiğini, ne kadar emperyalizmin emir kulu olsa da bir miktar istiklale sahip olduğunu söylüyordu. Bu yüzden Cezeni “Kahrolsun şah diktatörlüğü ve emperyalist koruyucuları!” sloganını örgüte önermişti, ama örgüt Ahmedzade'nin Vietnam'dan aldığı “Kahrolsun emperyalizm ve zincirli köpekleri!” sloganını kullanıyordu. Hep dış etkenleri ön plana çıkaran Ahmedzade'ye karşı Cezeni, dış ve iç etkenler arasındaki diyalektiği öne sürmek istiyordu.⁵³

Bu önemli farklılıklar iki grubun silahlı mücadeleye yönelik bakış açısında da kendi gösteriyordu. Puyan'ın geliştirdiği “iki mutlak” teze göre işçi sınıfının örgütsüzlüğü ve devletin ezici gücü sonucunda mutlak güç (işçi sınıfı) mutlak

⁵² Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 482.

⁵³ Behrooz, a.g.y., s. 55.

zaaf haline gelmişti. Bu zaafı da silahlı mücadele kıracaktı.⁵⁴ Benzer düşünce Ahmedzade tarafından az bir farkla dile getiriliyor. Ahmedzade, silahlı mücadelenin kitleleri kendi gücüne vakıf kılacağına inanıyordu. Böylece örgüt bir halk ordusunun öncüsü haline gelecek ve devrimi nihai zaferine taşıyacaktı.⁵⁵ Bu yüzden ikisi de istibdada sürekli saldırı tezini savunuyorlardı.⁵⁶ Bunlara karşı Cezeni mücadeleyi iki aşamaya bölüyordu. İlk aşamada öncü örgüt kurulup silahlı mücadeleye başlayacaktı, ama bu mücadele sırf propaganda amaçlı olacaktı ve örgütün kitlelerin siyasi ve askeri katılımına hazırlayacaktı. İkinci aşamada ise kitlelerin katılımıyla halk ordusu kurulacaktı. Cezeni silahlı mücadeleyi tüm taktik ve stratejilerin ana eksenı olarak görse de Halkın Fedailerı'nin siyasi mücadeleye önem vermemesini eleştiriyordu.⁵⁷ Halkın Fedailerı 1975 yılına kadar Ahmedzade'nin tezlerini örgütün mücadele kılavuzu olarak kabul etti. Oysa Puyan 1971 yılında polisle çatışmada hayatını kaybetmiş, Ahmedzade ise 1972'de idam edilmişti.

1975 yılında örgüt ve rejim arasındaki savaş bir çıkmaza girmişti. Şahın koluk güçleri örgütü yok etmekte önemli bir başarı elde edememiş, örgüt de şaha karşı kitlesel bir hareket uyandıramamıştı. Bu durumu değerlendiren örgüt ve eski kadrodan kalan tek isim Eşref⁵⁸ 1976 yılından itibaren devrime kadar Cezeni'nin tezlerini takip etmeye başladı.⁵⁹ Birçok üyesini kaybeden örgüt, devrimin en sıcak günlerine doğru yaklaşırken siyasi tutukluların serbest bırakılmasıyla tekrar canlanmaya başlayıp rejime karşı daha güçlü mücadele şansı bulmuştu ama artık devrimin lideri belliydi ve Halkın Fedailerı devrim dalgasına kapılıp halkın yanında hareket etmişti.

Halkın Fedailerı'nden sonra şah rejimine karşı silahlı mücadele veren bir diğer büyük örgüt de **Halkın Mücahitleri Örgütü**'ydü. Bu örgüt Milli Cephe'nin İslamcı kanadından ayrılan özellikle Özgürlük Hareketi'nin genç kadroları tarafından 1966 yılında kuruldu.⁶⁰ 1963 olaylarını değerlendiren bu genç kadrolar rejime karşı muhalefetin pasif tutumunu eski örgütlerin iflası olarak değerlendirip “ne yapmalı?” sorusuna cevaben artık istibdada ve onun emperyalist patronlarına karşı tek mücadele yolunun kaldığını ve bunun da silahlı mücadele olduğunu ilan

⁵⁴ A.y., s. 52.

⁵⁵ A.y., s. 53.

⁵⁶ A.y., s. 58-59.

⁵⁷ A.y., s. 59.

⁵⁸ Eşref altı yıl boyunca örgütün mücadelede en önde giden ismiydi. “Büyük yoldaş” diye anılan Eşref onlarca kez polis ve diğer güvenlik güçleriyle çatışmıştı. Cezeni de öldürüldükten sonra örgütün en önemli karar mercisi olmuştu.

⁵⁹ Behrooz, a.g.y., s. 62.

⁶⁰ Ervand Abrahamian, *Radical Islam; The Iranian Mojahedin*, London : I.B. Tauris & Co Ltd, 1989, s. 85-92.

ettiler.⁶¹ Bu gençler için Haziran 1963 ayaklanması hüsrarla sonuçlansa da İran tarihinde bir dönüm noktasıydı. Bu ayaklanma reformist mücadelenin sonunu ilan ediyordu ve devrimci mücadelenin yolunu açıyordu.

Tahran’da kurulan çekirdek yavaş yavaş diğer şehirlere de yayılmaya başladı. Halkın Fedaileri’nin de yaptığı gibi birkaç üyelerini Filistin Kurtuluş Örgütü’nden (FKÖ) silahlı mücadele eğitimi alsınlar diye Ürdün’e gönderdiler. Ama örgütün belki de en önemli işi İslam’a devrimci bir yorum getirmektir. Halkın Mücahitleri de bir süre çalışmadan sonra Şeriatî’nin çıkardığı sonuçlara ondan bağımsız olarak ulaştılar. Aslında Mücahitler’in ve Şeriatî’nin İslam’a dair fikirleri o kadar benziyordu ki çoğu insan örgütün Şeriatî’den etkilendiğini düşünür.

Halkın Mücahitleri ilk önemli teorik yayınında İslam’ın ilk yıllarında Muhammed’in yarattığı düzeni tanıyan, kamu yararını sağlayan ve sınıfsız toplum olarak tanımladılar. Buradan hareketle örgüt Müslümanları sınıfsız bir toplum kurma yolunda her türlü zulme karşı, özellikle emperyalizmin, kapitalizmin, istibdadın ve muhafazakâr mollaların zulmüne karşı ayaklanmaya çağırırdı.⁶²

İran toplumunu analiz eden Halkın Mücahitleri aslında Halkın Fedaileri’nden çok farklı bir sonuca ulaşmaz: Mücahitlere göre, emperyalizm hakimiyeti altında olan İran, ak devrimle feodal toplumdan emperyalizme bağımlı kapitalist topluma geçmiştir; Pehlevi rejiminin “komprador burjuvazi” dışında başka toplumsal dayanağı yoktur. Bu yüzden hayatına ancak korku ve baskı ortamı yaratarak devam edebilir. Mücahitlere göre bu korku ortamından kurtulmanın üç yolu vardır: silahlı mücadele, tekrar silahlı mücadele ve daha fazla silahlı mücadele.⁶³ Halkın Mücahitleri’nin yorumları Halkın Fedaileri’ne o kadar yakındı ki rejim onlara Müslüman Marksist adı vermişti. Rejimin bu değerlendirmesine Mücahitler, cevaben Marksizmden modern bir toplumsal analiz metodu olarak yararlandıklarını ama materyalizmi reddettiklerini ve ilham kaynağı olarak İslam’dan etkilendiklerini söylüyorlardı. Tartışmayı daha ileriye götüren ve fikri olarak orta sınıfın muhafazakâr kesiminden beslenen Halkın Mücahitleri, Marksist olmak bir yana sosyalist olmayı bile reddediyordu.⁶⁴

Halkın Mücahitleri, şahın taktığı ismi ne kadar sevmese de 1972 yılından itibaren düşüncelerinde bariz bir sola kayma ortaya çıktı. Örgütün lider kadrosu geniş Marksizm okumaları yapmaya başladı. Özellikle Küba, Vietnam, Çin ve Sovyet devrimleri tarihini okuyan, başlarda İslam’la Marksizmi birleştirmekten söz eden Mücahitler, 1975 yılından itibaren Marksizm-Leninizmi örgütün resmi ideolojisi olarak kabul ettiler. Onlara göre İslam orta sınıfın, Marksizm ise pro-

⁶¹ A.y., s.86.

⁶² A.y., s.93-94.

⁶³ A.y., s.98.

⁶⁴ A.y., s.100.

letaryanın kurtuluşunun ideolojisiydi.⁶⁵ Bu geçiş örgütün tüm kadrosu tarafında kabul edilmedi ve örgütün ikiye bölünmesine sebep oldu. Marksizmi kabul eden genelde Tahran'daki üyeler iken, örgütün diğer şehirlerdeki üyeleri bu geçişe karşı çıktılar. Bu bölünmeye rağmen iki örgütün de şah rejimine karşı silahlı mücadelesi devam etti. Altı yıllık mücadelenin sonunda ise Müslüman Mücahitlerden 38 kişi ve Marksist Mücahitlerden⁶⁶ 30 kişi hayatını kaybetti. Halkın Mücahitleri de devrime kadar yaşamayı başardı ve devrimin son günlerinde şaha son darbeyi vurmaktan kaçınmadı.

Halkın Mücahitleri de Halkın Fedaileri gibi şaha karşı silahlı mücadele sonunda rejimi yıkmakta başarılı olmasa da başta bu iki örgüt olmak üzere diğer küçük Marksist ve Müslüman örgütlerle beraber bu mücadeleyle şah rejiminin korku ve baskı politikasını etkisiz hale getirmişlerdi. Bu mücadele belki kitleleri doğrudan şaha karşı örgütleyemedi ama halkın nezdinde şahın yenilmezlik efsanesini zedelemişti. 1963 katliamıyla oluşan korku ortamı 1975 yılına gelindiğinde yıkılmıştı. Dillerde gezen mücadele destanları, şiirlere hikayelere, şarkılara ve hatta sinema filmlerine ilham kaynağı olan kahramanlıklar halka kaybettiği özgüveni geri getirmişti.

Yeni muhalefet: yurt dışında ortaya çıkan sol gruplar

İran'da kurulup şaha karşı mücadele eden sol ve radikal Müslüman örgüt ve gruplar dışında 1970'li yıllarda Avrupa ve Kuzey Amerika'da da kurulan gruplar oldu. Bu gruplar genel olarak yurtdışında şah rejimine karşı yürütülen hareketin bir parçasıydılar ve "İranlı Öğrenciler Konfederasyonu" (İÖK) adı altında faaliyet gösteriyordu. İran'daki hızlı değişimden uzak kalsalar da uluslararası devrimci mücadeleleri ve Marksist kaynakları daha rahat izleyebildikleri için daha geniş teorik altyapıya sahiptiler. İran'ın içinde faaliyet gösteren ve teorik olarak Sovyetler Birliği etkisi altında yoğun Stalinizm damarları taşıyan Çin ve Arnavutluk deneyimlerini veya herhangi bir değişiklik yapmadan İran için uygulamaya çalışan örgütlere karşılık bu gruplar, edindikleri birikimleri İran'daki mücadeleye aktarmaya veya teorik olarak uygulamaya çalışıyordu. Bu gruplar şahın diktatörlük rejimine karşı verilen gerilla mücadelesini desteklerken diğer yandan da onun uluslararası sesi olmuştu. İran'ın içinde toplumsal temelleri olmadığı için sürece doğrudan müdahil olmasalar da yurtdışında İÖK çatısı altında Milli Cephe'nin hegemonyasını kırmakta ve münferit faaliyet gösteren Marksist gençleri örgütlemekte başarılı olmuşlardı. Bu grupların en etkiliisi **Komünist Birlik** örgütüydü.

Komünist Birlik'in temelleri Milli Cephe'nin daha sonra Marksist olan genç

⁶⁵ Abrahamian, *Iran between two revolutions*, a.g.y., s. 493.

⁶⁶ Devrimden sonra Marksist Mücahitler Peykar örgütünü kurdular ve bu örgütün altında İslam Cumhuriyetine karşı mücadele ettiler.

üyeleri tarafından atıldı ve Siyahkel ayaklanmasından sonra örgütlenmeye başladı.⁶⁷ Bu grup hemen Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri ile irtibata geçti ve 1973 yılından itibaren Halkın Fedaileri ile beraber hareket etmeye başladı. İki grup arasında gerçekleşen çok sıkı teorik tartışmalar sonucunda bu beraberlik 1977 yılında bozuldu. Komünist Birlik Halkın Fedaileri'nin Stalinist düşüncelerine karşı çıkıyordu. Bu örgüt, bu tartışmaları “Stalinizm” adlı bir kitapçıkta yayımladı.⁶⁸ Komünist Birlik, İran'ı sosyalist devrim aşamasında gören nadir gruplardan biriydi.

Komünist Birlik gibi İran'ı sosyalist devrim aşamasında gören başka bir örgüt de **Sosyalist İşçi Partisi** idi. Bu örgüt devrimin en sıcak günlerinde kurulup bu adla ortaya çıksa da onun temelleri Londra ve ABD'de iki farklı dergi çevresi tarafından atılmıştı. Avrupa'daki radikal öğrenci hareketinden etkilenip, 1970li yılların başlarından itibaren Trotskiy'in tezleri etrafında toplanıp “Kand-o Kav” dergisini Londra'da yayımlayan genç bir öğrenci grup, İran dışında faaliyet gösteren diğer gruplar gibi İÖK çatısı altında İran'daki istibdadın gerçek yüzünü dünyaya aktarmaya çalışıyordu. Kand-o kav grubu, Dördüncü Enternasyonal üzerinden aynı dönemde (ABD) Sosyalist İşçi Partisi yardımcılarıyla bir araya gelen başka bir İranlı Trotskist grupla tanışıp birleşti. Sosyalist İşçi Partisi de devrim sürecine doğrudan müdahil olamadı ama kendisini devrim sonrası İran için hazırladı.⁶⁹

İran dışında ortaya çıkan ve İÖK çatısında faaliyet gösteren bir diğer grup ise **Devrimci Komünist Örgüt** idi. Farklı siyasi geçmişe sahip olan bir grup Berkeley Üniversitesi öğrencisi tarafından kurulan bu örgüt 1970'li yılların başlarında kendini Maocu olarak tanımlayarak ortaya çıktı. İran'ın diğer Maocu gruplarından farklı olarak İran'ın toplumsal koşullarının Çin'den daha ziyade Rusya'ya benzediğini söylüyordu ve dolayısıyla devrimci bir mücadele için şehirlerde örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Bu tezler daha önce Tudeh'den ayrılarak ortaya çıkan ve köylülere örgütlemekte başarısız olan Maocu Tudeh Partisi'nin Devrimci Örgütü'nün üyelerini cezbetmeye yetmişti. Bu Örgüt 1975 yılından itibaren “İran Komünistlerinin Birliği” (İKB) adını kullanmaya başladı ve devrimden sonraki İran'da rol almaya hazırlandı.⁷⁰

Devrime giden bir yıl 1978-1979 ve Humeyni'nin siyasi bir lider olarak yükselmesi

Uzun süre devam eden ekonomik istikrar, herhangi bir karşıt hareketi kontrol

⁶⁷ Komünist Birlik'in arşivi .<http://www.vahdatcommunisti.org/index-filer/Page379.htm>

⁶⁸ O dönem için İran sol tarihinde gerçekleşen nadir tartışma metinlerinden biridir.

⁶⁹ İran Devrimci Sosyalistlerinin tarihçesi, Sosyalist İşçi Yayınları, 2004

⁷⁰ <http://cpimlm.com/aboutusf.php?Id=2>) İKB'nin tarihçesi

altına alan SAVAK, sınır dışı ayaklanmaları bile bastırmaya giden geniş kolluk güçleri⁷¹ ve yargıyla yasamayı elinin altında bulunduran, tek başına istibdadını sürdüren ve geniş toplumsal muhalefetle karşılaşmayan şah hepsi bir arada bir uyum içinde sanki hiç bozulmayacak bir bütünlük olarak duruyordu. 1974'te dünya ekonomisinde ortaya çıkan kriz ve İran'ı vuran dalganın ardından sağlam görünen bu yapının temelleri sokağa çıkan kitlelerin yumruğuyla sarsıldı. Uluslararası birim ve örgütlerin baskısı altında şahın yapmak zorunda kaldığı siyasal reformlar da buna eklenince rejimin ezeli olmadığı ortaya çıktı. Elbette dünya krizinin etkisine gelmeden rejimin ekonomik politikaları bu sarsıntıyı güçlendirecek zemini hazırlamıştı.

1960'lı yılları neredeyse sıfıra yakın enflasyonla geçiren ülke 1970'lerde enflasyonun yükselmesiyle karşılaşlıyordu. Sanayideki gelişmeden dolayı büyük şehirlere akın eden insanların sayısı her yıl artıyordu ama aynı oranda kentsel gelişimin gerçekleşmemesi konut problemini ortaya çıkarmıştı. Diğer yandan, orduya ayrılan büyük bütçeler sayesinde çok hızlı genişleyen silahlı kuvvetlere dâhil olan köy işgücünü de bu göçe eklersek tarımdaki vahim tablo kendini gösterecektir. İş gücünden yoksun kalan köyler, artan nüfusun gıda üretimini gerçekleştirmekte zorlanıyordu. Bu dönemdeki uluslararası gıda krizinin de etkisi altında bu sektörde fiyat artışının büyüklüğü tahmin edilebilir. Son olarak da şah iktisatçıların uyarılarına rağmen petrol gelirinin önemli kısmını ekonomiye enjekte edip dolaşımda olan para miktarını kat kat arttırarak enflasyonu ivmelendiriyordu.

Ekonomide ortaya çıkan enflasyona karşı şah ve rejimi, sorunu büyük tüccar ve esnafın üzerine attı ve enflasyonu ortadan kaldırmak için neredeyse bazara karşı savaş ilan etti. Fiyatlandırmaya sıkı bir denetim getirildi; kararlara uymayanlar ise cezalandırıldı. Aracıları ortadan kaldırmak için yurtdışından temel gıda ürünleri ithal edildi ve böylece bazarı ayakta tutan önemli kaynaklardan birine devlet tarafından el konuldu. 1976 yılına gelindiğinde bazardaki çoğu esnaf bu savaştan payını almıştı; savaşın sonucunda ise bazar tekrar yüzünü eski müttefiki yani geleneksel İslam'ın temsilcileri olan mollalar ve din adamlarına çevirmişti.

Bu ekonomik bunalımın ortasında şah, emirleri yerine getirmek dışında çok fazla fonksiyonu olmayan iki yasal partiyi kapattırdı ve yerine Rastahiz (Rastahiz – Diriliş) Partisi'ni 1975 yılında kurdu.⁷² Parti kuruluş amacını halk ve devlet arasında karşılıklı ilişki kurarak şaha ak devrimin tamamlanmasında yardımcı olmak ve İran'ı çağdaş büyük medeniyete götürmek olarak tanımladı. Rastahiz Partisi hatta bir adım ileri gidip şahın İran'da sınıf kavramını ortadan kaldırdığını

⁷¹ Dofar ayaklanmasının Umman şahı tarafından bastırılmasına İran yardım etmişti.

⁷² Parti kurulduğunda şah bu partiye katılmayanların ülkede yeri olmadığını, bunların Tudeh Partisi taraftarı olduğunu söyledi.

ve sınıfsal savaşıma sonsuza dek son verdiğini iddia etti.⁷³ Parti işçi, genç, köylü ve esnaf birlikleri ve sendikaları kurarak her sınıftan insanları partiye üye olmaya zorladı. Böylece tüm sınıfları kontrol altına almış olacaktı. Özellikle bazarda var olan birlikleri kapatıp bazar esnaf ve tüccarlarını yeni kurulan birliklere üye yaparak bazar faaliyetlerine sıkı denetim uyguladı. İşçi sendikaları da benzer bir değişim yaşadılar. Parti böyle bir güç sarhoşluğu içinde, şahı halkın manevi ve siyasi lideri, din âlimlerini ise “ortaçağın karanlık mürtecileri” olarak tanımlıyordu. İslami takvim yerine padişahlık takvimi resmileştirildi ve dini kurumların devlet eline geçirilmesi için çalışıldı.

Bu uygulamalara itiraz eden din adamları Kum’daki Feyziye Medresesi’ni kapattılar, sokağa çıkan talebeler ise polisle çatıştı. Necef şehrinde sürgünde olan Humeyni ise müminleri Rastahiz Partisi’nden uzak durmaya çağırdı. Yayımladığı bir bildiride Humeyni, partinin uygulamalarının uluslararası ve anayasal hukukta tanımlı olan bireysel özgürlüklere karşı olduğunu, İslam’ı ortadan kaldırmayı ve tarımı yok etmeyi hedeflediğini söyleyip ülkenin kaynaklarının gereksiz silahlar için harcandığını dile getirdi.⁷⁴ Devlet ve millet arasında köprü olacak parti aslında tam da tersine işlemişti. Köprü değil denetim ağı olan bu parti şah ve halk arasındaki mesafeyi arttırdı ve farklı grupların itirazlarına sebep oldu.

Tam da rejimin halk üzerine baskısının doruk noktasına ulaştığı aşamada Batı dünyası İran’a ve rejime yaklaşımını yavaş yavaş gözden geçirmeye başlamıştı. Kitleler üzerinde hegemonya kurma gayreti ile emperyalist ülkelerdeki kamuoyu baskısının bileşik etkisi altında, emperyalizm kendisine bağlı olan İran rejimine insan hakları konusunda daha dikkatli olması yönünde baskı uygulamaya başladı. Böylelikle Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları örgütleri, İran’ın en çok insan hakları ihlali yapan ülkelerin arasında olduğunu fark ettiler. Daha yeni 2500 yıllık saltanat kutlamalarında şahın hediyelerini kabul eden Birleşmiş Milletler’in bir anda gözü açıldı ve İnsan Hakları Komisyonu İran’ı hukuk ihlallerinden dolayı kınadı. Nihayetinde de ABD’den kongre üyeleri şaha karşı eleştiriler getirip böyle bir baskıcı rejime silah satmanın potansiyel tehdit oluşturacağını söylediler. 1976 ABD başkanlık seçimlerinde insan hakları temalı konuşmalar yapan Jimmy Carter da İran’ın insan hakları konusunda önemli adımlar atması gerektiğini söyledi. Bu itirazlara Avrupa ve Kuzey Amerika’daki İranlı öğrenciler de insan hakları örgüt ve dernekleri kurarak katıldılar.⁷⁵

Böyle geniş bir itirazı beklemeyen İran rejimi, şahın yüksek harcamalar karşılığında Batıda oluşturmuş olduğu reformist yüzünün zedelenmemesi için baskıla-

⁷³ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 441; (Hezb-e Rastakhiz-e İran, *Felsefeh Enghelab-e İran*, Tahrân: 1976.)

⁷⁴ İmam Humeyni bildirisi, Mucahit 1976. Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 445.

⁷⁵ A.y., s. 498-499.

ra boyun eğip 1977 yılının başından itibaren polisin, halk üzerinde olan şiddet ve baskısını azalttı. Bu yılın hemen ilk aylarında 357 siyasi tutuklu hapishanelerden serbest bırakıldı ve Kızıl Haç'a hapishaneleri ziyaret etme izni verildi. Yargıda yeni reformların geleceğine söz verildi ve şah on iki yıllık başbakanı görevinden aldı ve yerine Rashtahiz Partisi'nin liberal kanadından birini yerleştirdi.⁷⁶

Bu reformlar gerçekleşince muhalefet bir nefes aldı ve yeni itirazlar dalgası başlatıldı. Başta şaha açık mektuplar yazıldı. Avukatlar, siyasiler, yazarlar ve aydınlar tarafından yazılan bu mektuplarda ülkedeki baskı ortamı eleştirildi ve anayasal hakların çiğnendiği basın özgürlüğünün yok sayıldığı dile getirildi. Mektuplardan sonra Milli Cephe ve özellikle Özgürlük Hareketi gibi siyasi gruplar canlanmaya başladılar ve sürekli rejime karşı bildiriler dağıtmaya başladılar. Ama ilk sokak hareketi 1977 yılının sonlarına doğru ortaya çıktı. On günlük bir şiir etkinliğinin son gününde on bin öğrencinin katılımıyla Şarif Teknik Üniversitesi'nde gerçekleşen toplantıya polis müdahalesi sonucunda öğrenciler üniversitenin dışına çıktılar ve rejim karşıtı sloganlar atmaya başladılar. Polisin şiddeti bir öğrencinin ölümü, 70 kişinin yaralanması ve yüzden fazla kişinin gözaltına alınması ile son buldu.⁷⁷ Bu olaydan sonra on gün boyunca Tahran'daki üniversiteler kapandı ve sürekli eylemler gerçekleştirildi. Eylemler bir sonraki ay muhalif öğrenciler tarafından gayri resmi olarak anılan öğrenci gününe⁷⁸ sığırdı ve bu sefer Tahran dışındaki okullar da itirazlara katıldılar. Bu eylemler sonucunda gözaltına alınan öğrenciler sivil mahkemelerde yargılandı ve hepsi aklanarak bırakıldılar. Bu olaylar artık SAVAK'ın daha önce korku yaymak için kullandığı askeri mahkemeleri kolay kolay kullanamayacağını da halka göstermiş oldu.

Devletin resmi gazetesinde yayımlanan bir yazı diğer itiraz gösterilerini başlattı. 7 Ocak 1978 tarihinde "İran'da kızıl ve siyah irtica" adı altında yayımlanan bu yazıda din adamlarına saldırılıyordu; ak devrimin kazanımlarını etkisiz hale getirmek için mollaların komünistlerle işbirliği yaptığı iddia ediliyordu. Humeyni'nin de adının geçtiği bu makale Kum halkının öfkesine sebep oldu. Talebeler ve din adamlarının da katılımı ile sokağa çıkan insanlar polisle çatıştı.

⁷⁶ A.y., s. 500-501. Amerika'da eğitim almış teknokrat Cemşit Amuzgar on iki yıldır başbakan olan Abbas Huveyda'nın yerine atanmıştı.

⁷⁷ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 505

⁷⁸ 24 Kasım (16 Azer) 1953'te darbeden birkaç ay sonra Britanya büyükelçiliğinin yeniden açılması için görüşmeye gelecek Britanyalı diplomatların haberi, Zahedi'nin İran-Britanya ilişkilerinin İran için hayati önem taşıdığını söylediği radyo konuşması ve bunların üzerine 26 Kasım'da ABD başkan yardımcısı Richard Nixon'ın İran'a geleceği haberi Tahran Üniversitesi'nden öğrencileri öfkeliendirdi. Derslere girmeyen öğrenciler okul içinde toplandılar. Bu itiraz eylemine karşı hükümet üniversiteye asker gönderdi ve öğrencilerin üzerine ateş açıldı. Şiddetli müdahale üç öğrencinin hayatına mal oldu. Bu olaylardan sonra 16 Azer öğrencilerin emperyalizme ve istibdada karşı mücadele simgesi haline geldi ve öğrenciler arasında öğrenci günü olarak anıldı.

Resmi kaynaklara göre iki, muhaliflere göre ise 70 kişi bu eylemde polis tarafından öldürüldü. Ertesi gün Humeyni, Kum halkını daha fazla eylem yapmaya çağırdı ve diğer büyük din adamı Şeriatmedari (Shariatmadari)⁷⁹ de ölümlerden rejimi sorumlu tutarak tüm halkı Kum eyleminin kırkinci gününde yasa çağırdı.

Bu iki eylem yani öğrencilerin ayaklanması ve Kum eylemi, iki farklı gücün rejime karşı başkaldırısı olarak değerlendirilebilir: üniversitelerde kendini gösteren orta sınıf ve bazarla medrese ittifakında somutlaşan küçük ve orta burjuvazi muhalefeti.

Kum ayaklanmasının kırkinci gününde birçok büyük şehrin camilerinde eylemde ölenler anıldı. Tebriz’de gerçekleşen bu anma törenlerinin birinde, polis in ateş açarak genç bir öğrenciyi öldürmesi şehri isyana sürükledi. Öfkeli halk polis karakolları, Rastahiz Partisi’nin büroları, bankalar, lüks oteller ve erotik film gösterimi yapan sinemalara saldırdı⁸⁰ ve şehrin büyük bir kısmını ele geçirdi. Bu isyan iki gün sürdü. Resmi açıklamalar altı kişinin öldüğünü iddia etti, ama muhaliflere göre üç yüzden fazla ve yabancı tanıklara göre yüze yakın kişi bu isyanda hayatını kaybetti.⁸¹ Bu eylem 1963 eyleminden sonra gerçekleşen en büyük eylemdi. Bu eylem bir geleneğin oluşmasına da sebep oldu ve böylece her eylemin kırkinci gününde başka bir eylem yapıldı. Yaza kadar sürekli anma törenleri kanlı geçti ve rejime karşı mücadele önemli bir döneme geçti. Eylemler Kum’dan Şeriatmedari ve daha radikal davetlerle Nəcəf’ten Humeyni liderliğinde gerçekleşiyordu.

Eylemler karşısında çaresiz kalan şah, din adamlarına yapılan saldırıdan dolayı özür diledi; hemen Şiilerin sekizinci imamının türbesini ziyarete gitti, SAVAK’ın on iki yıllık başkanını görevinden aldı ve yolsuzluklarla ünlü yakınlarını ticaretten men etti. Diğer taraftan şahı askeri harcamaların düşürülmesine ikna edemeyen başbakan altyapıya yatırılan bütçeleri kesti ve bu bütçeyi halkın gündelik harcamalarının düşürülmesine harcadı. Bu taktikler işe yaramış gibiydi, zira ülke sakin iki ay geçirdi. Elbette o günlerde halk Şeriatmedari’yi Humeyni’den daha

⁷⁹ Azeri din adamı olan Kazım Şeriatmedari Burucerdı öldükten sonra muhafazakâr kesimin en önemli figürüydü. Özellikle Azeriler arasında çok önemli yeri vardı. Geleneksel din adamları ile farkı siyasetle ilgilenmesiydi ama din adamlarının siyasi gücü ele almalarına karşıydı. Ona göre şah, meşrutı anayasaya sadık kalsaydı herhangi bir sorun olmayacaktı. Bu yüzden sürekli rejimle anlaşma taraftarıydı ve sadece rejim, halk ve din adamlarına sert saldırılarda bulunduğu halde halkı eyleme (daha doğrusu yasa) davet ediyordu.

⁸⁰ Devrim döneminde Tebriz’de olduğu gibi eylemlerde halk genelde belli mekânlara saldırdı. Karakollar ve Rastahiz Partisi’nin ofisleri, Pehlevi rejiminin temsilcisi olarak sermaye sahiplerine hizmet veren oteller, muhafazakâr orta sınıfın değerlerini yok sayan erotik film gösterimi yapan sinemalar ve faiz uygulayarak mekruh iktisadi işlem yapan bankalar. Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 506-507.

⁸¹ A.y., s. 507

fazla dinliyordu. Şeriatmedari, Humeyni kadar radikal bir din adamı değildi ve genelde rejimi meşruti anayasayı uygulamaya davet ediyordu. Bu yüzden rejim tarafından atılan geri adımlar ve gerçekleşen reformlar ona halkı sakinleştirmek için yetiyordu. Ama Humeyni halkı sürekli, rejime karşı ayaklanmaya ve onu yıkana kadar devam etmeye çağırıyordu.

1978 yılının ilk yarısında eylemler genelde orta sınıfın katılımı ile gerçekleşiyordu ve Tebriz örneği dışında işçi sınıfın katılımı çok zayıftı. İran'ı derinden etkileyen ekonomik kriz ekonominin çarklarının durmasına sebep oldu. İşsizlik giderek arttı ve işçi ücretleri düşürülmeye başladı. Sonuç olarak da yazın başlarından itibaren işçi grevleri ortaya çıktı. Tahran'da başlayan ve başka şehirlere sıçrayan grevler işçileri eylemlerin ortasına attı. İşçi sınıfının eylemlere katılımı Pehlevi rejimine ölümcül darbeyi vuracaktı ve devrimin gerçekleşmesini güvenceye alacaktı.

Yazın başlarında başlayan eylemler ve grevler karşısında şah, bir eylem zinciri oluşmasından çekinerek tekrar reformlarla halkın karşısına çıktı. Siyasi tutuklulardan bir kısmını serbest bıraktı. Basına daha fazla özgürlük tanıdı, orduyu üniversitelerden çekti ve muhafazakâr kesimi kazanmak için dindar bir aileden gelen bir başbakan⁸² atadı. Şeriatmedari halktan yeni başbakana üç ay fırsat istedi.⁸³ Böylece ülke sessiz bir yaz geçirdi, ta ki Ramazan ayı bitene kadar.

Muhallifler⁸⁴ Ramazan bayramı günü için yürüyüş izni istediler. Şaha karşı slogan atılmaması şartıyla eylem izni çıktı. Bayram yürüyüşü olaysız geçse de ertesi günler muhalif liderlerin eve çekilme çağrılarına rağmen Tahran sokakları halkın itiraz gösterilerine sahne oldu. Rejimin yıkılmasını hedef alan göstericiler ABD karşıtı sloganlar atıp özgürlük ve bağımsızlık talebinde bulundular. Humeyni'yi lider olarak gösteren bu eylemler İslam Cumhuriyeti sloganlarıyla reformist talepleri de artık yok sayıyordu. Bu durum karşısında rejim sıkıyönetim ilan etti, halkı korkutmak için başkentin yönetimini 1963 olaylarında “kasap” olarak anılan generale bıraktı ve muhalif liderlere tutuklama emri çıktı. Şehir patlamaya hazırıldı ve 8 Eylül cuma günü beklenen oldu, halk ve ordu arasında çatışmalar çıktı. Tahran'ın işçi bölgesi olan güney mahallelerinde barikatlar kuruldu ve orduyla savaşa geçildi. Ordu halkı dağıtmak için helikopterle havadan ateş açtı. Şehrin daha merkezi bölgesinde olan bir meydanda halkın direnişini kırmak için tanklar sokaklara girdi ve halkın üzerine ateş açtı. Tahran savaş alanına dönüşmüştü. Resmi kaynaklar ölenlerin sayısını 87, yaralı sayısını 205 olarak duyursa da muhalifler 4000 kişiden fazla insanın öldüğünü iddia ettiler.⁸⁵ Muhalliflere göre

⁸² Esedullah Elem atanan başbakandı.

⁸³ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 514.

⁸⁴ Genelde eylemleri organize edenler Milli Cephe üyeleri idi.

⁸⁵ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 515-516

sadece halkın toplandığı meydanda 500 kişi öldürülmüştü.⁸⁶ Bu gün, Kara Cuma olarak devrim tarihine geçti; bu katliamla şah ve halk arasında ortaya bir kan denizi çıktı.⁸⁷ Artık kimse şahın reformlarına inanmayacaktı ve meşruti saltanatını kabul etmeyecekti. Artık iki yol vardı: ya devrim ya da devrim.

Kara Cuma'nın hemen ertesi günü Tahran Rafinerisi'nden 700 işçi, ücret artışı ve sıkıyönetimin kaldırılması talebiyle greve başladı. Bu greve diğer şehirlerdeki rafinerilerden de destek geldi.⁸⁸ Bu olayların ardından merkez bankası çalışanları ülkeden iki milyar para çıkaran devlet yetkililerinin ismini yayımladı. Petroldeki grevler genişledi ve bu grevlere sanayi işçileri, madenciler ve banka emekçileri de katıldı. Kara Cuma'nın kırkıncı gün anması tekrar kanlı geçti. İki ay içinde diğer üretim ulaşım ve hizmet alanlarından grevlere gelen destekler sonucunda ülke neredeyse felç oldu. Grevciler Humeyni'nin dönmesini, SAVAK'ın kalkmasını, sıkıyönetimin kaldırılmasını ve istibdadın sonlanmasını istiyorlardı. Emekçilerin siyasi talepleri rejimi hem ekonomik hem de siyasal olarak zorluyordu.

Şah, Irak Cumhurbaşkanı Saddam'ı Humeyni'yi Irak'tan göndermeye zorladı ve Humeyni Paris'e geçti. Bu durumdan muhalifler yararlandı zira böylece muhalif grupların Avrupa'da yaşayan liderleri veya temsilcileri Humeyni'ye daha kolay ulaşabileceklerdi. Tekrar başbakan değişikliği yapan şah, bu sefer bir askeri bu mevkiye yerleştirdi⁸⁹ ve grevdeki işçilere tehditler savurmaya başladı. Diğer taraftan şah, muhaliflere yaklaşmaya çalıştı ve Humeyni'nin hapiste olan önemli destekçilerini ve sekiz Tudeh üyesini serbest bıraktı.⁹⁰ Rastahiz Partisi'ni kapattı ve birçok valiyi değiştirdi. Şah ulusal seslenişte halka “devrimin sesini” duyduğunu söyledi ve “eski hatalarını” düzelticeğine söz verdi. Artık şah da ne yaptığını bilmiyordu sanki.

Humeyni'nin şaha cevabı sert olacaktı. Şah eğer devrimin sesini duyduysa istifa etsin diyerek her türlü müsamaha yolunu kapattı. Muhaliflerin liderleri artık Humeyni ile görüşerek şah sonrası devletin yapısını tartışıyor, referandum yapılmasından söz ediyorlardı. İş başına dönen petrol işçileri sadece iç ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim yapacaklarını söylüyorlardı. Bu gelişmeler sonrasında gelen muharrem ayı⁹¹ da kanlı geçti. Gündüzleri sokaklarda orduyla çatışan halk geceleri çatılardan ülkeyi “Allahuekber” sesleri ile sallıyordu.

⁸⁶ Jale adıyla bilinen bu meydan devrimden sonra Şuheda (Şehitler) Meydanı diye anılmaya başladı.

⁸⁷ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 516.

⁸⁸ İsfahan, Tebriz, Şiraz ve Abadan rafinerileri işçileri Tahran rafineri işçilerinininkilerine benzer isteklerine bir de siyasi tutukluların serbest bırakılmasını eklediler.

⁸⁹ Saltanat muhafızları diye bilinen ve şahın en güvendiği çevreyi oluşturan ordunun komutanı Gulamriza Azhari başbakan olarak Şerif İmami'nin yerine atandı.

⁹⁰ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 519

⁹¹ Muharrem ayı Şiilerin üçüncü imamı Hüseyin'in Kerbela'da öldürüldüğü aydır.

Artık şah için her şey bitmişti. Muhafızların liderleri de artık protestoları kontrol edemiyorlardı. Özellikle siyasi tutukluların serbest bırakılmasıyla tekrar canlanan radikal silahlı gruplar yeniden saldırılar düzenlemeye başladılar. Halk ve özellikle Tahran'ın işçi mahallelerinden gençler şehrin birçok bölgesinde bariyerler kurarak ordu kuvvetleri ile savaşa geçiyorlardı. Grevler ülke ekonomisini felç etmişti. Askerler artık halka karşı gelmek istemiyordu hatta silahlarını alarak halka katılıyorlardı ve şahın en büyük hamisi ABD artık kendisini desteklemiyordu. Batı liderliğinde ABD Humeyni'nin, komünizm ve Sovyetler karşıtı söylemlerinden mutlu olarak onunla nasıl irtibata geçeceklerinin yollarını arıyordu.

Şah muhalif liderlerle görüşmeye başladı ve içlerinden genç olan ve seküler milliyetçi kimliği ile bilinen Şahpur Bahtiyar (Shahpour Bakhtiyar) ile anlaştı.⁹² Bahtiyar, şahın ülkeyi terk etmesi, bundan sonra sadece saltanat edip hükümet etmemesi ve askeri hükümetle bazı ordu mensuplarının sürülmesi şartıyla millî barış hükümetini kuracağını söyledi; şah bu şartları kabul edip 30 Aralık'ta Bahtiyar'ı başbakan olarak atadı,⁹³ 16 Ocak'ta da ülkeyi terk etti.

Şahın ülkeyi terk etmesi sokaklarda büyük bir coşkuyla kutlandı ama halk sadece şahın ülkeyi terk etmesini değil saltanatın kalkmasını istiyordu. Bu yüzden halk, şahın atadığı başbakanı meşru kabul etmeyip Bahtiyar'dan başbakanlıktan çekilmesini istedi. Bahtiyar'a destek veren sadece Şeriatmedari gibi orta yolcu din adamları oldu, onun dışında tüm gruplar yeni başbakana karşı çıktılar. Hatta Millî Cephe liderleri Bahtiyar cephe üyeliğinden atılıp saltanat yıkılmadan barışın mümkün olmayacağını söylediler. Özellikle Humeyni, Bahtiyar'ı şahın kölesi olarak tanımladı ve Bahtiyar'ı yenmeyi şahı yenmekle aynı olarak tanımladı ve halkı sokaklara çağırdı. Halk Humeyni'nin dönmesini talep ederken hükümet havalimanını bu talebe karşı kapalı tutuyordu. İtirazlar tekrar çatışmaya dönüşünce hükümet direnemedi ve böylelikle 1 Şubat 1979'da Humeyni ülkeye döndü. Humeyni hükümet çökene kadar eylemlerin devam etmesi çağrısında bulundu. Bazergan'ı geçici hükümet kurmakla görevlendirdi ve ordu ile müzakereye geçecek bir devrim konseyi kurdu. Devrim konseyi Humeyni'nin öğrencileri ve Özgürlük Hareketi'nin üyelerinden oluşuyordu.

Şah rejiminin bütün temelleri sarsılmıştı. Devrim konseyi ordu komutası ile gizli müzakerede iken şahın en vefalı askerleri son hamleyi yapmak için organize oluyordu. Onların hamlesi ise silahlı örgütlerin direnişi ile karşılaştı. Son saldırı da halkı silahlandıran grupların direnişiyle geri püskürtülünce rejim 11 Şubat'ta tamamen yıkıldı. Artık İran'da saltanat kaldırılmıştı ve şehirler halkın eline geçmişti. İran'da devrim kazanmıştı ve Humeyni devrimin lideri olarak devrimin kaderini belirleyecekti.

⁹² Bahtiyar ordudan daha ziyade mollalardan korkuyordu ve bu görev için en uygun insandı.

⁹³ Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, a.g.y., s. 524

İran 11 Şubat 1979 gününde tarihi bir gün yaşadı. Bir devrim gerçekleşti ve bu devrim uzun bir mücadelenin sonucu olarak kazanıldı. Hiç sarsılmayacak gibi duran bir diktatörlük topyekûn yıkıldı. Emperyalist güçler halkın isyanına boyun eğmek zorunda kaldı ve emperyalizmin bölgedeki hegemonyası büyük darbe aldı. Bu güçler aylar öncesinden bu devrimin ayak seslerini duymaya başladıklarında eski düzeni restore edebilecek güçlerle irtibata geçmeye çalışmıştı. Humeyni'nin anti-Sovyet söylemleri emperyalistleri hoşnut ediyordu. 1953 darbesi öncesi halkı harekete geçiren bir sol gücün varlığını görmüştü ve 1979 devrimine gelindiğinde daha radikal sol örgütlerle karşı karşıya kalabilirdi. Bu korku ile beraber uzun bir süre çelişkili bir tavır içinde İran'ı izleyecekti.

Şahın devrilmesi ve saltanatın bitmesi halk devriminin büyük ölçekte kazanılmış olması demekti ama Humeyni önderliğinde kurulmaya başlanan yeni düzen devrimin henüz bitmediğini gösteriyordu. Devrimden sonra İran, üç yıl boyunca, Humeyni önderliğinde devrimin kazanımlarını ele geçirmeye çalışan muhafazakârlarla bu kazanımları korumaya çalışan halk, siyasi örgüt ve grupların arasındaki savaşa sahne olacaktı. Farklı bir dünya için mücadele eden devrimciler kısa bir süre içinde kendilerini büyük bir çelişki içinde buldular. Antiemperyalist söylemlere sahip olan ve kendini yoksulların koruyucusu olarak tanımlayan Humeyni'ye karşı kendilerini silahsız hissettiler. Bu çelişki hem devrimcilere hem benzer çelişkileri yaşayan halka pahalıya mal oldu. Eski toplumsal ilişkiler korunarak düzen yeni bir yüzle tekrar kurulacaktı. Karşı devrimin yükselmesi ve devrimin kazanımlarını ele geçirmesi bu yazıda ele alınmadı ama bu sürecin tahlili yeni yüzyılda Tunus ve Mısır'la başlayan yeni devrim dalgalarını anlamakta bize yardımcı olacaktır.⁹⁴

⁹⁴ Araz Bağban, Bir istibdadın restorasyonu <http://gercekgazetesi.net/uluslararası/bir-istibdadin-resterasyonu>

Emeğin tutsak hali: mahkûm emeği¹

Özdeniz Pektaş

17 Haziran 2012’de Şanlıurfa cezaevinde çıkan yangın sonucu 13 mahkûm hayatını kaybetmişti. Bu olay cezaevlerinin hacmi, doluluk oranı ve mahkûmların durumu vb. konuların gündeme taşınmasına ve tartışılmasına yol açmıştı. Fakat AKP sözcüsü Hüseyin Çelik’in, yangın vesilesiyle, söylediği şu sözler basında hak ettiği yeri bulamadı²: “Cezaevi yönetiminin kusuru varsa gereken yapılacaktır. Ama cezaevleri kapatılınca tepki geliyor. Çünkü o illerin ekonomisine de getirisi var.”

Mahkûmlar yangını cezaevi içerisindeki koşulları protesto etmek amacıyla çıkarmışlardı ancak Çelik, bu koşulların düzeltileceğinden söz etmek şöyle dursun, mahkûmların koşulları ne olursa olsun bu işletmenin kapatılamayacağından söz ediyordu. Çelik’in “ekonomik getiri”yi hangi kapsamda söylediğini bilemiyoruz ancak bir tarafıyla Türkiye’de 2000’lerin ortasından itibaren gelişen bir sürece işaret ettiğini söylemek mümkün: mahkûm işgücünün sermayeye açılması.

Bu yazıda söz konusu süreci ele alacağız. İlk olarak, dünyadan örnekler akta-

¹*Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu’na öneri ve eleştirileri için teşekkür ederim

²Takip edebildiğimiz kadarıyla yalnızca Radikal yazarı Ezgi Başaran bu sözler üzerine bir yazı kaleme aldı: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1091514&Yazar=EZGI-BASARAN&CategoryID=97>.

arak, neoliberalizm ile birlikte mahkûm emeğinin sermayenin kullanımına açılmasının küresel bir süreç olduğunu göstermeye çalışacağız. Türkiye örneği ise yasal düzenlemeler, devlet görevlerinin ve sermaye sınıfının sözcülerinin ifadeleri, devlet kurumlarına ait yayınlanmış belgeler ve somut örnekler üzerinden ele alınacaktır. Burada işaret edilecek temel mesele, Türkiye’de mahkûm emeğinin 2000’li yılların ikinci yarısında sermaye için ucuz işgücü kaynağı haline geldiği ve cezaevlerinin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüştüğüdür.

Neoliberalizm ve mahkûm emeği

1970’lerin ilk yılları 1929 krizinden sonra kapitalizmin içine girdiği ilk büyük krizin ortaya çıktığı dönemini temsil etmektedir. 1929 krizinden sonra uygulamaya koyulan Keynesyen politikalar, krizi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ancak Keynesyen politikalar krizin ortadan kaldırılmasını değil, belli bir süre sürdürülebilir olmasını sağlamış ve 1970’lerde ekonomik kriz yeniden ortaya çıkmıştır. Krizin temelinde yatan sebep kâr oranlarının azalmasıdır.³

1929 krizinde olduğu gibi bu dönemde de, sermaye birikiminin yeniden yapılanmasına ve krizi aşmasına ilişkin olarak hem ekonomik hem siyasal bağlamda bir takım dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gündem maddesi haline gelmiştir. Yeni ekonomi politikalarını (a) devletin küçülmesi – özelleştirmeler, sosyal güvenlik sisteminin budanması vb.-, (b) finansal piyasalar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması –Bretton Woods anlaşmasının ortadan kaldırılması- ve (c) emek piyasalarının esnekleştirilmesi –sendikaların pazarlık gücünün kırılması, ücretlerin baskılanması, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışmanın yaygınlaştırılması vb. olarak özetlemek mümkündür. Cezaevlerinin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesini ve mahkûmların sermaye tarafından çalıştırılmaya başlanmasını (c) başlığı içine dâhil etmek mümkündür.

Hapishanelerin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüşümünde Amerika’da 1979 yılında yürürlüğe giren “Hapishane Endüstrisini Geliştirme Programı”nın (Prison Industry Enhancement Certification) bir milat olduğunu söyleyebiliriz. Program, Ashurt-Sumner (1935) ve Walsh-Healey (1936) yasalarının hapishanelerin piyasaya yönelik üretim yapması üzerine getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırmış, mahkûm emeği ürünlerin eyaletler arasında ticaretini serbest bırakmış ve aynı zamanda mahkûmların sermaye tarafından çalıştırılmasının önü açılmıştır.

Amerika’da son yıllarda Wireless, Boeing, Chevron, Compaq, Dell, Hewlett-Packard, Honda, Honeywell, IBM, Intel, Lucent Technologies, Macy’s, Motorola, Microsoft, Nordstrom, Nortel, Northern Telecom, Pierre Cardin, Starbucks, Target Stores, Texas Instrument, Toys R Us, TWA, Revlon ve Victoria’s Secret

³Duménil G. ve Levy D., The Profit Rate: Where and How Much Did It Fall? Did It Recover? (USA 1948-2000), *Review of Radical Political Economics*, cilt: 34 no: 4, 2002.

gibi birçok şirket mahkûm emeğini üretim ve hizmet sektöründe kullanmaktadır⁴

Avrupa ülkelerine ayrı ayrı baktımızda da, yukarıda bahsettiğimiz düzenleme ile uyumlu bir sürecin orada da yaşandığını gözlemlemekteyiz. Örneğin İngiltere ve Galler'deki hapishanelerde büyük, küçük ve orta ölçekli pek çok İngiliz firması üretim yapmaktadır. Örneğin Cardiff hapishanesinde Monarch Airlines, Pentoville ve Garth hapishanesinde Speedy Hire firması ve Stocken hapishanesinde Travis Perkins firması kendi ürünlerinin onarımlarında mahkûmları çalıştırmaktadır. Belmarsh hapishanesinde Amipak, Long Lartin hapishanesinde Dextra Lighting Systems, Full Sutton hapishanesinde ise Martech firması mahkûmları kendi ürünlerinin montaj işlerinde çalıştırmaktadır.⁵

Fransa'da da mahkûmlar özel sektör tarafından istihdam edilmektedir. Fransa'nın güneybatısındaki Muret hapishanesinde gözlemlerde bulunan ve hem mahkûmlar hem de hapishane yöneticileri ile röportajlar yapan Christopher Bockman, Fransa'daki en geniş çalışma programının bu hapishanede olduğunu belirtmektedir. Hapishane içerisinde büyük yolcu uçaklarında kullanılan bazı parçaların (örneğin A380 Süper Jumbo uçakları için klimaların) üretimi gerçekleştirilmektedir. Mahkûmlar doğramacılık ve mobilya üretiminde de çalıştırılmaktadır. Mahkûmların 400 ila 800 euro arasında değişen aylık ücretleri piyasadaki ücretlerin oldukça altındadır. Hapishane yöneticisi Christophe Usanos mahkûm emeğinin düşük ücretler nedeniyle, sermaye için çekici olduğunu ve bu koşulların şirketlerin üretimi maliyetlerin düşük olduğu ülkelere kaydırmasının önüne geçtiğini belirtmektedir.⁶

Mahkûm emeğinin sermaye tarafından kullanılması yalnızca Amerika ve Avrupa ülkelerine özgü bir olgu değildir. Batı ülkeleri dışındaki ülkelere de mahkûm emeği hem yerli hem de yabancı şirketler tarafından kullanılmaktadır. Örneğin Hindistan'ın Karnataka eyaletinin başkenti olan Bangalore'daki Cherlappally Merkez Hapishanesi'nde, taşeron bir Hint firması olan Radiant Infosystem, Royal Bank of Scotland ve Goldman Sachs gibi şirketlerin Hintli müşterilerinin sigorta tazminat taleplerinin ve hesap açma isteklerinin takip edilmesi ve bilgisayar üzerinden gerekli işlemlerin gerçekleştirilmesi işinde hükümlüler ve mahkemesini bekleyen tutuklulardan oluşan, toplam 250 mahkûmu çalıştırmaktadır.⁷

Büyük sermayenin mahkûm emeğini kullanmak üzere yöneldiği ülkelere birisi de Çin'dir. Batı ülkelerinde izlenen neoliberal politikalarda olduğu gibi, Çin'de de hapishaneler, kapitalist sosyal ve ekonomik dönüşüm bağlamında, reforma tâbi tutulmuştur. Amerika'dan sonra en kalabalık hapishane nüfusuna

⁴ LeBaron, G., "Captive Labour and the Free Market: Prisoners and Production in the USA", *Capital and Class*, cilt:32, sayı:2, 2008, s. 59-81.

⁵ Firmaların ayrıntılı listesi için bkz. http://www.againstprisonslavery.org/companies_lists.html.

⁶ Bockman, C., "Working in Prison", http://www.france24.com/en/20100210-working-prison?quicktabs_1=0.

⁷ *Telegraph*, 13.05.2010.

sahip olan Çin’de 1978 yılında başlayan reformlar ile birlikte mahkûmların üretkenliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Deng Şiaoping’in yaptığı reformlar, “çalışma yoluyla eğitim”e dayanan hapishane sistemini olarak bilinen, laogai sistemini piyasa kurallarına tâbi kılmış ve hapishanelere ekonomik olarak verimli olmayı dayatmıştır. Özellikle 1990’lı yıllarda, resmi olarak sekiz saatten fazla çalışma yasak olsa da, mahkûmlar haftada altı ya da yedi gün, 12 ile 16 saat arasında ya da daha fazla çalışmaya başlamıştır.⁸ Çin hapishanelerinde Levi’s, Nestle, Midas, Staples, Chrysler gibi firmalar doğrudan üretim yaparken bazı firmalar taşeron kullanarak üretim yapmış ya da halen yapmaktadır. Örneğin, Çangci hapishanesi ile sözleşmesi olan Tianshan Wooltex Stock Compant şirketi, Banana Republic, Neiman Marcus, Bon Genie, Holt Renfrew, French Connection gibi yabancı şirketler için Çangci hapishanesinde üretim yapmaktadır. Adidas şirketi de taşeron kullanarak mahkûm emeğini kullanan şirketlerden birisidir. Adidas, Şanghay kentinin kuzeyinde bulunan “çalışma yoluyla eğitim” kampında, taşeron firma Shanghai Union Ball Enterprise eliyle Dünya Kupası için futbol toplarının üretimini gerçekleştirmiştir ve mahkûmlar neredeyse hiç para almadan çalıştırılmışlardır.⁹

Mahkûm emeğinin büyük sermaye grupları tarafından, hapishane yönetimleri ile yapılan sözleşmeler çerçevesinde çalıştırıldığı diğer bir Asya ülkesi de Japonya’dır. Mahkûmların yaptıkları işler giysi üretiminden dericiliğe, makine montajı ve üretimine, ağaç işlerine ve matbaacılığa kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Mahkûmlar yaptıkları işler karşılığında ücret almamaktadır ve hapishanenin elde ettiği tüm gelirler doğrudan ulusal hazineye aktarılmaktadır. Mahkûmlara ise küçük ihtiyaçlarını gidermeleri için yalnızca bir çeşit bahşis verilmektedir. Bu ödemeler ayda ancak 35 doları bulmaktadır.¹⁰ Japonya, mahkûmların hem devlet hem de özel sektör tarafından çalıştırılmasını düzenlemek amacıyla Correctional Association Prison Industry Cooperation (CAPIC) (Islah Kurumları Birliği Hapishane Endüstrisi Şirketi) adlı bir devlet şirket kurmuştur. CAPIC, amacının dışarıdan iş alan hapishanelere daha uygun koşullar sağlanması ve hapishane içinde üretilen ürünlerin çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması olarak açıklamaktadır.¹¹ CAPIC ile yapılan anlaşmalar ile hem yerel hem de yabancı pek çok sermaye grubu Japon hapishanelerinde üretim yapmaktadır. Tüm mahkûm nüfusunun % 80’ini oluşturan 65.000 mahkûm giyimden montaj

⁸ Michael Parales, “Hard Times, Hard Labor-Prison Labor Reform in China from 1978 to Present”, *Greater China*, 2006, s. 33-41.

⁹ Bkz. <http://www.cleanclothes.org/news/4-companies/892-lawsuit-againstadidas-for-using-prison-labour-in-china>.

¹⁰ Kaido, Y. ve Iguchi, K., “Prison Labor in Japan”, <http://www.jca.apc.org/cpr/kaido.html>.

¹¹ Johnson, E., *Japanese Corrections: Managing Convicted Offenders in an Orderly Society*, Southern Illinois University Press, 1996 s. 103-104.

sanayisine kadar birçok alanda çalıştırılmaktadır.¹²

Diğer ülkelerde de mahkûmlar özel sektör tarafından çalıştırılmaktadır ya da bu yönde düzenlemeler gündemdedir. Yani tüm dünyada hapishaneler, sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmektedir.

Türkiye’de neoliberal dönüşüm ve mahkûm emeği

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye burjuvazisi neoliberal programını yerleştirebilmek amacıyla hapishaneleri işçi hareketini ve sol muhalefeti bastırmak için ağır bir baskı ortamı olarak kullandı. 1980’li yıllarda, hapishane içerisindeki üretim yalnızca devlet kurumlarının ihtiyaçlarının sağlanmasıyla sınırlı kalmaktadır. Yani hapishanelerin sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesi bu dönemde henüz gündemde değildir.

Bu durumun ortaya çıkışında, seksenli yıllarda hapishanelerin, yukarıda söylendiği gibi, neoliberal politikaların hayata geçirilmesinin önünde engel teşkil edebilecek olan politik muhalefetin bastırılması için kullanılmasının, yani bir disiplin aygıtı olarak öne çıkmasının etkili olduğu öne sürülebilir. Hem bu nedenle hem de hapishanelerdeki muhalefetin gündelik pratiklerle dahi – tek tip ve mahkûmlara özgü giysilerin giyilmesinin reddedilmesi vb.- hapishane içindeki baskıya karşı gösterdiği direncin hapishane içerisinde üretim yapılmasının önünde engel oluşturduğu, yani özel sektör için hapishane içinde mahkûmları üretimde çalıştırma girişimi söz konusu olsa dahi, bu duruma karşı da ciddi bir direniş ortaya koyulacağını söylemek mümkün olabilir. Yukarıda örnek verdiğimiz ülkelerde hapishaneler, neoliberal emek piyasası politikalarının bir uzantısı olarak, seksenli yıllar ile birlikte sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülürken, Türkiye’de hapishaneler neoliberal politikaların önündeki engellerin kaldırılması noktasında bir zor aygıtı olarak kullanılmıştır.

90’lı yılların sonlarına doğru ise, bu yazıda incelenen sürecin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişme 1997 yılında 4301 sayılı yasayla, Adalet Bakanlığı’na bağlı olarak Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İşyurtları Kurumu’nun kurulmasıdır. Bu yasa ile işletme ve kâr vurgusu ön plana çıkmaktadır. 4301 sayılı kanun, hapishanelerde kurulu iş yurtlarında mahkûmların çalıştırılması ve bu çalışmadan elde edilen gelir ile hapishanelerin kendi kendilerine yeten işletmelere dönüştürülmesinin amaçlandığını ortaya koymaktadır. Kanunun 6. Maddesi, işyurtlarının tanımını şu şekilde yapmaktadır: “İşyurtları, hükümlü ve tutukluların meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmek veya bunlara bir meslek ve sanat öğretmek, bu suretle üretilen ekonomik değerleri pazarlamak için ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerdir.”¹³

¹² *The Japan Times*, 05.02.2009.

¹³ “Ceza İnfaz Kurumları İle Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun”, 1997. (Vurgu bize ait)

Bu madde ile hapishane içinde üretilen ürünlerin pazarlanmasından ilk kez söz edilmektedir. Ürünlerin pazarlanması yoluyla cezaevleri kendileri için gelir elde edebileceklerdir. Bu yasayla, kamusal bir niteliği olan adalet hizmetinin bir kısmının ticarileştirilmesi amaçlanmaktadır. Aşağıda göreceğimiz gibi, cezaevlerini ticarileştirme faaliyeti, yalnızca devletin kâr etmesini değil, ucuz mahkûm emeğini kullanarak, özel sektörün kâr etmesini de kapsayacaktır. Yasanın çıkmasını takiben üretim kapasitesinin ve işyurtlarında çalıştırılan mahkûmların sayısında artış gözlemlenmektedir. 1997 yılında 3.214, 1998 yılında 9.381 ve 1999 yılında ise 12.751 mahkûm işyurtlarında çalıştırılmaktadır.¹⁴ 2012 itibarıyla işyurtlarında çalıştırılan mahkûmların sayısı 27.387'dir.¹⁵ Hapishanelerin sermaye için bir ucuz emek deposu haline getirilmesi, esas olarak 2000'li yılların ikinci beş yılında başlamakla birlikte, ilk yıllarda da konuya ilişkin tartışmaları görmek mümkündür. Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun ile Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu üzerine TBMM'de yapılan tartışmalarda muhalefet, mahkûmların hem devlet hem de özel sektör için çalıştırılmasının ciddi bir emek sömürsüne işaret ettiğini belirtmektedir. Şu an iktidar partisi olan AKP'nin, 2001 yılında ise muhalefetteki Fazilet Partisi'nin milletvekili olan Dengir Mehmet Fırat, sözünü ettiğimiz kanun tasarısı ve rapor tartışmaları sırasında, Türkiye'de de cezaevlerinin bir üretim mekânı olma sürecine girdiğini belirterek, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Hapishaneler ise, toplumsal adaletsizliğe karşı tepkileri cezalandırmanın yanında, halka verdiği gözdağıyla, kitlesel başkaldırıları önlemenin de bir aracı olarak, daha sert biçimlerde yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır ki, bunun en tipik örneklerinden birisi (F) tipi cezaevleridir. Bu anlamda, hapishaneler, sosyal devletten sosyal kontrol politikalarına doğru yönelişin bir parçası olarak dünya çapında gündemdedir. Ancak, 90'lı yıllarda hapishaneler, bu siyasal işlevlerinin yanı sıra, sermaye ekonomisi bakımından da önem kazanarak, birikim oranlarını yoğunlaştıracak stratejik mekânlar olarak görülmeye başlanmıştır. Küreselleşme dönemecinde, uluslararası sermaye, hem hapishaneleri bir yatırım alanı olarak keşfetmiştir hem de silahlı gardiyanların nezaretinde, en iyi disipline edilmiş ve en ucuz emek gücü olarak mahkûm emeğinin sömürsünü yaygınlaştırmayı programa almıştır. 80'li yıllardan bu yana gelişen, 90'lı yıllarda dünyaya yayılmaya başlayan ceza ve cezaevleri reformu süreci de, sermayenin bu yeni programına uy-

¹⁴Özdek, Y., "Ceza Reformunun Görünmeyen Yüzü: Hapishanelerde Zorla Çalıştırma", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=2015

¹⁵Sesleniş, 01.09.2013. Sesleniş, Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü resmi yayın organıdır.

gun düşecek biçimde, suçun ve cezanın yaygınlaştırılması, geniş işsiz ve yoksul kesimlerinin kriminalize edilmesi, daha çok insanın hapishanelere gönderilmesi, daha fazla hapishane inşa edilmesi, hapishanelerin fabrikalara dönüştürülmesi ve köleleştirilen mahkûm bedenlerinden kâr oranlarının artırılmasında yararlanılması hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Adalet Bakanlığımızın, Türkiye’deki hapishanelerin özelleştirme süreci konusundaki çalışmaları da, bu çalışmanın bir parçası olarak gözükmektedir... Değerli arkadaşlar, hapishane endüstrisi olarak nitelendirdiğim bu sektörlerin kârlı olabilmesi için, yeni hapishanelerin açılması ve bu hapishanelerin de mahkûmlarla doldurulması gerekmektedir. Cezalandırma stratejisinin temel hedefi, aslında, mahkûm sayısının artırılması sürecine gitmektedir.¹⁶

Aynı tartışmalarda, Fazilet Partisi Erzurum milletvekili Aslan Polat da benzer eleştirileri yapmaktadır. Dönemin Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, eleştirilere yanıt verirken, mahkûmların çalıştırılmasının zorla çalıştırma olarak tanımlanamayacağını ve mahkûm çalıştırılmasının amacının mahkûma bir meslek öğretmek hapishane hayatı sonrasında yaşamını sürdürmesinin sağlanması olduğunu belirtmektedir:

Cezaevlerinde insanları dört duvar arasında tutma anlayışı, çağdaş infaz hukukunun paylaştığı bir anlayış değildir. Cezaevlerinde insanları topluma yeniden kazandıracak etkinlikler düzenlemek zorundayız. Bunlar arasında çalışma, en önemli etkinliktir. Nitekim Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 17. maddesinde de, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların çalıştırılması öngörülmüştür. Anayasamız, zorla çalıştırmayı ve angaryayı yasaklamıştır; ancak, Anayasamızın 18 inci maddesine göre, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların çalıştırılması, zorla çalıştırma sayılmaz; çünkü bu çalıştırmanın amacı, hükümlü ve tutukluyu topluma yeniden kazandırmaktır. Bu, bir rehabilitasyon çalışmasıdır. Eğer, hükümlü ve tutuklunun bir mesleği varsa, o mesleği sürdürmesine olanak tanımak gerekir; bir mesleği yoksa ona bir meslek kazandırmak, bir meslek öğretmek, cezaevi sonrasındaki yaşamı bakımından önemli bir yardımdır. İşte, işyurtları dediğimiz tesis, atölye ve benzeri kuruluşların amacı, hükümlü ve tutuklulara bu olanağı sağlamaktır.¹⁷

¹⁶ TBMM, Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun ile Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 62, Yasama Yılı: 3, TBMM Basımevi, 2001 s. 28-29.

¹⁷ a.g.y, s. 32.

Mehmet Fırat mahkûmların da katı bir disiplin altında sermaye için çalışan ucuz emek olarak ortaya çıkacağına ve bu çerçevede mahkûm sayısının giderek artırılmaya çalışılacağına işaret ederken, Hikmet Sami Türk, aşağıda da devlet görevlerinin ve özel sektör yetkilerinin ifadelerinde de görüleceği gibi, emek sömürsünü göz ardı ederek, mahkûmların çalıştırılmasını sosyal sorumluluğa indirgemektedir. Mehmet Fırat'ın sözleri, 2000'li yılların ikinci beş yılında doğrulanmaya başlamıştır. Kendisinin de milletvekili olduğu AKP iktidarı dönemi, mahkûmların sermaye için üretim yapmaya başlamasının ve hapishanelerin sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesi sürecinde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu dönem ile birlikte hapishaneler ve mahkûmlar emek piyasasının bileşeni haline dönüştürülmeye başlanmıştır.

Bu dönüşümün başlangıcının 2004 yılında Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdare Başkanlığı'nın (KOSGEB) Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR ile ortaklaşa yürüttüğü Cezaevleri İşgücü Eğitimi projesi olduğunu söyleyebiliriz. Bakanlığın verdiği bilgiye göre, proje kapsamında ilk uygulama Bursa Cezaevi'nde gerçekleştirilmiş ve özel sektör tarafından sağlanan teçhizat ile 1000 mahkûm konfeksiyon iş kolunda özel sektöre üretim yapmak üzere çalıştırılmaya başlanmıştır. Başlatılan bu çalışmanın daha da genişletilmesi yönünde daha sonraki yıllarda da bir irade ortaya çıkmaktadır.

2006 yılında Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Ankara Zafer Çarşısı'nda mahkûm ürünlerinin yer aldığı bir sergi açılışında özel sektöre mahkûmları istihdam etmeleri için şu şekilde çağrıda bulunmuştur:

İstiyoruz ki, ceza infaz kurumlarındaki bu üretim konusunda özel sektörümüz bizimle biraz ilgilensin. Buradaki insanların üretimlerini değerlendirme imkânı bulalım. Bugün buradaki 25 bin insandan sadece üçte biri bu üretimlere katkı sağlıyor. Oradakilere şevk ve heyecan gelmek suretiyle; bunu daha yukarılara çıkarmak, herkesi meslek sahibi yapmak istiyoruz. Artık ceza infaz kurumları geldiğimiz nokta itibarıyla birer meslek kursu, eğitim merkezi hâline gelmelidir; olumsuz imajından kurtulmalıdır.¹⁸

Bakan Çiçek'in bu çağrısının içeriğinin hayata geçirilmesi yönündeki plan, Türkiye'nin küresel kapitalist ekonomi içerisinde rekabet gücünün nasıl artırılabilirliğine ilişkin olarak hazırlanan KOBİ'lere yönelik eylem planında yerini almıştır. Kobi Strateji ve Eylem Planı'nda (2007-2009) da gerçekleştirilecek projeler ve eylemler arasında Cezaevlerinde İşgücü Kalitesinin Arttırılması ve Girişimciliğin Desteklenmesi Projesi yer almaktadır.¹⁹ Eylem planının Öncelikler, Politikalar ve Eylemler başlıklı bölümünde projelerin hangi çerçeve içinde gerçekleştirileceği açıklanıyor. Özellikle Asya ülkeleriyle yaşanan rekabete dikkat çekilmekte

¹⁸Sesleniş, 15.02.2006.

¹⁹Devlet Planlama Teşkilatı, *KOBİ Strateji ve Eylem Planı (2007-2009)*, 2007, s. 44.

ve rekabete karşı devletin KOBİ'lere olan desteğinin arttırılmasının gerekliliğini vurgulanmaktadır. Cezaevlerinde İşgücü Kalitesinin Arttırılması ve Girişimciliğin Desteklenmesi Projesi'nin de Türkiye'de KOBİ'lere esnek yapıya sahip bir iş gücü alanı açma ve rekabet güçlerini arttırmaları sağlama girişimi olarak algılanması gerekiyor.

Mahkûmların özel sektör tarafından çalıştırılmalarının genişleyerek sürmesi-ne yönelik diğer bir yaklaşımı İşyurtları Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmış olan Stratejik Plan 2009-2013'te de görmek mümkündür. Plan, önümüzdeki dönemde hapishanelerin tam anlamıyla birer üretim mekânına dönüştürülmesinin hedeflendiğine işaret etmektedir. Planda yer alan bilgilere göre, işyurtlarında bulunan 1.216 makine ve teçhizat her yıl yüzde 10 modernize edilecek ve 2009 yılı sonuna kadar işyurdu müdürlüklerinde Ar-Ge birimleri oluşturulacaktır. Ayrıca 2009 yılı sonuna kadar işyurdu müdürlüklerinde tanıtım ve pazarlama birimleri oluşturulurken, tanıtım ve pazarlama amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına veya özel sektöre ayda en az bir kez ziyaret yapılacaktır. Planda, 2009 itibariyle çalıştırılan 3.335 mahkûm ve tutuklu sayısının her yıl yüzde 10 arttırılmasının; 60 olan emek yoğun işkolu sayısının 2013 yılına kadar yüzde 20 arttırılmasının; yüzde 45 olan kapasite kullanımının oranının 2013 yılı sonuna kadar yüzde 70'e çıkartılmasının ve yine 2009 itibariyle, 14 özel sektör kuruluşu ile devam eden işbirliği sayısının her yıl yüzde 30 arttırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.²⁰

Burada bir parantez açarak, kısaca da olsa şunu belirtmek gerekmektedir: yukarı-da da söylediğimiz gibi eylem planı iş gücünün niteliğinin geliştirilmesi bağlamında yalnızca cezaevlerindeki değil aynı zamanda dışarıdaki iş gücüne yönelik projeler – eğitim sisteminin özel sektörün ihtiyaçları bağlamında yeniden şekillendirilmesi çerçevesinde meslek kurslarının açılması, orta öğretimde meslek liselerine ayrılan yerin arttırılması ve özel sektör ile işbirliğinin teşviki vb.- barındırmaktadır. 2008 yılında çıkartılan istihdam paketi bağlamında Çalışma Bakanı Faruk Çelik, mesleki eğitim ile istihdam arasında sıkı bir bağ kurulmasına yönelik olarak oluşturulan plana dair şu sözleri söylemektedir:

İstihdam Paketi çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz açılımlardan biri de İŞKUR'a tahsis ettiğimiz kaynaktır. Aktif İşgücü Programları için bu yıl itibarıyla 270 Trilyon'luk bir kaynak, İşsizlik Fon'undan İŞKUR'a transfer edilmiştir. Bu kaynak, her yıl Aktif İşgücü Programları için kullanılacak. Edirne'den Kars'a kadar piyasa analizleri yapılacak. Bu piyasa analizleri sonucunda... mesleki eğitimler verilecek. İstihdamın önündeki engeller büyük ölçüde zaten teşviklerle kalkmıştı. Mesleki eğitimle de bunu yaygınlaştırmış olacağız.²¹

²⁰ İşyurtları Daire Başkanlığı, Stratejik Plan 2009-2013, 2009, s. 36-38.

²¹ İŞKUR, *İŞKUR Bülteni*, no:33, 2008 s. 2.

Burada görüldüğü gibi genel olarak iş gücünün niteliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu çabayı, neoliberal emek piyasasının esnek yapısı ile birlikte düşündüğümüzde ortaya şöyle bir görünüm çıkacağı söylenebilir: emek piyasasında niteliği yüksek – bir veya birkaç vasa sahip - bir iş gücü bulunacak ancak vasıflı olmak sürekli ve güvenceli bir iş sağlamayacaktır. Fakat tersinden bakıldığında, sermaye ihtiyacı olduğu anda ucuz ve vasıflı emeği, istihdamı gerekli kılan süre boyunca ve alanda çalıştırmak için, emek piyasasında bulabilecektir. Bu bağlamda, yukarıda sözünü ettiğimiz, cezaevlerinde iş gücünün geliştirilmesi projesi, daha geniş bir çerçevede, emek piyasasının yeniden düzenlenmesinin bir parçası olarak algılanmalıdır.

Dönüşüm başlıyor

2005 yılında çıkartılan Ceza İnfaz Kurumları ile İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarının İdare, Muhasebe ve İhale Yönetmeliği'nde, yeni bir olgu olarak, özel sektörün hapisane içerisinde üretim yapmasının yolu açılmıştır. Yönetmeliğin 29. Maddesinde hükümlülerin işsiz kalmaması için her türlü tedbirin alınacağı belirtilirken, dışarıdan fason iş ve montaj işi alınabilmesi için de çaba gösterileceği ifade edilmektedir. Özel sektörün hapisane içerisinde mahkûmları çalıştırmasına ilişkin protokol örneği, 14.01.2010 tarihinde yürürlüğe giren İşyurdu Kurumu Mevzuatı ve Uygulamaları Hakkında Düzenlemeleri İçeren Genelge'nin ek kısmında yer almaktadır. Bu protokolün dördüncü maddesine göre firma çalıştıracığı her mahkûm için, İşyurtları Yüksek Kurulu tarafından belirlenen günlük ücreti, Sosyal Güvenlik Kurumu'na ödenecek hükümlü ve tutuklu primleri ile işyurdu kâr payını kapsayan, 20 TL bedeli ödemekle yükümlüdür. Beşinci maddeye göre ise üretim yeri olarak ayrılan atölyenin elektrik, su, doğalgaz vb. işletme giderleri firma tarafından karşılanacaktır. İş programını düzenleyen dokuzuncu maddeden firmaların mahkûmlara, bedelini ödemeleri karşılığında, fazla mesai yaptırma hakkı olduğu anlaşılmaktadır.

Cezaevi içerisinde çalıştırılan mahkûmların sosyal güvenlik açısından durumlarını 4958 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu öncesi ve sonrası bağlamında ele almak gerekmektedir. Söz konusu kanun ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu yürürlükten kalkmıştır. Eski kanunun ceza ve ıslahevleri içindeki atölyelerde çalıştırılan hükümlülerin sigortalı sayılmayacaklarını hüküm altına almıştı. Belirtilen kimselerin sigortalı sayılmamasının nedeni ceza ve ıslahevlerindeki çalışmalarının hizmet akdine dayalı olmamasıdır. Hükümlü ve tutukluların ceza ve ıslahevlerindeki atölyelerde çalışmaları serbest irade ile kurulan bir çalışma ilişkisi olmayıp kamu hukuku ilişkisine dayalı bir yükümlülüktür.²² Diğer bir deyişle, mahkûmlar işçi olarak tanımlanmamaktadır.

Çalışma bir yükümlülük olarak tanımlanırken, mahkûmlara verilen işleri yerine getirmemeleri halinde cezaya tabi tutulmaları söz konusudur: Haberleşme veya

²² Oğuz Karadeniz ve Hülya Karadeniz *Cezaevi İnfaz Kurumları ve Tutuklevlerinde Çalıştırılan Hükümlü ve Tutukluların Sosyal Güvenlik ve Vergi Hukuku Karşısındaki Durumu*, archive.ism-mmo.org.tr/.../08-63%20OĞUZ%20- %20HÜLYA%20KARADENİZ%20.doc

iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama cezası, hükümlünün bir aydan üç aya kadar mektup, faks ve telgraf almak ve yollamaktan, televizyon izlemekten, radyo dinlemekten, telefon etmekten ve diğer iletişim araçlarından yararlanmaktan tamamen veya kısmen yoksun bırakılması.

Mahkûmların cezaevlerinde aldıkları ücretlere bakıldığında asgari ücretin oldukça aşağısında olduğu görülmektedir. Bu ücretler, yıllık olarak, İşyurtları Yüksek Kurulu'na belirlenmektedir, İşyurtları Daire Başkanlığı'nın internet sayfasında yer alan bilgilere göre mahkûmları 2013 yılında aldıkları günlük ücretler şu şekildedir: ustalar için 7.00 TL, kalfalar için 6.50 TL, çıraklar için ise 6.00 TL. Bu dönemde asgari ücret (16 yaşından büyükler için) ilk altı ay için net 773.01 TL, ikinci altı ay için ise net 803.68 TL'dir. Bu rakamlar, mahkûm emeğinin sermaye için ne kadar cazip olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

Burada üç örneğe yer vereceğiz. Birinci örnek, Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ile Silivri Ceza İnfaz Kurumları arasında imzalanmış olan protokoldür. Bu protokol çerçevesinde Çerkezköy OSB'de yer alan fabrikalar fason işlerini cezaevindeki mahkûmlara yaptırmaktadır. 2008 yılı Haziran ayı içersinde mahkûmların çalıştırılacağı atölyeler tamamlanmış ve Çerkezköy OSB'den Yünsa, Bony Tekstil, Aksu İplik, Sanifoam Sünge ve Lang Yüzer Otomotiv firmalarının yetkilerinin de içinde bulunduğu bir heyet mahkûmların çalıştırılacağı atölyelere bir ziyaret düzenlemiştir.²³ Çerkezköy OSB Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sarioğlu projenin amacının hem mahkûmlara meslek edindirmek hem de sanayicilere ucuz emek gücü sağlamak olduğunu belirtmektedir:

(...) Protokol çerçevesinde tutuklu ve hükümlüler meslek kazanırken, sanayicilerimiz de ucuz iş gücü imkânı elde etmiş olacaklar ve bu çalışmaya istişarak etmenin manevi mutluluğunu bizlerle birlikte yaşayacaklardır. Avrupalı işverenler, sosyal sorumluluk projelerine çok sıcak bakıyor ve siparişlerinde onları tercih ediyor. Çalışma mayıs sonu gibi başlar. Katılımcılar anketle belirleniyor. Geri dönüşler başladı. Genelde makul bulunuyor. İstihdam sayısı mahkûmların yüzde 25- 30 kadarına çok rahat çıkar. Türkiye'nin en büyük 3 çorap üreticisi bizde. Çorap firmaları da projeye katılırsa bu oranı rahat buluruz... Cezaevi yönetimiyle protokol imzaladık. İşletmeler, dışarı verilebilecek montaj, ambalajlama gibi işlerini cezaevindeki mahkûmlara yaptıracak. Gerekirse cezaevine makinesini kuracak. Parça başı gibi bir ücret ödeyecek. Sigor-

²³ Çorlu Avrupa Yakası Gazetesi, 03.04.2008.

ta yükü olmayacağı için işveren sıcak bakıyor²⁴. Mahkûmlar da bayılacaktır.²⁵

Protokol çerçevesinde iş yapacak hükümlülerin sigortalarını da kurum olarak kendilerinin ödediğini belirten Silivri Ceza İnfaz Kampüsü Açık Ceza İnfaz Kurumu Müdürü Necati Sevük ise şunları söylemektedir:

Sigortalarının yanında, bu kişilere belli bir miktar aylık da ödeniyor. Bu kişilere iş yaptırarak olan sanayiciler sadece aylık veya günlük olarak belli bir miktar ücret vereceklerdir. Yaptıracakları iş aynı ama ödeyecekleri miktar daha az olacak. Bu karşılıklı bir dayanışmadır. Biz bu konuda, Ceza İnfaz Kurumları olarak dışarıya göre avantajlıyız, çünkü çok güzel atölyelerimiz var, ayrıca iş gücümüz var. Şu anda mevcut atölyelerimiz var ama sanayicilerden gelen taleplere göre de yeni atölyeler kurabiliriz.²⁶

Diğer bir örnek ise Midyat M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ile Akgün Kuyumculuk arasında imzalanan protokoldür. Bu protokol ile cezaevine iki yüz elli bin Euro'ya mal olan, yüz mahkûmun çalışabileceği ve günlük olarak üç yüz kilogram gümüş işlenebilecek bir atölye açılmıştır. Atölyenin açılışına katılan dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin atölyenin kamu-özel sektör işbirliğinin iyi bir örneğini oluşturduğunu belirtirken, özel sektör ile daha fazla işbirliğini gerçekleştirmek istediklerini vurgulamaktadır:

Tabi bu işbirliği devlet ile özel sektörün örnek alınacak bir işbirliğidir. Ben Süleyman Akgün arkadaşşıma çok teşekkür ediyorum. Bir ziyaret vesilesiyle buraya geliyor ve burada küçük bir atölye görüyor kendisi de bu meslek ile meşgul olduğu için burada bu yatırımı yapmak suretiyle üretimi artırmayı ve daha fazla insanın istihdam edilebileceği güzel bir faaliyette bizimle işbirliği yapıyor. Gerçekten devlet ile özel sektörün işbirliği her zaman olumlu sonuçlar vermiştir. Biz hükümet olarak özel sektörün her alanda desteklenmesi gerektiğini, özel sektörün öncülüğünde Türkiye'nin çok daha çabuk gelişeceğini ve kalkınacağını hep söyledik ve buna yürekten inanıyoruz. Bu iş birliğinin örnek bir tezahürünü burada görmekten mutlu olduğumu ifade etmek istiyorum.²⁷

²⁴ Cezaevi içinde mahkûm çalıştıran firmanın sigorta giderlerini karşılamasının yasal bir yükümlülük olduğunu göstermiştik. Ancak Sarioğlu, SSK'nın devlet tarafından ödeneceğini söylüyor. Bu durumun temel nedeni, OSB'de çalışan işçilerin sigorta primlerinin Hazine tarafından karşılanıyor olmasıdır. Yani, sermaye OSB'de üretim yapıyormuş gibi sigorta muafiyeti avantajından yararlanacaktır.

²⁵ a.g.y

²⁶ a.g.y

²⁷ *Sesleniş*, 15.03.2008.

Hürriyet gazetesine verdiği röportajda, Akgün Kuyumculuk şirketinin sahibi Süleyman Akgün cezaevi yönetimiyle gerçekleşen altı aylık bir görüşme sürecinden sonra mahkûmlara kuyumculuk konusunda eğitim vermeye başladıklarını, 2008 itibarıyla, kuyumculuk atölyesinde kırk mahkûmun çalıştığını, yirmi kişinin eğitim aşamasında olduğunu ve hedeflerinin seksen kişiyi atölyede çalıştırmak olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Akgün, atölyede bayan yüzük, küpe ve bilekliği üretildiğini, atölyenin aylık üretim kapasitesi 150-200 kilogram, yıllık üretim ise iki ton olacağını ifade etmektedir.²⁸

Röportajda sorulan “mahkûmlara ne kadar ödüyorsunuz?” ve “sigorta var mı?” sorularına Akgün, sırasıyla, şu şekilde cevap vermektedir:

Biz bu proje kapsamında İşyurtları Kurumu ile anlaşma yaptık. Bizim direk muhatabımız o kurumdur. Biz onlara, devletin belirlediği bir resmi ücret var ve onu ödüyoruz. Günlük ücret 5.25 YTL. Biz çalışan başına bu rakamı kuruma ödüyoruz. Ayrıca sigortalarını da ödüyoruz. Ama sigorta dışarıdakinden farklı. Mahkûmlar için emeklilik sigortası olmuyor, sağlık sigortası var. Bunun haricinde bir de İşyurtları Kurumuna pay veriliyor. Onların da ayakta durabilmesi için çıkan iş durumuna göre bir miktar pay ayrılıyor. Yani bu işten hem mahkûm, hem İşyurtları Kurumu hem de mahkûmların yakınları yararlanıyor. En önemlisi de mahkûmlar bir meslek kazanmış oluyor.²⁹

Röportajdaki en önemli kısım Akgün’ün cezaevinde üretim yapmanın avantajlarını anlattığı bölümdür. Burada Akgün, Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sarioğlu ile paralellik taşıyan görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Biz sigortalı bir insan çalıştırdığımızda, piyasada işler yavaşlasa da ona yine maaş vermek zorundasınız. Veya daha da yavaşladı, belki işten çıkarmanız gerekebilir, bu da tazminat ödeyeceğiniz anlamına gelir. Onlarla öyle bir şeyimiz yok. Sadece çalıştıkları sürece ücret vereceğiz, çalışmadığı sürece vermeyeceğiz. Piyasa şartları sıkıştığı ve satışlar azaldığı zaman bizim bir kaybımız olmayacak... Gümüş işinde işçilik maliyeti en fazla yüzde 15’tir. Kalanı metal ve sabit maliyetlerdir, onlarla oynayamazsınız. Bu yüzden işçilikle oynayarak ancak o yüzde 15’ten kâr edebilirsiniz. Mesela bunu yüzde 10’a çekebilirseniz orada bir beş puan kâr edebilirsiniz.³⁰

²⁸ *Hürriyet*, 30.04.2008.

²⁹ a.g.y.

³⁰ a.g.y.

Başka bir örnek Bursa E Tipi Kapalı Cezaevi'dir. Cezaevinin kendi internet sitesinde cezaevinde işyurduna bağlı olarak bir fırın ve bir de tekstil atölyesi bulunduğu belirtilmektedir. Tekstil atölyesinin içerisinde yer alan teknik donanımına bakıldığında dışarıda tekstil üretimi yapan bir fabrikadan hiçbir farkının olmadığı söylemek mümkündür. Cezaevi içerisinde yer alan makinelerin listesi şu şekildedir:

Tablo 1: Bursa E Tipi Cezaevi tekstil atölyesinde yer alan üretim araçları

-Bilgisayarlı Kalıp Çizme Ünitesi -İptalli Çift İğne Makinesi -Düz Dikiş Makinesi -Çift İğne Makinesi -Overlok Makinesi (3 ip) -Overlok Makinesi (5 ip) -Overlok Makinesi (6 ip) -İlik Makinesi -Elektronik Gözlü İlik Makinesi -Düğme Makinesi -Etek Reçme Makinesi -El Kesim Motoru -Kesim Hızarı -Kemer Köprü Makinesi -Brother Bıçaklı Düz Dikiş Makinesi -Brother Elektronik Düz Dikiş Makinesi -İptalli Çift İğne Makinesi -Düz Dikiş Makinesi (Kep için) -Elektronik Programlı Punteriz Makinesi -Üç İplik Kısırmalı Overlok Makinesi -Kanca Açma Makinesi -Elektronik Ceket Cep Palto Makinesi -Etek Baskı Makinesi	-Tela Yapıştırma Presi -Gezer Kafa Kesim Presi -Altı İplik Lastik Makinesi -Biye Makine -Otomatik Pastal Baş Kesim Makinesi -Kuş Gözü El Presi -Kumaş Kontrol Makinesi -Yaka Ucu Kesme Çevirme Makinesi -Pantolon Yan Dikiş Açma Makinesi -Kazanlı Leke Çıkartma Makinesi -Ceket Sırt Yan Omuz Dikişi Makinesi -Elektirikli Buhar Kazanı -500 Lt. Hava Kompresörü -Buhar Jeneratörü -Kazanlı Ütü Paskası -Ütü Paskası (Vakumlu Üfleli) -Pastal Ütüsü -Yuvarlak Kesim Motoru -Delgi Makinesi -Tekstil Etiket Makinesi -Meto Etiket Yapıştırma Makinesi
---	---

(Kaynak: <http://www.bursaetipicezaevi.gov.tr/tekstil.php>)

Cezaevinde bulunan sekiz yüze yakın konfeksiyon atölyesi ve fırında bin üç yüz altmış yedi mahkûm çalıştırılmaktadır. Cezaevi Müdürü Abdülkadir Öztüfekçi, cezaevinin orta ölçekli bir işletmeden farksız olduğunu belirterek, son iki yılda yapılan yatırımlar ve açılan yeni atölyeler ile birlikte ciddi boyutta kâr elde etmeye başladıklarını ve özel sektörden gelen işlerin yoğunluğu nedeniyle mahkûmlara gece mesai yaptırıldığını belirtmektedir. Öztüfekçi cezaevi içerisinde gerçekleşen üretim ve üretimin sonuçlarına ilişkin olarak şunları söylemektedir:

Konfeksiyon kısmında yaklaşık 200 kişi, paspasda ise 35 kişi hizmet veriyor. Üretim alanımız yaklaşık 2 bin metrekare. Bu yıl Kredi Yurtlar Kurumu'ndaki çarşaf, askeri birliklerin eğitim elbiseleri, eşofman, nevresim takımı, çocuk odası takımı gibi ürünler dikildi. Tutuklular gerek askeri birliklerin eğitim elbiselerini gerekse diğer siparişleri zamanında yetiştirmek için gece de mesai yapıyorlar. Yaptığımız işlerin duyulmasıyla özel

sektörden gelen talepler de katlandı. Ciddi ciro yapan bir kurum olduk. Bu anlamda Türkiye’de ilkiz diyebiliriz. Küresel krizin tek etkilemediği yer cezaevimiz.³¹

Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı (ATSO) Başkanı Erol Öztürk de, Ömer Sarıoğlu ile paralel bir biçimde Türkiye’de işgücü maliyetlerinin yüksek olduğunu söyleyerek, Çin gibi düşük işgücü maliyetlerine sahip ülkelerle yarışabilmek için mahkûmların işgücünden yararlanılması gerektiğini belirtmektedir. Her türlü fason üretimin Geyve ilçesindeki cezaevinde yapılabileceğini söyleyen Öztürk’ün aşağıdaki ifadeleri, mahkûm emeğinin sermaye için ne anlama geldiğini açık biçimde göstermektedir:

İşveren tarafından sağlanacak malzeme, makine ve ekipmanlar cezaevine teslim edilerek burada üretim sahaları oluşturulacak. Lüzum görülmesi halinde cezaevinden de işletmelere çalıştırılmak amacıyla mahkûm ve tutuklu gönderilebilecek. Batılı ülkelerde uygulama safhası her geçen gün genişleyen mahkûm ve tutukluların üretime kazandırılmasıyla atıl işgücünden daha fazla yararlanılmaktadır. Hatta çokuluslu şirketlerin karlarını artırmak için sürekli daha ucuz emek gücü seçeneklerine yöneldikleri küreselleşen dünyamızda, iş dünyası Doğu Avrupa, Asya ülkeleri gibi seçenekler dışında yeni bir potansiyel daha keşfetmiştir. Bu potansiyeli, cezaevlerindeki tutuklular ve mahkûmlar oluşturmaktadır. Hükümlü ve tutukluların meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmek veya onlara yeni bir meslek ve sanat öğretmek amacıyla onlara bir yandan dış dünyadan kopmadan üretim yapma potansiyeli aşılanırken aynı zamanda maddi imkân da sağlanmaktadır. İşgücü maliyetlerinin çok fazla olduğu ülkemizde, kısa bir eğitim sürecinin ardından kalifiye birer işçi haline gelebilecek bu potansiyeli kullanmak, küresel arenada Çin gibi düşük işgücü maliyeti olan ülkelerle rekabet etme şansı sağlayacaktır. Adalet Bakanlığı tarafından sağlanan bu fırsatın ilimiz firmalarının iyi değerlendirilmesini ve tutukluların aktif işgücüne dâhil olmaları projesine destek vererek ucuz işgücü imkânından faydalanmalarını önemle tavsiye ediyoruz.³²

Öztürk’ün sözlerindeki iki nokta önemlidir. Bunlardan birincisi, *KOBİ Eylem ve Strateji Planı*’nda Türk sermayesinin özellikle Asya ülkeleri ile rekabet edebilirliğinin arttırılması için devletin sermayeye yeni birikim alanları açması gerektiği vurgulanıyordu. Öztürk’ün sözleri söz konusu plan ile tam bir uyum içindedir. Önemli olan ikinci nokta ise, mahkûm emeğinin, sermaye için üretimi ülke dışına, daha ucuz emeğin bulunduğu ülkelere, kaydırmanın bir alternatifi

³¹Telli, B, “Üretime ‘İçerden’ Destek Geldi”, <http://www.kobiden.com/uretime%E2%80%98icerden-destek-geldi-8099-haber.html>.

³²*Sakarya Gündem*, 27.05.2008.

olarak ortaya çıktığının belirtilmesidir.

Sonuç

Burada Dünya’da ve Türkiye’de 1980 sonrasının mahkûm emeği açısından bir dönüm noktasını temsil ettiği gösterilmeye çalışıldı. 1980 sonrası dönüşümün altında yatan temel neden, kapitalizmin 1970’li yılların ortalarından itibaren girdiği krize yönelik olarak, sermaye tarafından üretilen neoliberal politikalar. Bu politikalar bütününe en temel niteliği, emekçi sınıfları esnek çalışma biçimlerine tabi hale getirerek, emek maliyetlerini aşağıya çekmeyi amaçlamasıdır. Bu beraberinde düşük ücretleri, sosyal güvencesizliği, yaygın bir işsizliği ve bunlarla bağlantılı olarak yüksek hapisane nüfuslarını getirmektedir. Bu noktada hapisaneler yalnızca emek piyasasında kendine yer bulamadığı için yasadışı yollarla yaşamını sürdürmeye çalışanların kapatıldığı bir yer olarak değil, bu kimselerin emek piyasasına yeniden eklemlendiği mekânlar olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, neoliberal emek piyasası demir parmaklıkların arkasına taşınmaktadır.

Türkiye’de, cezaevlerinin büyük çoğunluğunda halen devlet kurum ve kuruluşlarının ihtiyaçlarının giderilmesi için üretim yapılmakla birlikte, Stratejik Plan 2009-2013 ve Cezaevi İş Gücünün Geliştirilmesi Projesi kapsamında özel sektörün giderek ağırlık kazanmaya başlayacağı anlaşılmaktadır. Bu süreç hapisanelerin özelleştirilmesine evrilebilir. Şu an Türkiye’de özel sektör cezaevi bulunmamaktadır, fakat Mehmet Fırat’ın yukarıda aktardığımız sözlerinden özelleştirilmenin de devletin gündeminde olduğu anlaşılmaktadır. Bugün itibariyle Türkiye’de hapisanelerin, küresel eğilim ile uyumlu olarak, taşeron bir firma gibi hareket etmeye başladığı ve bu sürecin giderek gelişeceği söylenebilir: 2008’de cezaevi içerisinde mahkûm çalıştıran firma sayısı 11 iken 2013 yılında bu rakam 61’dir.

Sermaye için üretim yapan mahkûmların sayısı, burada ele alınan ülkelerin - Amerika hariç - her birinde hapisane nüfusunun küçük bir kesimini oluşturmaktadır. Fakat bu durum hapisane içersinde gerçekleştirilen üretimin yapısal bir unsuru olarak değil, gelişen bir sürecin bir uğrağı olarak düşünülmelidir. Bu, sermayenin tüm üretimi hapisaneler içersine taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Mahkûm emeği dışında da ucuz emek kaynakları söz konusudur. Burada önemli olan nokta, mahkûmların sermayenin kullanımına hazır bir ucuz emek gücü stoku olarak devletler tarafından hazır tutulması ve cezalandırma mekanizmasının kapitalist kâr mantığının bir parçası haline getirilmesidir.

Özgür olmayan bir emek biçimi olarak mahkûm emeğinin yaygınlaşması, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesi çerçevesine yerleştirilmelidir. Çünkü zorla çalıştırma ve esnek çalıştırma biçimlerinin geriletilmesi örgütlü işçi sınıfının verdiği mücadelenin bir ürünüdür. Neoliberal dönem ile

birlikte sermaye bir karşı saldırı gerçekleştirmektedir ve sermayenin bir bütün olarak emekçilerin kazanımlarını gerilettiği bir dönemde, diğer zora dayalı emek biçimleri ile birlikte, mahkûm emeği de yaygınlık kazanmaktadır. Bu nedenle, mahkûmların sermaye için üretim yapması ya da yapmaması ve çalışırken haklarını genişletmesi hapisane duvarlarının dışındaki sınıf mücadelesi ve mücadelenin hapisane duvarlarının arkasına taşınabilmesi ile yakından ilişkilidir. Örneğin, Amerika’da Missouri ve Kuzey Carolina eyaletlerinde mahkûm sendikaları (Prison Labor Unions) kurulmuştur.³³ Amerika’da ve mahkûm emeğinin kullanıldığı dünyanın başka yerlerinde de çalışan mahkûmların haklarını genişletmeye yönelik benzeri girişimler sınıf mücadelesini hapisaneler içine taşıyabilir. Bu çerçevede dışarıda iken pek çoğu işsiz ve yoksul olan mahkûmların cezaevinde çalışması ve haklarının genişletilmesi için mücadele etmesi onları yoksulluğa ve işsizliğe iten ve daha sonrasında “suçlu” olarak yeniden üreten kapitalist sisteme karşı bilinçlenmelerinde önemli bir rol oynayabilir ve dışarıdaki işçi ve işsizlerle bağları kuvvetlendirebilir.

³³ Easton, S., *Prisoner’s Right*, Routledge, 2011, s. 41-42.

Devlet mülkiyeti: Toplumsal mülkiyete giden yol “Yeni bir kamusal alan” tarifinin imkânsızlığı*

Sungur Savran

Bu çözüm, ancak modern üretici güçlerin toplumsal niteliğinin fiilen kabulü ile, dolayısıyla, üretim, mülkedinme ve mübadele tarzlarının toplumsallaşmış karakteriyle uyumlulaştırılması ile sağlanabilir. Bu da ancak bir bütün olarak toplumun kontrolü dışındaki her türlü kontrolün ötesine taşınmış olan üretici güçlerin, toplum tarafından açıkça ve dolaysız biçimde sahiplenilmesi sonucunda gerçekleşebilir(...) **Proletarya politik iktidarı eline geçirir ve üretim araçlarını devlet mülkiyeti altına alır.** (Friedrich Engels)¹

* Bu yazı 6-8 Ekim 1997 tarihlerinde TMMOB tarafından düzenlenen “Kamu Girişimciliği Sempozyumu”na yazar tarafından sunulmuş olan tebliğin metnidir. Söz konusu metin daha sonra *Sınıf Bilinci* dergisinde (sayı 19, 1997, s. 72-83) yayınlanmıştır.

1 F.Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev, Öner Ünalın, Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt 3, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 174-175. Buradaki alıntı İngilizcesiyle karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

Dünya kapitalizminin neredeyse çeyrek yüzyıla uzanan krizine kendi lehine, işçi sınıfı ve emekçiler aleyhine bir çözüm arayan uluslararası burjuvazinin bu amaçla geliştirmiş olduğu yeni-liberal stratejinin ana eksenlerinden biri özelleştirme. Bu stratejinin “küreselleşme” ve esnekleştirme türünden öteki ayakları gibi, özelleştirme de açıkça ve dolaysız biçimde bir **sınıf politikasıdır**: uluslararası burjuvazinin dünya işçilerine ve emekçilerine genel taarruzu çerçevesinde uygulanan bir politika. Özelleştirme politikasının bu berrak niteliğine rağmen, gerek dünyada, gerek Türkiye’de işçi sınıfı hareketinin ve solun özelleştirme konusunda, yer yer verilen ciddi mücadelelere rağmen tutarlı ve bütünsel bir karşı çıkışı gerçekleştiremediği, saptanması gereken bir olgudur. Elbette, bunda yaklaşık 20 yıldır uluslararası alanda ve Türkiye’de sınıf güç dengelerinin burjuvazi lehine gelişmekte oluşundan, burjuvazinin başarılı propaganda bombardımanı kadar birçok faktör rol oynamıştır. Ama işçi hareketinin ve solun özelleştirmeye tutarlı bir bütünlük içinde karşı çıkamamasının altında daha derine giden, ideolojik ve teorik boyutları olan bir sorun daha yatmaktadır.

Bu sorun doğrudan doğruya, sınıf mücadelesinin ve sosyalizmin bir aracı olarak **devlet mülkiyetinin, sol içinde prestijini son dönemde büyük ölçüde yitirmesi** ile ilgilidir. Uluslararası işçi hareketinin ve sosyalizmin 19.yüzyıl ortalarında yükselişe geçişinden itibaren kapitalist özel mülkiyet karşısında devlet mülkiyetinin sosyalizm açısından gerekli bir araç olduğu fikri hareket içinde yaygın bir kabul görmüştür. Hiç kuşku yok ki, devlet mülkiyetinin bütün tarihsel gelişme boyunca tartışmalı yönleri olmuştur. Özellikle kapitalizm koşullarında devlet mülkiyetinin ne anlama geldiği işçi hareketi içinde büyük teorik ve ideolojik tartışmalara yol açmıştır. Ama 150 yıllık tarih boyunca, uluslararası işçi hareketinin (sosyal demokrasi de dâhil olmak üzere) hiçbir kanadının sorgulamadığı bir temel kabul vardır: kapitalist sömürünün ortadan kaldırılmasının yolu üretim araçlarının devlet mülkiyeti altına alınmasından geçmek zorundadır. Bugün derinden derine kuşku duyulan, örtülü biçimde yıpratılmaya çalışılan ya da açıkça reddedilen temel fikir işte budur. İşçi sınıfı mücadelesinde ve sosyalist hareketin gelişme tarihinde yepyeni bir durumla karşı karşıyayız.

Elbette, tarihsel önem taşıyan bu değişimin ülken ülkeye, bölgeden bölgeye farklılaşan özgül nedenleri de vardır. Ama her tür özgül faktörden daha önemlisi, bütün dünyanın işçi hareketini ve sosyalist akımlarını etkileyen, bugüne kadar yaşanmış olan sosyalist inşa deneyimlerinin nihai başarısızlığı olmuştur. Devlet mülkiyetinin genelleşmesi üzerine yerleşmiş olan bu inşa deneyimlerinin iflası, solda devlet mülkiyetinin (ve merkezi planlamanın) bu

başarısızlığın esas nedeni ve somut kanıtı olarak görülmesine yol açmıştır.

Bir kez, devletin sınıf karakterinin değiştiği sosyalist inşa döneminde bile devlet mülkiyetinin geçerliliğinden kuşkuya düşerseniz, kapitalizm ve burjuva devleti koşullarında devlet mülkiyetini savunabilmeniz haydi haydi anlamsız hale gelir. Gerek işçi hareketinin, gerekse sosyalist akımların özel mülkiyet karşısında devlet mülkiyetini savunma konusundaki kararlılığını içten içe kemiren bu durum, sonunda özelleştirmeye karşı tutarlı ve bütünsel bir mücadelenin felce uğramasında temel bir faktör haline gelmiştir.

Bildirimizin ana konusunu işte bu yakıcı sorun oluşturmaktadır. Bu bildiride ortaya koymaya çalışacağımız noktaları kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1) Modern dünyanın nesnel koşulları altında, kapitalist özel mülkiyetin yerine devlet mülkiyetinin geçirilmesi, işçi sınıfının ve insanlığın kurtuluşu açısından vazgeçilemeyecek yoldur. 2) Devlet mülkiyeti sosyalizme geçişte bir zorunlu önkoşuldur. Ama kendi içinde devlet mülkiyeti hiçbir biçimde sosyalizm demek değildir. Devlet mülkiyeti ancak toplumsal mülkiyete geçişin bir ilk biçimi olarak anlamlıdır. 3) Bugüne kadar yaşanan sosyalist inşa deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının sorumlusu devlet mülkiyeti (ve planlama) değil, sosyalizme geçişin, bürokratik bir zümrenin hâkimiyeti dolayısıyla, toplumsal mülkiyete giden yolun bu ilk ve en alt basamağında takılıp kalmasıdır.

Özel mülkiyet, devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyet

Mülkiyet sorununun tartışılması çok zaman bir hukuki mülkiyet sorununa indirgenir. Oysa toplumların yeniden üretiminde temel bir ekonomik kategori olarak mülkiyet, doğrudan doğruya **toplumun üretici güçleri üzerinde hâkimiyet** sorunu ile ilgilidir. Tarih boyunca sınıfların temelini oluşturmuş olmakla birlikte kapitalist üretim tarzında en olgun biçimine ulaşan özel mülkiyet, toplumun üretici güçleri üzerinde **bölünmüş** bir hâkimiyetin ifadesidir. Yani toplum kendi üretici güçlerinin bütününe ilişkin kararları toplu halde veremez: bu kararlar özel mülkiyete sahip olan kişi, grup ve sınıflarca kendi çıkarlarına uygun olarak verilir. Burada **çifte bir hâkimiyet** ile karşı karşıyayız: toplumun varolan üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yoluyla kurulan hâkimiyet, aynı zamanda, mülkiyeti elinde tutanların, mülk sahibi sınıfların, doğrudan üreticiler üzerindeki hâkimiyetinin de anahtarıdır.

Kapitalist özel mülkiyet, herşeyin alınıp satılabilir bir meta haline geldiği bir toplumda üretimin, esas olarak, **kapitalist sınıfın çıkarları**, yani artı-değer (kâr) üretimi ve sermaye birikimi doğrultusunda belirlendiği bir toplumdur. Üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun büyük çoğunluğun sö-

mürülmesine ve ezilmesine yol açan bu sisteme son verilebilmesi için, **bütün toplumun çıkarlarına** uygun bir üretime nasıl geçileceği sorusu, işçi ve emekçi sınıflardan yana bütün politik ve düşünsel akımların esas sorunu olmuştur.

Elbette “bütün toplumun çıkarları” bir soyutlamadır. Elbette kapitalistlerin varlığı sona erse bile, her bir bireyin, toplumsal grubun, bölgenin vb. farklı nicelik ve nitelikte ihtiyaçları olacaktır. Bu ihtiyaçların toplumun kaynakları temelinde farklı ölçülerde karşılanması için belirli **kararlar** vermek gerekecektir. İşte “bütün toplumun çıkarları” kavramı burada anlamlıdır. Özel mülkiyetin var olduğu koşullarda, bu kararları esas olarak kapitalistler verir. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla bu kararların verilmesine herkesin katılmasının önü açılır. Böylece, aralarında ihtiyaçlar bakımından ne kadar fark olursa olsun, toplumun bütün birey, grup ve bölgelerinin ihtiyaçlarının **birinci elden** göz önüne alınması mümkün hale gelir. Yani özel mülkiyetin üretici güçler üzerinde hâkimiyet konusunda yarattığı dışlayıcılık ortadan kalkar. İşte herkesin herşeye hep birlikte karar verdiği, bu kararların her birey, grup ve bölgenin ihtiyaçlarının, belirli önceliklere tabi olarak da olsa, karşılanmasına dönük olduğu bir durumda “bütün toplumun çıkarları”nın belirleyici olduğu söylenebilir. Bunun için yapılması gereken açıktır: toplumun her unsuruna üretici güçler üzerinde hâkimiyet getirecek bir **toplumsal mülkiyete** geçmek. Kapitalizm koşullarında üretim araçları yeniden söz hakkına sahip olmasını sağlayacak bir yeni mülkiyet biçimidir toplumsal mülkiyet.

Toplumsal mülkiyet, başkalarının emeğini mülk edinerek yaşamayan bütün insanlara toplumsal üretime ilişkin söz hakkı veren mülkiyet tarzı olarak tanımlandığında, ortaya çıkan soru şudur: bu tür mülkiyetin somut biçimi ne olabilir? Hangi toplumsal kurum ve düzenlemeler, bütün topluma üretici güçler üzerinde söz hakkı tanır?

Bu soruyu cevaplayabilmek için kapitalizm iki yüzyıllık bir gelişme sonucunda üretici güçleri taşıdığı aşamayı ele almak gerekiyor. Kendinden önceki bütün üretim tarzlarından farklı olarak **kapitalizm üretici güçleri sistematik olarak toplumsallaştırır**. Çok sözü edilen ama içeriği kesinlikli biçimde tanımlanmayan bu kavramı biraz deşmekte yarar var. Üretici güçlerin toplumsallaşmasının birinci adımı **toplumsal işbölümüdür**: “insanlar ne tarzda olursa olsun birbirleri için çalışmaya başladıkları andan itibaren emekleri de toplumsal bir biçim almış demektir”². Bütün ihtiyaçlarını aile içinde ya da köy çapında yapılan üretim aracılığıyla karşılayan insanlar top-

2 K.Marx, *Kapital*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s. 87. Buradaki alıntı Fransızca çeviri ile karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

luluğundan farklı olarak, kapitalizm altında herkes bütün ihtiyaçlarını artan ölçüde başkalarının üretiminin ürünleriyle karşılar. İkinci adım **elbirliğidir (kooperasyon)**: geçmişte, istisnalar dışında, bütün üretim süreçleri (bazen birkaç yardımcı kullansa da) esas olarak bireyin yürüttüğü faaliyetler biçiminde ortaya çıkarken, ister tarımsal, ister sınai ürün, ister hizmet olsun, bütün ürünler bireyin doğrudan ürünü iken, kapitalizm teknik bir işbölümü içinde yüzlerce binlerce işçiyi bir tek üretim sürecinin bütünlüğü içinde bir araya getirerek birbirine bağlar, artık her ürün ve hizmet sayısız üreticinin ortaklaşa emeğinin ürünüdür. Elbirliğinin beraberinde getirdiği şey, üretimin çeşitli edimlerinin gerektirdiği sayısız kararın tek bir otoritenin iradesine bağlanmasıdır. Bu iki temel adıma daha sonra başkaları eklenir: dikey ve yatay bütünleşme, farklı üretim süreçlerinin tek bir karar mekanizması altında toplanmasını sağlar: sermayenin holding biçimi alması (“konglomera”) teknik anlamda birbirinden bütünüyle kopuk alanların tek bir karar sürecine tabi kılınması sonucunu doğurur; karteller farklı karar odaklarının iradesinin ortaklaşmasını getirir; bankalar ve borsa başta olmak üzere finans sistemi bütün sektörleri birbirine görünmez bağlarla bağlar. Bütün bunların sonucu şudur: **toplumsal üretimin bütünü kaçınılmaz nesnel bağlarla birbirine bağlanır; herhangi bir noktada alınan herhangi bir karar kaçınılmaz olarak başka noktalarda dalga dalga etkiler yaratır**. Kapitalist toplumun üretici güçleri sanki tek bir dev makine halini almıştır.

Bu koşullar altında bütün topluma söz hakkı sağlayacak mülkiyet biçimi olarak toplumsal mülkiyet ancak üretici güçlerin bütünüünün birlikte tasarrufuna yaslanırsa gerçek bir temele kavuşabilir. “Modern evrensel ilişkilerin bireyler tarafından kontrol edilebilmesi ancak hep birlikte kontrol edilmesiyle mümkündür.” Çünkü “bu mülkedinme herşeyden önce mülkedinilecek nesne, yani üretici güçler tarafından belirlenir; bunlar ise bir bütünselliğe evrilmiştir ve sadece evrensel bir ilişkiler ağı içinde varolabilirler”³. Sadece bütün hakkında karar verebilen bir birey, grup ya da bölge, kendi kaderi hakkında söz söylüyor demektir, çünkü varolan, “şeyler tarafından dayatılan bir karşılıklı bağımlılık sistemi”dir.⁴

Öyleyse **bütün toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte mülkedinmelidir**. Üretici güçlerin sonuna kadar toplumsallaştığı, her sürecin ve faaliyetin birbirine bağlandığı, bütün kaderlerin karşılıklı bağımlılık içine girdiği bir dünyada toplumsal mülkiyetin ilk koşulu budur. Peki bütün toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte nasıl, **hangi somut biçim altında**

3 K.Marx/F.Engels, *The German Ideology*, International Publishers, New York, 1969, s. 66-67.

4 K.Marx, *Kapital*, a.g.y., s. 123. Buradaki çeviri, Marx tarafından onaylanmış olan Fransızca çeviriden yapılmıştır.

mülkedinebilir? Bu soruya farklı düzeylerde cevap vermek gerekiyor. Bir ilk aşamada iki soyutlama yapacağız; birincisi, dünyada çok sayıda ülke olduğu gerçeğini parantez içine alarak, sözünü ettiğimiz kapitalist toplumu yalıtılmış biçimde inceleyeceğiz; ikincisi, devletin sınıfsal olarak, bütün doğrudan üreticilerin ortak çıkarını temsil ettiğini varsayacağız. Bu varsayımları daha ilerideki aşamalarda teker teker kaldırarak sonuçlarını ayrıca ele alacağız.

Bu iki temel varsayım altında, bütün toplumun bütün üretim araçlarını hep birlikte mülkedinmesinin tek bir yolu olduğu açıktır: devlet mülkiyeti. Çünkü birey, grup ve bölgelerin çıkarlarının ötesinde **bütün toplumun ortak işlerini yürütebilecek, bütün toplumun etkileyebileceği ve bütün toplumu etkileyebilecek tek toplumsal organ** devlettir.

Burada bir parantez açalım. Toplumsal mülkiyete giden yolda devlet mülkiyetinin önkoşul olarak belirmesine yol açan nesnel faktörün geniş ölçekli sanayi temelinde yükselmiş olan modern üretici güçlerin bütünselliği olduğunu görmüş bulunuyoruz. Geçmişin küçük ölçekli üretimi temelinde yükselen anarşist ütopyadan ya da günümüzün sol liberal atmosferinden etkilenerek yerelliği, özerkliği vb. özgürlük ve demokrasiyle özdeşleştirmeye yatkın düşünce akımları, buradaki akıl yürütmeyi kabul etmek zorunda kalsalar bile, şöyle bir itirazda bulunabileceklerdir: “ama biz kapitalizmin üretici güçlerini neden başlangıç noktası olarak alalım?” Buna verilecek cevap yalındır: gerçek toplumsal mülkiyetin tarihsel önkoşulu bütün bireyleri birbirine bağlayan ve özel mülkedinmeyle bağdaşmayan toplumsallaşmış üretici güçleridir. Üretici güçlerin her bölünmesi, mülkiyet biçimlerinde de bölünmüşlüğü, yani özel mülkiyeti anlamlı hale getirir. “...ancak büyük sanayi ile birliktedir ki özel mülkiyetin ilgası mümkün hale gelir.”⁵

Eğer bu söylenenler doğruysa, devletin berisinde kalan her tür mülkiyet biçimi, kendi mikro düzeyinde ne kadar kolektif, ortaklaşa ve demokratik olursa olsun, yine de **üretici güçler üzerinde bölünmüş bir hâkimiyetin taşıyıcısıdır**. Elbette ücretli emeğin ilga edildiği bir toplumda bu hâkimiyet bir sınıf hâkimiyeti anlamına gelmez. Ama hâkimiyetin bölünmüşlüğü, üretim araçları üzerindeki hâkimiyetin **toplumsal değil sektörel** olmasına yol açar. Bunun anlamı şudur: doğal, toplumsal, ekonomik, coğrafi vb. sayısız nedenle, çeşitli işletmeler, sanayiler, bölgeler vb. arasında varolan farklılıklar sonucunda, belirli gruplar ve bölgeler ötekilere karşı **hak edilmemiş, bütünüyle rastlantısal üstünlükler** elde ederler. Dolayısıyla, sınıf hâkimiyetinin varolmadığı durumda bile, devlet mülkiyetinin berisinde kalan kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri sosyalist bir toplumda arzu edilemeyecek iki **sakınca yaratır: demokratik kontrol yokluğu ve eşitsizlik**.

5 K.Marx / F.Engels, *The German Ideology*, a.g.y., s. 64.

Bu söylenenleri sayısız örnekle somutlamak mümkündür. Biz özelleştirme karşısında güncel olarak tartışılan bazı çözüm önerilerine ilişkin birkaç örnekle yetinelim. Büyük üretim birimlerinin mülkiyetinin orada çalışan işçilere devredilmesi bazılarına çok demokratik gelebilir. Oysa, bu tür mülkiyet, en demokratik özyönetim yöntemleriyle birleştirilse dahi anti-demokratiktir. Ekonominin toplumsallaşması dolayısıyla her sektörün birbirine karşılıklı bağımlılığı, tek bir işçi kolektifinin büyük üretim araçları üzerindeki kontrolünü son derecede anti-demokratik kılar. Erdemir'i ya da Petkim'i o işletmelerde çalışan işçilere devrederseniz, onların kendi sektörel çıkarları temelinde alacakları kararlar, bu kararlardan bütün bir toplum etkileneceği için, toplumun geri kalan bölümü için gayet anti-demokratik bir nitelik taşır. Demir çeliğin ya da petrol ürünlerinin fiyatlarının ya da üretim miktarlarının bütün ekonomiye dalga dalga ne kadar büyük etkilerde bulunacağı düşünülürse, bu konulardaki kararların toplum çapında, demokratik bir tartışmadan sonra verilmesi gerektiği açığa çıkar. Ayrıca, her işletme, içinde bulunduğu sektörün ötekiler karşısındaki durumu ya da aynı sektör içindeki diğer işletmeler karşısındaki konumu dolayısıyla işçi kolektifinin iradesinden, çalışmasından vb. bağımsız olarak belirli avantaj ya da dezavantajlara sahiptir. Dolayısıyla, her işletmenin mülkiyetinin orada çalışan işçi kolektifine verilmesi ekonomi çapında eşitsizliği kaçınılmaz hale getirir.

İkinci örnek yerellikle ilgilidir. Son dönemde yerellikle demokratiklik arasında, hiçbir haklı gerekçesi olmayan bir özdeşlik kurmak son derecede yaygın hale gelmiştir. Bunun bir örneği olarak diyelim ki, işçi emekçi iktidarı altında, Antalya ve civarının bütün yeraltı ve yerüstü kaynaklarının ve turizm tesislerinin mülkiyeti merkezi devlete değil de, daha demokratik olacağı gerekçesiyle Antalya belediyesine verildi. Bu tür bir çözüm, yine hem anti-demokratiktir, hem eşitlikçiliğe aykırıdır. Anti-demokratik olduğunu görmek için Antalya yöresinin Türkiye'nin en güzel kıyı şeritlerinden biri olduğunu hatırlamak yeter. Eğer Antalya halkı, en demokratik yöntemlerle bile olsa, gelirini yükseltmek amacıyla, belediyesi aracılığıyla bütün kıyı şeridini beton otellerle doldurmaya orman alanlarını tahribe vb. dayanan bir gelişme stratejisine karar verirse, bu, Türkiye'nin öteki bölgelerinde yaşayan insanların aleyhine bir yöneliş olacaktır ve onların bu konuda verilecek kararlara katılamaması derin bir biçimde anti-demokratiktir. Ortaçağ'da Antalya bölgesinde alınacak kararları yöre halkının alması son derece demokratik olabilirdi çünkü bütün insanların kaderi henüz toplumsallaşmanın sonucunda birbirine bağlanmamıştı. Ama bugün durum farklıdır. Dolayısıyla, merkezileşme aynı zamanda demokratikleşme olabilir. **Yerellikle demokrasi,**

merkezilikle anti-demokratiklik arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur.

Ayrıca, Antalya halkı, örneğin Tokat halkına göre doğal coğrafi avantajlara sahip olduğuna göre yerel çözüm derin bir eşitsizliğin sürgit devam etmesine yol açacaktır.

Nihayet, son örnek olarak ünlü “sivil toplum örgütleri”ne geliyoruz. Büyük kafa karışıklığına yol açan ve bilim dışı bir kategori olan bu kavramın içeriğini biz kâr amacı taşımayan devlet dışı kuruluşlarla sınırlayalım. (Aksi takdirde düpedüz kapitalist özel mülkiyeti tartışmaya geri döneriz.) Bu durumda hayır kurumlarından meslek örgütleri ve sendikalara kadar birçok kuruluş bu kategori altında toplanabilir. Sorunu iki düzeyde ele alabiliriz. Önce toplumda özel mülkiyetin bütünüyle ortadan kalkmış olduğu bir durum düşünelim. Diyelim bir sendika kendi üyeleri için kendi mülkiyetinde bir hastane işletiyor. Bunun, halkın geri kalan bölümünü dışlaması dolayısıyla, ne demokratik olduğu söylenebilir, ne de eşitlikçi. Çünkü yukarıda belirtilen nedenlerle sektörler arasında gelir vb. farklılıkları varsa, belirli sendikaların üyeleri diğer sendikaların üyelerine ve halkın örgütsüz katmanlarına göre ayrıcalıklı hale geleceklerdir.

İkinci bir aşamada, “sivil toplum örgütleri”ni kapitalist özel mülkiyetin varlığını sürdürmekte olduğu bir bağlamda ele alırsak, durum daha da vahim hale gelir. Bu düzeyde, bir önceki durumda varolan sektörel eşitsizliğin üzerine bir de sermayeye tâbiyet eklenir. Çünkü “sivil toplum örgütleri” tanım gereği kendi faaliyetleri aracılığıyla parasal kaynak üretemeyen, yani hizmetlerini meta olarak satmayan kuruluşlar olduklarından hep bir mali desteğe ihtiyaç duyacaklardır. Kapitalist özel mülkiyetin olduğu bir mali desteğe ihtiyaç duyacaklardır. Kapitalist özel mülkiyetin olduğu yerde para burjuvazidedir. O zaman “sivil toplum örgütleri” (çok zengin bazı sendikalar vb. dışında) sürekli olarak büyük sermayenin eline bakmak zorunda kalacaklardır. Bu da bir hâkimiyet-tâbiyet ilişkisi yaratacaktır. Bunun milyonlarca canlı örneğini vermek mümkündür. Tek örnekle yetinelim: bırakın sağlık ya da eğitim gibi alanları, sanatın bile “sivil toplum kurumları”na terkedilmesinin, devletin mali desteğinden yoksun kılınmasının sanatı nasıl sermayeye tâbi hale getirdiği, bugün Türkiye’de de bir kanser gibi yayılan “sponsor” sistemiyle ortaya çıkmaktadır. “Parayı veren düdüğü çalar”: bu sistem, kaçınılmaz olarak, burjuvazinin çıkarlarıyla uyuşan, uysal bir sanat yaratır.

Öyleyse, kooperatif ya da işletme ölçeğinde mülkiyetin, belediye ya da başka tür yerel çözümlerin ve “sivil toplum örgütleri”ne dayanan çözümlerin, toplumsal hayatın nesnel özellikleri dolayısıyla kaçınılmaz olarak anti-demokratik ve eşitliğe aykırı olduğu ortaya çıkıyor. Sonucu genelleştirerek

ifade edelim: son dönemde solda yaygın olan **devlet mülkiyetinin dışında “yeni bir kamusal alan” arayışı beyhude bir çabadır**. Bu arayışın bugüne kadar bir arayış olmaktan öteye geçememesi, taraftarlarının bu “yeni kamusal alan”ın içeriğine ilişkin en ufak bir açılım yapamaması, yapılan açılımların da kaçınılmaz olarak “piyasa sosyalizmi” yönünde olması bir rastlantı değildir. Üretici güçlerin ve toplumsal hayatın 20.yüzyılın sonunda bütün birey, grup, sektör ve bölgeleri sıkı sıkıya birbirine bağlamış olmasının, yani üretici güçlerin toplumsallaşmasının, toplumsal hayatın tamamını tek bir bütün haline getirmiş olmasının **kaçınılmaz** bir sonucudur. Eğer “yeni bir kamusal alan” gerçekten tanımlanabilseydi, bu ilerici bir çözüm değil, eşitsizliğe ve anti-demokratikliğe boyun eğen bir çözüm olurdu.

Öyleyse, devlet mülkiyeti dışındaki öteki bütün kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri, **özel mülkiyet ile toplumsal mülkiyet arasında melez biçimlerdir**. Tekrarlamak pahasına söyleyelim: devlet mülkiyeti elbette kendi başına toplumsal mülkiyetin en üst evresi, en olgun biçimi değildir. İşçi ve emekçilerin devlet iktidarını elinde tuttuğu bir durumda bile **devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyetin en alt biçimidir**. Ama bir biçimdir. Oysa devlet mülkiyetinin berisinde kalan kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri, katışksız biçimde toplumsal mülkiyetin bir biçimi değildir. Özel ile toplumsalın arasında bir noktada yer alır.

Bunu söylemekle sosyalizme geçiş aşamasında bu tür katışık mülkiyet biçimlerinden yararlanılamayacağını, herşeyin devlet mülkiyeti altına alınması gerektiğini söylemiş olmuyoruz. Kooperatifler, belediye işletmeleri ve kurumları, toplumsal dayanışma örgütleri ve benzerleri, elbette sosyalizmin inşasında somut alanların doğasına bağlı olarak bir rol oynayacaktır. Söylenen sadece şudur: bunların, devlet mülkiyetine oranla, toplumsal mülkiyete daha yakın biçimler olduğu konusunda bir yanılsamaya kapılmamak gerekir.

Kapitalizm koşullarında devlet mülkiyeti

Yukarıda sorunu yalınlığı içinde inceleyebilmek amacıyla yaptığımız iki soyutlamadan ilki, devletin işçi emekçilerin iktidar aracı olduğuydu. Bu varsayım altında sosyalizmin inşası koşullarında devlet mülkiyetinin toplumsal mülkiyetin ilk basamağı olduğunu gördük. Şimdi bu varsayımı kaldırarak, devletin burjuvazinin sınıf hâkimiyet aracı olduğu bir durumda, devlet mülkiyetinin işçi ve emekçilerin kısa vadeli çıkarları ve kurtuluşları açısından ne anlama geldiğine değinmemiz gerekiyor.

Devlet iktidarının burjuvazinin elinde, toplumsal organizmanın bütünü-
nün ise sermaye birikiminin mantığına ve yasalarına tâbi olduğu bir durum-

da, yani **kapitalizm koşullarında, devlet mülkiyeti kapitalist mülkiyetin bir türevi olmaktan öteye geçemez**. “Ne hisse senetli şirketlere ve tröstlere, ne de devlet mülkiyetine dönüşüm, üretici güçlerin kapitalist doğasına son veremez.”⁶ Bunun nedeni açıktır: burjuva devleti mücadelelerin sonucu olarak emekçi sınıfların çıkarları doğrultusunda bazı tavizler vermek zorunda kalsa da, son tahlilde ve esas olarak sermayenin çıkarlarını, sermaye birikiminin ihtiyaçlarını karşılar. Bu yüzden de devlet mülkiyeti altındaki işletmeler de, belirli tadilatlarla birlikte, esas olarak kapitalizmin mantığına tabidir; bu işletmelerde çalışan işçiler de aynen özel sektörde olduğu gibi artı-değer üretmekte ve sömürülmektedirler⁷. Bütün bunlardan dolayı, burjuvazinin hâkimiyeti altında, kapitalizm koşullarında devletleştirmeyi ya da kamulaştırmayı “sosyalizm” gibi sunan akımlar sosyalizm adına büyük bir günah işlemektedir.

Ulaşmış olduğumuz bu sonuç, kapitalizm koşullarında devlet mülkiyeti ile özel mülkiyet arasında **kayıtsız** kalmamız gerektiği anlamına mı gelir? Kapitalizm koşullarında devlet mülkiyetinin kapitalist mülkiyetin bir türevi olduğunu doğru biçimde saptayan birçok insan, buradan hareketle bu soruya evet cevabını vermektedir. Kalkış noktası doğru, sonuç yanlıştır; **kayıtsızlık sözkonusu olamaz!** Emegın kurtuluşundan yana olanların tercihi, kapitalizm koşullarında bile özel mülkiyete karşı devlet mülkiyetidir.

Bunun temelinde, reformist görüşlerin savunduğu gibi, kapitalist toplum çerçevesinde devletin burjuvalarla işçiler-emekçiler arasında tarafsız bir çekişme alanı olması yatmaz. Devlet taraflıdır, burjuvaziden yanadır. Emegın kurtuluşundan yana olanların herşeye rağmen devlet mülkiyetini tercih etmesinin nedenleri başkadır.

Bu nedenler temek olarak ikiye ayrılır. Birincisi, işçi ve emekçilerin kapitalizm koşullarındaki kısa vadeli çıkarlarıyla, öteki iki sosyalizme geçişin ihtiyaçlarıyla ilgilidir. İlki açısından, ayrıntıya girmeden söylenmesi gereken şudur: kapitalizmde hem özel, hem de devlet mülkiyetinin kapitalist mülkiyet karakteri taşıması ikisi arasında kayıtsız olmak için bir neden değildir. Nasıl hukuksuzluk ve keyfilik karşısında burjuva hukukunun birçok hükmüne sahip çıkıyorsak ya da her ikisi de burjuvazinin hâkimiyet biçimleri olduğu halde burjuva parlamenter sistem ile faşizm arasında ayırım yapıyorsak, **kapitalizmin sınırları içinde bile, özel mülkiyet ile devlet mülkiyeti arasında**

6 F.Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, a.g.y., s. 173-174. Vurgu bizimdir. Çeviri İngilizcesiyle karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

7 “Devletin kendisinin kapitalist üretici olduğu durumda, örneğin madenlerin, ormanların vb. işletilmesinde, ürünü bir ‘meta’dır ve dolayısıyla bütün öteki metaların sahip olduğu özgül niteliğe sahiptir.” Karl Marx, “Notes marginales pour le ‘Traité d’Economie Politique’ d’Adolphe Wagner”, *Le Capital*, Livre I, tome III, Editions Sociales, Paris, 1973, s. 248. Vurgu bizim.

kayıtsız kalamayız. Burada, devlet mülkiyetinin işçilerin, yoksul köylülerin, kent emekçilerinin ve yoksullarının, emeklilerin, kadınların ve gençlerin, yani toplumun bütün ezilen sınıf ve katmanlarının kısa vadeli çıkarları açısından özel mülkiyete tercih edilmesinin gerekliliğinin sayısız nedenini anlatmak mümkün değil. Ama bu sayısız nedenin altında devlet mülkiyetini özel mülkiyetten ayıran iki temel özellik yatar: birincisi, özel sermaye, piyasanın, rekabetin ve sermaye birikiminin yasalarına çok daha doğrudan tâbi iken, devlet işletmeleri, devletin üretilen toplan toplumsal değerın önemli bir bölümünü devlet geliri olarak kullanma kapasitesi dolayısıyla, bu yasalar karşısında çok daha korunaklı bir konuma sahiptir: ikincisi, kapitalist özel mülkiyet (anayasalarda ve yasalarda ne yazarsa yazsın) doğası gereği, üretici güçler üzerinde mutlak bir hâkimiyet içerir, mülk sahibinin yetkisine (ağır kriz dönemleri dışında) ortak kabul etmezken, devlet, doğası gereği, bütün toplumu yönetmek zorunda olduğu için, onun mülkiyetindeki işletmeler işçi ve emekçilerin çıkarlarına çok daha fazla taviz vermek **zorunda** kalır.

Devlet mülkiyeti uzun vadeli bir bakış açısı ile de özel mülkiyete tercih edilmelidir. İşçi sınıfı iktidarı ele aldığında, ekonomiyi toplumun emekçi çoğunluğunun çıkarları yönünde derhal seferber edebilmesi ve planlamanın ilk adımlarını atabilmesi açısından, kapitalizm koşullarında üretim ve dolaşım araçlarının geniş bir bölümünün zaten devlet mülkiyeti altına girmiş olması büyük bir avantaj yaratır. İktidar ele geçirildikten sonra bile kamulaştırma ülke çapında ve uluslararası alanda çapraşık etkileri olabilecek zorlu bir süreçtir. Dolayısıyla kapitalizmden devralınacak kamu sektörü işçi-emekçi iktidarı için politik maliyet içermeyen bir **sıçrama tahtası** oluşturacaktır.

Biri kısa, öteki uzun vadeli bu iki mülahazaya, ayrıca, uzun sınıf mücadelesi ve sosyalist inşa deneyimlerinin rekabeti sonucunda eğitim, sağlık, konut, belediye hizmetleri gibi sosyal hizmetlerin devlet aracılığıyla sunulmasının çok daha dayanışmacı bir nitelik taşımasını, işsizlik sigortası ve yoksullara yardım gibi programların sosyal adalet bakımından oynadığı olumlu rolü (genellikle “sosyal devlet” olarak tanımlanan faaliyetleri) de eklemek gerekir.

Bütün bunlar devlet mülkiyetinin kapitalizm koşullarında kapitalist mülkiyetin bir biçimi olduğunu bize unutturmamalıdır. Her kim ki özelleştirmeye karşı mücadeleyi “KİT”ler halkın malıdır! şiarına yaslandırmaya girişirse, o halkı aldatmaktadır!

Bir fetiş olarak devlet mülkiyeti

Evet, kapitalizm koşullarında bile emekçi sınıfların çıkarları gereği devlet

mülkiyetini tercih etmek gerekir. Evet, sosyalizm ancak devlet mülkiyetinin üzerinde yükselir. Ama devlet mülkiyeti ne emekçilerin kurtuluşudur, ne de sosyalizm. Devlet mülkiyeti, onu çevreleyen sınıfsal, toplumsal ve politik koşullardan soyutlayarak yüceltmek yanlıştır. Devlet mülkiyeti bir fetiş değildir. Ancak toplumsal mülkiyete geçişin bir dolayımı, bir ilk biçimi olduğu ölçüde işçilerin ve emekçilerin kurtuluşunun bir aracı olabilir.

Kendi içinde dondurulmuş ve öteki toplumsal koşullardan yalıtılmış devlet mülkiyeti, emeğin kurtuluşu açısından bakıldığında üç temel sınırla karşı karşıyadır.

1) Devletin sınıf karakteri değişmeden, yani **iktidar burjuvazinin elinden işçi ve emekçi sınıflara geçmeden önce, devlet mülkiyetindeki işletmeler de hala burjuvazinin birer hâkimiyet aracıdır.** Bu konuya zaten değinmiş olduğumuz için ayrıntıya girmek gerekli değildir.

2) **Devlet mülkiyeti, aynen özel mülkiyet gibi ulusları ve halkları karşı karşıya getirir.** Burada yukarıda sorunu yalınlığı içinde inceleyebilmek için yaptığımız ikinci varsayımı da kaldırıyoruz. Kapitalist toplum dünya çapında ele alındığında, **çok sayıda devlet** arasında bölünmüş durumdadır. Kendini “ulusal” olarak tanımlayan (aslında çoğunlukla bir hâkim ulusla bir ya da daha fazla ezilen ulusu bir araya getiren) bu devletler bağrında rekabet halindedir. Devlet işletmeleri (Fransa’da Renault ya da Alcatel, İtalya’da IRI şemsiyesi altında toplanmış KİT’ler, bütün Avrupa ülkelerinin havayolu şirketleri vb.) aynen tekelci özel sermaye gibi dünya ekonomisinde ulusal çıkarlar adına rekabet eden kapitalist şirketlerdir. Bu devletlerin her birinde işçi sınıfı ve emekçiler iktidarı ele geçirseler ve kapitalizmi Ortadan kaldırsalar bile, sorun nitelik değiştirir ama bütünüyle ortadan kalkmaz. Bir sosyalist devletler topluluğunda da, başlangıçta, kapitalizmin uzun tarihsel gelişmesinden miras alınan ağır eşitsizlikler olacaktır. Bu durumda, her sosyalist devletin kendi üretim araçlarını kendi mülkiyetinde tutması, zengin ile yoksulun eşitsizliğinden başka bir anlama gelmez. Çarpıcı bir formül kullanacak olursak, yukarıda açıklandığı gibi (bkz. Antalya/Tokat örneği), belediye iktisadi işletmeleri (BİT’ler) ülke çapında ne anlam taşıyorsa, KİT’ler de dünya çapında o anlamı taşır.

3) Bütün bunlar aşılsa bile, **devlet mülkiyeti kendi başına alındığında doğrudan üretici ile üretim araçları arasındaki kopukluğu bütünüyle ortadan kaldıramayacağı, ikisinin tarihsel birleşmesini en uygun biçimiyle sağlayamayacağı için, emeğin kurtuluşu için yeterli değil-**

dir. Bu nokta, bu yazının başından beri kullandığımız terimlerle de ifade edilebilir: devlet mülkiyeti, doğrudan üreticilerin hep birlikte üretici güçler üzerindeki hâkimiyeti anlamında toplumsal mülkiyetin en alt, en ilkel biçimidir.

Burada artık ilk iki noktaya ilişkin sınırlamaları geride bıraktığımızı varsayıyoruz. Yani devlet artık işçilerin ve emekçilerin iktidarını temsil ediyor. Ulusların karşı karşıya gelmesi de sözkonusu değildir: mülkiyet, diyelim ki, bir dünya sosyalist cumhuriyetler federasyonunun mülkiyetidir. Bu durumda bile, devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyetin en olgun biçimine kavuşması anlamına gelmez.

Bunun nedeni, devletin kendisinin, işçi devletinin bile, kısmen de olsa, bir toplumsal işbölümüne dayanması ve bunu yeniden üretmesidir. Bir yanda doğrudan üreticiler, bir yanda ise devletin günbegün işlerini yürütmekte uzmanlaşmış bir memurlar ordusu sözkonusudur. Bu haliyle, işçi devleti bile doğrudan üreticinin üretim araçları üzerinde dolaysız bir kolektif hâkimiyet kurmasının önünde yabancılaştırıcı bir engeldir. Demek ki, toplumsal mülkiyet devlet mülkiyetinin ötesinde başka koşulları gerektirir. Bunları ayrıntıya girmeden dört ana grupta toplayabiliriz.

a) Merkezi planlama: Modern üretici güçlerin toplumsal karakteri artık kendini tekil ülkelerin de ötesinde dünya çapında ortaya koyuyor. Dolayısıyla, bütün ekonomik ve ekonomi dışı sektörlerin farklı düzeylerde birer parçası olduğu bu dev uluslararası mekanizmanın merkezi olarak planlanması, doğrudan üreticilerin kendi kaderleri hakkında söz söyleyebilmelerinin ilk koşuludur. Bu planlamanın zamanla dünya çapında düzenlenmesi gerekiyor. Ancak bu koşul gerçekleştiği takdirde, yani her ülkenin üretici güçlerinin gelişmesi konusunda başka ülkelerin emekçilerinin sözü olduğu gün, gerçek bir toplumsal mülkiyete adım atılmış demektir.

b) İşçi demokrasisi: Geçmişin tipik doğrudan üreticisi, küçük köylü ya da zenaatkârdır. Üretici güçlerin toplumsallaşmamış olduğu bir dünyada, bu doğrudan üretici ile üretim araçları arasındaki birlik tekil üretim süreci düzeyinde kurulabiliyordu. Bugün doğrudan üretici ile üretim araçlarının birliğinin yeniden tesisi, ancak bir koşulla sağlanabilir: bütün doğrudan üreticilerin bütün ekonomiye hep birlikte hâkimiyeti. Bu ise farklı ihtiyaç ve çıkarlarını karşılayabilmek için farklı tercihlerini demokratik biçimde ifade olanağına sahip işçi ve emekçilerin farklı plan alternatiflerinden

birini seçebileceği bir işçi demokrasisini gerektirir. **İşçi demokrasisinin olmadığı yerde, toplumsal mülkiyet olamaz.** Yani demokrasi sorunu sosyalizm için ne bir ahlak sorunudur, ne de burjuva demokratlarına hoş görünme sorunu. Sınıfsız topluma geçiş açısından işçi demokrasisi nesnel, neredeyse ekonomik bir zorunluluktur.

c) Özyönetim: Üretici güçlerin dünya çapında toplumsallaşması, tekil üretim süreçlerine özgü kararların varolmadığı ya da önemli olmadığı anlamına gelmez. Bu tür kararlar sözkonusu olduğu ölçüde ve sadece onlarla sınırlı olmak üzere, bütün üretim ve hizmet birimlerinin **bir süreç içinde** özyönetime geçmesi, toplumsal mülkiyetin olgun biçimini alışının bir başka koşuludur. Elbette, özyönetimin kararları demokratik merkezi planın kararlarıyla kuşatılmıştır.

d) İşbölümünün aşılması: Mülkiyetin gerçek anlamda toplumsallaşması, bütün insanların bütün süreçlere erişebilirliğinin sağlandığı anda ortaya çıkacaktır. Bu ise herşeyden önce **toplumsal işbölümünün**, yani bireylerin toplumsal işlev bakımından farklı konumlarda yer almasının ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Ancak bu temelde uzun bir tarihsel süreç sonunda **teknik işbölümü** de ortadan kalkabilir. Dikkat edilirse, burada bütün bireylerin bütün işleri yapmasından değil, bütün işlerin bütün bireyler için erişilebilir olmasından söz edilmektedir. Yani burada ütöpik bir görüş sözkonusu değildir. İşte toplumsal işbölümü kalktığundan, nihayet devlet toplumla üretici güçler arasında yabancılaştırıcı bir dolayım olmaktan çıkacak, toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte sahiplenmiş olacaktır.

Sosyalist inşa deneyimleri üzerine

Bu söylenenler bize, devlet mülkiyet (ve merkezi planlama) üzerinde yükselen sosyalist inşa deneyimlerinin neden başarısızlığa uğradığının da anahtarını vermektedir. Evet, bu ülkelerde, en başta da Ekim devriminin çocuğu Sovyetler Birliği'nde burjuvazinin iktidarına ve kapitalist özel mülkiyete son verilmiş, "proletarya politik iktidarı eline geçir(miş) ve üretim araçlarını devlet mülkiyetine dönüştür(müştür)". Böylece, toplumsal mülkiyete geçişin ilk tarihsel koşulu gerçekleşmiş olmaktadır. Bu ülkeler, burjuvazinin yeniden iktidara gelmesine ve kapitalizmin restorasyonuna engel olduğu, 'işçi ve emekçilere kapitalizm koşullarında kalıcı biçimde elde edilmesi olanaksız kazanımlar getirdiği ölçüde, birer işçi devleti haline gelmiştir. Ama süreç bu noktada donmuş, daha ileri gidememiştir.

Birincisi, devrimin geri bir ülkenin sınırları içine hapsedilmesi, yönetimin

adım adım işçi sınıfından farklılaşan **ayrıcılık bir bürokrasinin** eline geçmesiyle sonuçlanmıştır. İkincisi, bürokrasinin politikası bütün inşa sürecinin milli sınırlar temelinde gelişmesine yol açmış, daha sonra kapitalizm başka ülkelerde ilga edildiği halde bir sosyalist uluslar federasyonuna geçilememiştir. Üçüncüsü ve buradaki konumuz bakımından en önemlisi, bürokrasi devlet mülkiyetinin derinleşmesine ve daha üst biçimlere geçmesine izin vermemiştir. Ne işçi demokrasisi, ne özyönetim bürokrasinin diktatörlüğüyle bağdaşabilirdi. İşbölümüne karşı mücadele haydi haydi gündemin dışındaydı. Çünkü bütün bunlar bizatihi bürokrasinin varlığı tehdit edecek gelişmeler olurdu. İşte, üretim araçlarının proletarya tarafından mülkedinilmesi, toplumsal mülkiyetin bu ilk ve en ilkel aşamasında dondurulduğu içindir ki, zamanla içi boş bir kabuk haline geldi. “Herkesin mülkiyeti” zamanla “hiç kimsenin mülkiyeti” oldu. İşçiler ve emekçiler kendilerinin olduğunu derinden hissedemedikleri devlet mülkiyetine kayıtsız hale geldiler. Kabuk haline gelmiş olan devlet mülkiyeti, milli komünizmin ve bürokratik planlamanın çelişkileriyle birleşince, sosyalizmin inşasının ekonomik etkinliği de geriledi. Sonuç iflastı.⁸

Sonuç

Bu bildiride üç noktaya ortaya koymaya çalıştık. Birincisi, devlet mülkiyeti işçi sınıfının ve insanlığın toplumsal kurtuluşu için vazgeçilemeyecek bir araçtır. Ama ikincisi, devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyete doğru yükselen merdivende sadece bir ilk basamaktır. Yani gerekli koşuldur, ama yeterli değildir. Üçüncüsü, yaşanan sosyalist inşa deneyimlerinden devlet mülkiyetinin sorumlu tutulması yanlıştır; sorun bizatihi devlet mülkiyetinde değil, bürokratik bir toplumsal katmanın hâkimiyeti dolayısıyla devlet mülkiyetinden daha ileri aşamalara geçilememesindedir.

Eğer bunlar doğruysa, devlet mülkiyeti kavramını telaffuz etmekten bile ürkersek, soyut bir ifadeyle, “toplumsal” ya da “toplumsallaşma” kavramlarına kaçış yanlış bir yöneliştir. Evet, nihai hedef mülkiyetin “toplumsallaşması”dır. Ama nasıl? Devlet mülkiyeti oraya giden yolda zorunlu bir uğraktır. Yani “toplumsallaşma” devlet mülkiyetinin karşısına konulamaz. “Toplumsallaşma” ilk aşamada ancak devlet mülkiyeti aracılığıyla somutlaşır, ete kemiğe bürünür. Devlet mülkiyetinin dışında “yeni bir kamusal alan” yaratma arayışı, yeni bir ütöpik sosyalizmin peşine düşmektir.

Oysa tarihsel deneyim Marksizmi yanlışlamak bir yana doğrulamıştır.

⁸ Bu sorunları ayrıntılı olarak inceleyen bir kaynak için bkz. Sungur Savran, “Piyasa Sosyalizminin Yükselişi ve Düşüşü”, *Onbirinci Tez*, 11, 1991.

Ellinci yaş gününde Lenin¹

Lev Trotskiy

Lenin’in enternasyonalizminin kimsenin övgüsüne ihtiyacı yok. Bu enternasyonalizmin en iyi göstergesi, Lenin’in dünya savaşının ilk günlerinde İkinci Enternasyonal’e hâkim olan kalpazan enternasyonalizmden kopuşudur. “Sosyalizm”in resmi liderleri, eski Kozmopolitler tarzında soyut argümanlar aracılığıyla yurdun çıkarlarını insanlığın çıkarlarıyla bağdaştırıyorlardı. Malum olduğu üzere, pratikte bu, proleter güçlerin çapulcu yurda destek vermesiyle sonuçlandı.

Lenin’in enternasyonalizmi hiçbir biçimde söylem düzeyinde milliyetçilik ile enternasyonalizmi bağdaştırmak değildir. Bu enternasyonalizm, uluslararası devrimci eylem yolunda bir formüldür. İnsanlığın sözde uygar bölümünün pençesine düşmüş olan dünya toprakları, üzerinde devasa bir mücadele sürmekte olan, kurucu unsurları tekil halklar ve onların her birinin sınıfları olan, birleşik bir alan olarak ele alınır. Hiçbir önemli tekil mesele

¹ Trotskiy tarafından Lenin’in 50.yaş günü vesilesiyle yazılan bu metin 23 Nisan 1920’de (devrimden iki buçuk yıl sonra) *Pravda* gazetesinde yayınlanmıştır. Yazı daha sonra IV. Enternasyonal’in yayın organı *Fourth International* dergisinde 1951 yılında (Ocak - Şubat, cilt 12, No. 1) İngilizce olarak yayınlanmıştır. Metnin Türkçesi ise ilk kez www.iscimucadelesi.net sitesinde yayınlanmıştır. Bu çeviri, yazının İngilizce çevirisinden Sungur Savran tarafından yapılmıştır. Kaynak url: <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1920/04/lenin.html>.

bir ulusal çerçeveye hapsedilemez. Bu tür meseleler dünyanın dört bir köşesinde düzinelerce olaya görünür ve görünmez bağlarla bağlıdır. Uluslararası faktörlerin ve kuvvetlerin değerlendirilmesinde kimse ulusal önyargılardan Lenin kadar arınmış olamaz.

Marx'ın ulaştığı sonuç, feylesofların dünyayı yeterince yorumlamış olduğu, gerçek görevin ise dünyayı değiştirmek olduğu idi. Eski dünyanın dönüşümü şimdi tam sürat ilerliyor ve Lenin bu işin başındaki en önde gelen işçi. Onun enternasyonalizmi pratik bir değerlendirmeye ve dünya ölçeğindeki tarihsel olayların gelişimine dünya çapında amaçları olan pratik bir müdahaleye dayanıyor. Rusya ve kaderi, sonucu insanlığın kaderini çizecek olan bu devasa tarihsel mücadele içinde yalnızca unsurlardan biri.

Lenin'in enternasyonalizminin kimsenin övgüsüne ihtiyacı yok. Ama Lenin kendisi aynı zamanda köklü biçimde ulusaldır. Kökleri derinlemesine modern Rus tarihine bağlıdır, o tarihi kendi içine çeker, ona en yüksek ifadesini kazandırır ve tam da bu biçimde uluslararası eylemin ve dünya çapında etkinin en yüksek düzeylerine ulaşır.

Lenin'in "ulusal" bir şahsiyet olarak nitelenmesi ilk bakışta yadırganabilir, ama özünde bu tespit son derecede doğaldır. Rusya'nın bugün yaşamakta olduğu, halkların tarihinde eşi benzeri olmayan böyle bir devrime önderlik edebilmek için, çok açıktır ki, insanın halkın en derin köklerinden kaynaklanan temel güçleriyle çözülemez, organik bir bağı olması gerekir.

Lenin Rus proletaryasının cisimleşmiş halidir: Bu proletarya genç bir sınıftır, tarihi Lenin'in kendisinin yaşından pek az eskiye gider; ama köklü biçimde ulusal bir sınıftır, çünkü Rusya'nın bütün geçmiş gelişmesi onda özetini bulur, Rusya'nın bütün geleceği onda yatar, Rus ulusu onunla yükselecek ya da çökecektir. Sıradan ve basmakalıp olandan arınmışlık, sahtekârlıktan ve teamülden arınmışlık, düşüncede kararlılık, eylemde cüret (asla gözükaralığa dönüşmeyen bir cüret), işte Rus işçi sınıfının ve onunla birlikte Lenin'in özellikleri.

Rus proletaryasının, onu günümüzde dünya devriminin en önemli gücü haline getirmiş olan doğası, önceden Rus ulusal tarihinin bütün seyri tarafından hazırlanmıştı: Çarlık istibdadının barbarca gaddarlığı, ayrıcalıklı sınıfların önemsizliği, kapitalizmin, dünya borsalarının oyuncularları tarafından beslenen hummalı büyümesi, Rus burjuvazisinin devletin kanatları altında gelişmesi, yozlaşmış ideolojisi, derme çatma politikası. Bizim "Üçüncü Zümre"miz kendisine ait ne bir Reformasyon yaşadı ne de bir büyük devrim, hiçbir zaman da yaşayamazdı. Bu yüzden Rus proletaryasının görevleri çok daha kapsayıcı bir karakter kazanıyordu. Geçmiş tarihimizde ne bir Luther

oldu, ne bir Thomas Münzer, ne de Mirabeau, Danton ya da Robespierre. İşte tam da bu yüzden Rus proletaryasının Lenin’i var. Gelenek bakımından ıskalanmış, devrimin altüst oluşunda kazanılmış oldu.

Lenin işçi sınıfının yalnızca proleter bugününün değil, aynı zamanda o çok yakın olan köylü geçmişinin de aynasıdır. Proletaryanın bu tartışılmaz önderi, dış görünüşünde köylüye benzemekle kalmaz, içinde köylülükten güçlü bir takım izler taşır. Smolnîy’in² tam karşısında, dünya proletaryasının öteki büyük şahsiyeti Karl Marx taş bir kaide üzerinde siyah bir frak içinde durmaktadır. Hiç kuşku yok bu bir ayrıntıdır, ama insan Lenin’i siyah bir frak giymiş halde hayal bile edemez. Marx, bazı portrelerinde, bir frak gömleği giymiş olarak resmedilir; gömleğin önünde monokla³ benzer bir şey sallanmaktadır.

Marx’ın züppeliğe yatkın olmadığı, onun ruhu konusunda en ufak bir bilgisi olanlar için bile son derecede açıktır. Ne var ki, Marx farklı bir ulusal-kültürel toprakta doğmuş ve büyümüştü; aynen Alman işçi sınıfının önde gelen şahsiyetleri gibi. Bunların kökleri köyde değil, orta çağların loncalarında ve karmaşık kent kültüründe yatar.

Marx’ın üslubu bile, güçlülük ile esnekliği, gazap ile ironiyi, sertlik ile inceliği bir araya getiren zenginliği ve güzelliğiyle, Alman sosyo-politik literatürünün tamamının Reformasyon günlerinden, hatta daha öncesinden gelen edebi ve estetik birikimlerini içerir. Lenin’in bir yazar ve hatip olarak üslubu, aynen yapısı gibi, müthiş yalındır, faydacıdır, çilecidir. Ama bu güçlü çilecilikte, ahlaki bir tutumun zerresi görülmez. Burada ne ilkeler vardır, ne karmaşık bir sistem ve tabii ne de kasım kasım kasılma; bu, yalnızca, gücün insanın içindeki eyleme dönük birikiminin dışavurumudur. Köylünün pratik becerikliliğidir bu, ama devasa bir ölçekte.

Komünist Manifesto’da, *Eleştiri*’nin önsözünde, *Kapital*’de Marx’ın tamamını bulabilirsiniz. Birinci Enternasyonal’i kurmamış olsaydı bile, bugün neyse daima o olurdu Marx. Lenin’in tamamını ise devrimci eyleminde bulabilirsiniz. Geçmişte tek bir kitap yayınlamamış olsaydı bile, tarihe tam da şimdi geçtiği gibi geçerdi ebediyen: proleter devriminin önderi, Üçüncü Enternasyonal’in kurucusu.

Lenin’in üzerine düşen türden tarihsel ölçekte bir eylem için berrak bir bilimsel sistem (materyalist diyalektik) gereklidir; gereklidir de yeterli değildir. Burada, buna ek olarak, sezgi olarak adlandırdığımız o açıklanamaz yaratıcı güç de gereklidir. Yani olayları daha olurken doğru biçimde değerlendirmek, özde yatanı kabuktan ve rastlantısal olandan ayırmak, tablonun

² Smolnîy: Petrograd Sovyeti’nin merkezi.

³ monokl: Tek gözde kaş ile yanak arasına sıkıştırılan, çerçevesiz ve tek camlı gözlük.

eksik kısımlarını zihinde doldurmak, başkalarının ve her şeyden önemlisi düşmanın düşüncelerini sonucuna ulaştırmak, bütün bunları birleşik bir bütün içinde birbirine bağlamak ve darbeyi, bu darbe için uygun «formül»ün akla düştüğü anda indirmek. İşte bu, eyleme dönük sezgidir. Bir yönüyle kurnazlık dediğimiz şeye denk düşer.

Lenin, kaderin emperyalist mimarlarından birinin parlamentoda yaptığı konuşmayı sol gözünü iyice kısıarak radyoda dinlerken ya da kana susamış hilekârlığı cilalanmış bir ikiyüzlülükle birleştiren yeni bir diplomatik notanın metni üzerinden geçerken, ne sözcüklerin yumuşatabildiği, ne de tatlı dille kapana kısıtırılabilen, çok bilge bir mujik'tir.⁴ Burada köylü kurnazlığı, bilimsel düşüncenin son gelişmeleriyle donanmış bir deha düzeyine yükselmiştir.

Genç Rus proletaryası başarısını, hantal köylülük kitlesini köklerinden kavrayarak kendi peşinden çekip götürme yoluyla sağladı. Bunu hazırlayan, bütün ulusal geçmişimizdi. Ama tam da proletarya olayların seyri içinde iktidara gelmiş olduğu için, devrimimiz Rusya'nın geçmiş tarihinin ulusal darlığını ve taşralı cehaletini birden ve kökten biçimde aşmayı başarmıştır. Sovyet Rusya yalnızca Komünist Enternasyonal'in barınağı değil, onun programının ve yöntemlerinin yaşayan cisimleşmesi olmuştur.

Lenin, insan kişiliğinin, henüz bilinmeyen ve bilim tarafından keşfedilmemiş olan oluşum yollarından geçerek, ulusal ortamdan, insanlık tarihinin en büyük devrimci eylemi için ihtiyaç duyduğu her şeyi özümsemiştir. Uzun bir tarihsel dönem boyunca teorik olarak ifade edilmiş olan sosyalist devrim, Lenin'de ulusal cisimleşmesini bulmuş olduğu için, tam da bu nedenle, Lenin, kelimenin gerçek ve en bütünsel anlamında dünya proletaryasının devrimci önderi haline gelmiştir. İşte ellinci yaş günü, Lenin'i böyle bulmuştur.

4 mujik: Rus köylüsü.

Devrime adanmış bir beyin: Lenin

Sait Almış - Mehmet İnanç Turan

Giriş

Ölümünün 90. yılında Lenin görüşleri ve devrimci pratiği ile güncelliğini koruyor. Bizce Lenin'i lider yapan özelliklerinin başında dogmatizme ve revizyonizme karşı ödünsüz tavrı gelir. Lenin yaşamı boyunca Marksizmin temel ilkelerinden hiç taviz vermemiştir. Marksizmi dogmatik olarak, somut koşullardan bağımsız bir şekilde savunularla mücadeleyi hep önde tutmuştur. Lenin dogmatikler kadar Marksizmi geliştirme adına Marksizm düşmanlığı yapan revizyonistler karşısında da ödünsüzdü.

Lenin Marksizmi insanlığı özgürlüğe ulaştıracak bilimsel bir kılavuz olarak benimsedi. Bu yolculuk boyunca Marksizmin ışığında oluşturulacak kuramların hayat tarafından sınanarak doğrulanması gerektiğine inandı. Ne dogmatikler gibi pratiğin doğrulamadığı görüşlerde ısrar etti, ne de revizyonistler gibi öznel istemleri teorileştirmeye çalıştı.

Lenin'i ölümsüzleştiren en önemli özelliği görüşlerini, kuramını var olan koşulların analizini yaparak oluşturmasıdır. Somut koşullar değiştiğinde, eskiye koşullara göre oluşturulmuş görüş ve kuramların da değiştirilmesi ge-

rektiğini gösteren birçok örnek sunmuştur bize. Lenin gerek somut koşulların değişmesi karşısında geçersiz kalan, gerekse baştan yanlış oluşturulmuş görüşlerini değiştirmekten hiç gocunmadı.

Bu makalede Lenin'in bu özelliğini çok açık görebileceğimiz bir kuramı ele aldık: Devrim kuramını. Lenin'in devrim anlayışını sınıf mücadelesinin değişen koşulları içinde nasıl yeni koşullara göre yeniden oluşturduğunu izlemeye çalıştık.

I. Bölüm

Lenin'in aşamalı devrim kuramı

Lenin yaşamını devrime adanmış en büyük devrimci Marksisttir. Karşılaştığı her soruna devrimle bağlantılı çözümler üretmeye çalışmıştır. Burada sözünü ettiğimiz devrim, dar anlamda iktidarı ele geçirmek anlamında siyasal devrim değildir sadece. Lenin işçi sınıfı iktidarı aldıktan sonra da devrimciydi.

Lenin gençlik yıllarında, Rusya'da özgürlüğü getirecek yolu araştırmaya başladığında Marksizm ile tanıştı. Özgürlük için Çarlık yönetimini yıkmak, feodal kalıntıları ve kapitalizmi ortadan kaldırmak gerekiyordu. Köylü sosyalistleri (Narodnikler) yanlış yoldaydı. Özgürlüğü getirecek yol Marksizmin gösterdiği yoldu. Sosyalist toplumu kurmak için devrim gerekiyordu. Öyleyse yapılacak iş öncü işçilere Marksizmi öğretmek ve Marksizmin Rusya koşullarında geçerli olduğunu göstermekti. İlk iki kitabı: *Halkın Dostları Kimlerdir?* ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserlerini bu amaçla yazdı.

Lenin *Halkın Dostları Kimlerdir?* kitabında devrim konusundaki ilk düşüncelerini şöyle dile getirdi: “Rus İŞÇİSİ, tüm demokratik öğelerin başını çekerek mutlakıyeti devirecek ve RUSYA PROLETARYASINI (BÜTÜN ÜLKELERİN proletaryası ile yan yana) **açık siyasal savaşımın düz yolundan KOMÜNİST DEVRİMİN ZAFERİNE** götürecektir”.¹

Daha sonraki yıllarda devrimci mücadele içinde bu görüşleri daha netleştirecektir. Şimdilik, Lenin'in devrim anlayışındaki iki ana fikri vurgulamak gerekiyor. Birincisi Lenin'in teorik olarak Ekim Devrimi'ne kadar boğuştuğu **aşamalı devrim anlayışı** bu yıllarda oluşmuştur. Devrimin iki aşamasında da proletarya başı çekecektir. İkinci gözden kaçırmamamız gereken nokta, Lenin'in burada savunduğu devrim anlayışının özünde **dünya devrimi** savunusu vardır.

¹ Lenin, “*Halkın Dostları*” *Kimlerdir? ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?*, Sol Yayınları, çev. Vahap S. Erdoğan, 1996, s. 175. s. 183.

Rusya 1905 yılını tarihsel olaylarla karşıladı. 3 Ocak'ta Putilov işletmelerinde başlayan grev, genel greve dönüştü. Çarlık hükümeti tüm olanaklarını kullanarak işçi hareketinin yayılmasını engellemeye çalışıyordu. Grevci işçiler üzerinde görülmedik bir polis baskısı uygulanıyordu.

Çar'ın yalanlarına inanan Papaz Gapon, işçileri Çar'a dilekçe vermek için Kışlık Saray'a gitmeye çağırırdı. Çarlık polisi, papaz Gapon'a inanıp yola çıkan işçilerin üzerine kurşun yağdırdı. Bin işçi öldü, beş bin kişi yaralandı. Bu katliam tarihe Kanlı Pazar olarak geçti.

Çarlık yönetiminin halkı terörle sindirme taktiği ters tepti. Halk aynı gün Çarlığa karşı direnişe geçti. Petersburg ve Moskova'da barikatlar kuruldu. Devrim başlamıştı. Lenin için hayat boyu beklediği, hazırlandığı günler gelmişti. Lenin yığınların devrimci gücünü görüyor, onları doğru yönde yönlendirmek için Bolşeviklerin toparlanması ve öncülüğü ele alması gerektiğini düşünüyordu.

RSDİP'i (Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'ni) III. Kongre için toplantıya çağırırdı. Kongre Nisan 1905'te Londra'da toplandı. Lenin kongrede alınan taktik değişiklikleri; süren devrim hakkındaki görüşlerini önce partinin yayın organı *Proletari*'de ele aldı. Haziran/Temmuz 1905'te yazdığı *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği* adlı eserinde bu görüşlerini teorik bir temele oturtmaya çalıştı. Lenin'in geliştirdiği devrim kuramının temel başlıkları şöyledi:

a) Devrim iki aşamalı olacaktır

Lenin öncelikle Rusya'da gerçekleşecek olan devrimin iki aşamalı bir devrim olacağı düşüncesini teorileştirdi. Önce burjuva devrim gerçekleşecek, bu devrim feodalizmi tasfiye edecek, kapitalizmi geliştirecektir.

Burjuva devrim, geçmişin kalıntıları (yalnızca otokrasi değil, monarşiyi de içeren) feodal kalıntıları, en kararlı bir biçimde süpürüp atan ve **kapitalizmin en geniş, en özgür ve en hızlı bir biçimde gelişmesini** en eksiksiz bir biçimde güvence altına alan bir altüst oluşun ta kendisidir.²

Lenin Rus devriminin ilk aşamasının böyle bir burjuva devrim olacağını tasavvur eder. Gelişen Rus devriminin burjuva demokratik özde olacağını savunur. Proletaryanın mücadelesinin burjuva demokratik sınırlarını genişletebileceğini düşünür, ancak devrim sosyalist karakterde olmayacaktır: "Rus devriminin burjuva demokratik sınırlarının dışına çıkamayız; ama bu

² Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Sol Yayınları, çev. Muzaffer Erdost, 1978, s. 51.

sınırları fazlasıyla genişletebiliriz.”³

Lenin’in 1905’de devrim formülasyonu böyledir. Gerçekleşecek olan devrim burjuva devrimi olacaktır; kapitalizmi yıkmayacaktır. Proletaryanın amacı burjuva devrimin demokratik sınırlarını genişletmek olmalıdır. Lenin o tarihte sosyalizme varmanın biricik yolunun burjuva demokratik devrimden geçtiğini düşünüyordu. Lenin’e göre burjuva demokratik görevler tamamlanmadan, sosyalist görevlere el atılamazdı. Bu nedenle burjuva demokrasisinin içinden geçilerek sosyalizme varılacaktı. “Kim sosyalizme siyasal demokrasi dışında başka bir yoldan varmak istiyorsa, kaçınılmaz olarak hem ekonomik hem de siyasal anlamda saçma ve gerici sonuçlara varır.”⁴

b) Devrimin ilk aşaması hangi sınıfın öncülüğünde olacak?

Devrimin ilk aşamasına yani burjuva demokratik devrim aşamasına hangi sınıfın öncülük yapacağı konusunda Menşeviklerle Bolşevikler farklı düşünür. Menşeviklere göre bu aşamanın öncüsü burjuvazi olacaktır. Lenin’e göre ise proletaryanın öncülüğünde tüm halkın katıldığı bir devrim olacaktır. “Bütün halkın başında ve özellikle **köylülüğün başında, eksiksiz özgürlük için, tutarlı bir demokratik devrim için**, bir cumhuriyet için: Bütün emekçilerin ve sömürülenlerin başında sosyalizm için! Devrimci proletaryanın pratikteki siyaseti işte bu olmalıdır.”⁵

Lenin’e göre devrimin iki aşamasında da proletarya öncü güç olmalıdır. Devrimin burjuva demokratik aşamasında köylülükle; sosyalist aşamada yoksul köylülükle, yarı-proleter unsurlarla ittifak yapmalıdır. “Proletarya, (...) köylü yığınlarıyla ittifak kurarak, demokratik devrimi sonuna kadar götürmelidir. Proletarya, (...) halkın yarı-proleter unsurlarıyla ittifak kurarak sosyalist devrimi başarmalıdır.”⁶

c) Burjuva demokratik devrim nasıl bir düzen kuracak?

Lenin *İki Taktik*’te burjuva devrimin iktidar sorununa da açıklık getirir. Lenin’e göre burjuva devrimin başarısı proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün kurulmasına bağlıdır. Lenin devrimin iki yolunu ve iki sonucunu şöyle ortaya koyar:

Rusya’daki devrimin iki olası yolu ve iki olası sonucu vardır. Rusya’da ekonomik ve siyasal sistemin dönüşümünün burjuva demokratik doğrultu-

3 Lenin, a.g.e. s. 53.

4 Lenin, a.g.e. s. 133, 22.

5 Lenin, a.g.e. s. 135.

6 Lenin, a.g.e. s. 119, 120.

da olması zorunludur ve kaçınılmazdır. (...)

Ya 1. olaylar devrimin Çarlık üzerinde kesin bir zaferiyle son bulacaktır; ya da 2. bu güçler kesin bir zafer için yetersiz kalacak ve olaylar Çarlık ile burjuvazinin en tutarsız ve en çıkarıcı unsurları arasındaki bir pazarlıkla sonuçlanacaktır. (...)

Devrimin Çarlık üzerindeki kesin bir zaferi, proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün kurulması demektir.⁷

Lenin burada burjuva devrimin iki türünü hatırlatır aslında. Birinci yol (Avrupa yolu) Batı Avrupa'da burjuvazi öncülüğünde gelişen Burjuva Demokratik Devrimlere benzer yoldur. Ancak burjuvazi o dönemdeki devrimci barutunu tükettiği için, Rus devrimine proletarya öncülük yapmalıdır. İkinci yol (Asya yolu) burjuvazinin feodal gericiyle işbirliği ile sonuçlanacak reformcu yoldur.

Lenin'e göre, proletaryanın ve köylülerin demokratik diktatörlüğü kapitalizm sınırları içinde kalacaktır.

Bu diktatörlük (devrimci gelişmenin bir dizi ara aşamaları olmaksızın) kapitalizmin temellerini etkilemeyecektir. (...) Böyle bir zafer, henüz burjuva devrimimizi hiçbir biçimde sosyalist devrime dönüştürmeyecektir; demokratik devrim bir anda burjuvazinin toplumsal ve ekonomik ilişkilerinin sınırlarını geçmeyecektir.⁸

Burjuva Demokratik Devrim, feodalizmi (feodal kalıntıları) ortadan kaldırarak kapitalizmin devrimci yolunu açacaktır. Köylülüğün yararına, toprak mülkiyetinin köklü yeniden dağılımını gerçekleştirecek, tutarlı bir burjuva demokrasisi kuracaktır. Bu demokrasi, genel olarak küçük burjuva olan köylülüğe dayandığı için devrimci demokrat bir küçük burjuva cumhuriyeti olacaktır. “Burada önümüzdeki yol, otokrasiden cumhuriyete değil de, **küçük-burjuva demokratik cumhuriyetten** sosyalizme doğru uzanır.”⁹

Lenin'in “İki Taktik”te çizdiği devrimin rotası şöyledir:

- Proletarya köylükle (küçük burjuvaziyle) ittifak yaparak, bir küçük burjuva cumhuriyet kuracaktır.
- Küçük burjuva cumhuriyet kapitalizmi Avrupa tarzı yoldan geliştirecektir.
- Küçük burjuva cumhuriyetin iktidar biçimi, işçilerin ve köylülerin

⁷ Lenin, a.g.e. s. 57, 58, 59.

⁸ Lenin, a.g.e. s. 59, 60.

⁹ Lenin, a.g.e. s. 98, 99.

devrimci demokratik diktatörlüğü olacaktır.

- Bu iktidar feodal kalıntıları tümüyle temizleyecektir.
- Gelişkin bir burjuva demokrasisi kurulacaktır.
- Ancak bundan sonra sosyalist devrim gündeme gelecektir.

Oysa Şubat devriminde küçük burjuva bir cumhuriyet kurulmamıştır. İktidara işçilerin ve köylülerin devrimci diktatörlüğü egemen olmamıştır. Feodal kalıntılar temizlenmemiştir. İktidara burjuvazi gelmiştir. Köylülük proletaryayı değil, burjuvaziyi izlemiştir. Burjuva demokratik görevler tamamlanmamış olmasına rağmen, Lenin sosyalist devrimi gündeme almıştır.

d) İki devrimin iç içeliği

Lenin burjuva devrim ile sosyalist devrimin birbirine bağlanması gerektiğini savunur. Proletarya burjuva devrimden sonra kurulacak olan devlet içinde sosyalist devrime ilerlemenin garantisi olacaktır.

Lenin’e göre burjuva demokratik devrim feodalizme ve gericiliğe karşı kesin zafer kazandığında, küçük burjuvazinin (köylülüğün) devrimciliğinin sınırına gelmiş olacaktır. O noktadan sonra proletarya için sosyalist devrim mücadelesi başlayacaktır.

Bugünkü devrimin kesin zaferi, demokratik devrimin sona erdiği ve sosyalist devrimin kararlı savaşımının başladığı nokta olacaktır. Köylülüğün bugünkü istemlerinin karşılanması, gericiliğin tümüyle bozguna uğratılması ve demokratik cumhuriyetin gerçekleşmesi, burjuva devrimciliğinin ve hatta **küçük burjuva devrimciliğinin son sınırını belirleyecek** ve proletaryanın sosyalizm için gerçek savaşımının başlangıcı olacaktır.¹⁰

Lenin demokratik devrimin, sosyalist devrime bağlanması konusunda ısrarlıdır. Fakat Rusya için demokratik devrimin (proletaryanın ve köylülerin devrimci diktatörlüğünün) ilk aşama olarak gerçekleşmesini zorunlu görmektedir. “İki devrim iki aşama” görüşüne göre, iki devrim arasında kapitalizmin gelişme evresi yer alacaktır. Sosyalist devrim ikinci aşama olarak ortaya çıkacaktır.

Ancak Lenin her iki devrim aşamasını birbirinin karşısına koymaz. Bu iki devrimin **bazı unsurlarının** iç içe geçebileceğini söyler.

Hepimiz burjuva devrim ile sosyalist devrimi karşı karşıya koyarız; hepimiz ikisi arasındaki kesinkes bir ayrımın mutlak bir zorunluluğu konusun-

¹⁰ Lenin, a.g.e. s. 155, 156.

da direniriz; ama tarihin akışı içerisinde, **bu iki devrimin tek tek özgün unsurlarının iç içe geçmiş oldukları** yadsınabilir mi? (...) Avrupa'daki geleceğin sosyalist devrimi, demokrasi alanında geride bırakılmış olan, bir sürü tamamlanmamış şeyi tamamlamak zorunda kalmayacak mı?¹¹

Lenin Avrupa'da gelişecek sosyalist devrimlerin çözülmemiş burjuva demokratik sorunları da beraberinde çözeceğini söyler. Bu örneği vermesinin amacı, Rus devriminin ilk aşamasının çözemediği bazı unsurlarının sosyalist devrime kalabileceğini belirtmek içindir.

Lenin Avrupa için öngördüğü burjuva demokratik sorunları da beraberinde çözen kesintisiz bir sosyalist devrimi Rusya için olanaksız görmektedir. Henüz tarihin bu sırayı değiştirebileceğini, iki aşamalı bir devrim değil, aşamasız kesintisiz devrimi gündeme sokabileceğini görememektedir.

e) Sosyalist devrimde proletaryanın bağlaşıkları değişecektir

Lenin devrimin ilk aşamasında, burjuva devrimde proletaryanın bağlaşığını tüm köylülük ve kent küçük burjuvazisi olarak tanımlar. Sosyalist devrimde ise proletarya ile köylülük arasındaki ittifak çözülecek, proletaryanın yanında yoksul köylülük ve kentin yarı-proleter unsurları yoldaş olacaktır. “Proletarya, (...) köylü yığınlarıyla ittifak kurarak, demokratik devrimi sonuna kadar götüremelidir. Proletarya, (...) halkın yarı-proleter unsurlarıyla ittifak kurarak sosyalist devrimi başarmalıdır.”¹²

f) Niçin sosyalist devrim değil?

Lenin sosyalist devrimin Marx'ın görüşüne uygun olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde olacağına inanıyordu. Rus devriminin yaklaştığı yıllarda devrimci merkezin Almanya'ya kaydığını belirtiyor ve Almanya'da sosyalist bir devrim bekliyordu.

Lenin'in iki aşamalı devrim stratejisini geliştirmesinin ve burjuva devrimde ısrar etmesinin bir nedeni buydu. Kapitalizmin olgunlaşmadığı, proletaryanın nicel ve nitel olarak gelişkin olmadığı Rusya'da, sosyalist devrimi olanaklı görmüyordu. Rusya'nın ulaşmış olduğu **ekonomik gelişme** (nesnel koşullar) ve geniş proletarya yığınlarının ulaşmış oldukları **bilinç ve örgütlenme düzeyi** (nesnel koşullarla kopmaz bağları olan öznel koşullar) **işçi sınıfının hemen ve tamamen kurtuluşunu** olanaksızlaştırmaktadır.¹³

Bir devrim düşünün ki, başını proletarya çekiyor ama sosyalizmi hedef-

11 Lenin, a.g.e. s. 99.

12 Lenin, a.g.e. s. 119, 120.

13 Lenin, a.g.e. s. 22, 23.

lemiyor. Başında proletaryanın bulunduğu bir devrimci iktidar düşünün ki, sosyalizm programını değil, asgari programını uygulamayı hedefliyor. Lenin bu çelişkinin bilinçli işçiler tarafında sorgulanabileceğini hesap eder:

İşçiler biz, azami programımızı niçin uygulamıyoruz diye sorarlarsa, kendilerini, demokratik düşünceye sahip halk yığınlarının sosyalizme henüz ne kadar yabancı olduklarını, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının henüz ne kadar az gelişmiş bulunduğunu, proletaryanın örgütlenmesinin henüz ne kadar yetersiz olduğunu belirterek yanıtlayacağız.¹⁴

Lenin'in sosyalist devrim için tek umudu Alman devrimiydi. Rusya'da gerçekleşecek burjuva devrimin Avrupa sosyalist devrimini ateşleyeceğine ve Avrupa ülkelerinde gerçekleşecek sosyalist devrimin Rusya'yı da içine alacağına inanıyordu. "Eğer Avrupa'nın sosyalist proletaryası Rus proletaryasına yardıma gelmezse, bu mücadele tek başına Rus proletaryası için ne-redeyse umutsuz ve yenilgisi de (...) kaçınılmaz olacaktır."¹⁵

g) Lenin'in kesintisiz devrim anlayışı

Lenin Eylül 1905 tarihli "Sosyal-Demokrasinin Köylü Hareketiyle İlişkisi" adlı makalesinde açık olarak kesintisiz devrimden yana tutum alır. "Demokratik devrimden **sonra** derhal, gücümüz oranında, sınıf bilinçli ve örgütlü proletaryanın gücü oranında sosyalist devrime geçmeye başlayacağız. **Biz kesintisiz devrimden yanayız.** Yarı yolda durmayacağız."¹⁶

Lenin'in *İki Taktik*'te de demokratik devrimde çakılıp kalma mantığına sahip olmadığı söylenebilir. Lenin için temel amaç her zaman sosyalist devrimdir. Ne var ki, *İki Taktik*'te demokratik devrim ile sosyalist devrim arasına bir burjuva demokrasisi (kapitalizmin gelişmesi) girer. İki devrim arasındaki zaman aralığı daha fazladır. Yukarıda aktardığımız makalede ise iki devrim arasındaki uzaklık kısaltılmıştır; birbirini kesintisiz biçimde tamamlar.

Ne var ki, hem *İki Taktik*, hem de yukarıdaki makalede önce demokratik devrimin zaferinin sağlanması, sonra sosyalist devrime geçilmesi anlayışı varlığını korumaktadır. Lenin'de henüz demokratik istemler ile sosyalist istemleri bir potada karıştırıp, sosyalist devrimi tek bir devrim süreci olarak algılamak yoktur. Lenin 1917 Nisan ayından sonra bunu savunacaktır.

¹⁴ Lenin, a.g.e, s. 23.

¹⁵ Lenin, *Seçme Eserler*, cilt III, İnter, çev. Saliha N. Kaya, 1994, s. 127.

¹⁶ Lenin, a.g.e. s. 138.

II. Bölüm

Aşamalı devrim kuramının pratikle sınayı

Lenin'in aşamalı devrim teorisi 1917 Şubat Devrimi ile pratiğin sınavına çıktı. 24 Şubat 1917 günü Petersburg işçileri greve çıktı. Ertesi gün genel grev ve ayaklanma oldu. 26 Şubat günü askerler arasında ilk başkaldırıları başladı. 27 Şubat'ta Bolşevikler yayımladıkları bir bildiri ile geçici devrimci hükümet kurulmasını talep ettiler. Bu bildiride Sovyetlerden ve Sovyetlerin iktidarından söz edilmiyordu.

Şubat Devrimi Çarlık rejimini yıkmış, burjuvaziyi iktidara taşımıştı. Ülkede ikili bir iktidar yapısı oluşmuştu: Burjuvazinin siyasal iktidarı ve Sovyetlerin toplumsal iktidarı. Lenin'in partisinin Merkez Komitesi üyeleri Geçici Hükümet'i karşılarına almaktan çekiniyordu. Geçici Hükümet'in attığı ilerici adımları desteklemek, karşı devrimci adımlarına karşı çıkmak gibi muğlak bir politika öneriyorlardı.

Lenin, Nisan ayı başında Petersburg'a geldi. Lenin'in gelmesi ile Bolşevikler sağlam bir önderliğe kavuşmuştu. Lenin öncelikle Bolşeviklerin Geçici Hükümet'e bakış açısını netleştirdi. Geçici Hükümet'in kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini temsil ettiğini söyledi. Bolşeviklerin bu hükümeti desteklemelerinin söz konusu olamayacağını açıkladı.

Lenin'e göre Şubat Devrimi ile Rusya'da burjuva devrim tamamlanmıştı. Şimdi devrimin ikinci aşamasına geçmenin yani işçilerin ve yoksul köylülerin iktidarını kurmanın zamanıydı. Lenin bu görüşlerini daha Rusya'ya gelmeden önce yazdığı "Uzaktan Mektuplar" adlı makalelerinde dile getirmeye başlamıştı. *Pravda* redaksiyonu bu makaleleri kısaltarak, sansürleyerek yayımladı.

Lenin Petersburg'a geldiği 3 Nisan gecesi Bolşevik örgüt toplantılarında iki konuşma yaptı. Bu konuşmalar ertesi gün *Pravda*'da yayımlandı. Lenin partisi içinde azınlıkta kalmıştı.

Lenin'in bu yalnızlığını anlamak zor değildi. Yıllardır savunduğu iki aşamalı devrim anlayışının eskidiğini, terk edilmesi gerektiğini söylüyor; önlemindeki aşamanın sosyalist devrim olduğunu belirtiyordu.

Lenin görüşlerini Bolşevik kadrolara kabul ettirmek için çok uğraştı. Nihayet 14 Nisan'da toplanan Bolşevik örgütler konferansında amacına ulaştı. Bolşevik örgütü ikna etti. Slogan belirlenmişti: "Bütün İktidar Sovyetlere!".

Demokratik devrime yeni bir bakış

Lenin, sık sık Marx'ın "bizim doktrinimiz bir dogma değildir; eylem kılavuzudur," sözünü hatırlatır. Teorinin somut şartlar içinde denenmesi gere-

kir; eski teoriye bağınazca sarılmak dogmatikliklidir. Bolşeviklerin çoğu eski *İki Taktik* çizgisinde kalarak dogmatiklik yapmaktadır.

Rusya Şubat burjuva devrimini yapmıştır; sosyalist devrimi önüne almıştır. Birinci aşamada, devlet iktidarı burjuvaziye geçmiştir. Şubat burjuva devrimi bunu gerçekleştirmiştir. Lenin daha ileri gider, Rusya’da burjuva demokratik devrimin tamamlandığını ileri sürer: “Rusya’da devlet erki yeni bir sınıfın, burjuvazinin ve burjuvalaşmış toprak sahiplerinin eline geçmiştir. Bu ölçüde Rusya’da burjuva demokratik devrim tamamlanmıştır.”¹⁷

Lenin *İki Taktik*’te burjuva devriminin tamamlanmasını, proletarya ve köylülerin diktatörlüğünün kurulmasına ve bu iktidarın Bolşeviklerin asgari programını gerçekleştirilmesine bağlamıştı. Oysa Lenin’in “burjuva demokratik devrimin tamamlandığını” söylediği Nisan 1917’de bunların hiçbirini gerçekleşmemişti.

Şubat Devrimi hiç hesapta olmayan ikili bir iktidar yapısı ortaya çıkarmıştı. Siyasi iktidar burjuvazinin eline geçmişti. Öte yandan Sovyetler siyasal olarak iktidarı ele alamamış olsa da toplumsal düzene egemen hale gelmişti. Lenin devrim kuramını yeni duruma uyarladı. Aşamalı devrim kuramının eskidiğini, hayatın kuramı değişikliğe uğrattığını söyledi:

Bu formül artık eskidi. Hayat onu, formüller ülkesinden gerçek ülkesine götürdü; ona kan ve can verdi, onu somutlaştırdı ve NETİCEDE DEĞİŞİKLİĞE UĞRATTI.(...)

Her kim ki, bugün proletaryanın ve köylülerin devrimci demokratik iktidarından başka söz etmez; hayatın gerisinde kalır ve bu yüzden de, pratik olarak, proletarya sınıfının mücadelesine karşı küçük-burjuvaziye geçer.¹⁸

Lenin’e göre artık proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü hedefi hayatın gerisinde kalmıştır. Devrimin karakteri ve sınıflar arası bağlaşıklık politikaları değişmiştir. Aşamalı devrim kuramında proletaryanın bağlaşıklı olan, hatta burjuva demokratik devrimin temel ögesi olan köylülük şimdi burjuvazi ile işbirliği yapmaktadır.

Lenin’in yeni taktiği, köylülerin burjuvaziyle kurduğu ittifakı bozmak üzerine kuruludur. Eğer Sovyetler iktidarı burjuvaziden alırsa, bu ittifak bozulmuş olacaktır. Bolşevikler, Sovyetler içindeki yoksul köylülerle, yarı-proleterlerle ittifak kuracaktır.

Bolşevikler henüz Sovyetlerde çoğunlukta olmadığından dolayı sosyalist devrimden söz etmez Lenin. Bunun bir diğer nedeni de aşamalı devrim te-

¹⁷ Lenin, a.g.e. s. 57.

¹⁸ Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, çev. M. Erdost, 1969, s. 21.

orisini içselleştirmiş Bolşevik kadrolara sosyalist devrim tezini kabul ettirmenin zorluğudur.

Nitekim Kamanev başta olmak üzere Bolşevik kadrolar Lenin'in yeni devrim kuramını anlamakta güçlük çekiyorlardı. Onlara göre burjuva demokratik görevler henüz yerine getirilmemişti, dolayısıyla burjuva demokratik devrim tamamlanmış olamaz ve sosyalist devrim gündeme girmiş olamazdı. Yapılması gereken iş, bir burjuva organı olan geçici hükümetin bu görevleri yerine getirmesi için "baskı taktiğiyle" desteklenmesiydi.

Eski Bolşevikler *İki Taktik* broşürüne uygun olarak, "küçük burjuva köylü cumhuriyetinin" daha gündemde olduğu ve onun kurulmasının hedeflenmesi kanısındaydılar. Lenin Bolşevik kadroları ikna edebilmek için devrimin birinci aşamasının tamamlandığını ileri sürüyordu. Asıl anlatmak istediği ise küçük burjuvazinin burjuvazi ile hesapta olmayan bağlaşıklığı idi. Lenin iki aşamalı devrim kuramını formüle ederken bu seçeneği öngörmemişti. Kuramı küçük burjuvazinin (köylülüğün) işçi sınıfı ile birlikte olması üzerine kurulmuştu.

Her kim ki, eyleminde, sadece, burjuva demokratik devrimin tamamlanmamış olduğu basit formülünden esinlenirse, sırf bu yüzden **küçük burjuvazinin burjuvazi karşısında mutlaka bağımsız olabileceğine kefil oluyor demektir.**(...) Kendisini acınacak bir halde küçük burjuvazinin eline teslim ediyor demektir.¹⁹

Lenin'in eski Bolşeviklere yönelttiği bu eleştiri aynı zamanda *İki Taktik*'e yöneltilmişti. Lenin'in büyüklüğü, 1905 yılında yazdıklarının yaşamın pratiğinde olumsuzlanmasını görmüş olmasıydı. Ve geçerliliği olmayan formüllerin esiri olmamasıydı.

Burjuva devrim ne zaman tamamlanır?

Lenin'in savunduğu burjuva demokratik devrimin **tamamlanması** (tam zafere ulaşması) ne anlama geliyordu? En başta iktidarın proletarya ve köylülerin eline geçmesi demektir bu! Çünkü iktidar Çarlıkla uzlaşan burjuvazinin eline geçerse, kapitalizm reformcu yoldan (Asya biçimi yolundan) gelişecekti.

Eğer iktidar proletarya ve köylülerin eline geçerse, devrimci yoldan (Avrupa yolundan) kapitalizm gelişecekti. Küçük- burjuva demokratik cumhuriyet kurulacaktı, özgür kapitalist köylü ortaya çıkacaktı; kapitalizmin ve üretici güçlerin gelişmesi Asya yolundan daha hızlı olacaktı. Demokratik dev-

¹⁹ Lenin, a.g.e. s. 30.

rimin zaferi, burjuva gelişmenin Prusya-Asya tarzına karşı, Avrupa tarzının zaferi olacaktı. Feodal toprak mülkiyeti tamamen yok edilecekti. Topraklar köylülerin (onların ortak olduğu, hatta çoğunlukta olduğu iktidarın) eline gelecekti. Serbest, pazar için üretim yapan bir tarım ortaya çıkacaktı. Topraklar köylüler için ulusallaştırılacaktı. Bu bir köylü devrimiydi; köylünün yani küçük burjuvazinin istemlerini karşılayacaktı. Burjuva devrimin zaferi, özgür bir çiftçiler cumhuriyetinin kurulması anlamına gelecekti. Kapitalist iç pazar serbestçe gelişecek, halkın yaşam seviyesi, kültürü yükselecekti. Burjuva devrimin bu zaferini “proletarya ve köylülüğün koalisyonu” sağlayacaktı. Böylece demokratik burjuva devrim tamamlanmış olacaktı. Özcesi, burjuvazinin iktidara geçmesi devrimin **tamamlanmaması** anlamına gelecekti.

Lenin *İki Taktik*'te, 1848 Alman devriminde büyük burjuvazinin iktidara geçmesini ve feodalizmle uzlaşarak halka ihanet etmesini, “devrimin tamamlanmaması” olarak formüle ediyordu. Devrimde proletarya ayaklanmış ve zafer kazanmıştı; ama iktidara burjuvazi gelmişti. “Halk, zafere ulaşmıştı; kesinlikle demokratik nitelikte özgürlükler kazanmışlar; ama mevcut iktidar kendi ellerine değil, büyük burjuvazinin eline geçmişti. Kısacası, devrim **tamamlanmamıştı**.”²⁰ 18 Mart 1848'de Berlin işçilerinin ayaklanması iktidarı burjuvaziye verdiği için tamamlanmamış bir devrimdi. “Şu halde devrimin **tamamlanması** neye bağlıdır? Bu mevcut iktidarın kimin eline geçeceğine! (...) Birinci durumda burjuvazi iktidara (...) sahip olacaktır. İkinci durumda, devrimci demokratik diktatörlük, yani devrimin kesin zaferi mümkün olacaktır.”²¹

Demek ki Lenin, iktidarı burjuvaziye veren bir burjuva devrimini tamamlanmamış bir devrim olarak görüyordu. Rusya koşullarında proletarya ve köylülük iktidara gelmeden devrim tamamlanamazdı. Ama 1917 Şubat devriminden sonra Lenin görüş değiştirdi. Şubat 1917 devrimi bir burjuva devrimiydi ve iktidara burjuvazi ve burjuvalaşan toprak sahipleri geçmişti. Üstelik bunlar feodalizmle uzlaşmıştı. Köylülerin demokratik istemleri yerine getirilmemişti. Buna karşın Lenin, burjuva devrimin artık **tamamlanmış** söyledi. Nisan 1917'de Lenin Şubat devrimi için şunları yazdı: “Rusya'da devlet erki yeni bir sınıfın, burjuvazinin ve burjuvalaşmış toprak sahiplerinin eline geçmiştir. Bu ölçüde Rusya'da burjuva demokratik devrim **tamamlanmıştır**.”²²

Bunun anlamı şuydu: Lenin hedef olarak demokratik bir burjuva cumhu-

20 Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Sol Yayınları, çev. Muzaffer Erdost, 1978, s. 160.

21 Lenin, a.g.e. s. 161.

22 Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt 6, çev. Saliha N.Kaya, İnter, 1995, s. 57.

riyetini gerçekleştirecek proletaryanın-köylülerin iktidarını değil, sosyalist devrimi gündeme sokuyordu. Sorunu, “demokratik devrim tamamlanmamıştır,” diye formüle etseydi; bu devrimi tamamlamak için uğraşması gerekecekti. Oysa Lenin, “sosyalizme geçiş talepleri” üzerinden sosyalist devrimi gündeme getirdi. Lenin’in büyüklüğü de buydu; somut koşulların somut tahlili! Teorinin griliğine aldanmaması, pratiğin yeşil hayat ağacını görmesi!

Tüm iktidar sovyetlere!

Lenin, *İki Taktik*'te kurduğu aşamalı devrim teorisi yaşama geçmeyince, devrim anlayışını yeniden gözden geçirmeye başladı. Nisan 1917'de kaleme aldığı “Rusya’da Politik Partiler ve Proletaryanın Görevleri” isimli makalede, yeni devrim kuramının özünü açıklıyordu: “Tüm görev, (...) iktidarın mutlaka proletarya ve yoksul köylülüğe geçmek zorunda olduğunu kitlelere kavratmaktan ibarettir.”²³

İki Taktik'te sosyalist devrimin ittifak güçleri olarak yoksul köylülüğün (yarı-proleterlerin) belirtildiğini hatırlayalım. Proletarya ve yoksul köylülüğün iktidarı, sosyalist devrimden başka bir anlama gelmez. Demek ki, Lenin sosyalist devrimi savunmaya başlamıştır. Mayıs 1917'de “Krizin Dersleri” isimli makalede aynı fikri yeniden buluruz. “Proletarya, iktidarın devrimci sınıfın, işçi sınıfının ve yarı-proleterlerin eline geçmesinden yanadır.”²⁴

Bolşeviklere karşı geçici hükümet tarafından başlatılan “Lenin’i yok etme” operasyonları günlerinde (Temmuz 1917'de) yazılmış olan “Şiarlar Üzerine” başlıklı makalede sosyalist iktidar sorunu daha net formüle edilir: “Temmuz 1917 deneyiminden sonra tam da devrimci proletarya devlet erkini tek başına eline almalıdır. (...) İktidarın proletaryanın elinde olması, onun yoksul köylülük ya da yarı-proleterler tarafından desteklenmesi biricik çıkış yoludur.”²⁵

Sovyetler içinde çoğunlukta ve yönetimde olan Menşevikler ve Sosyalist-Devrimciler, Bolşevikler yerine burjuvaziyle ittifak yolunu seçtiler. Burjuva hükümet Bolşeviklere karşı saldırıya geçti. Bu durumda iktidarın Sovyetler aracılığı ile barışçıl şekilde ele alınması olasılığı kalmamıştı. Lenin “İktidar Sovyetlere!” sloganını geri çekti.

Tüm iktidarın Sovyetlere geçmesi şiarı, bir sonraki adımın, bu barışçıl gelişme yolunda doğrudan hayata geçirilebilir adımın şiarıydı. O, 12 Mart'tan

23 Lenin, a.g.e. s. 80.

24 Lenin, a.g.e. s. 139.

25 Lenin, a.g.e. s. 182.

(27 Şubat), 17 (4) Temmuz'a kadar mümkün ve tabii ki en çok istenir olan ve şimdi kesinlikle imkânsız olan barışçıl gelişimin şiarıydı.(...)

Barışçıl gelişme o sıralar, tüm devlet erki tam zamanında tümüyle Sovyetlere geçmiş olsaydı, bunlar içinde sınıf ve partilerin mücadelesinin en barışçıl ve en sancısız biçimde gerçekleşmesi bağlamında bile mümkün olabilirdi²⁶

Lenin Ekim devrimi arifesinde hâlâ Menşevikler ve Sosyalist-Devrimcileri ikna etmeye çalışıyordu. Eylül (Ekim) 1917'de şöyle yazdı:

Sovyetler tüm iktidarı alırsa, şimdi bile-ve büyük bir ihtimalle son şansları-devrimin barışçıl gelişimini, delegelerin halk tarafından barış içinde seçilmesini, Sovyetler içinde partilerin barışçıl mücadelesini, çeşitli partilerin programlarının pratikte denenmesini, iktidarın bir partinin elinden diğerine barışçıl geçişini güvence altına alabileceklerdir²⁷

Sosyalist-Devrimciler ve Menşevikler, Sovyetlerin iktidarı almasına destek vermediler; burjuvaziyle ittifaklarını sürdürdüler. Bolşeviklere destek verseydiler, devrim barışçıl koşullarda oluşacaktı. Kurulacak proleter devlet (proletarya diktatörlüğü) de çok partili bir sosyalist demokrasi olacaktı. Bolşevik Partisi'ne seçenek olarak Sovyetlerde çoğunluğu ele geçirerek tek başlarına iktidarı ele geçirmeleri kaldı. 1917 Ekim devrimi Bolşevikleri ve onların partisini egemen kıldı.

Sonuç

Türkiye sosyalist hareketinin tarihi boyunca en çok tartıştığı konular arasında devrim anlayışı önemli yer kaplar. Lenin'in devrim kuramı sosyalist solda ortaya çıkan her yeni fraksiyonun kendine göre yeniden yorumladığı konuların başında gelmiştir hep.

Türkiye solu Lenin'in devrim kuramını oluşturulduğu somut koşulları düşünmeden, şabloncu bir tarzda Türkiye'ye uyarlamaya çalışmıştır. Lenin'in *İki Taktik* kitabında formüle ettiği "iki aşamalı devrim" kuramı Türkiye sosyalist hareketinin devrim anlayışına damgasını basmıştır. Milli Demokratik Devrim (MDD), Ulusal Demokratik Devrim (UDD), Demokratik Halk Devrimi vb. devrim anlayışlarının hepsi *İki Taktik*'teki devrim kuramından çıkmıştır.

Türkiye solu Lenin'in koşullar değiştiği için aşamalı devrim teorisinden

²⁶ Lenin, a.g.e. s. 177.

²⁷ Lenin, a.g.e. s. 257.

vazgeçtiğini, yerine sosyalist devrim teorisini geliştirdiğini anlayamadı. Rusya'da Lenin'in teorileştirdiği anlamda burjuva demokratik devrim yaşanmadığı, yani aşamalı devrim kuramının hayat tarafından doğrulanmadığı dile getirilmedi. Bu nedenle Lenin'in devrim kuramını değiştirdiği söylenmedi. Neden? Çünkü günümüzde bile, hâlâ aşamalı devrim kuramını savunan sosyalist parti ve gruplar var. Programlarında sosyalist devrimi savunan partilerin devrim anlayışına bile sinmiştir aşamalı devrim kuramı.

Lenin'in devrime adanmış beyni ise aşamalı devrim kuramını aşarak kesintisiz-sürekli devrime ulaşmıştır. Türkiye solunun Lenin'den öğreneceği daha çok şey var demektir bu!

Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya istasyonuna*

Michael Löwy

“Bu kadar aptalca şeyler söyleyen biri tehlikeli olamaz.” (Stankeviç, sosyalist, Nisan 1917)

“Bu saçmalıklar, bir delinin saçmalamaları!” (Bogdanov, Menşevik, Nisan 1917)

“Bunlar saçma sapan düşler...” (Plehanov, Menşevik, Nisan 1917)

“Bakunin'in Rus Devrimi'ndeki uzun yıllar boyunca boş kalan yerini şimdi Lenin dolduruyor.” (Goldenberg, eski Bolşevik, Nisan 1917).

“O gün (4 Nisan) Lenin yoldaş kendisine bizim saflarımızda bile açık taraftar bulamamıştı” (Zaleski, Bolşevik, Nisan 1917).

“Lenin yoldaşın genel planına gelince: Bu plan, burjuva demokratik devrimi tamamlanmış gibi sunduğu ve bu devrimin hemen sosyalist devrime

* “De la Grande Logique de Hegel à la gare finlandaise de Petrograd” (M. Löwy, *Dialectique et Revolution*, Editions Anthropos, 1973 içinde) adlı makaleden Türkçe'ye çeviren Gülnur Savran. Suhanov, La Revolution russe de 1917 (1917 Rus Devrimi), Stock, Paris, 1965, s. 139, s. 140, s. 142 Bu yazı daha evvel Sınıf Bilinci dergisinde (sayı 14, Ocak 1994, s. 19-31) yayınlanmıştır

dönüşeceği varsayımına dayandığı ölçüde bize kabul edilir gibi gelmiyor.” (Kamenev, Bolşevik Partisi yayın organı Pravda’nın 8 Nisan 1917 tarihli başyazısından).

İşte, Lenin’in, önce zırhlı bir arabadan Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu önündeki meydanda toplanmış olan kalabalığa, ertesi gün de Bolşevik ve Menşevik Sovyet delegelerine sunduğu, resmi doktrine aykırı tezler, yani “Nisan Tezleri”, Rus Marksizmi’nin resmi temsilcilerince tam bir fikir birliği içinde, bu şekilde karşılanmıştı. Suhanov (sonraları Sovyet görevlisi olacak olan bir Menşevik) ünlü anılarında, Lenin’in merkezi önemdeki siyasal formülünün bütün iktidar Sovyetlere- “masmavi bir gökte duyulan bir gök gürültüsü gibi yankılandığı”nı ve “kendisine sadık olan yandaşlarının en bilgililerini bile şaşkınlığa düşürüp kafalarını karıştırdığı”nı itiraf eder. Suhanov’a bakılırsa, önde gelen bir Bolşevik “(Lenin’in) bu konuşmasının sosyal demokratlar arasındaki ayrılıkları derinleştirmeyip tersine bastırdığını” bile açıklamıştır, “çünkü Lenin’in tavrı karşısında Bolşevikler’le Menşevikler’in anlaşmaktan başka çareleri yoktu!”¹ 8 Nisan tarihli **Pravda**’da çıkan başyazı, Lenin’in karşısında tam bir fikir birliği olduğu izlenimini o gün için doğruluyordu: Suhanov’un ifadesiyle “Bolşevik Partisi’nin Marksist temelleri sapasağlam ve sarsılmaz olarak ayakta duruyor, parti kitleleri de geçmişin bilimsel sosyalizminin temel ilkelerini savunmak üzere Lenin’e karşı ayaklanıyor gibi görünüyordu. Heyhat! Meğer yanılmıştık!”²

Lenin’in sözleri üzerine kopan bu olağanüstü fırtınayı ve söylediklerinin koro halinde lânetlenmesini nasıl açıklayabiliriz? Suhanov’un safdil ama açıklayıcı betimlemesi bu sorunun yanıtını ima ediyor: Lenin gerçekten de “geçmişin bilimsel sosyalizminden, Marksizm’in “temel ilkeleri”ne ilişkin belirli bir anlayıştan kopmuştu; bu anlayış, Rus Marksist sosyal demokrasinin bütün akımlarının bir ölçüde paylaştığı bir anlayıştı. Gerek Menşevik gerekse Bolşevik parti önderlerinin Nisan Tezleri karşısında sergiledikleri şaşkınlık, kafa karışıklığı, öfke ya da hor görme, bu tezlerin ima ettiği bir şeyin, II. Enternasyonal’in “Ortodoks Marksizm” geleneğinden köklü bir kopuşun belirtileridir yalnızca. (Burada II. Enternasyonal’in radikal solundan -Rosa Luxemburg vb.- değil, hegemonik olan akımdan söz ediyoruz.) Bu geleneğin mekanik -determinist- evrimci maddeciliği katı ve felçleştirici bir tasım halinde billurlaşmıştı:

“Rusya geri kalmış, barbar, yarı-feodal bir ülkedir.

Sosyalizm için gerekli koşullar burada yeterince olgunlaşmamıştır.

¹ Suhanov, La Revolution russe de 1917 (1917 Rus Devrimi), Stock, Paris, 1965, s. 139, s. 140, s. 142

² Aynı yerde, s. 143.

Rus Devrimi bir burjuva devrimidir.”

Tarihsel sonuçları bakımından, Lenin’in Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’ndaki konuşmasıyla başlattığı teorik dönemeç kadar zengin başka bir dönemeç nadirdir. Bu dönemecin yöntemsel kaynakları nelerdi? “Geçmiş’in” Ortodoks Marksizmi’nin düsturlarıyla karşılaştırıldığında, onun yönteminin özgül farklılığı nedir?

1923 Ocak’ında tam da Suhanov’a karşı yazdığı bir polemik yazısında Lenin kendisi bu soruyu şöyle yanıtlıyor: “Hepsi de Marksist olduklarını söylüyorlar, ama Marksizm’i mümkün olan en bilgiç biçimde anlayarak, Marksizm’in özünde yatan şeyi, yani onun devrimci diyalektiğini hiç kavramamışlar”³. Marksizm’in devrimci diyalektiği: İşte Lenin II. Enternasyonal Marksizmi’nden ve bir ölçüde de, kendi “geçmiş” felsefi bilincinden koptuğu noktanın özet ifadesi. Birinci Büyük Savaş’ın patlak vermesiyle birlikte başlayıp, Marksist diyalektiğin Hegel’deki kaynaklarına dönüşle beslenen ve 3 Nisan 1917 gecesinin anıtsal, “çılgınca” ve “saçmalamalarla dolu” meydan okumasına yol açan kopuş...

I. “Eski Bolşevizm” ya da “geçmişin Marksizm’i”:

1914 öncesinde Lenin

Lenin’in 1914-öncesi felsefi düşüncesinin ilk kaynaklarından biri, 1895’te okuduğu ve bir not defterinde özetlediği, Marx’ın *Kutsal Aile* (1844) adlı kitabıydı. “Kitabın en değerli bölümlerinden biri” olarak nitelendirdiği “Fransız maddeciliğine karşı eleştiri savaşı” başlıklı bölüm özel olarak ilgisini çekmişti.⁴ Ne var ki, tam da bu bölüm, Marx’ın XVII. yüzyıl Fransız maddeciliğine **eleştirel-olmayan** bir biçimde “yan çıktığı” ve onu komünizmin “mantıksal temeli” olarak sunduğu **tek** metnidir. *Kutsal Aile*’nin adı geçen bölümünden yapılan alıntılar, herhangi bir Marksist akımdaki “metafizik” maddeciliği teşhis etmeyi sağlayacak ölçütlerden biridir.

Öte yandan, Lenin’in o dönemde **felsefi olarak** büyük ölçüde Plehanov’un etkisi altında olduğu açık ve iyi bilinen bir gerçektir. 1903 kopuşundan sonra Menşevizm’in baş teorisyeni haline gelen hocasından politik olarak çok daha esnek ve radikal olmakla birlikte Lenin, Plehanov’un “diyalektik-öncesi” Marksizmi’nin bazı temel ideolojik öncüllerini ve bu Marksizm’in stratejik uzantısı olan, Rus Devrimi’nin burjuva niteliği saptamasını benimsiyordu. Bu ortak temel olmasaydı, Menşeviklere yönelttiği, liberal burjuvazinin

³ Lenin, “Sur notre Revolution (A propos des memories de N. Suhanov)”, *Oeuvres* (“Devrimimiz Üzerine- N.Suhanov’un Anıları Hakkında”, Eserler), Moskova, Cilt 23, s. 489.

⁴ Lenin, *Cahiers Philosophiques* (Felsefe Defterleri), Editions Sociales, Paris, 1955, s. 30.

“kuyrukçuluğu”nu yaptıkları yolundaki ağır ve saldırgan eleştiriye karşı 1905’ten 1910’a kadar sosyal demokrasinin iki hizbinin birleşmesi için gösterilen çabaları nasıl olup da desteklediğini anlamak güç olurdu. Zaten, “Rus Marksizmi’nin babası”nın felsefi etkisinin gözle görülür ve okunabilir olduğu *Marksizm ve Ampiriokritisizm*’i Plehanov’a politik olarak en çok yakınlaştığı dönemde (1908-1909’da likidasyonizme karşı) yazmıştır.

İlginç olan ve 1914-öncesi Lenin için son derece tipik sayılabilecek bir şey vardır: Bu dönemde Lenin’in Plehanov’a karşı polemiklerinde sık sık başvurduğu Marksist otorite Karl Kautsky’den başkası değildir. Örneğin, Kautsky’nin Rus Devrimi üzerine yazdığı bir makalede (1906) “Plehanov’a indirilmiş dolaysız bir darbe”yi tespit eder ve hevesle Kautskyci tahlille Bolşevik tahlilin kesiştiği noktaların altını çizer: “Burjuvazinin istikrarsızlığına karşın proletarya ve köylülük tarafından gerçekleştirilmiş burjuva devrimi... Bolşevik taktiğin en önemli tezlerinden biri olan bu tezi Kautsky tümüyle doğrular.”⁵

Lenin’in bu döneminin en önemli siyasal metni olan *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*’nin (1905) titiz bir tahlili, onun düşüncesinde, dahiyane bir devrimci, gerçekçilik ile “Ortodoks” denen Marksizm’in sıkı boyunduruğunun dayattığı sınırlar arasında bir gerilim olduğunu olağanüstü bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Burada bir yandan, Rus burjuvazisinin demokratik bir devrimi sonuna kadar götürme yeteneğinden yoksun olduğuna ve bu devrimin ancak, devrimci diktatörlüğünü uygulayan bir işçi-köylü ittifakı tarafından tamamlanabileceğine ilişkin aydınlatıcı ve derinlikli tahliller bulunmaktadır; proletaryanın bu ittifaktaki öncü rolünden bile söz eder Lenin: Zaman zaman da, sosyalizme kesintisi bir geçiş düşüncesinin üzerine parmağını basıyor gibidir: “Bu diktatörlük (**devrimci gelişme sürecinin bir dizi ara aşamasından geçmeden**) kapitalizmin temellerine dokunamaz.”⁶ Lenin bu küçük parantezle sosyalist devrimin bilinmeyen ufkuna bakan bir pencereyi açmaktadır; ama açar açmaz da, ortodoksinin sınırlarının çevrelediği kapalı mekâna geri dönmek üzere tekrar kapar. Bu sınırları, Lenin’in Rus Devrimi’nin burjuva niteliği üzerinde kategorik olarak ısrar ettiği ve “işçi sınıfının selâmetini, kapitalizmin ileri bir evresinden ibaret olan bir şeyde arama” düşüncesini “gericilik” olarak mahkûm ettiği *İki Taktik*’in çeşitli ifadelerinde saptamak mümkündür.⁷

⁵ Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Editions Sociales, Cilt II, s. 432, s. 433.

⁶ Lenin, *Dostacticas de la social-democracia* (Sosyal Demokrasinin İki Taktiği), Ed. Anteo, Buenos Aires, s. 40, altını biz çizdik.

⁷ Lenin, aynı yerde, s. 34; ayrıca bkz. s. 33: “Marksistler Rus Devrimi’nin burjuva niteliği taşıdığına kesinlikle ikna olmuşlardır. Bu ne anlama gelir? Bu şu anlama gelir: Siyasal rejimdeki demokratik

Bu tezi desteklemek için ileri sürdüğü temel iddia, “diyalektik-öncesi” Marksizm’in “klasik” temasıdır: Rusya sosyalist bir devrim için yeterince olgun değildir:

Geniş proleter kitlelerinin bilinç ve örgütlülük derecesi (nesnel koşula kopmaz bir şekilde bağlı olan öznel koşul), işçi sınıfının hemen ve tümüyle kurtulmasını olanaksız kılmaktadır. Gelişmekte olan demokratik devrimin burjuva niteliğini yalnızca en cahil olanlar gözden kaçırabilir.⁸

Nesnel olan öznel olanı belirler; ekonomi bilincin koşuludur: İşte II. Enternasyonal’in, kendi ağırlığıyla Lenin’in dâhiyane siyasal sezgisini ezen maddeci İncili’nin Musa ve On Emri’nin kısa özeti.

Savaş-öncesi ya da “eski” Bolşevizm’in özünü oluşturan formül, Leninizm’in bu ilk biçiminin bütün ikircikliliğini bağrında taşır: “Proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü”. Lenin’in (onu Menşevik stratejiden köklü bir biçimde ayıran) bu son derece devrimci buluşu, esnek ve gerçekçi bir formül olan işçi-köylü iktidarı formülünde dile gelir; bu formül (Trotskiy’in deyişiyle) “cebirsel” bir nitelik taşır; burada sınıfların her birinin özgül ağırlığı önsel olarak belirlenmemiştir. Buna karşılık, görünürde paradoksal olan “**demokratik diktatörlük**” terimi, ortodoksinin turnusol kâğıdı, “geçmişin Marksizmi”nin dayattığı sınırların gözle görülür varlığıdır: Devrim yalnızca “demokratik”, yani burjuvadır; bu öncül, Lenin’in açıklayıcı bir metinde belirttiği gibi “Marksist felsefenin bütününden çıkan zorunlu sonuçtur” – yani Kautsky’nin, Plehanov’un ve o dönemde “devrimci sosyal demokrasi” olarak adlandırılması adet haline gelmiş olan düşüncenin başka ideologlarının biçimiyle Marksist felsefeden⁹.

İki Taktik’in, bu Marksizm’in analitik niteliğini oluşturan yöntemsel sınıra işaret eden bir başka teması da, Paris Komünü’nün Rus Devrimi’ne model olarak alınmamasının açıkça ve resmen reddidir. Lenin’e göre Komün, “demokratik devrim ile sosyalist devrim öğelerini ayırt etmeyi” bilmediği, “Cumhuriyet için mücadelenin hedefleriyle sosyalizm mücadelesinin hedeflerini birbirine karıştırdığı” için yanlışla düşmüştür. “Dolayısıyla da” Komün “**bizim** hükümetin (kurulacak olan geçici devrimci hükümet. M.L.)

dönüşümler ve Rusya için bir gereksinim haline gelmiş olan iktisadi toplumsal dönüşümler, kendi başlarına, kapitalizme bir saldırıyı temsil etmemekle kalmazlar, tam tersine, gerekli olduğu üzere ilk kez, kapitalizmin büyük boyutlu ve hızlı, Asya tipi olmayan Avrupalı bir gelişiminin yolunu açarlar. Bu dönüşümler burjuvazinin ilk kez sınıf olarak hâkimiyetini mümkün kılacaktır.”

⁸ Aynı yerde, s. 15.

⁹ Bu tunç yasasının tek (ya da neredeyse tek) istisnası, *Sonuçlar ve Olaslıklar* (1906) adlı kitabında, gelecekteki Rus Devrimi’nin burjuva bir nitelik taşıyacağı dogmasını ilk kez aşan Trotskiy idi; ancak örgütsel uzlaşmacılığı onu siyasal olarak tarafsızlaştırmıştı.

benzememesi gereken bir hükümet”ti.¹⁰ Bunun tam da, 1917 Nisan’ından Lenin’in “eski Bolşevizm”i parçalayan revizyona girişirken yakaladığı düğüm noktası olduğunu aşağıda göreceğiz.

II. 1914 “kopuş”u

4 Ağustos 1914 tarihli *Vorwärts*’te (Alman Sosyal Demokrat Partisi yayın organı) çıkan, sosyalistlerin savaş kredileri lehinde oy verdikleri haberi kendisine gösterildiğinde, “Bu, Alman genel kurmayının bir kalpazanlığı!” diye bağırmişti Lenin. Bu ünlü anı (ve bunun yanısıra, Plehanov’un Çarlık Rusyası’nın “ulusal savunması”ndan yana tavır almış olduğuna inanmayı reddetmesi), bir yandan Lenin’in “marksist” sosyal demokrasiye ilişkin yanılsamalarını ve II. Enternasyonal’in iflâsı karşısındaki hayretini, öte yandan da sosyal vatanperverlere dönüşmüş olan “eski ortodokslar”la onun arasında açılmakta olan uçurumu gösterir.

4 Ağustos felâketi, Lenin için, resmi Marksizm ortodoksisinin Bizans’ında bir çürümüşlük, olduğunun çarpıcı kanıtı oldu. Dolayısıyla, ortodoksinin siyasal iflâsı Lenin’in, Kautskyci-Plehanovcu Marksizm’in felsefi öncüllerini gözden geçirmesine yol açtı. “II. Enternasyonal’in iflâsı, Lenin’i böylesine derin bir ihanetin teorik temelleri üzerinde düşünmeye yöneltmiştir.”¹¹ Lenin’i, 1914 Ağustos’u travmasından hemen bir ay sonra Hegel’in Büyük Mantığı’na götüren yolu bir gün tam olarak yeniden kurmak gerekir. Yalnızca marksist düşüncenin kaynaklarına geri dönme isteği miydi bu? Yoksa, yöntem açısından II. Enternasyonal Marksizmi’nin Aşıl topuğunun diyalektiğin anlaşılabilmesi olduğuna ilişkin berrak bir sezgi mi?

Her ne olursa olsun, onun marksist diyalektiğe bakışının köklü bir dönüşüme uğradığı konusunda hiçbir kuşku yoktur: Bunun kanıtı yalnızca *Felsefe Defterleri* metninin kendisi değil, aynı zamanda Lenin’in, Granat Yayınevi’nin redaksiyon sekreterine 4 Ocak 1915’te, *Mantık Bilimi*’ni okumayı bitirdikten (17 Aralık 1914) hemen sonra, yazdığı mektuptur: Bu mektupta “(Karl Marx adlı çalışmasının) diyalektik konulu bölümünde bazı düzeltmeler yapmaya vakti” olup olmadığını sorar Lenin¹². Bu, hiçbir şekilde, “geçici bir heves” değildi, çünkü yedi yıl sonra, son yazılarından biri olan *Militan Marksizm’in Anlamı Üzerine* (1922) adlı yazıda, Parti’nin teorik dergisinin (*Marksizm Bayrağı Altında*) yayıncılarını ve katkıcılarını “Hegel diyalektiğinin maddeci dostları olarak bir tür dernek oluşturmaya” çağırıyordu. Burada “Hegel diyalektiğinin maddeci bir bakış açısından

¹⁰ Lenin, a.g.y., s. 63-64, altı özgün metinde çizili.

¹¹ R.Garaudy, *Lénine*, P.U.F., Paris, 1969, s. 39

¹² R.Garaudy, a.g.y., s. 40.

sistematiik olarak incelenmesinin ve Marx'ın diyalektiği uygulayış tarzına ilişkin örneklerle açıklamalar getirilmesinin" gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır¹³.

II. Enternasyonal Marksizmi'nin, ona diyalektik-öncesi bir nitelik veren eğilimleri (ya da en azından dürtüleri) nelerdi?

1) Herşeyden nce, Marx'ın diyalektik maddeciliği ile Helvetius, Feuerbach vb.'nin "eski", "bayağı", "metafizik" maddeciliği arasındaki ayrımı ortadan kaldırma eğilimi. Örneğin Plehanov şu türden şaşırtıcı şeyler bile yazabilmektedir: Marx'ın Feuerbach zerine tezleri "Feuerbach'ın felsefesinin temel fikirlerini hiçbir şekilde bir kenara itmez, yalnızca onları düzeltir... Marx ve Engels'in maddeci anlayışları tam Feuerbach felsefesinin i mantığının işaret ettiği yönde gelişmiştir!" Zaten Plehanov Feuerbach'ı ve XVII. yüzyıl Fransız maddecilerini tarih alanında fazla...**idealist** bir anlayışa sahip oldukları için eleştirir.¹⁴

2) Bu eğilimden çıkan ve tarihsel maddeciliği, "nesnel olan"ın her zaman "znel olan"ın nedenini oluşturduğu mekanik bir ekonomik belirleyiciliğe indirgeme eğilimi. Örneğin Kautsky, "sosyalist bir toplumun ekonomik olduğu kadar psikolojik de olan ilk koşulları yeterli bir biçimde oluşmadıkça proleteryanın hâkimiyetinin ve toplumsal devrimin gerçekleşemeyeceği" düşüncesinde hiç usanmadan ısrar eder. Bu psikolojik koşullar nelerdir? Kautsky'e göre, "akıldır, disiplindir, bir örgütlenme yeteneğidir". Bu koşullar nasıl yaratılacaktır? Bunu gerçekleştirmek "sermayenin tarihsel görevidir". Tarihten ıkarılacak ders şudur: "Ancak kapitalist üretim sisteminin ileri derecede gelişmiş olduğu yerlerde ki, ekonomik koşullar, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyetin halk iktidarı aracılığıyla sosyalist mülkiyete dönüştürülmesini mümkün kılar".¹⁵

3) Diyalektiği, tarihin farklı evrelerinin (kölecilik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm), "tarih yasaları" tarafından katı bir biçimde belirlenmiş bir sıraya göre birbirini izlediği Darwinci bir evrimciliğe indirgeme eğilimi. Örneğin Kautsky Marksizm'i "toplumsal organizmanın evrim yasalarının

¹³ Lenin, *Selected Works* (Seçme Eserler), Moskova, Cilt 3, s. 667-668. Lenin'e bağlılıklarını ifade edenlerin bir yandan da yeniden Hegel'e "l köpek" muamelesi yapmaya çalıştığı günümüzde bu çok günceldir.

¹⁴ Plehanov, *Les questions fondamentales du marxisme* (Marksizm'in Temel Sorunları), Editions Sociales, Paris, 1953, s. 32-33. Ayrıca bkz. s. 25: "Marx'ın bilgi teorisi Feuerbach'ınkinden doğrusal olarak trer, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, Feuerbach'ın bilgi teorisidir, yalnızca Marx onu dâhiyane bir biçimde derinleştirmiştir."

¹⁵ Kautsky, *"La Revolution sociale"* (Toplumsal Devrim), P.Louis, *150 annes de pense socialiste* (Sosyalist Düşüncenin 150 yılı), M. Rivire, 1953 içinde, s. 28, s. 29, s. 31.

bilimsel incelemesi” olarak tanımlar.¹⁶ Aslında Kautsky marksist olmadan önce Darwinciydi; yandaşı Brill’in, onun yöntemini “biyolojik-tarihsel bir maddecilik” olarak tanımlamış olması boşuna değildir.

4) Soyut ve bilimci-doğalcı bir “tarih yasaları” anlayışı: Ekim Devrimi’nin haberini aldığı anda Plehanov’un sarfettiği şu şahane cümle bunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyar: “Ama bu bütün tarih yasalarının ihlâli demek!”

5) Rusya-Almanya, burjuva devrimi-sosyalist devrim, parti-kitleler, asgari program-azami program ikiliklerinde olduğu gibi, yalnızca, “farklı ve ayrı” nesneleri farklılıkları içinde dondurarak kavrayan analitik yönetime geri dönme eğilimi.

Kautsky ve Plehanov’un Hegel’i dikkatle okuyup inceledikleri kuşku götürmez; ama onu evrimciliğin ya da tarihsel determinizmin başlatıcısı olarak teorik sistemlerine bir anlamda “özümlemiş” ve “sindirmiş”lerdir.

Lenin’in, Hegel’in Mantığı üzerine (ya da hakkında) yazdığı notlar diyalektik-öncesi Marksizm’e ne ölçüde bir meydan okumadır?

1) Herşeyden önce Lenin, “aptal”, yani “metafizik, azgelişmiş, ölü, kaba” maddecilik ile tersine “akıllı” idealizme daha yakın olan marksist, yani diyalektik maddeciliği birbirinden ayıran uçurum üzerinde ısrarla durur. Dolayısıyla Plehanov’u, Hegel’in Büyük Mantığı, “yani aslında, felsefe bilimi olan diyalektik” hakkında hiçbir şey yazmadığı ve Kantçılığı “Hegelvari bir tarzda” değil de bayağı maddecilik bakış açısından eleştirdiği için sert bir biçimde eleştirir.¹⁷

2) Lenin nedenselliğe ilişkin olarak diyalektik bir anlayışı benimser: “Dolayısıyla neden ve sonuç, karşılıklı bağımlılığın, evrensel bağıntının, olaylar arasındaki karşılıklı bağlantının duraklarından başka bir şey değildir.” Aynı zamanda, Hegel’in, öznel olan ile nesnel olan arasındaki “katı ve soyut karşıtlığı” gevşetmesini ve aralarındaki tekyönlülüğü kırmasını sağlayan diyalektik yöntemini destekler.¹⁸

3) Lenin, gelişmeye ilişkin bayağı evrimci anlayış ile diyalektik anlayış arasındaki can alıcı farkı vurgular: İlki, yani “azalma ya da artma, tekrar anlamında gelişme” ölüdür, çoraktır, kuraktır; öteki çelişik kutupların birliği anlamında gelişme, “sıçrayışlar”ın, “süreklilik içinde koğuş” un, eskinin

¹⁶ *La question agraire* (Tarım Sorunu). Buna karşılık Plehanov, tam da Hegel’in *La science de la logique* (Mantık Bilimi) adlı kitabına dayanarak, bayağı evrimciliği en azından ülke düzeyinde eleştirmişti. Bkz. *Les questions fondamentales du marxisme* (Marksizm’in Temel Sorunları), s. 36.

¹⁷ Lenin, *Cahiers philosophiques* (Felsefe Defterleri), Editions Sociales, s. 148, s. 229, s. 230.

¹⁸ Aynı yerde, s. 132, s. 152, s. 171.

yokoluşunun ve yeninin doğuşunun “anahtarını veren” tek anlayıştır.¹⁹

4) Lenin, Hegel’e katılarak, “yasa kavramının mutlaklığı”nı, “onun basitleştirilip, fetişleştirilmesini” eleştirir (ve ekler: “bu, modern fizik için de ne kadar doğru!”). Şunu bile yazar: “Yasa, her yasa sınırlıdır, tamamlanmamıştır, yaklaşıktır”.²⁰

5) Lenin **bütün** kategorisini yani “gerçekliğin bütün duraklarının tümünün gelişmesi”ni, diyalektik bilginin tam da özü olarak görür²¹, Lenin’in bu yöntemsel ilkeyi hemen nasıl uyguladığını o dönemde yazdığı II. Enternasyonal’in İflâsı adlı broşürde görmek mümkündür; burada Marx’ın diyalektiğinin “tam da, incelenen nesnenin yalıtılarak, yani tek yanlı ve çarpıtılmış bir biçimde ele alınmasına izin vermediği”ni vurgular ve Sırp-ların Avusturya’ya karşı savaşlarındaki “ulusal etken” nedeniyle Büyük Savaş’ın emperyalist niteliğini reddetmeye çalışan, “ulusal savunma” özürçülerini sert bir biçimde eleştirir.²² Bu canalcı bir önem taşımaktadır çünkü Lukacs’ın dediği gibi, diyalektiğin kategorisi olan bütün (kavramı) bilimde devrimcilik ilkesinin taşıyıcısıdır.

Gerçekliğin farklı duraklarının yalıtılması, sabitleştirilmesi, birbirinden ayrılması ve soyut bir karşıtlık haline getirilmesi, bir yandan bütün kategorisiyle, öte yandan da Lenin’in şu saptamasıyla aşılr: “Diyalektik, insan aklının, karşıtları neden ölü ve taşlaşmış olarak değil de, canlı, koşullara bağlı, devingen, birbirine dönüşür olarak kavraması gerektiğini...gösteren teoridir”.²³ Kuşkusuz, burada bizi ilgilendiren, Defterler’in “kendi içinde” felsefi içeriğinden çok siyasal sonuçlarıdır. Defterler’in yöntemsel öncüllerini Lenin’in 1917’deki tezlerine bağlayan damarı bulmak güç değildir: Bütün kategorisinden emperyalist zincirin en zayıf halkası teorisine; karşıtların birbirine dönüşmesinden demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesine; nedenselliğin diyalektik olarak kavranışından Rus Devrimi’nin niteliğinin yalnızca “geri ekonomik temel”e dayanarak tanımlanmasının reddine; bayağı evrimciliğin eleştirisinden 1917’de “süreklilik içine kopuş”a vb... Ama en önemlisi şudur: Hegel’i eleştirel, maddeci bir gözle okuması, Lenin’i, açıkça ve düpedüz, II. Enternasyonal’in sözde-ortodoks Marksizmi’nin sıkı boyunduruğundan, onun kendi düşüncesine dayattığı teorik sınırdan kurtarmıştır. Hegel Mantiğı incelemesi, Lenin’in Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’na

¹⁹ Aynı yerde, s. 280.

²⁰ Aynı yerde, s. 125, s. 126

²¹ Aynı yerde, s. 130; ayrıca bkz. s. 135, s. 162, s. 195.

²² Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 21, s. 241.

²³ Aynı yerde.

varan yolu açmasını sağlayan alet olmuştur.

1917 Mart-Nisan’ında diyalektik-öncesi Marksizm’in temsil ettiği engelden kurtulmuş olan Lenin, olayların itışıyle kısa sürede kendini onun politik uzantısından da sıyrır. Bu, soyut ve dondurulmuş bir ilke olan, “Rus Devrimi ancak bir burjuva devrimi olabilir. Rusya sosyalist bir devrimin gerektiği olgunluğa erişmemiştir” ilkesidir. Bu sırat köprüsünü geçtikten sonra, Lenin sorunu pratik, somut ve gerçekçi bir açıdan incelemeye girer: Gerçekte sosyalizme doğru bir geçiş oluşturacak ve halkın çoğunluğuna, yani işçi ve köylü kitlelerine kabul ettirebilecek olan önlemler nelerdir?

III. 1917 Nisan’ı tezleri

Aslında Nisan Tezleri Mart’ta, daha kesin olarak da 11 ve 26 Mart tarihleri, yani Uzaktan Mektuplar’ın üçüncüsü ile beşincisi arasında doğmuştur. (1917’de henüz yayımlanmamış olan) bu iki belgeyi yakından incelediğimizde Lenin’in düşüncesini hareket halinde yakalayabiliriz. Şu canalcı soruyu, “Rus Devrimi sosyalizme geçiş önlemleri alabilir mi?” sorusunu Lenin iki aşamada yanıtlar: İlk aşamada (3. mektup) geleneksel yanıt sorgular; ikincisinde (5. mektup) yeni bir yanıt getirir.

Üçüncü mektup, karşı karşıya getirilmiş iki aşamayı çözümlememiş bir çelişki olarak kendi içinde barındırır. Lenin üretimin ve bölüşümün denetlenmesi alanında, Devrim’in ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu düşündüğü bazı somut önlemleri betimler. Önce, bu önlemlerin henüz sosyalizm ya da proletarya diktatörlüğü anlamına gelmediğini vurgular; bunlar “proletarya ve yoksul köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü”nün sınırlarının ötesine geçmemektedir. Ama hemen ardından, kendi söyledikleri hakkında açık bir kuşkuyu ima eden, yani “klasik” tezleri belirttik olarak sorgulayan şu paradoksal cümleyi ekler: “Şu anda bu düzenlemelerin teorik bir sınıflandırmasına girişmek gerekmez. Devrimin görevlerini, bu pratik, karmaşık, acil ve hızla gelişmekte olan görevleri, donmuş bir teorinin ameliyat masasına yatırmaya kalkışırsak en ciddi hatayı yapmış oluruz...”²⁴

Onbeş gün sonra, beşinci Mektup’ta uçurum aşılmış, siyasal kopuş tamamlanmıştır: Sözü edilen önlemler (üretimin ve bölüşümün denetlenmesi)

bir arada ve evrimleri içinde düşünüldüğünde, Rusya’da doğrudan, en baştan, geçiş önlemleri olmaksızın girişilemeyecek, ama bu tür düzenlemelerin ardından pekâlâ gerçekleştirilebilir olan ve kendini kaçınılmaz olarak dayatan bir sosyalizme geçişi oluştururlar.²⁵

²⁴ Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 23, s. 257, s. 258.

²⁵ Aynı yerde, s. 370.

Lenin artık bu önlemlerin bir “teorik sınıflandırması”nı kendine yasaklamamaktadır ve onları “demokratik” önlemler olarak değil, sosyalizme geçiş önlemleri olarak tanımlar.

Bu süre boyunca, Petrograd’da Bolşevikler eski şemaya sadık kalmışlardır (Rus Devrimi’ni, bu dikkafalı, evcilleştirilemeyen, zincirlerini koparmış kızı “dondurulmuş bir teorinin Proküst yatağına...” yatırmaya çalışmaktadırlar) ve temkinli bir bekleyişle yetinmektedirler: 15 Mart tarihli Pravda, “Geçici Hükümet gerıcılık ve karşı-devrimle mücadele ettiği ölçüde” bu hükümete (Kadetler!) koşullu bir destek bile veriyordu. Bolşevik önderlerden Şliapnikov içtenlikle tanıklığında şöyle diyor: 1917 Mart’ında “feodal ve köleci ilişkilerin devrimci tasfiyesi evresinden geçtiğimiz ve bunların yerini burjuva rejimlerine özgü her tür “özgürlüğün” alacağı düşüncesinde Menşeviklerle mutabıktık”.²⁶

Dolayısıyla Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’nda işçiler, askerler ve denizcilerden oluşan kalabalık önünde, Lenin’in ilk sözleri sosyalist devrim için mücadeleye çağrı olunca, duyulan şaşkınlığı anlamak mümkün.²⁷

3 Nisan akşamı ve onu izleyen gün Lenin partiye Nisan Tezleri’ni sundu. Petrograd komitesi üyesi Bolşevik Zaleski’ye göre, bu tezler patlayan bir bomba etkisi yaptı. Zaten 8 Nisan günü, aynı Petrograd komitesi, 13 aleyhte oya karşı 2 lehte, 1 de çekimser oyla Lenin’in tezlerini reddedecekti.²⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, Nisan Tezleri Uzaktan Mektuplar’ın beşincisinde varılmış olan sonuçlara göre bir ölçüde geri bir adımdı: Bu tezlerde sosyalizme geçişten belirtik olarak söz edilmiyordu. Belli ki Lenin, yoldaşlarının şaşkınlığı karşısında sözlerini kısmen yumuşatmak zorunda kalmıştı. Aslında Nisan Tezleri’nde, devrimin birinci aşaması ile “iktidarı proletarya

²⁶ Trotsky, *Historie de la révolution russe* (Rus Devrimi Tarihi), Ed. Seuil, Paris, Cilt I, s. 333, s. 336.

²⁷ F. Somilov’un *Lénine tel qu’il fut* (Olduğu Gibi Lenin) adlı kitaptaki anılarına bkz: Livre Etranger, Moskova, 1958, s. 673. Ayrıca, bkz. Bolşevik Bonç-Bröviç’in, Lenin’in tren istasyonundaki ilk konuşmasında tuttuğu steno notlar: “Sosyalist devrim için, onun kadar, proletaryanın tam zaferine kadar mücadele etmemiz gerekiyor. Yaşasın sosyalist devrim!”

²⁸ Trotsky, a.g.y., s. 358. Bkz. E.H.Carr, *Bolshevik Revolution, 1917-1923* (Bolşevik Devrimi), 1917-1923, Cilt I, Mac Millan, Londra, 1950, s. 77: “Henüz kimse, Rus Devriminin bir burjuva devriminden başka bir şey olamayacağı görüşüne karşı çıkmamıştı. Siyasal strateji, sapasağlam duran ve genel kabul gören bu doktrin çerçevesi içinde ele alınmalıydı. Bu çerçeve içinde, burjuva olduğu kuşku götürmeyen Geçici Hükümet’i önsel olarak reddetmek, ya da iktidarın, önemli ölçüde proleterlerden oluşan Sovyetlere verilmesini talep etmek için herhangi bir acil neden bulmak güçtü... Bu, olmayacak duaya âmin demektir. Dolayısıyla, Lenin’e düşen, yandaşlarının hayretten açılmış gözleri önünde çerçevenin kendisini kırmaktır.” Ayrıca bkz. Trotsky’in a.g.y., s. 366-367’de Bolşevik Olminski’nin tanıklığından yaptığı alıntı: “Başlamakta olan devrim ancak bir burjuva devrimi olabilir... Bu, 1917 Şubat Devrimi ve hatta biraz daha sonrasına kadar bütün parti üyeleri için zorunlu bir yargıydı. Parti’nin resmi görüşüydü, sabit ve değişmez bir şıardı.”

ve köylülüğün yoksul katmanlarına verecek olan” ikinci aşaması arasındaki geçişten açıkça söz edilir, ama bu “eski Bolşevizm”in geleneksel formülü ile (bir bütün olarak köylülük yerine “yoksul katmanlar” ifadesinin kullanılması dışında –ki hiç kuşkusuz bu çok anlamlıdır) zorunlu olarak çelişmez, çünkü bu iktidarın görevlerinin içeriği (yalnızca demokratik mi, yoksa şimdiden sosyalist mi?) tanımlanmamıştır. Lenin şunun bile altını çizer: “Acil görevimiz sosyalizmi ‘başlatmak’ değil, yalnızca toplumsal üretimin ve ürünlerin bölüşümünün işçi temsilcileri Sovyetleri tarafından denetlenmesine hemen geçmektir”; bu, sözü edilen “denetim”in içeriğinin niteliğini belirlemeyen esnek bir ifadedir. Eski Bolşevik anlayışın, en azından örtük olarak gözden geçirilmesi anlamına gelen tek tema, Sovyet Cumhuriyeti için bir model olarak gösterilen Komün-Devlet’tir. Bu iki nedenle böyledir:

a) Marksist yazında Komün, geleneksel olarak, ilk proletarya diktatörlüğü deneyi olarak tanımlanırdı;

b) Lenin’in kendisi Komün’ü, aynı zamanda hem bir demokratik devrimi hem de bir sosyalist devrimi gerçekleştirmeye çalışmış bir hükümet olarak nitelendirmişti. Bu yüzdendir ki, 1905’te, “geçmişin Marksizmi”ne hapsolmuş olan Lenin onu eleştirmişti. Ama yine aynı nedenle, devrimci diyalektiği benimsemiş olan Lenin 1917’de onu model olarak alır. Tarihçi E.H.Carr, Lenin’in Petrograd’a gelişinden sonraki ilk yazılarının “sosyalizme geçişi ima ettiğini, ama bunu açıkça ilân etmenin sınırında durduğunu” vurgulamakta bu yüzden haklıdır.²⁹ Nisan ayı boyunca, Lenin Parti’nin tabanını kendi siyasal çizgisine kazandıkça, bu ima belirtilecektir. Bu, en çok da iki eksen etrafında gerçekleşecektir: “Eski Bolşevizm”in gözden geçirilmesi ve sosyalizme geçiş perspektifi. Bu konudaki en canalcı metin, muhtemelen 8 Nisan tarihli Pravda’da çıkan Lenin-karşıtı başyazıya tepki olarak, 8-13 Nisan tarihleri arasında kaleme alınmış olan - ve pek bilinmeyen- Taktik Üzerine Mektuplar adlı broşürdür. Burada, Lenin’in yol açtığı tarihsel dönemeci ve onun, “geçmiş”in Bolşevizmi’ndeki eskimiş olan herşeyden kesin, açık ve köklü kopuşunu özetleyen şu anahtar cümle yer alır: “Bugün. proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünden başka birşeyden söz etmeyen herkes, hayatın gerisinde kalmış, bu yüzden de pratik olarak küçük burjuvaziye katılmış demektir ve devrim-öncesine ait ‘bolşevik’ antikalar arşivine -‘eski Bolşevikler’ arşivi de denebilir- kaldırılmayı hak etmektedir”.³⁰

²⁹E.H.Carr, a.g.y.

³⁰Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 24, s. 35. Ayrıca bkz. s.41: “Yoldaş Kamenev’in, eski Bolşevizm’den esinlenen ‘demokratik devrim tamamlanmamıştır’ formülü bu gerçekliği hesaba katıyor mu? Hayır, bu formül eskimiştir. Artık hiçbir işe yaramaz. Onu canlandırmaya çalışmak boşuna olacaktır.”

Aynı broşürde, sosyalizmi “hemen” başlatmak istemediğini savunmakla birlikte, Sovyet iktidarının “sosyalizme doğru ilerlemek” üzere önlemler alacağını ileri sürer. Örneğin, “bankaların denetimi, bütün bankaların tek bir banka halinde birleşmesi, henüz sosyalizm değil, sosyalizme doğru atılan bir adımdır”.³¹

23 Nisan’da yayımlanan bir makalede Lenin Bolşevikleri Menşeviklerden ayıran şeyi şu terimlerle tanımlar: Menşevikler “sosyalizm taraftarıdır- lar, ama sosyalizmi düşünmek ve onu gerçekleştirmeye yönelik pratik önlemleri şimdiden almak için henüz erken olduğu kanısındadırlar”; buna karşılık Bolşevikler “sosyalizmin zafere ulaşması için”, Sovyetlerin, “pratikte gerçekleştirilecek olan her önlemi hemen alması gerektiği”ni düşünürler.³²

“Pratikte gerçekleştirilecek olan önlemler” ne demektir? Lenin için bu, her şeyden önce halkın çoğunluğunun desteğini alabilecek olan önlemler anlamına gelir. Yani yalnızca işçilerin değil, köylü kitlelerinin de. Diyalektik-öncesi şemanın dayattığı teorik sınırdan -“sosyalizme geçiş nesnel olarak olanaksızdır”- kurtulan Lenin, artık “sosyalizme doğru adımlar atılmasını” sağlamak üzere dikkatini gerçek siyasal-toplumsal koşullara yöneltmiştir. Nitekim, Bolşevik Partisi’nin VII. Kongresi’nde (24-29 Nisan) yaptığı konuşmada sorunu gerçekçi ve somut bir şekilde ortaya koyar:

Pratik edimlerden ve önlemlerden söz etmek gerekiyor... Sosyalizmi ‘başlatmak’tan yana olmayı savunamayız. Rusya’da nüfusun çoğunluğu, sosyalizmi hiçbir şekilde istemeyecek olan köylüler ve küçük mülk sahiplerinden oluşmaktadır. Ama bunların, işletmelerinin daha iyi çalışmasını mümkün kılacak biçimde, her köyde bir bankanın kurulmasına ne itirazları olabilir? Buna karşı hiçbir şey ileri süremezler. Bu pratik önlemleri köylüler arasında yaygın bir biçimde savunmalı ve onlarda bu gerekliliğin bilincini pekiştirmeliyiz”.³³

Bu bağlamda sosyalizmi “başlatmak”, nüfusun çoğunluğunun iradesine karşı tam kamulaştırmayı hemen, “tepeden” dayatmak anlamına gelir. Buna karşılık Lenin, (işçilerin hegemonyası altındaki) Sovyet iktidarının aldığı ve nesnel olarak sosyalist nitelik taşıyan bazı somut önlemler için köylü kitlelerinin desteğini sağlamayı önermektedir. Bu yaklaşım, bazı nüanslar dışında, Trotskiy’in 1905’ten beri savunduğu şu anlayışa çok benzer: Demokratik devrimden sosyalist devrime kesintisiz bir geçişi gerçekleştirecek olan, “köylülüğün desteğindeki proletarya diktatörlüğü”.

³¹ Aynı yerde, s. 44.

³² Lenin, “Les partis politiques en Russie et les tâches du proletariat” (Rusya’da Siyasal Partiler ve Proletaryanın görevleri), *Oeuvres* (Eserler), Cilt 24, s. 89.

³³ Lenin, a.g.y., s. 241.

Dolayısıyla, 1917 Nisan’ında Lenin’in “eski Bolşevik” Kamenev tarafından “trotkist” olarak nitelendirilmiş olması bir rastlantı değildir...³⁴

Sonuç

Nisan Tezleri’nin, Savaş-öncesi Bolşevizm’den teorik-siyasal bir kopuşu temsil ettiği kuşku götürmez. Buna karşın, Lenin 1905’ten başlayarak proletarya ile köylülüğün devrimci ittifakını (ve devrimin liberal burjuvazi **olmadan hatta ona karşı** radikal bir biçimde derinleştirilmesini) savunmuş olduğu ölçüde, 1917’de doğan “yeni Bolşevizm” “eski Bolşevizm”in gerçek mirasçısı ve meşru çocuğudur.

Öte yandan, *Defterler*’in “ilk Leninizm”den felsefi bir kopuş olduğu yadsınamazsa da, Lenin’in 1914-öncesi siyasal yazılarında kullandığı yöntemin Plehanov ya da Kautsky’nin yönteminden çok daha diyalektik olduğunu kabul etmek gerekir.

Nihayet ve olası yanlış anlamaları engellemek üzere, hiçbir şekilde, Lenin’in *Nisan Tezleri*’ni Hegel’in Mantığından “türettiği”ni ima etmek istemedik... Bu tezler, yeni bir durumla karşı karşıya kalmış gerçekçi bir devrimci düşüncenin ürünleridir: Dünya Savaşı, onun Avrupa’da yarattığı nesnel olarak devrimci durum; Şubat Devrimi, Çarlığın hızlı yenilgisi, yaygın bir biçimde Sovyetlerin ortaya çıkışı. Yine bu tezler, Leninist yöntemin özünü oluşturan şeyin sonucudurlar. **Somut durumun** somut tahlili. Lenin’in Hegel’i eleştirel bir biçimde okuması, onun, tam da **bu somut tahlilin önünde bir engel oluşturan** soyut ve donmuş bir teoriden kurtulmasında yardımcı olmuştur: Bu teori, II. Enternasyonal’in diyalektik-öncesi sözde-ortodoksisidir. İşte bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, Lenin’i, 1914 Eylül’ünde Bern Kütüphanesi’ndeki Büyük Mantık incelemesinden, 3 Nisan 1917 akşamı Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’nda “dünyayı sarsan” meydan okuyucu sözleri ilk kez sarf etmeye götüren teorik bir güzergâhtan söz edilebilir.

³⁴ Bkz. Trotsky, *The Permanent Revolution* (Sürekli Devrim), New Park, Londra, 1962, s. 73, s. 97. Öte yandan, şunu unutmamak gerekir ki Lenin için olduğu gibi Trotskiy için de, **başarıya ulaşmış bir sosyalist toplum** –sınıfların ortadan kalkması vb.- **yalıtılmış** ve **geri** bir ülkede kurulamayacağına göre, Rusya’da sosyalizm için “nesnel bir sınır” vardı

Lenin'in Marksizm içindeki yeri*

Sungur Savran

Yoldaşlar, arkadaşlar, dostlar, hepinize merhaba. Ölümünün 90. yıldönümünde Lenin'i anmak üzere bir araya geldik. Ama bu arkamızdaki posterde üç tane büyük devrimcinin resmini ve adını görüyoruz. Bunları çok uzun bir süre boyunca Avrupa işçi sınıfı “üç L” adıyla andı. Devrimin üç tane şehidi. Lenin'in yanı sıra Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht. Hepimizin bildiği gibi Luxemburg ve Liebknecht, 1918'de Ekim devriminden sadece bir yıl sonra patlak veren Almanya'nın “Kasım devrimi”nde Almanya Komünist Partisi'nin önderleri olarak mücadele ederken, devrimin başlamasından iki ay sonra karşı devrimciler tarafından katledildiler. Ocak 1919'da yitirdik onları. Yani bugün, daha doğrusu 21 Ocak Lenin'in ölümünün 90. Yıldönümü, ama aynı zamanda Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in ölümünün, devrim uğruna çarpışırken gelen ölümünün de 95. yıldönümü. Dolayısıyla bugün üçünü birden büyük bir saygıyla, büyük bir şükran borcuyla anıyoruz.

Bu metin, ölümünün 90. yıldönümü vesilesiyle Lenin'i anmak için Devrimci İşçi Partisi'nin İstanbul İl Örgütü'nde 26 Ocak 2014 Pazar günü düzenlenen toplantıda yapılmış olan konuşmanın sadece dil akışı bakımından gözden geçirilmiş dökümüdür.

Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht

Rosa Luxemburg, insanın hiç çekinmeden söyleyebileceği gibi 20. yüzyılın en önde gelen kadınıdır. Bugüne kadar Marksizmin saflarından çıkarmış olduğu en büyük kadın devrimcidir. Ve modern çağın büyük kurtuluş hareketi olan Marksist ya da komünist hareketin de önderlerinden biri olduğu için, devrim barikatlarında öldüğü içinde 20. yüzyılın en önemli kadınıdır.

Karl Liebknecht, Almanya Komünist Partisi'nin Luxemburg ile birlikte önderidir. O da Alman sosyal demokrasisinin saflarından geliyor. Rosa'nın kendisi Polonyalıydı aslında. Ama onlar için vatan proletaryadır. Dolayısıyla Polonyalı olmak, Alman sosyal demokrasisinde çalışmasına engel değildi. Polonya partisini de yönetiyordu aynı anda başka Polonyalı yoldaşlarıyla beraber. Ama esas olarak, Avrupa'nın ve dünyanın o aşamada en büyük Marksist partisi olan Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) sol kanadının önderiydi. Önce, Alman sosyal demokrasisinin içinden çıkan sağ kanat Bernstein reziyonizmine, oportünizmine karşı ilk mücadeleyi başlatan şahsiyettir. Çok iyi bir yazar olarak. Hiç alışılmamış bir şey: genç bir kadın olarak. Bütün o yaşlı bürokratlara karşı mücadele vermiştir. Sonra partinin merkezini oluşturan ve o dönemde Almanya'da ve dünyada Marksizmin Papası diye bilinen Kautsky'ye karşı mücadele başlatmıştır. Lenin, Trotskiy ve diğerleri daha geç fark etmişlerdir Kautsky'nin ne yolda yürüdüğü. Çünkü, Rosa aynı toprakta, aynı partinin içinde mücadele ediyordu. O derece güçlü bir karakteri ve düşünsel kapasitesi olan bir devrimcidir Rosa.

Hem Rosa hem Liebknecht, Marksizmin yüzünü ak çıkaran önderlerdir Almanya'da. Çünkü Alman sosyal demokrasisinin çok büyük bir bölümü 1914'te, yani bu sene 100. yıldönümünü yaşamakta olduğumuz I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yılda, Avrupa'nın diğer sosyal demokratları ile birlikte, Bolşevikler, Sırp partisi gibi bazı azınlıklar dışında, kendi burjuvazisini destekleme kararı vermiştir. Emperyalist katliama ortak olmuştur. Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht buna karşı çıkmışlardır. Rosa demiştir ki: "O zaman, *Komünist Manifesto*'nun sonunu değiştirelim! 'Bütün ülkelerin işçileri... Barış zamanında birleşin, savaş zamanında birbirinizi boğazlayın!' diyelim" demiştir. Liebknecht, meclis grubunda.. Alman sosyal demokrasisinin tamamından farklı olarak, savaş bütçesinin oylanması sırasında, aleyhte oy kullanan tek milletvekilidir. 1915'in 1 Mayıs'ında çok kalabalık bir işçi kitlesine, savaş aleyhtarı propaganda yapmıştır. Ve o yüzden hapse atılmıştır. Hem Karl Liebknecht hem de Rosa Luxemburg, savaşı hapiste geçirdiler bu yüzden. 1918'de salındıktan sonra Almanya Komünist Partisi'ni kurmaya çalıştılar. Devrime önderlik etmeye çalıştılar, ama maalesef karşı devrimin elinde onları

yitirdik.

O zamandan bu yana, Almanya'nın Nazizm sultanı altına düştüğü dönem hariç, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht, her 19 Ocak'ta Berlin'de anılmıştır. Şimdi hâlâ on binlerle anılmaktadır. On binlerce devrimci yok Almanya'da (Die Linke partisi çok reformist partidir. Onun gücü elbette önemsiz değildir bu kutlamalarda) ama on binlerce devrimci olmasa da Almanya tarihinde bu iki şahsiyetin ne kadar önemli olduğunu kitleler teslim etmektedir. Ve böylece devrime de muazzam bir övgü yapmaktadırlar 19 Ocak'ta.

Ve Lenin

Bugün üç L'yi şükranla ve onların izinden yürümek azmiyle anıyoruz. Şimdi izninizle Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'i kısaca andıktan sonra Lenin'i konuşmaya geçebiliriz. Bu konuşmaya önce bir tanıklık aktararak başlamak istiyorum. Moskova'da 21 Ocak gecesi yalanmış bir deneyimin tanıklığı:

Şehir kış gecelerinden birini daha yaşıyor. Kıyametin kopacağından haberi yok. Yalnız Moskova'nın değil. Paris'in, New York'un, İstanbul'un, Singapur'un, Pekin'in... Yeryüzündeki bütün şehirlerin haberi yok bundan. Yeryüzünde birkaç kişiden başka hiçbir kimsenin... Yeryüzünde yakında, çok yakında, 5 dakika sonra başlayacak yeryüzü depreminden haberi yok.

Şanuva sinemasının oraya geldik. Bir yerlerde kocaman yüksek tahta avlu kapıları birden bire açıldı. Yanımızda mı önümüzde mi karşımızda mı fark etmedim. Kamyonlar, adamlar fırladı avlu kapısından. Ve bir feryat işittim. Herhalde bağırان birçok insandı o anda. Ama bana bir tek insan feryat ediyormuş gibi geldi. Işıklı telaşlı upuzun caddeden geceden soğuktan güçlü bir tek insan feryat etti: Lenin öldü!

Sonra neler oldu? Olanları parça parça gördüm. Zaman sırasıyla da değil. Karmakarışık. İşittiklerimi de öyle işittim. Avlu kapısından dışarı fırlayanların elindeki gazeteler kapışıldı. Önümde bir tramvay durdu. Bir anda boşaldı. Bütün tramvaylar durdu. Hepsi boş. Hiçbir şey işitmiyorum. İhtiyar bir adam ağlıyor. Kalpâğını çıkarmış göğsüne bastırılmış. Dazlak da... Ağlıyor... Kızaklar durdu. Kızaklar bomboş. Sinemalar boşaldı. İçeride yangın çıkmış gibi dışarı fırlıyor kalabalık. Lokantalar da öyle. Evler de. Caddeye boşalıyorlar. Tverskaya caddesi, gazete satıcılarının etrafında itişen kakışan insan kümeleriyle kaplanıverdi. Bir vatman, tramvayın basamağına oturmuş ağlıyor. Demin gördüğümüz al yanaklı kız ağlıyor. Kerim ağlıyor. Elinde gazete. Ama ben, hiçbir şey işitmiyorum. Bütün gördüklerim uçsuz bucaksız bir akvaryumda geçiyor.

Biri düştü yere. Biri daha... Kucaklaşıp birbirleri ardına ağlayanları görüyorum. Ama ses seda yok. Biri kolumdan çekti. Dönüp baktım, bumburuşuk bir kocakarı. Boyu da çok kısa, gocuklu da. Başını da şalla sarmış. Kolumdan çekiyor. Dişsiz ağzıyla bir şeyler söylüyor, anlamıyorum. Eğildim. Altı yedi yaşlarında bir kız çocuğunun sesi. Altı yedi yaşlarında bir kız çocuğunun korkusuyla soruyor: Lenin mi ölmüş? Başımı sallıyorum. Ölmüş demek. Haç çıkaracağını sanıyorum. Ama çıkarmıyor. Kolumu bırakıyor: Yazık oldu bize. Tekrarlıyor: yazık oldu bize, yazık oldu bize, yazık oldu bize. Ses kalınlaşıyor, büyüyor, büyüyor, boyuna genişliyor. Masal şişesinden çıkan dev gibi. Sonra ansızın kayboluyor. Ve ben ansızın işitiyorum. On kişinin, hatta belki daha çok, yirmi kişinin bir arada hıçkırdıklarını dedemi gömduğümüzde işitmişim. Ve yüz kişinin hıçkırdığını işitmek olur. Ama bütün bir şehrin bir tek ağızdan hıçkırması! Bu sesi beş on dakikadan fazla işitemiyorsun. Ya da işitiyorsun da, sinirlerini, aklını fikrini korumak, delirmemek içgüdüleriyle işitmez oluyorsun. Ve kulağına sağdan soldan, önden arkadan artık o ses değil, bir başına ağlamalar geliyor...”

Nazım Hikmet, otobiyografik romanı

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.

Yoldaşlar o gün Moskova, Rusya ağladı. Tüm Rusya değildi bu. Emegin Rusya'sıydı. İşçi sınıfının Rusya'sıydı. Emekçilerin Rusya'sıydı. Ezilen halkların Rusya'sıydı. Soylular değildi. Burjuvalar değildi. Çarın maiyeti değildi. Çarın ordusunun generalleri değildi. Emegin Rusya'sıydı. Onun için ağlıyorlardı. Çünkü işçi sınıfı, tarihte gördüğü en büyük önderlerinden birisini yitirmişti. Nasıl bir başarılı hayat... Nasıl bir başarı? Yepyeni bir parti modeli ve tıkr tıkr işleyerek bir devrime başarılı şekilde önderlik yapmış bir parti... Ve bunun teorisi: *Ne Yapmalı?*

Tarihin, modern tarihin gördüğü en büyük işçi devrimi. En proleter karakterli devrim. Onun önderi. Ve o devrimin teorisi. Ve o devrimin arka planında yatan devletin nasıl yıkılması ve yerini bir işçi devleti alması gerektiğini anlatan bir *Devlet ve Devrim*. Ve diğerleri. Ulusların, ezilen ulusların sorunlarına kusursuz bir yaklaşım. Bir teori ve bir pratik. Devrim oluyor ve Sovyet devleti kendiliğinden Polonya'ya ve Finlandiya'ya kendi kaderini tayin hakkı tanıyor. Teoride kalan bir şey değil. Pratikte o özgürlüğü tanıyor o ezilen uluslara. Bunun mimarı bir Lenin!

Tamamen Marksist, komünist temellerde kurulmuş olan, kokuşmuş İkinci Enternasyonal'in yerine kitlesel partilerle inşa edilmekte olan bir komünist Enternasyonal. Ve onun arkasındaki pırıl pırıl enternasyonalizm. Bir hayatın

özeti. Bir elli dört yıla sığan. Elli dört bile değil. Elli üç yıla sığan bir hayatın özeti. Muhteşem bir başarı.

Ama bugün bu devletin, Sovyet devletinin ve onun ardından gelen işçi devletlerinin yıkılmasının faturasını Lenin'e çıkarttılar. Lenin bugün artık eskisi gibi dünyada sosyalistlerin tartışmasız önder kabul ettiği şahsiyetlerden birisi değil. Devrimci Marksistler, bu konuda büyük ölçüde yalnız. Lenin'i yanlış yorumlayarak sahip çıktığını söyleyen başka akımlar da var. Ama biz, bütün sahiciliğiyle Lenin'e sahip çıkıyoruz. Onun için bugün bizim için çok önemli bir gün. Onu anmak, onun mirasını politik, teorik, pratik mirasını kavramaya çalışmak son derece önemli bizim için. Bugün bunu yapmaya çalışacağım bu konuşmada. Ve üç temel nokta üzerinde duracağım. Önce Lenin'in Marksizm'in gelişmesinde nasıl bir yer tuttuğuna bakacağım. Tarihi evrimi içinde nasıl bir sıçrama yaşadı Lenin ile birlikte Marksizm? İkincisi, Lenin'in Marksizm'e özgün katkıları nelerdi? Ve üçüncüsü de Lenin'in Sovyet devletinin daha sonraki gelişmesi sırasındaki sorumluluğu, öngörülleri ve hayatının son mücadelesi. Bu üç ana tema altında düzenlemek istiyorum söyleyeceklerimi. Ama önce biraz izin verin kişiliğinden bahsedelim.

Devrimci kişilik

Arkadaşlar, yoldaşlar, bu insan ilk proleter devriminin tartışılmaz önderi ve Halk Komiserleri Komitesi'nin (Sovnarkom) başkanı, yani ülkenin başbakanı. Sovyet devletinin bir kütüphanesinden, bunu eşi Krupskaya yazıyor, bir kitap almış. Sonra bakmış ki, on beş gün filan iade tarihini geçmiş kitap. Koşa koşa gidiyor. Bin özürle geri veriyor. "Çok özür dilerim yoldaşlar. Başkalarının okumasına engel olmuş oldum. Gerçekten üzgünüm" diye veriyor. Bir de tanıdığınız başka başbakanlara bakın, nasıl davranıyorlar hayata karşı?

Bu insan Üçüncü Enternasyonal'in, diğer adıyla Komintern'in tartışılmaz önderi. Bir sürü tartışmalar içinde, gayet demokratik bir ortamda yapılan tartışmalar. Bazı yoldaşlar bilecektir: İtalyan partisinde ciddi bir sol sapma var. Bir ultra sol eğilim var. Daha sonra Bordigacılar olarak bilinecek. Onlarla tartıştığı bir oturumda, üçüncü kongre galiba, oturumda görüşlerini anlatıyor. İtalyanlar konuşmuş kendisinden önce. Görüşlerini anlatıyor, sonra, adını unuttum şimdi, diyelim ki, Turati olsun, "Turati yoldaşın yaptığı gibi şimdi ben de süremi 25 dakika aşarak konuşsam, tabii ki söylenecek çok şey var ama özür dilerim süremi bir iki dakika geçirdim, burada kapatıyorum. Kongrenin zamanını almak istemem" diyor ve oturuyor. Başkalarının tavırlarıyla bir karşılaştırın. Bu nasıl bir alçakgönüllülüktür? Ve bunu söylemek zorunda kalıyoruz bazen: Bir komünistin en önemli özelliklerinden biri bu ve nasıl güncel

olarak görülüyor buna hep beraber dikkat edelim.

Şimdi alçakgönüllü falan ama ne yaptığını da gayet iyi biliyor. Zasuliç var. Narodnik hareketinden geliyor. Ama Rus Marksizminin kuruluşunun ilk kuşağının çok önemli temsilcilerinden birisi. O, *İskra*'nın yönetim kurulunda. İlk gazete çıkarken Lenin de orada. Bir de Rus Marksizminin babası gibi kabul edilebilecek olan Plehanof da orada. Zasuliç bakmış demiş ki... Lenin yok orada. Zasuliç bakmış demiş ki: "Bu Plehanof_tazı gibidir. Önce dişler dişler avını. Ama sonra teslim eder." Bırakır yani. Tazı bırakmak zorunda. Avcıya verecek. "Lenin, demiş, buldok gibidir. Bir dişlemeye başladı mı, bir daha bırakmaz." Lenin bunu duymuş demiş ki: "Öyle mi dedi? Aman ne güzel demiş. Tam tamına" Çok hoşuna gitmiş kendisinin böyle tanımlanması. Buldok inadı vardı Lenin'de. Hiç bir şeyin peşini bırakmaz doğru bulduğu zaman. Katiyen milim kıpırdamaz. O tartışmaları ne dehşet vericidir. Yani tarihini okuduğunuz zaman Lenin'in mücadelelerinin, hiç bir zaman teslim olmaz.

Nisan 1917... Bolşevikler, Lenin'in eski demokratik devrimine takılmışlar. Bozuk plak gibi onu tekrarlıyorlar. Ve neredeyse Menşevikler gibi gidip, burjuva karakterdeki geçici hükümeti destekleyecekler. Lenin geliyor ve diyor ki: "Ben ayrılırim partiden eğer böyle yaparsanız. Proletarya devrimini engellemeye kalkışırsanız giderim." Nisan 1917 kongresinde büyük tartışma bu. Lenin çoğunluğu kazanıyor. Çok mutlu olmalıyız hepimiz. Çünkü eğer o Bolşevik partisinin o aygıtını kazanmasaydı, belki de devrimi kaybedebilirdik.

Ekim 1917... Partide yalpalamalar var. Merkez Komitesi'nde Kamenef ve Zinovyef karşı ayaklanmaya. Trotskiy ve çoğunluk da Sovyet kongresi yapıldığı gün ayaklanma yapalım diye planlama yapıyorlar. Daha meşru bir şey olur. Sovyetlerin iktidarı aldığı daha açıkça ortaya çıkar. Lenin gizlendiği Finlandiya'dan inat ediyor. "Hayır, bu gecikmedir. Eğer iktidarı almazsak kaybederiz" filan. Trotskiy'in planı gayet düzgün bir şekilde işliyor. Kongrenin toplandığı gün iktidarı alıyorlar. Sovyetlerin büyük kongresi onları kabul ediyor. Lenin en büyük konuşmayı yapıyor. Sonra gidiyorlar. Trotskiy ile konuşuyorlar Smolnıy Enstitüsü'nün bir odasında. Başkaları da var, sırf Trotskiy değil. "Böyle de yapılabilirmiş demek ki" diyor. İlle kendi söylediği yanlış değil. İlle "böyle de yapılabilirmiş"!

Bundan şunu zannetmeyin: Özeleştirii yapmaz. Söylediğinden geri adım atmaz. Böyle bir şey yok. O halde demek ki 7 Kasım'da değil 3 Kasım'da da alınacağına inanıyor iktidarın. Ama çoğu fikrinden zaman içinde vazgeçmiştir durumun değiştiğini gördüğü zaman. Veya yanlış olduğunu anladığı zaman. Bundan öğrenilecek bir dünya var!

Biraz önce anlattım. 1917 Nisan... Şubat devriminin patlak vermesinden

hemen sonra, eski demokratik devrim tezinin geçersiz olduğunu görür görmez derhal *Uzaktan Mektuplar*'da, sonra *Nisan Tezleri*'nde, sonra biraz önce sözünü ettiğim kongrede muazzam bir mücadele vererek koskoca bir Bolşevik parti aygıtını kendi tarafına çeviriyor. "Bütün iktidar Sovyetlere!" formülünü (elbette taktik hassasiyetle) Ekim ayında zafere ulaştıracak şekilde yepyeni bir sosyalist devrim arayışına giriyor.

Başka bir tanesi. Son derecede önemli. Birazdan tekrar döneceğiz buna. Lenin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını kıskançça savunan birisidir. "Ama bir kez ezilen ulus seçimini yaptıktan sonra, 'ben ezen ulusla kalmaya karar verdim çünkü artık eşitlendik ve geleceği iyi görüyorum' dedikten sonra, başka hiç bir özerklik filan yok Lenin'e göre. Çünkü birleşik ve merkezi bir ekonomi en hızlı gelişmeyi sağlar. Dolayısıyla başka türlü bir formül, özerklik, federasyon filan olmaz" diyor Lenin. Belirli bir ana kadar ısrarla. Ve sonra, birazdan konuşacağımız gibi Sovyet devletinde nasıl Rus hâkim ulus şovenizminin tekrar hortlamaya başladığını görüyor, hem de komünistlerin arasında... Bütün görüşünü değiştirip bir federasyon formülünü ısrarla öne sürmeye başlıyor. Hem de ne kavgayla! Birazdan göreceğiz. Ve bu... "Bugünkü" diyorum! İnsan nasıl içindeki isteği söyler! Yıkılmış olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Lenin'in bu mücadelesinin ürünüdür. Federasyon karşıtı insan, sonunda tamamen sağlam ayaklar üzerinde bir federasyonun oluşmasını sağlayan bir insan oluyor. Dolayısıyla katıyen inatçı değildir gerçeğe karşı. Çünkü Lenin için teori, pratiğin bir aracıdır. Bir kılavuzudur. O zaman bir devrimci nasıl yanlış çıkan şeyi sonuna kadar savunur? Bu dogmatiklik, doktrinerlik ancak gerçeklerden ve devrimci mücadeleden kopuk olanların işidir. Pratik, Lenin'in Hegel'in felsefe defterlerini incelerken söylediği gibi: "teorinin son kıstasıdır." Dolayısıyla o pratik içinde her zaman değiştirilmeye hazır bir yaklaşımı vardır. Gerekirse özeleştirir de yapar rahat rahat.

Devrimi kazanmış rahat rahat dolaşiyor ortalıkta. Arkadaşlarıyla konuşuyor: "Ne aptallıklar yaptık yahu Temmuz ayında" diyor. Bir ayaklanma var. Silahlı ayaklanma. "Amma budalaymışız" diyor. Böyle rahat rahat konuşuyor. Öyle kas kas kasılma bir takım önderler gibi. Yok öyle şey! Hata yaptığını kabul eden bir insan.

Muazzam bir cüret sahibi, Ekim devrimi o cüretin eseridir. Muazzam temkinli aynı zamanda. Brest Litovsk hemen arkasından geliyor. Muazzam bir teslimiyet bir bakıma. Teslim oluyor Alman emperyalizmine Sovyet devleti. Bir takım topraklar veriyor. Çünkü devrimi ayakta tutmak gerekiyor önce. İlk yapılması gereken şey. Dolayısıyla ikisi beraber yürüyor. Ve gereken yerde tepkisini gösteremeyene "devrimbaz" diyor. Bütün hayatını başkalarının re-

formizmiyle mücadele etmeye adanmış adam. Eğer, gereğinden fazla ultra sol bir pozisyon izlenirse, bunlara “devrimbaz” diyor. “Bunlar gerçek devrimci değil.” Ve biliyorsunuz, 1920’de yazdığı çok önemli bir kitabın başlığı: *Sol Komünizm, bir çocukluk hastalığı*. Burada komnistlerin zaferi nasıl adım adım taktik olarak örmesi gerektiğini anlatır.

Her ayrıntının peşinde. Trotskiy anlatıyor Lenin hakkında ki anılarında: Şimdi kararı vermişler uygulayacaklar, Lenin “Acaba şunu da yapsa mıydık?” , “Acaba bunu da eklese miydik?” , “Şu taktiği uygulasa mıydık?” Kararı vermişler yürüyecekler, bir de bunları eklemek istiyor. Kafayı takıyor tamamen. Ama bu demek değil ki, bu ayrıntı düzeyine düşkünlük, asıl büyük tabloyu görmesine engel oluyor... Tam tersine. Trotskiy çok güzel yorumluyor. Lenin baktığı zaman önce büyük kitleleri görüyor. Önce toplumu görüyor. O toplumun dinamikleri üzerinde yükseliyor bütün inşa edilen politika. Bütün kitlelerin nabzını tutmak üzerine. Kitleler bugün nasıl? Ne hissediyor? Nereye gitmek istiyor? Ona bakmak son derece önemli. Öğreneceksek metodundan, bunlardan öğrenmemiz gerekiyor.

Şimdi son bir şey söyleyeyim. Lenin hepimizin bildiği üzere, son derece koyu ve uzlaşmasız bir enternasyonalisttir. Hiç bir an bundan taviz vermemiştir. Milliyetçiliğin katresi yoktur Lenin’de. Ama biz sitede yayınladık. Trotskiy’in, Lenin’in 50. doğum yıl dönümü dolayısıyla yazdığı bir yazı var. Orada anlatıyor. Lenin üzerine anılarında da anlatıyor. Muazzam yerli birisi. Burada bir çelişki yok. Bunu iyi anlamamız lazım. Enternasyonalizm, ancak var olan ulusların kendi kültürel, tarihi gelişmeleri içinde verilen mücadelelerin kazanacağı zaferin üzerine inşa edilecektir. Daha bugünden sermayenin uluslararası alanda dolaşması dolayısıyla “ben dünya vatandaşım” diye dolaşan beyefendiler, hanımefendiler gibi değil! Toprağına, kendi toprağına ayaklarını sapasağlam basan bir devrim mücadelesinde, Marx’ın *Manifesto*’da dediği gibi “proletarya, ulusu yeniden kendisi oluşturduktan sonra” enternasyonal alanda devrimi hep birlikte yaymak mümkün hale gelecektir. O yüzden yerlilik son derece önemli Lenin için. Hiç bir an bundan taviz vermiyor.

Şimdi üç ana konuma geçiyorum.

Ama geçmeden önce bir şeyi vurgulamak istiyorum. Bunu iyi bellememiz lazım arkadaşlar. Çünkü bunu okurken... Önce bir şey söyleyeyim. Metodolojik bir şey... Etrafımızda Lenin’den falan alıntı yapan çok hareket var. Şimdi alırsınız birisini 1903’den alıntı yapar. Lenin böyle diyordu diye. Yani tamamen aşmıştır onu. Çoktan geride bırakmıştır. Biraz önce federasyonu anlattım mesela. Ya da 1916 yazılarını Polonya partisine karşı verdiği polemik sırasında ulusal sorun konusunda yazdığı yazılarını okuyan birinin, o 1903 yazısına

hiç anlam vermesi mümkün değil. Ama o alıntıyı yapar. Yapar!

Ya da Lenin tarafından bir şey denmiştir. 2010'da Anayasa referandumu sırasında yapmaya kalkıştılar bunu. Boykot konusunda söylediği şeyi, kupkuru ve tamamen yüzeysel bir formül olarak alırsınız ve "Lenin boykota karşıydı" dersiniz. Neyin boykotuna karşıydı? Hangi aşamada? Ne için? Sormadan! Bu tür, kupkuru alıntılarla hiç bir şekilde Lenin'den yararlanılamaz. Bağlamının içinde ve ne aşamada söylemiş ona bakmak mutlaka gerekir. Bunu şunun için söylüyorum. Biraz önce söyledim. Bütün büyük devrimciler gibi, altını çiziyorum **bütün** büyük devrimciler gibi, görüşlerini zaman içinde değiştirmeyi bilen birisidir. Yanlışta ısrar etmek yenigilye mahkûm olmak demektir çünkü. Bunu bilmektedir.

Lenin'in, iki aşaması var. Şimdi o metodolojik noktadan sonra onu söyleyeyim. İki aşaması var. Birinci aşama 1890'lardan başlıyor ama esas olarak 1901'de Avrupa'ya çıktıktan sonra kaçıp çarlık Rusyasından İskra'yı çıkartmaya başladıktan itibaren 1914'e kadar Lenin, Rus devrimci Marksizminin önderlerindendir ve sonra önderi olmuştur. Enternasyonalisttir ama Rusya'nın önderidir.

1914'den itibaren hem düşüncesiyle hem pratiğiyle dünya devriminin önderidir. Tartışmasız bir şekilde. 1914'te savaş patlak veriyor. Lenin ne yapıyor biliyor musunuz? Hegel'in Mantığını okumaya başlıyor. Bir bütün olarak dünyayı kavramanın metodolojisini yeniden edinebilmek için. Ardından *Emperyalizm* kitabını yazıyor. Yeni Enternasyonal'in taşlarını döşüyor. O andan itibaren Lenin, dünya ufkuna bakmaktadır. Rusya'nın önderidir. Ama aynı zamanda dünyanın önderidir. Ve nitekim büyük bir deha olduğu için bu basamaklar gerçekten bir komünist Enternasyonal ile taçlanmıştır. Biz halen onun geleneğini, onun mirasını savunuyoruz. IV. Enternasyonal onun devamıdır. III. Enternasyonal'in, Komünist Enternasyonal'in. Yani bizim yürüdüğümüz yolun taşlarını Lenin inşa etmiştir. Bu ayrımı çok önemsemek lazım, 1914 sonrası Lenin'in olgunluk dönemidir. Yani o on yıl müthiş değerlidir. Yazdığı ve yaptığı şeyler açısından. Daha öncesi geçersizdir demiyorum. Çelişen şeyler varsa 1914 sonrası önemlidir diyorum sadece. Esas çağın özelliklerini o dönemde kavramıştır bence Lenin. Yani, Marksizm'e yaptırdığı atılım da büyük ölçüde, büyük ölçüde diyorum, öncesinden de çok şey geliyor, bu dönemden kalmıştır bize.

Lenin'in Marksizm içindeki yeri

Üç ana konu dedim. Önce, Lenin'in Marksizm içinde yeri. 19. yüzyıl, Marx ve Engels'in yüzyılı sosyalizm açısından. Bunda tartışma yok. Bu kurucu ön-

derler, çok önemli bir alt yapıyı hazırlıyorlar. Ve 20. yüzyılın sosyalistlerine aktarıyorlar. Ben sembolik olarak üç tarihi belirleyelim diyorum: 1) 1848 *Komünist Manifesto*: Artık sosyalizmin programı budur. 2) 1867 *Kapital*'in birinci cildinin gün yüzünü görmesi. Marksizmin, modern çağın dinamiklerini kavrayışı teorik olarak gayet gelişkin bir şekilde ortaya konmuş. Demek ki teoride en büyük atılımını yapmış. 3) Marx'ın ölümünden altı yıl sonra Engels daha hayattayken, 1889'da II. Enternasyonal kuruluyor. II. Enternasyonal, II. Enternasyonal'den farklı olarak Marksist bir Enternasyonal. Hepiniz biliyorsunuz, I. Enternasyonal'de Marx yönetici aslında. En önemli şahsiyet hatta yönetimde. Ama I. Enternasyonal, anarşistleri de içeriyor, düpedüz sendikacıları da içeriyor, politikaya kayıtsız bir takım siyasi akımları da içeriyor, tamamen kariyeristler filan var sendikacıların içinde. Sosyal demokrat, yükselmek isteyen, seçim kazanmak isteyen. Yamalı bohça gibi bir Enternasyonal. II. Enternasyonal ise, Marksist bir Enternasyonaldir. En azından formel olarak öyledir. Dolayısıyla üçüncü nokta da demek ki parti. Yani 1848 program, 1867 teori, 1889 parti. Marksizm kendini oluşturmuştur. 20. y.y.'a geldiğimizde bu sacayağı ortadadır.

Lenin bu aşamada geliyor Marksizme. Biliyorsunuz 1870 doğumlu. Marksizme 1890'lı yıllarda katılıyor. 1899 yılında ilk büyük yapıtı olan *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'ni, her bir bölgede ne kadar çiflikte ne kadar at ve tarım aleti var ölçerek biçerek yazıyor. Böylece devrimin temellerini işçi köylü ittifakına dayıyor, ama proletaryanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor. Boş yere yapmıyor o çalışmayı. Ve artık Marksizmin bir önderi Rusya'da. Bu aşamadan itibaren Lenin'in Marksizme ne katkıda bulunduğuna, gelişmesi açısından neler yaptığına dair şunları söyleyebiliriz. Teorik katkılarını birazdan ele alacağım. Teorik ve politik katkılarını. Şimdi Marksizme genel katkılarını gözden geçirelim. Birincisi bir **sistemleştirme**. Bunun en iyi örneği *Devlet ve Devrim*'dir arkadaşlar. Marx ve Engels, devlet ve devrim konusunda söylediklerini her bir episodda, her bir olayda, 1848 devrimlerinde, Louis Bonaparte Fransa'da darbe yaptığı zaman Bonapartizm kavramını geliştirerek, 1871 de proletarya diktatörlüğü kavramını geliştirerek ve "işte somutta bakın Paris Komünü" diyerek geliştirmişlerdir. Lenin *Devlet ve Devrim*'de bunları sistemleştirir.

İkincisi **tamamlama**. Marx'ta tarihi sınıfların yaptığı belirlenmişti. Modern çağın ezilen sınıfı proletaryanın partiye ihtiyacı olduğu belirlenmişti. I. Enternasyonalin kararları arasında Marx'ın yazdığı metinler var anarşistlerle mücadele içinde. Parti gerekli diyor. Ama bu partinin nasıl oluşturulacağı ve özgül karakteri belirlenmemişti. *Ne Yapmalı?* Marksizmin 20. yüzyılda, tam

da başında, 1902’de yaptığı büyük atılımdır. Artık partinin nasıl kurulması gerektiği, en çok hangi sınıf katmanlarına dayanması gerektiği ve Marksizmle ilişkisinin nasıl olması gerektiği belirlenmiştir.

Bir başka alana değinmek mümkün. Ezilen ulusların durumu hakkında Marx ve Engels, tereddütlü ve çelişkili şeyler söylemişlerdir. Polonya ve İrlanda’nın kendi kaderini tahin hakkını son derece tutarlı bir şekilde öne sürmüşlerdir ama buna karşılık bazı başka ülkelerde hatalar yapmışlardır teşhislerinde. Engels’in fazla hızlı formülleri filan vardır. Sonradan vazgeçmiştir. Bunların yerine Lenin, doğru olanı almış ve programatik bakımdan sistemleştirmiştir. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı teorisi ve politikası bunun ürünüdür.

Üçüncüsü, Marksizmi **yeni olgulara uyarlama**. Hiç bir teori, eğer gerçek dünya ile ilişki içindeyse ve onu açıklama iddiasındaysa ebediyen her şey için geçerli olamaz. Çünkü dünya değişiyor. Marksizmin temel anlayışı doğrultusunda diyalektik olarak değişiyor. Emperyalizm yeni bir olguydu. Lenin, başka Marksistlerle beraber ama en ileri giden bir biçimde, emperyalizm teorisiyle yeni çağın karakterini kavramış ve bize 20.y.y.’dan itibaren gelişmelerin ne yönde olacağını, halen geçerli olan bir teori ile ortaya koymuştur.

Ve nihayet tabii ki, bütün 20. yüzyıl Marksizmi ama başta Lenin’in Marksizmi bir **sınamadır**. Marx geliyor *Manifesto*’da diyor ki: “İşçiler devrim yapacak”! Yapacak mı? Yaptı, Ekim devrimini yaptı. Marx geliyor diyor ki: “İşçiler, bütün dünyanın işçileri birlikte kurtulacak. Enternasyonal olarak örgütlenmeleri gerekiyor.” Komünist Enternasyonal. İşçilerin kendi partilerinin olması gerekir. Ve bütün burjuva partilerine karşı bir parti gereklidir. Bolşevik parti. Bu sınamadır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı bir sınamadır. Dolayısıyla, o anlamda, Lenin’in, 19. yüzyılda geliştirilmiş olan Marksizmin 20. yüzyılda sınanması bakımından da çok önemli bir yeri vardır Marksizmin gelişmesinde. Birinci nokta bu.

Lenin’in Marksist teori ve politikaya katkıları

İkinci nokta, Lenin’in teorik-politik katkıları. Arkadaşlar sanıyorum, bu çok önemli ve çok derin bir konu. İçinde birçok teorik açılım içeriyor. Çok ayrıntısına girmeden özetleyeceğim. Başka yerlerde bunu açıklamaya çalıştık. *Sınıf Bilinci*’nden *Devrimci Marksizm*’e kadar çeşitli yerlerde çeşitli devrimci Marksistlerin yazılarını yayınladık filan. **Marksizmin politika teorisi** konusunda Marx ve Engels’in elbette çok büyük atılımları vardır ama bugünkü biçimiyle esas olarak Lenin’in bir katkisidir. Şimdi önce ona ilişkin bir iki şey söyleyeceğim. *Ne Yapmalı?* sadece bir parti teorisi ve parti için yol haritası geliştirmez. Politikanın özgüllüğünü ele alan bir yapıttır. Şimdi çok kısaca

ana noktalarda söyleyelim. Birincisi, bir sınıf sosyolojisi var *Ne Yapmalı?*'da. Diyor ki, sınıfın bazı katmanları, mücadelelerin taşıyıcısı niteliğini taşır. Sınıfın öncü kesimi bu. Diğerleri ise her türlü ideolojinin peşinden gidebilir. Bu yüzden de parti öncü kesimleri örgütlemeli, ancak devrimci yükseliş sırasında kitleselleşme olanağı yakalayacaktır.

İkincisi, işçi hareketinin içerisinde (daha sonra feci şekilde doğrulanacak bu!) oportünizm ve revizyonizm eğilimleri taşıyan bir takım akımlar çıkar. Bunlarla mücadele etmek gerekir. Dolayısıyla, "parti demek", Trotskiy'in daha sonra söylediği gibi, "program demektir". Bu Lenin'le beraber açık ve seçik olarak ortaya çıktı. *Komünist Manifesto* bir program ama çok geniş bir açılım yapan bir programdı. Spesifik, komünistlerin somut olarak ne yapacağını anlatan, bir program değildi. Program Bolşeviklerle beraber bu kadar önem kazandı. Bolşevik Partisi'nin programı gibi bir program anlayışı daha evvel Marksizmde sınırlıydı. Marx'ın Gotha eleştirisi, Engels'in Erfurt eleştirisi, daha önceki partilerin aslında nasıl daha gevşek programlar hazırlamış olduğunu ortaya koyan metinlerdir.

Üçüncüsü, madem program gerekiyor, demek ki, proletaryanın partisinin ve mücadelesinin gelişmesinde Marksizmin yeri büyüktür. Dışarıdan bilinç teorisi esas olarak bununla ilgilidir. Her kim ki "dışarıdan bilinç olmaz" diyorsa, o Marksizm ile mücadele ediyor demektir! Çünkü işçi sınıfı kendi mücadelesi içinde böylesine gelişmiş bir program inşa edemez. Sosyal işbölümü buna izin vermez. Ve sadece patronlarla yapılan mücadele de böyle bir programı ortaya çıkarmaz. Eğer Marksizmin gelişmesine işçiler katkıda bulunabilecekse mesele yok. Mesele illa aydınlar meselesi değil. O, türev bir tartışma. İşçiler Marksizme katkıda bulunabileceği ölçüde elbette katkıda bulunmalılar. Ama bu sosyal işbölümü bakımından son derece zor bir şey. O yüzden de aydınlar meselesi işin içerisine giriyor. Her kim ki Marksist aydınların işçi sınıfı içinde etkisiyle mücadele etmeye kalkışırsa, o burjuvazinin işçi hareketi üzerindeki hakimiyeti için mücadele ediyordur farkına varmadan. "İşçilik" ya da "uvriyerizm" böyle bir hastalıktır. İşçiler yapar ne yaparsa. Yapar. Tarihte işçi sınıfının nerelere kadar gidebildiği çok çeşitli örneklerle belli olmuştur. Evet devrimci bir dinamiği vardır. Her an değil ama. Bütün devrimler gösteriyor ki, devrimler hep inişli çıkışlı gelişir.

Ve nihayet, bütün bunların arasında en önemlisi belki de demin söylediğim şey, politika teorisinin özü. Eğer işçi sınıfı iktidarı ele geçirecekse, o zaman toplumun diğer sömürülen sınıfları ve ezilen katmanları, ulusları, cinsiyeti, üzerinde bir hegemonya sağlayabilmelidir. Burjuvazi, çeşitli toplumsal sınıf ve katmanlara bir şeyler vererek, onlarla belirli ilişkiler kurarak yönetiyor top-

lumu. İşçi sınıfı ezilenlere dönüp, “Ben, sizin çıkarlarınızı, onlardan daha iyi korur ve geliştiririm” deme kapasitesini göstermek zorundadır. Politik olarak. Bu ideolojik bir sorun değil. Her kim Gramsci’yi sadece ideolojik hegemonya kavramı ile sınırlıyorsa tamamen yanlış. Politik olarak, programıyla ve mücadelesiyle işçi sınıfı, kendi etrafında yeni toplumun katmanlarını, sınıflarını toplayabilmelidir. İktidar öncesinde ve iktidar sonrasında. Dolayısıyla, Leninist politikanın yapılışı bir ittifaklar zincirini gerektirir. İşçi sınıfının sadece kendi sorunlarına bakmaya değil, bütün toplumun sorunlarına cevap vermeye hazır hale getirmeyi gerekli kılar. Lenin’in bu katkısı paha biçilmez bir şeydir arkadaşlar. Bunun dışında bir Marksist program ve parti geliştirmeye çalışanlar Lenin’in berisine düşmüş demektir. Bu muazzam bir atılımdır.

Şimdi **strateji ve taktik** konusunda, Lenin’in bir deha olduğu alan hakkında bir şeyler söyleyelim. Bugün, işçi devletlerinin çöküşünün faturasını Lenin’e çıkaranlar, böyle derslerden de mahrum kalıyorlar. Lenin’in strateji ve taktik konusundaki düşünceleri ve pratiği gerçekten uzun uzun bütün devrimciler tarafından incelenmesi gereken alanlardır. Ayaklanma sırasında yazdıkları ve Ekim devrimi sırasında yaptıkları, taktik olarak ne kadar ince dönüşler yapabildiğine dair mutlaka araştırmalar yapılması gerekiyor. Lenin’in en önemli yönlerinden bir tanesi, çok söylenen ama hiç uygulanmayan bir yönüdür işin, somut durumun somut analizi. Şimdi, bakın Türkiye solu Türkiye’nin mesela son on yılını nasıl analiz ediyor. Biz ne zaman mesela, “Türkiye’de burjuvazinin iç savaşı var” diyorsak, cevaben ne diyorlar, biliyor musunuz? “Olur mu öyle şey canım? Bu toplumda iki sınıf vardır. Burjuvazi ve proletarya. Onlar mücadele ediyor.” Peki, efendim, ordu ile AKP arasında mücadele var, hangisi proletarya’nın yanı ki? Yani nasıl Türkiye’nin en somut sorunlarını görmezlikten gelerek analizdir bu? Lenin’in bu çok önemli, somut durumun somut analizi tespiti, metodu hiç bir şekilde uygulanmıyor. Halbuki son derece önemlidir. Buradan çıkan birçok şey vardır. Bir toplumun devrime hazır olup olmadığı. Devrimci durum nedir? Devrim öncesi durum nedir? Kitlelerin değişik aşamalarda iktidar sorununa yaklaşımları, Değişik siyasi güçlere yaklaşımları... Devrimin temeli olabilecek “ülke çapında kriz” nasıl doğabilir? Ne durumlarda böyle bir krizden bahsedilebilir? Bugün Türkiye’de bir durum yaşıyoruz mesela, kimse neredeyse öneminin farkında değil solda. Oysa Lenin’in metoduyla böyle bir krizin ne tür potansiyeller açtığını düşünmek çok daha kolay olurdu.

Üçüncüsü emperyalizm meselesi. İkinci noktaya ilişkin olarak, bir an geri döneceğim arkadaşlar. Trotskiy, çeşitli tartışmalarda hiç tereddütsüz demiştir ki: “Eğer Lenin olmasaydı Ekim devrimi belki de başarıya ulaşamazdı. “ Bu

kadar belirgin bir şey söylüyor. Tarihte bireyin rolü. Ben, bazı arkadaşlarımız biliyor şöyle açıklıyorum, nasıl oluyor da böyle dehalar ortaya çıkıyor? Yani, Lenin olmasaydı, olmazdı dedirten dehalar... Şundan: Rus işçi hareketi o kadar güçlü ki, dehaları kendine doğru çekiyor. Lenin ve Trotskiy başta olmak üzere. Onlar belki de gidip bir şirketin başına geçeceklerdi başka bir ortamda. Ya da biri hukukçu olacaktı. Öteki bir edebiyat eleştirmeni olarak muazzam bir başarı kazanırdı. Trotskiy'i söylüyorum. Lenin, muhteşem bir hukukçu veya matematikçi olurdu. Ama buraya çekiyor hareket, dehaları. O da böyle katkıda bulunuyor. Hiç küçümsemeyelim bireylerin rolünü.

Emperyalizm meselesine çok kısaca değineceğim. Teorinin kendisine değil. *Emperyalizm* kitabı bir ekonomi teorisi değildir. O işi, *Finans Kapital*'de Hilferding kısmen yapmıştır. Buharin yapmıştır, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* kitabında vs. Lenin de yapıyor ama esas yanı Lenin'de başka bir şey. Her şey böyle sivriltilmiş silah gibi. 1) Öyle bir toplumsallaşma aşamasına ulaşmıştır ki artık üretici güçler, bundan sonra başka bir aşama olmaz. Bundan sonraki aşama sosyalizmdir. Bu toplamsallaşmış üretici güçler ancak planlamayla kontrol altına alınabilir. Dolayısıyla, en yüksek aşamadır. Son aşamadır. 2) Kapitalizm sistematik olarak ulusal sorun üretmektedir. Eskiden var olan ulusal sorunlar, kavimlerin değişik yerlerde yaşamasından, şundan bundan ortaya çıkıyordu. Şimdi artık, ulusları köleleştiriyor emperyalizm. Dolayısıyla ulusal politika, uluslar politikası Marksizmin ayrılmaz bir politikasıdır. 3) İşçi hareketleri emperyalizm dinamikleri dolayısıyla bölünmektedir emperyalist ülkelerde. İşçi aristokrasisi diye bir şey çıkmıştır. Bürokrasiyi beslemiştir. Ve dolayısıyla artık reformizm asli bir özelliğidir emperyalist ülkelerin sosyalizminin. Ondan da taşarak bizim gibi ülkelerin de elbette dünya çapında. Dolayısıyla Lenin'in mücadelesi artık, işçi hareketi içindeki sistematik bölünme bağlamında verilecek bir mücadeledir. Tesadüf değildir yani, reformizm, oportünizm, revizyonizm vs. tarihi gelişmenin ürünüdür. Bu da ortaya çıkıyor emperyalizm teorisiyle birlikte.

Ulusal soruna gelince. Arkadaşlar o konuda, sadece iki üç cümle söylemek istiyorum. Ulusların kendi kaderini tayin hakkının ne kadar büyük bir demokrasi yaklaşımı olduğunu sanıyorum emperyalizm çağında yaşayan herkesin kavraması kolay. Ama şunu çok iyi anlayalım. Lenin'e "aslında ne kadar despot, efendim sırf iktidar için ne kadar çok şey yapar" diyen burjuva ve sol liberal çok var. Geçelim onları, Rosa Luxemburg bile "niye veriyorsunuz?" diyor, "proleter devlet verir mi kendi kaderini tayin hakkını Polonyalıları, Finlandiyalıları?" Kendi de Polonyalı bu arada! Rosa, Lenin'i demokratik sosyalizm alanında eleştirmiştir. Peki, Polonya'yı kendi sultanı altında mı tutsaydı

Sovyetler Birliği? Finlandiya'yı kendi sultanı altında mı tutsaydı? Niye orada Rosa, demokrat oluyor da Lenin olmuyor? Tam tersine Lenin, orada daha demokrat mesela. Dolayısıyla çok kolaycı formüllerden kaçınalım. Çok önemli bir demokrasi meselesidir. Dünya çapında demokrasinin bugün en önemli koşullarından bir tanesi ulusların gerçek eşitliğidir. Lenin'in uğruna mücadele ettiği şeylerden biri budur. **Gerçek**. Altını çiziyorum. Öyle **formel**, Birleşmiş Milletler'de hepsinin bir araya gelmesi filan **değil**. Şimdi, burada çok önemli bir şey var. Ulus politikası Lenin'in, en ufak bir milliyetçiliğe taviz içermiyor. Amacı, enternasyonalizmi, gerçekten ulaşılabilir bir şey haline getirmek. Eğer amacımız bütün ulusları bir dünya federasyonu içinde bir araya getirip kaynaştırmaksa, o zaman ezilen uluslara "siz bizimle olduğunuz zaman eski hâkim sınıfların yaptığı gibi ezilmeyeceğiz sizi, ezilmeyeceksiniz", bunun güvencesini verebilmeliyiz. Ulusların kendi kaderini tayin hakkının manası budur, Leninizm açısından. Yani, Enternasyonalizmin bulunmaz bir parçasıdır. Bunu hiç unutmamak lazımdır. Burada ulusçuluğa hiç taviz yoktur. Ezilen ulusların milliyetçiliğine saygımız var. Baskı altında edinilmiş fikirlerdir, düşüncelerdir, başka ilerici yanlar da taşımaktadır ezilmeyi ortadan kaldırması bakımından. Biz milliyetçi değiliz. Biz Kürtlerin milliyetçiliği için yapmıyoruz o mücadeleyi. Onların kendi kaderlerini tayin hakkını savunuyoruz, ama bunun için değil. Biz enternasyonalizmi başarıya kavuşturmak için savunuyoruz onu.

Lenin'in Stalinizmle mücadelesi

Şimdi üçüncü konumuza geçiyorum izninizle. O da şu: Lenin, başlangıçta söylediğim gibi, Sovyetler Birliği'nin ve daha sonra gelen ülkelerin çöküntüsünün sorumlusu gibi gösterildi 1989 – 91 dönemecinden sonra. Bugün inanın, yazamıyorlar tartışmıyorlar. Solda muazzam bir teorik yoksunluk olduğu için. Sadece gerilla savaşı veriyorlar. Söylüyorlar gidiyorlar. Yapıyorlar en önemlisi. "Parti olmayan parti" diyorlar. Anti-Leninistiz diyemiyorlar. "Biz aslında Lenin'le mücadele ediyoruz, *Ne yapmalı?* ile mücadele ediyoruz" diyemiyorlar. "Parti olmayan parti". Daha demokratik olsun. Yatay olsun. Söyledikleri budur. Hiç bir zaman teorisini yapmıyorlar... Bir tek Aybar yapmıştır Türkiye'de bunu. Son derece yanlış teorik açılım: "Leninist örgüt, burjuva tipi örgüttür" demiştir. Ama gerisi yapamıyor.

Mesele şudur: Lenin, daha sonra Sovyetler Birliği ve diğer ülkelerde yaşayanlardan sorumlu olmak bir yana, tam tersini savunmuştu o yapıların aslında. Bir kere *Devlet ve Devrim*'de savunduğu devlet anlayışı proletarya demokrasisi. *Devlet ve Devrim*, daha sonra Sovyetler Birliği ve Çin'de görülen devletten bambaşka bir demokrasi içeriyor. İkincisi, Lenin'in 1920'lerin orta-

sında başlayıp 30'larda hakim olacak olan tek ülkede sosyalizm programına en ufak bir tavizi olamazdı. Zaman zaman verilen kanıtlar var güya. 1915'te bir yazı yazmış da, "eşitsiz gelişme" varmış da falan filan. Bunlara başka kaynaklarda ayrıntısıyla değiniyoruz. Bunları size anlatacak değilim uzun uzun. Bunların hiç bir gerçekliği yoktur. Lenin başından itibaren Ekim devrimini dünya devriminin bir parçası olarak görmüştür. Bakın, 15 yıllık göçmenlikten sonra 1917'de (bir tek 1905 parantezi var arada; bir tek 1905'de Rusya'ya dönüyor, 1901'den 1917'ye kadar, 15 yıl yurtdışında yaşıyor.), 1917 Şubat devriminden sonra Alman treniyle Petrograd'a geliyor. O zaman, biliyorsunuz başkenti Rusya'nın. Adı Petrograd ya da San Petersburg. Arada Leningrad oldu. Bugün yeniden San Petersburg. Orada Finlandiya istasyonu. Şehre geliş öyle oluyor o zaman. Orada iniyor. Binlerce, belki de on binlerce işçi getirmiş Bolşevikler. Lenin'e hemen bir konuşma yaptırıyorlar. O konuşma nasıl bitiyor arkadaşlar? Rusya'da, inanmış, sosyalist devrim olacak. Biraz önce anlattık. Demokratik devrim artık aşıldı. Sosyalist devrimin zamanı geldi diyecek artık, değil mi? "Yaşasın Rus devrimi, Yaşasın Rus Sosyalist devrimi, bütün iktidar sovyetlere" diye bitmiyor konuşma! "Yaşasın sosyalist dünya devrimi!" diye bitiyor. Çünkü gördüğü şeyi dünya devriminin başlangıcı olarak alıyor. Bütün Avrupa'da devrim bekliyor. Ve ondan sonra, ölümüne kadar devamlı "Avrupa'da devrim yardımımıza gelmezse biz ayakta kalamayız" diyor. Rusya'nın kendi içine kapanan ve sınıfsız toplum kuran bir devrim diye bir yaklaşımı yok.

Bir son noktayı belirteceğim. O bence çok önemli. 1919'da. Bu tek ülkede sosyalizm üzerine son bir nokta. 1919'da Bolşevik partisi, "Rus Komünist Partisi (Bolşevik)" adı o aşamada; ondan sonra Sovyetler Birliği Komünist partisi olacak. Bu partinin programı, 1902 programı, yeniden düzenleniyor. Ekim devriminin ve emperyalizmin ortaya çıkarttığı olguların ışığı altında. Orada partinin amacını Lenin, taslakta "dünya devrimi" olarak sunuyor. "Ne diyorsun yahu?" diyorlar, "Biz Rus partisinin programını yapıyoruz, Enternasyonal'in programını değil." Lenin şöyle söylüyor: "Evet, tam da öyle! Rus partisinin amacı dünya devrimidir. Her komünist partinin amacı dünya devrimidir." Demin anlattığım nedenlerle. Başka ayrıntılara girmiyorum. Bence bunlar çarpıcı şeylerdir. Şunu unutmayın: Türkiye tarihinde sadece iki partinin amacının dünya devrimi olduğu yazar. Birisi, Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Fırkası'dır. Birisi bizim Devrimci İşçi Partisi'dir. Bunu hiç unutmayın, bu kadar önemli bir ayırım yaşıyoruz. Bunu hiç unutmamanız gerekiyor.

Bir başka neden olan bitenin Lenin'in üzerine atılmasına vesile olan: "Bolşevik parti o kadar disiplinli, merkeziyetçi bir partiydi ki işte oradan doğdu

bürokrasi” diyorlar. Şimdi arkadaşlar, bu tarihin en büyük yalanlarından bir tanesi. Size Marksist olmayan, Marksizmle ilgisi olmayan ama Sovyet devriminin en iyi, en yetkin tarihçisi olan (adı E .H. Carr) bir tarihçinin söylediği bir cümleyi söyleyeceğim: “ Bolşevik Partisi, tarihin gördüğü en demokratik partidir!” Cümle bu. Kelime kelimesine. Yani bir burjuva yazarı bunu yazıyor. Gerçeğe önyargısız bir şekilde bakan birisi bunu görüyor. O partinin ürünü değildir. Nitekim Stalinizm, o partiyi imha etmek zorunda kalmıştır bürokrasinin diktatörlüğünü kurmak için. Ekim devrimini yapan Merkez Komitesi’nin doğal nedenlerle ölen önderleri dışında Stalin hariç, hepsi öldürülmüştür. Ya Moskova’da, ya da Trotskiy’in durumunda Meksika’da. Yüz binlerce komünist öldürülmüştür otuzlu yıllarda. Bir parti imha edilmiştir. Onun sayesinde kurulmuştur yeni bürokratik diktatörlük.

Şimdi şu iki nokta çok önemli. Arkadaşlar iyi bilmemiz gerekiyor. Bu büyük önderimiz, hayatının son mücadelesini Sovyetler Birliği’nin, Rusya’nın bürokratikleşmesine karşı vermiştir. Çok şey anlattık bugün. Belki de en önemlisi budur. Bakın, birinci mesele şu bağlamda, bir kere bir teşhis yapıyor Lenin. Trotskiy’den daha önce, daha 1920’de. Sendikalar tartışmasında, ayrıntısına girmiyorum, Trotskiy’e diyor ki: “Senin görüşün yanlış. Bizim bağımsız sendikalara ihtiyacımız var. Çünkü devletimiz bürokratik olarak deforme bir işçi devletidir.” Sadece bir işçi devleti değildir. “Bürokratik olarak deforme” yani “çarpık” bir işçi devletidir. Frenkçesi deforme. Türkçesi: “Çarpık, çarpılmış”. Şimdi, Trotskiy’in buna eklediği bir tek şey var. “Çarpık”ı kaldırıyor. Yerine “yozlaşmış”ı koyuyor. Çünkü, süreç ilerliyor. Kanser ilerliyor bütün bedeni sarıyor. Bürokrasi iktidara geçiyor ve dolayısıyla artık geri dönüş yok. Politik olarak işçiler, bürokrasiyi devirmedikçe. Trotskiy’in teorisi bunun geliştirilmiş halidir aslında. Dolayısıyla Lenin’in bir kere teşhisi açık, 1920’de başlıyor. 1923’de artık iyice artıyor.

Şimdi son mücadelenin, Lenin’in son mücadelesinin ana unsurlarına da değinmek istiyorum. Birincisi ulusal sorun. Biraz önce anlattım arkadaşlar. Federasyon fikrine devrim sonrasındaki Rus şovenizminin, çarlıkta hâkim olan Rus şovenizminin komünistler arasında da son derece yaygın olmasının etkisiyle geldi, demiştim. Stalin, Orconikidze ve Cerjinskiy, yani bu işlere bakanlar. Stalin’in kendisi, ulusal sorunlar komiseri. Bu işlere bakanlar şöyle bir formül öneriyorlar: “Bütün öteki cumhuriyetler, Ukrayna, Belarus ve Kafkas Cumhuriyetleri, Rus Sovyet Sosyalist Federasyonu Cumhuriyetine katılırlar. Yani ülkenin adı Rus olsun.” Lenin, hayatının sonuna kadar diretiyor. Ve Aralık 1922’de, bu hayatının belki de son pratik eseridir, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin kurulması, Lenin’in bu mücadelesinin ürünüdür.

Arkadaşlar, siz modern tarihte ulus adı taşımayan başka devlet biliyor musunuz? Yoktur! Bir tek burada! Nerede ulus adı? Yok! Niçin? Çünkü Lenin'in fikri şu: "dünya devrimi adım adım geliştikçe hepsi aynı federasyonun parçası olacak" Ne Rusya'sı ne bir şeyi... Almanya yakında, sonra Çin, sonra başkası... Dünya federasyonu. Ve o zavallı Antonio Negri ve Michael Hardt, bir de kendilerine komünist diyorlar, esnek gelişmeye açık Amerikan modelidir diye anlatıyorlar. Yahu bir an dön bak bakalım. Neymiş Lenin'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, nasıl esnek gelişmeye açık bir modelmiş anayasal olarak. Bütün her şeyi anayasalar üzerinden yapıyorsun, yanlış ama bari oraya da bak. Maalesef. Durum çok kötü o bakımdan. Geri dönelim: ulusal sorunda muazzam bir mücadele.

Ekonomi de bir başka mücadele alanı. 1921'de Bolşevikler NEP adı verilen ("Yeni Ekonomi Politikası" demek) bir yönelişi benimsiyorlar. Piyasa metodlarını, emperyalist sermaye ile kısmi iş birliğini, özel girişimlere izin vermemeyi filan savunuyorlar Rusya'yı ayağa kaldırmak için. Ama aynı zamanda Trotskiy ile Lenin birlikte dış ticaret tekeli ve planlamayı savunuyorlar. Ve partinin öbür unsurları, özellikle Bukharin tamamen dış ticaret tekeline karşı. Çünkü Bukharin çok sağcılaşmış o aşamada artık. Ve öyle devam edecek. Orta yolcu Stalin de gevşetmekten yana dış ticaret tekeli. Lenin'in yokluğunda Merkez Komitesi böyle bir karar alıyor. Muazzam bir mücadele ile dış ticaret tekeli yeniden sapasağlam koydurmayı sağlıyor Trotskiy ile işbirliği içerisinde. Bütün bunlarda, son mücadelesinde hep müttefiki Trotskiy. Lenin, Stalin ile kavgalı zaten.

Üçüncü konu, bürokrasi meselesi. Biraz önce söyledim. Lenin gibi birisi teşhisini boşuna yapmaz. Teorik saptamasını boşuna yapmaz. Eğer bürokratik olarak deformasyon içindeyse bununla mücadele edilmesi gerekiyor. Bunun için Lenin'in önerisiyle (adına dikkat edin) bir "İşçi-Köylü Denetimi" kuruluyor. Doğrudan doğruya, işçiler ve köylüler oturuyor orada. Binlercesi. Bakıyor işlemiyor. Çünkü bürokrasi öyle bir mekanizma ki kendini yeniden üretmekte çok mahir işçilere ve köylülere karşı. Sayıyı azaltalım, öyle yapalım, böyle yapalım ("Az Olsun, Öz Olsun" yazısı bununla ilgili zaten) bütün bunlar aynı çaba. Sonunda da Merkez Komitesi'nden bile daha yetkili bir Merkez Denetim Komisyonu istiyor. Tabii bunlar yetmiyor. Olmuyor. Bütün toplumda ve devlette bir çöküntüyle mücadele ederek ölüyor. Hasta yatağından yapıyor bunu. Ve bütün bunların yanında Stalin'in genel sekterlikten alınmasını tavsiye ediyor. Ama daha sonra bu uygulanmıyor. Yani daha önceden kanseri görmüş bir yaklaşımdan söz ediyoruz. Bu yüzden aslında Trotskizm, Leninizmin tam anlamıyla bir devamıdır bütün alanlarda. Bir kez Trotskiy Bolşevik partisinin

doğru yöntem olduğunu kavrayınca ve Lenin'in ulusal sorundaki programatik yaklaşımını kavrayınca Lenin'in Joffe'ye dediği gibi: "Trotskiy'den daha iyi bir Bolşevik yoktur."

Şimdi arkadaşlar bitirirken başlangıçta değindiğim bir şeye referans yapmak istiyorum. Lenin, Ulusal sorun konusunda Rus şovenistleri ile mücadele ederken son derece kızgın. Ne kadar önem verdiğini söyledim ulusal sorun konusuna. Bir mektup yazıyor. Dişi çok ağrıyarak yatağa düşmüş. 1922 – 23 yılları felaket zaten. Son on ayını felçle geçiriyor. Bu kez fena halde dişi ağrıyor, yatağa düşmüş. Diyor ki: "Şu diş ağrımı bir atlatayım. Kalan bütün dişlerimle o Rus şovenistlerini bak nasıl param parça edeceğim." Bir şey hatırlatıyor mu size? Hayatının en sonunda birden bire buldok benzetmesini herhalde hatırlamış. Hatırlamamışsa da biz hatırlayalım.

Yoldaşlar, şöyle bitirmek istiyorum, bütün bunların sonunda: Lenin, aslında bize muazzam bir miras bırakmıştır. Hem siyaset alanında, hem teori alanında. Bu bizim izlememiz gereken yolu büyük ölçüde belirliyor. Ve IV. Enternasyonal'in yolu aslında Lenin'in belirlediği yoldur. Tabii ki Trotskiy'in daha önceki aşamada bile geliştirdiği son derece önemli kavramlar vardır. Sürekli devrim anlayışında, Trotskiy, Lenin'in karşısında, demokratik devrim anlayışının karşısında haklıydı. Lenin bunu büyük ölçüde teslim etmiştir. Bence Lenin'in hayatında yaptığı en büyük hata, bunu altını çizerek söylüyorum, ölümünden önce bunu yazıyla belirtmemesidir. Biz *Devrimci Marksizm*'de, Lenin'in Ekim devriminin dördüncü yıldönümünde *Pravda*'da yazdığı bir yazıyı yayınladık. Açıkça, Trotskiy'in sürekli devrim formülasyonu vardır o yazıda. Adı olmadan. Ama maalesef, açıkça söylememiştir "sürekli devrim" doğrudur diye. Bu kişisel gurur mudur? Zaman bulamamak mıdır?

Şunu unutmayın: İllegalite koşullarında ve sürgünde yaşarken teorik tartışma çok kesikli oluyor. Herkes herkesin yayınlarını göremiyor filan. Böyle bin tane sorun var. Lenin'in mesela, Trotskiy'in yapıtlarını daha evvelden okuyup okumadığı belli değil. Sürekli devrim teorisini, devrim öncesinde doğru düzgün incelememiş olabilir. Dolayısıyla maalesef Lenin sürekli devrim perspektifinin doğru olduğunu teslim etmemiştir. Ve sonra Stalinizm, aşamalı devrime, üstelik de Menşevik biçimi altında geri dönmüştür. Tabii Lenin'in bu konuda özeleştirisini yapmaması büyük bir koz olmuştur onlar için.

Nâzım ile başladık, Nâzım ile bitirelim. "Ustamızın Ölümü" diye bir şiiri var. Onu okuyacağım size.

Burada Nazım, bir bakıma hani antik Yunan trajedilerinde koro vardır ve karakterler vardır bunlar konuşur. Onun gibi üç ayrı ses olarak yazmış. "Ustamızın Ölümü" başlık. Ses önce. İlk bölümün başlığı "Ses".

Ses

Gelin,
kıvıltı tank taburları gibi dağları düzleyerek gelin!
Kömür, benzin, gaz kokusu yansın nefesinizde,
mavi işbaşı gömleklerinizi giyerek gelin!
Gelin,
sesinizde çınlatarak
siyah tuğla bacaların düdüğü sesini!
Gelin,
Aydınlıkçılar kadar sıkı ve sağlam gelin!
Bir haberim var size,
telgraf direklerinin demir saçlarını titreten bir haber.
Fakat
en büyük tehlike,
en büyük keder,
kıramaz birbirine kenetlenen kolların zincirini,
kenetlenin!
Öldü Lenin!

İkinci bölüm “yankı” başlığını taşıyor.

Yankı

Yalan!
Yalan!
Yalan!
Kemiyetten keyfiyete atlayan
yığınların rehberi ölmez.
Öl-mez,
ölemez,
yüzyılların dönüm yerini en önde geçen adam.
Fırtınalarda feneri ilk önce seçen adam
nasıl yumar
ebediyen gözlerini?
Yalan! Yalan! Yalan!
Yalan söylüyorsun ulan,
ebediyen duymamak olur mu hiç
Lenin'in sözlerini?

Üçüncü bölüm “Yankının yankısı”

Yankının Yankısı

Okuyun!

Okuyun haykırarak,

okuyun sesinizle demir çubukları kırarak,

okuyun Lenin'den bir satır!

Öldü büyük ustamız,

öl-dü!...

Ölüm

protoplazmanın ataletidir!

Fakat

bugün

her

proleter,

yarın

yarınki sınıfsız cemiyette her yeni doğan çocuk

bulacak kendi maddesinde Lenin'in şuurunu!

Öldü büyük ustamız,

öl-dü.

Lakin arkasında kolu bağlı bırakmadı bizi.

Bize sanatın sırrını öğretip öldü.

Tamamlayacağız

şaheserimizi!

Böyle yaklaşmalıyız. Lenin'in kendisinin, kendisine yaklaştığı gibi putlaştırmadan yaklaşmalıyız. Yanlış gördüğümüz yerde yanlışını, yeni gelişmeler karşısında eskimiş fikirlerini bırakmalı, onun metodunu kullanarak ileriye doğru gitmeliyiz. Lenin kendisinin putlaştırılmasına sonuna kadar karşıydı. Heykellerinin dikilmesini hiç istemezdi. Lenin'in eşi Krupskaya bunu her zaman söylemiştir. Krupskaya demiştir ki 1927 civarında: "Lenin hayatta olsaydı muhtemelen hapiste olacaktı. Ama şimdi heykellerini dikiyorlar ki, arkasına gizlensinler. Onu putlaştırıp, sanki onun fikirlerini izler gibi, kendi istediklerini yapsınlar" demiştir. Böyleydi. Biz de putlaştırmayalım. Ama bütün kazanımlarını kendi mirasımız olarak üstlenelim.

Yoldaşlar, ben Moskova'ya gittim. Maalesef, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra gidebildim. Tabii ki biz aynen heykellerin dikilmesi gibi bir cesedin mumyalanmasına da taraftar değiliz. Ama o orada yatarken görmemek mümkün mü? Elbette ziyaretine gittim, Kızıl Meydan'da Lenin'in mezarına, anıt kabrine. Giriyorsunuz, karanlık. Lenin'i bir camekânın içerisine koy-

muşlar. Etrafından dolaşıp aşağıya doğru iniyorsunuz. Esas aşağıya indiğinizde, önüne geldiğiniz zaman görüyorsunuz. Aydınlatılmış. Simsiyah bir elbise, ya papyon ya kravat şimdi hatırlayamıyorum. O dönemin kıyafetlerini hatırlarsınız. Değişik. Giyimli şekilde, öyle yatıyor. Nâzım 5 dakika nöbet beklemiş ölüsünün başında. Alnını anlatır hep Lenin'in. Onu görür hep. Hakikaten ilk o görünüyor. Bilirsiniz o çıkık alnı. Arkasındaki o büyük beynin ifadesi belki de. Oradan geçerken, (bazı yoldaşlarımız hatırlayacak yazdım ben bunu) birdenbire farkına vardım: Her şey gayet normal, bir tek sağ elini açamamışlar. Böyle kalmış. Ben diyorum ki, o sağ el aslında tüm mücadeleleri kazanmıştı, son mücadelesini kazanamadı. Onun kızgınlığıyla öyle kalmış! Onlar da açamamışlar. O elin açılmasını sağlayacak türden bir mücadeleyle Stalinizmin ötesinde, Lenin'in Marksizminin dünya çapında partiler inşa ederek, bir Enternasyonal inşa ederek, mutlaka ve mutlaka hakkını vererek Lenin'in, devrime doğru yürümeliyiz hep birlikte, yoldaşlar!